Marthe Robert

Franz Kafka gibi yalnız

Çeviri: ORÇUN TÜRKAY

can
deneme

MARTHE ROBERT

FRANZ KAFKA GİBİ YALNIZ

Seul, comme Franz Kafka, Marthe Robert
© 1979, Calmann-Lévy
© 2014, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ocak 2014, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Ayça Sezen

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3
Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1929-5

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

MARTHE ROBERT

FRANZ KAFKA GİBİ YALNIZ

DENEME

Fransızca aslından çeviren

Orçun Türkay

can

MARTHE ROBERT, 1914-1996. Paris doğumlu Fransız edebiyat eleştirmeni. Sorbonne Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Frankfurt'taki Johann Wolfgang Goethe Üniversite'sinde Germanistik öğrenimi gördü. Aralarında Goethe, Grimm Kardeşler, Robert Walser ve Nietzsche'nin bulunduğu pek çok Alman yazarın kitaplarını Fransızca'ya çevirdikten sonra çalışmalarını Kafka üzerine yoğunlaştırdı. Çağdaş edebiyat ve psikanaliz alanlarında birçok deneme kaleme alan Robert en seçkin ve başarılı Kafka uzmanlarından bir olarak kabul edilir.

ORÇUN TÜRKAY, 1976'da İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi ve İÜ Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli yayınevlerine, kuruluşlara çevirmenlik ve editörlük yapıyor. Duras, Michaux, Bonnefoy, Lévi-Strauss, Starobinski gibi yazarlardan metinler çevirdi. Ayrıca genel kültür dizilerinde de çevirileri bulunuyor.

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Sansürlenen ad 17
2. Kimlik hastalığı 47
3. Dönüş yolu 73
4. Karaçalı 105
5. Yasa önünde 149

İKİNCİ BÖLÜM

6. Kaçış 189
7. Kurgu ile gerçeklik 243

"Gerçekten o kadar yalnız mısınız?" diye sordum.
Kafka başını sallayıp onayladı.
"Kaspar Hauser kadar mı?"
Kafka güldü ve yanıt verdi:
"Daha da kötü. Ben...
Franz Kafka kadar yalnızım."[1]

Gustav JANOUCH, *Conversations avec Kafka*
(*Kafka'yla Söyleşiler*). Fransızca metin,
Bernard Lortholary'nin önsözü ve notlarıyla,
Les lettres nouvelles-Maurice Nadeau,
Paris, 1978, 92.

1. Bu çeviride, doğrudan Fransızcadan çevrilen alıntılarda kaynak Fransızca, Türkçe çevirilerden yararlanılan alıntılardaysa Türkçe olarak verilmiş, alıntı yapılan çevirilerdeki yazım olduğu gibi korunmuştur. (Ç.N.)

Sonraki kuşakların bir kişi üzerinde verecekleri yargının, çağdaşlarının o kişi üzerindeki yargısından daha doğru olmasının nedeni ölümdür. Ancak öldüğü zaman gelişebiliyor insan ancak yalnız kaldığı zaman gelişebiliyor. Bir baca temizleyicisi için cumartesi ne ise, ölmüş olmak da bir kişi için odur; cumartesi günü baca temizleyicisi yıkanır, vücudunu tozdan ve kurumdan temizler. Çağdaşlarının mı ona, yoksa onun mu çağdaşlarına daha çok ziyanı dokunduğu, öldüğünde açığa çıkar kişinin. İkinci durumda büyük bir adam olduğu anlaşılır.

Günlükler, çev. Kâmuran Şipal,
Cem Yayınevi, 2003, s. 574.

Birinci bölüm

1

SANSÜRLENEN AD

Tek Bir Yahudiyi sahneye taşımadan, hatta "Yahudi" sözcüğünü hiç kullanmadan, Yahudi düşüncesi ve yazınının en önemli konularının –Sürgün, Hata, Kefaret ya da daha çağdaş sözcükler kullanırsak, köklerden kopuşa ve zulme bağlı suçluluk duygusu– çevresinde geziniyor gibi görünmesi, Kafka'nın yapıtının en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Kuşkusuz romanlarda ve anlatılarda, yer yer birtakım çok tipik Yahudi adlarına rastlanır –Raban, Blumfeld, Block ya da Bohemyalı Samsa'lar aynı zamanda Hıristiyan da olabilseler de,[1] yeri geldiğinde Samsa– ama bu seyrek istisnalar dışında, Kafka'nın kahramanlarının, etnik kökenlerini açığa vuran soyadları olmaz, hatta kimi zaman soyadları bile olmaz, bu da biraz aceleci bir tavırla doğa ötesi bir kişi-dışılık arzusu olarak yorumlanıp, hep sınır tanımaz kurgulara yol açmıştır. Kafka'nın adlandırmayı sevmemesi kesin bir karardan ileri gelmez, öte yandan bunun kanıtlarına kimi gençlik öykülerinde rastlanır, onlarda çok düzgün bir Alman adı olan kahramanın, kimliği açı-

1. Samsa'larla Kafka'ların ilk ortak noktası budur: Hem Yahudilerde hem Hıristiyanlarda rastlanan Kafka adı kendi içinde kapalı bir göstergedir.

sından en iyi şekilde tanımlanan roman kahramanından aşağı kalır yanı yoktur (örneğin, Rossmann ve Bendemann'da, Germen diline özgülük, Kafka'nın "*Das Urteil*" (Hüküm) öyküsünün kahramanları için önerdiği yoruma göre, bütünüyle genel bir insani rolü, hatta yalnızca bir erkek rolünü çağrıştırabilecek "*mann*" son ekiyle vurgulandırılmıştır). Sonrasında, doğrusu, soyadları yok olmaya başlayıp, kimi zaman ana kahramanın görevini –Subay, Haberci, İmparator, Trapez Sanatçısı ya da Mahkûm– kimi zaman da kahramanın da onlardan biri olduğu varlıkları ya da nesneleri –köpek, fare, masura ya da köprü– tanımlayan cins isimlere bırakırlar yerlerini. Olgunluk çağında yazılan iki büyük romanda –her ikisi de onun ölümünden sonra yayımlanmış ve tamamlanmamıştır–, kahraman yalnızca simgesel bir baş harfle, gizli olsa da sıradan bir adın başı mı, yoksa asla öğrenilemeyecek, yok olmuş bir adın son kalıntısı mı olduğu anlaşılmayan, X'in yerini alan bir K'yle ortaya çıkacaktır (eylemlerinin anlamı ve sondaki başarısızlığı üstüne çok şey söyleyen bir durum gereği, K. soyadının ve varlığının olmayışını başoyuncular kadar dert etmez: Olağandışılık sürekli yinelendiğinde merak bile uyandırmayan, herkesçe bilinen bir durumu yansıtır). Aynı şekilde kendi soyadını söyleme hakkından yoksun bırakılan iki K. arasında, yine de önemli bir ayrım vardır; birincisi her şeye karşın önadını ya da halk arasında da pek güzel söylendiği gibi "küçük" adını, demek ki annesiyle babasından gelip onu en azından çocukluğuna ve özel yaşamının en dokunulmaz alanına bağlayan şeyi korur; oysa Kadastrocu'da kendisine seslenilmesini sağlayabilecek hiçbir şey yoktur (Frieda' nın sevişmelerinin doruk noktasında ona K. diye seslenmesini kafamızda canlandırmakta güçlük çekeriz, peki ama ya bir annesi olsaydı? İşte onun annesi de yoktur). Bunun ne-

deni *Dava* ile *Şato*[1] arasında, bireyselliğin yıpranmasının büyük ölçüde artmasıdır; bu yıpranma Joseph K.da hâlâ çevresiyle arasındaki gerçek bağlara tanıklık eden her şeyi kemirip (onun yaşlı bir annesi, davasıyla ilgilenen bir amcası vardır, hali vakti yerindedir), geriye yalnızca en yalın ifadesine indirgenmiş insanı, içinde bir tek insanlığın en son özü kalmış, gerçek anlamda niteliksiz insanı bırakır.

K harfiyle simgelenen adsızlığın Kafka'da hiç de kuramsal bir seçim olmadığı, yapıtın bütünündeki çeşitlemelere ve özellikle her ayrı anlatıda adsızlığa düşen işleve bakıldığında açıkça görülür. En eski metinlerde de – biraz dışavurumculuktan etkilendikleri açıkça belli olan figürlerin hani denebilirse, yalnızca huzursuz düşünceler olduğu "Bir Savaşın Tasviri"nin parçaları –fazlasıyla dikkat çeken adsızlık birkaç yıl sonra, klasik bir anlatının da kolaylıkla yetinebileceği kadar, tıka basa özel adla dolu –soyadları, önadlar, takma adlar, pekâlâ kentsoylu adları ya da uydurma adlar, ama her zaman akla yatkın ve her durumda tam adlar– üç öyküde, "Hüküm", *Dönüşüm* ve *Kayıp* (*Amerika*)'da[2] geriler. Kuşkusuz, zaman içinde, ad hastalığı gitgide daha kaygı verici bir yönde ilerler, o kadar ki anlatıda geriye yalnızca tanımlanamaz, insan ile nesne arasında, cansız nesneler ile hayvan arasında bulanık bir alana artık kim bilir nasıl yerleştirilmiş yaratıkları

1. *Dava*'ya 1914'te, *Şato*'ya ise 1920'de başlanmıştır; ikisi arasında Kafka, Felice Bauer'le nişanını bozmuş, iki yıl sonra yeniden barışmış, hasta olmuş ve 1917'de ondan kesin olarak ayrılmış, kırlık alanda iyileşmeye çalışmış, Julie Wohryzek'le nişanlanmış, Milena Jesenská'yla ilişki kurmuş, son nişanını da bozup evlenmekten kesinkes vazgeçmiştir. O arada, aynı zamanda, doğal olarak I. Dünya Savaşı'nı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşünü, Çekoslovak Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Prag'daki Yahudi karşıtı ayaklanmaların kızışmasını yaşamıştır – romanlarda hiçbir şekilde değinilmeyen bu olaylar yine de konuların çıkarıldığı duygusal ve toplumsal zeminin bir parçasıdırlar.

2. Brod bu metni *Amerika* adıyla yayımlamıştır.

bırakır. Ama Kafka *Dava* üstünde çalıştığı ve adsızlığı yöntem olarak benimsemiş göründüğü dönemde bile, farklı farklı defterlere[1] az ya da çok aşırı birtakım taslaklar not eder, onlarda şaşırtıcı olan şey ad olmaması değil, tersine adların sayısı, çeşitliliği ve yazarın ad yaratmaktan zevk aldığının açıkça belli olmasıdır. Birkaç sayfalık ya da birkaç satırlık metinlere bolca serpiştirilmiş bu özel adları göz önüne alırsak, *Dava*'nın yazarının, kişisiz bir sanat kuramını benimsemek şöyle dursun, "medeni durumla yarışmak"tan herhangi bir romancı kadar hoşlanabileceğini kabul etmemiz gerekir; kaçınmasının tek nedeni kahramanının doğuşuna etki eden büyünün kendisini bunu aldatmaca olmaksızın yapmaktan alıkoymasıdır.

Bu açıdan adları en çok anılan *Dava* ve *Şato* romanlarında bile, adsızlık herkese aynı biçimde uygulanan kuralcı bir düzenleme değildir, son derece seçicidir ve işte tam da bu yüzden belirleyici bir rol üstlenir: Birilerini etkileyip ötekilere dokunmayarak, adlandırılanla adlandırılmayanın çabucak ayırt edilmesini sağlar. Ad yasağı (hatta Kadastrocu'nun özel durumunda sürgün) gerçekte yalnızca kahramana yöneliktir; onu etkileyen kural ötekilere dokunmaz (olay örgüsünün kahramana yakın kıldığı insanlar –bu demek oluyor ki kadınlar, yardımcılar, bekçiler vb.– hani adsızlık kendisiyle ilişki kuranlara bulaşıyormuş gibi, yalnızca ona yakın olmanın bedelini soyadlarını yiti-

1. Herr von Grusenhof adlı kişinin öyküsünü oluşturan yaklaşık on iki satırda (*Günlükler*, "27 Mart 1914") Kafka o adamın ahırındaki beş ata ad vermeye karar verir: Famos, Grasaffe, Tournemento, Rosina ve Brabant. On iki satırda altı ad geçer, bu altı ad da Don Quijote'nin dediği gibi "yoğun ve anlamlı"dır, hiç kuşku yok ki bu sayı çoktur, hatta aşırıdır, değil mi ki beş atın öyküsü bize asla anlatılmayacaktır. Gerçekte, Kafka belli bir insan ve toplum ilişkileri sistemini betimlerken ad vermekten kaçınır; başka yerlerde, durum bunu gerektirmediğinde, sanatçı ayrıcalığını kullanma hakkını kendine tanır; özel birtakım amaçları olmasa, kendini bu haktan hiç de yoksun bırakmayacağından emin olabiliriz.

rerek öderler, bununla birlikte önadları korunur). Dolayısıyla, romana özgü uzamda, K harfinin her şeyden önce işlevsel bir değeri vardır; ne eskiden yapılan doğaötesi yorumlarda söylendiği gibi, ayrı bir kişi olarak kendini aşmaya can atan bireyi; ne uzun zaman eleştirmenlerin gözdesi olmuş yorumda söylendiği gibi, teknik ve bürokrasinin eşit kıldığı çağdaş toplum içinde kişinin "yabancılaşma"sını; ne de dışarıdan, onun altında gizlendikleri düşünülebilecek eğilimleri ve düşünceleri simgeler. Bilinmeyeniyle Yargıçlar ve Beylerin simgelediği toplumsal hiyerarşinin temelindeki eşitsizliğe işaret eden K., dünyanın iki karşıt alana bölünüşünün somut göstergesinden başka bir şey değildir: Bu alanlardan biri daha kalabalık, çeşit bakımından zengindir, uyruklarının da Grubach, Huld, Titorelli, Bürgel ya da Klamın gibi Avustralyalı adları vardır; ötekindeyse yalnızca bir kişi yaşar, orada en dokunulmaz mülk –tam anlamıyla *özel* ad– kısmen ya da bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Böylece ayrılan ad ayırt edici bir özellik kazanır, dolayısıyla değerlere ve mantıksal bir düzene, dizilere ve içeriklere etki ederek, yapının ve anlamın organik birliğini son derece sağlam bir biçimde kurar.

Kafka'nın kendine özgü kahramanı –basitleştirmek için K. diyelim– bilinen tüm roman figürlerinden farklı olarak, çekicilikten kesinkes yoksundur, ilgi çekmek için de yaratılmamıştır zaten; ne çekici bir özelliğiyle ne incelikli psikolojisiyle ne tutkuları ve düşünceleri yaşatma sanatıyla başkalarından ayrılır, üstüne üstlük tüm bu özelliklerden bilinçli olarak yoksun bırakılmıştır. Romanda kurgu, figürün çevresinde alabildiğine ayrıntılandırılan verilerin birçoğunun ortadan kaldırılmasıyla, demek ki ayırt edici bedensel özellikler olmaksızın ve ahlaki açıdan niteliksiz bir biçimde yaratılmıştır; yalnızca betimlemesindeki açıklanamaz boşluklarla büyüler okuru, o boşluklar onu bir özdeşleştirme nesnesine değil,

kafaya takılan bir bilmeceye dönüştürür, dolayısıyla da bizi sürekli düşünmeye iter. Kahraman rolüne soyunacak kadar donanımlı olmayan bu adam da kimdir? Uzamın ve zamanın dışında askıda kalmış bir anlatıya neden gökten inmiş gibi düşer? Kimi zaman yalnızca insana özgü bir biçimle, kimi zamansa bir köpek, bir fare, bir maymun, canavarsı bir böcek ya da Odradek adındaki kırık bir makara görünümünde, onu yaşamın en alt basamaklarında sürünmeye zorlayan şey nedir? Gerçek yaşamdan mı esinlenmektedir, yoksa ne tür deneyimlerden, anılardan ya da düşlerden hareketle yaratılmıştır? Son olarak da, onu kafasında canlandıran kişi ile arasında ne tür bir ilişki vardır, onu tanımlayan başharfin düşündürebileceği kadar yakın bir ilişki midir bu? Doğal olarak, metin bununla ilgili de bir şey söylemez; neyse ki Kafka kişisel yazılarında, bu konuyu seyrek de olsa, her seferinde yapıtının yaratılış öyküsünün saptırılmasına engel olacak kadar açık biçimde ele almıştır.

Figürlerinin kökenine ilişkin en genel bilgiyi *Günlükler*'deki 6 Ağustos 1914 tarihli not verir, o dönemde çok verimli bir dönemin eşiğindedir: "Düşsü iç yaşamımı öyküleme isteği, öbür nesnelerin tümünü ikinci plana itti, yaşamım korkunç biçimde köreldi [...]."[1] Bu durumda, kendisine göre, romanlarının ve anlatılarının kaynağı onun en saf haliyle iç dünyasıdır, yalnızca öznel bir temelden doğmuşlardır; sahneye koydukları "o", uyanılan düşteki "ben"den başka bir şey olmamıştır asla, yazarın toplumsal görünüşlerinden ve yan niteliklerinden arındırılan Ben'inin yalnız çırılçıplak biçimde, içinde bulunduğu durumun özüne indirgenerek ortaya çıktığı, deneysel bir uzama yansıtılmış, yalınlaştırılmış bir "ben"dir söz ko-

1. *Günlükler*, "6 Ağustos 1914", çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 339. Ayrıca bkz. 21 Haziran 1913 tarihli not, s. 351: "Kafamın içindeki muazzam dünya."

nusu olan. Kafka sözde nesnel olan bu "o"nun kendisinin iç dünyasıyla, hatta yaşamındaki tarihler ve olaylarla ne ölçüde ilişkili olduğunu, daha 1913'te, "Hüküm"deki[1] özel adları incelerken meydana çıkarmıştır: "Georg'da da Franz'taki kadar hece sayısı vardır. Bendemann'daki *mann*, öyküde saklı, henüz bilinmedik olanaklar düşünülerek başvurulan *Bende*'nin güçlendirilmesidir yalnız. *Bende*'de ise, Kafka'daki kadar harf sayısı vardır ve (e) seslisi Kafka'daki (a) seslisi gibi sözcüğün aynı yerlerinde geçmektedir. Frieda'da F.deki [Felice] kadar harf olup iki isim de aynı harfle başlar. Sonra Brandenfeld'in baş harfiyle B. nin [Bauer] baş harfi aynıdır ve "*Feld*" sözcüğünden ötürü anlam bakımından da aralarında belli bir ilişki bulunur. Hatta Berlin'i düşünmemin belki bunda etkisi olmuş, Brandenburg eyaletini anımsayışım da belki etkisiz kalmamıştır."[2]

Ertesi gün, öyküyü arkadaşlarından ve yakınlarından oluşan küçük bir topluluğa okuduktan sonra, kız kardeşinin bu kez yerlerin birbirine uygun düşmesiyle ilgili bir saptamasını not eder: "Kız kardeşim: 'Bu bizim ev!' dedi. Olayın geçtiği yeri kız kardeşimin nasıl olup yanlış anladığına şaştım ve dedim ki: 'O zaman babamızın tuvalette yatması gerekirdi.'"[3] Birkaç ay sonra, Felice'yle ilişki-

1. Anlatıyı bir gecede, kendinden geçmişçesine yazar. Bu da gerçek güdülerini Kafka'nın sonradan kavramasını açıklar: O anda içinde bulunduğu özel durum onların farkına varmasına izin vermez.

2. *Günlükler*, agy., "11 Şubat 1913", s. 301-302. Kafka, Felice Bauer'le 12 Ağustos 1912'de Max Brod'un ailesinin evinde tanışır. Ona ilk mektubunu 20 Eylül'de yazar ve 22'sini 23'üne bağlayan gece, "Hüküm"ü kaleme alır. O dönemde nişanlanmayı yalnızca düşünmektedir, oysa kahramanı nişanlanmıştır. Öykü onun yaşamını anlatmaz, olayları önceden sezer, bir sonuca bağlar ve daha gerçekleşmeden olacakları bildirir.

3. *Günlükler*, agy., "12 Şubat 1913", s. 302. Görünen o ki, Kafka'nın ailesi anlatının özyaşamöyküsüne dayalı içeriğini açıkça kavramıştır. Bu durumda, Kafka'nın babasının, oğlunun yazılarına bayılmaması rahatlıkla anlaşılır, oğlu ona ne zaman kitaplarından birini armağan etse söylediği o ünlü tümce de daha çok anlam kazanır: "Başucuma bırak!"

lerinin çok kırılgan olduğu bir süreçte, kurguyla gerçeklik arasındaki kestirilemez bağlar konusuna, özellikle de kurgu yüzünden üstüne düşünmek zorunda kaldığı o kehanetler konusuna yeniden döner: "Kendi durumum konusunda "Hüküm"den çıkardığım sonuçlar: Öyküyü dolaylı olarak nişanlıma borçluyum; ama Georg, bu nişanlı yüzünden mahvoluyor."[1] Aynı şekilde, *Dönüşüm* konusunda, kendisini biraz safça, yine adların benzerliğinden hareketle, kocaman bokböceğiyle özdeşleştirebileceğini düşünen Janouch'a şöyle der: "Samsa basitçe ve yalnızca Kafka değil. *Dönüşüm* bir itiraf metni değil, her ne kadar bir anlamda patavatsızca yazılmış olsa da." Janouch buna şaşırınca da şunları söyler: "İnsanın kendi ailesindeki tahtakurularını anlatması doğru, seçkin bir davranış olur mu hiç?" Doğal olarak, Joseph K. da tam olarak Kafka değildir, onu durmaksızın kendi davasını sorgulamaya iten acılı aile içi sorunların patavatsız tanığı olarak yalnızca özünde Kafka'dır. Bu yüzden otuz altı yaşında, babasına "yaşamayı ve ölmeyi" ikisi için de kolaylaştırmak için yazdığı o ünlü mektupta, söylediklerine dayanak olarak Joseph K.yı anar ("[...] eskiden bir kişi hakkında doğru bir şey yazmıştım: 'Utancının kendisinden daha uzun ömürlü olacağından korkuyor.'") hani orada kahraman yalnızca onun iç sıkıntısından doğmuş bir figür değil de kendisinin en güvenilir parçası, bir biçimde kefiliymiş gibi.[2]

Kafka yapıtını kendisinin dünya karşısındaki durumu üstüne, bütünüyle öznel bir bakış açısına taşıyarak ve birçok kez kahramanlarının yalnızca kendisinden hareketle yaratıldıklarını göstererek, K.nın ve tüm dönüşümlerinin yazgısını üstlendiği, budanmış adın anahtarı-

1. *Günlükler*, agy., "14 Ağustos, 1913", s. 360.

2. *Babaya Mektup*, çev. Cemal Ener, Can Yayınları, 2009, İstanbul, s. 43.

nı bize verir; çünkü romanlarında yalnızca kendisinden ve olanaksız yaşamından söz ediyorsa,[1] eksik ad ancak onun adı olabilir ve Yahudi olduğuna göre, böyle gizli tuttuğu ad onun özel adı, onun Yahudi adıdır. Kuşkusuz, ilk bakışta bu kadar olumsuz görünen bir tutum insanı düşünmeye iter, ama nedenlerini araştırmadan ve onu doğru dürüst değerlendirmeden önce –bu denemenin konusu tam da budur işte– Kafka'nın kendi adını kitaplarından atarak, önce kulağa pek sıradan gelecekse de, sağduyunun dile getirilmesine engel olduğu ölçüde alışılmadık olan, deneyimlerine dayalı basit bir olguyu ortaya koyduğunu söylememiz gerekir: Bu olgu da Kafka adlı bireyin, içinde doğduğu ama evim diyemediği bir dünyada çok da, hatta hiç de *makbul* olmadığıdır.

Kafka yakın çevresinden uzaklaştığı her yerde, her an –otelde, bir aile pansiyonunda ya da boşuna iyileşmeye çalıştığı sanatoryum hastaları arasında– bu saptamayı yapabilir. Tatralar'daki Matliary Sanatoryumu'nda, masada yanında oturan kişinin kendisine ettiği hakaretle her yerde karşılaşabilir, kız kardeşi Ottla'ya bir mektubunda yaptığı gibi her yerde haykırabilir: "İnsanın kendini hemencecik bütünüyle tanıtamaması ne acı."[2] İşte her

1. "Ben", "o" ve "K."nın Kafka'nın gözünde birbirinin yerini tutabilecek kişiler olmasının somut kanıtıyla *Şato*'nun elyazmasında karşılaşırız: İlk sürüm "ben" diye başlar ve ikinci bölümün aşağı yukarı ortalarına dek de öyle sürer. K. ancak o zaman, sonuçta olaylar gelişmeye başladıktan sonra ortaya çıkar. Ama bu iki kişi gerçekte aynı olduğundan, Kafka iki sürümü birleştirmekte zorlanmaz: İlkindeki "ben"in yerine "K."yı koyması, fiilleri de bu ufak değişikliğe uyarlaması yeter.

2. *Lettres à Ottla*, "10 Şubat 1921", s. 115, yay. haz. Hartmur Binder ve Klaus Wagenbach. Mektupları Almancadan Fransızcaya çeviren Marthe Robert. Ekler Guy Fritsch-Estrangin, Gallimard, Paris, 1978. Ayrıca bkz. *Correspondance*, 1902-1924, 1921 Ocak sonu, s. 350, Almancadan Fransızcaya çeviren ve önsözü yazan Marthe Robert, Gallimard, Paris, 1965. Sofrada Yahudi düşmanı sözlerle hakaretler savuran yaşlı Çek kadından öç almak için, "[e]n haince yöntem ağzından artık geri alamayacağı bir söz çıkana dek, açıklamayı [Yahudi olduğu gerçeğini] ertelemek" olabilir. Kafka yatışmayı beklemişçesine, olayı kız kardeşine bir ay sonra anlatır. Bir önceki yıl, Merano'da da, buna benzer

şey burada yatar: İnsan kimliğini bütünüyle reddedemez, çünkü Yahudi adının yüklendiği tüm yankılar, tüm toplumsal ve tarihsel içerikler, tüm art düşünceler o kimlikle bir tutulamaz, ne başkalarının gözünde ne de ilgili kişininkinde. Gelgelelim, onu bütünüyle gizlemek de olanaksızdır, ister istemez kimliğin *kendini ele vermesini* kabullenmek gerekir – K. da adının açığa vurmayı istediği ya da itiraf edebildiği tek harfinde tam da bunu yapar. Bu kendini ele verme isterse kaçınılmaz olsun, düşünülerek değil de zorunlu olarak gerçekleşsin, yine de silinmeyecek bir suçtur, belki de K.nın gerçekte işlemediği, ama onu yine de daha davası sonuçlanmadan mahkûm eden suçların ilkidir.

Ad tabusu, en uygun ifadesi olduğu güncel bir durum tarafından doğrulanırken, uzam ve zamanın ötesinde de doğrulanır, en eski geleneklere kök salar. Gerçekte, kendi içinde, Tanrı adı konusundaki Yahudi tabusunu çağrıştırır ısrarla, yalnız bu kez nesnesi Yahudilerin Tanrısı değil, insan Yahudidir; bu da onun gizemli bir biçimde bu kadar uzun süre dayanmasına, ayrıca onu yavaş yavaş değiştiren, hatta anlamını tersine çeviren büyük tarihsel değişikliklere tanıklık eder. Eskiden Tanrı'nın adı kutsaldır, bu yüzden de yasaklanmıştır; buna karşılık, her

bir sahne Brod'la Felix Weltsch'e yazdığı bir mektuba konu olmuştur: "Yemeğimi ortaklaşa kullanılan yemek salonunda, küçük, ayrı bir masaya getirmelerini istemiştim... Oysa bugün... albay... herkesin oturduğu masaya beni içtenlikle çağırdı, ben de gitmek zorunda kaldım. Ondan sonra da olaylar gelişti. Daha konuşmanın başından benim Prag'dan geldiğim ortaya çıktı; general de (karşımda oturuyordu), albay da Prag'ı biliyorlardı. Çek miydim? Hayır. Kolaysa o Alman askerlerinin karşısında gerçekte ne olduğunu anlat. Biri 'Bohemya Almanı' diyor, bir başkası '*Kleinseite*'. Derken, ortalık yatıştı ve yemeyi sürdürdük; ama general... tatmin olmamıştı; yemekten sonra, Almancamdaki titreşimlere takıldı; belki de buna takılan, kulağındansa gözleriydi. Artık bunu Yahudi olmamla açıklamaya çalışabilirdim. Kuşkusuz bilimsel olarak tatmin oldu, ama insani anlamda, hayır... İnsani anlamda, bu beni de çok tatmin etmiyor. Neden onlara da işkence edeyim ki?" Agy., "10 Nisan 1920", s. 320-321.

Yahudi onun kim olduğunu bilir, tam da gizli tutulan o ad sayesinde; bugünse, Kafka kendi zamanının Diyasporası'nda, en azından Orta Avrupa'nın o doğup büyüdüğü köşesinde gözlemlediği kadarıyla, Tanrı'nın adıyla insanın adının aynı yasaktan etkilendiğini görür, öyle ki Yahudilik durumu –din, düşünce, gelenek, ama aynı zamanda toplum yaşamının ve özel yaşamın gündelik olasılıkları– gizliliğin alacakaranlığına gömülmüştür. Dindarlığın bilmeden yol açtığı bir sonuçtan ötürü, yeryüzündeki yaşamla tanrısallığı kesinkes birbirinden ayırması gereken buyruk, artık onları karmakarışık biçimde dilin alt katmanlarına savurmuştur, orada *söylenmeyen şey* kuşku uyandıran ya da tekinsiz şeylerle yan yana durur. İçeriği boşaltılmış ve kökten bozulmuş, tanrısallıktan şeytansılığa kaymıştır çünkü artık ayırt edici bir simge olmak yerine, tüm halkı adlandırılmamışlığa, başka deyişle kendini yadsımaya sürükler. Gerçek şu ki, Kafka için olsun, onun Prag'da çevresinde gördüğü insanlar için olsun, asıl sorun artık tanrısal adı saklamak değil, kendi adını gizlemek, değiştirmek, onu çevresinde kullanılan dile uyarlamak ya da hiç olmazsa gerekmedikçe açıklamamaktır. Bir zamanlar Yahudi varlığının en büyük güvencesi olan, şimdiyse dinsel özenin yerini utancın aldığı inananlar ve aldırışsızlar ya da onu gülünçleştirmeye bakan başkaları tarafından farklı görülen ad tabusu, o varlığı hiçlikle cezalandıran şeyin ta kendisi olmuştur.

Bununla birlikte, Kafka'nın o çok eski tabuya öykünürken başvurduğu olumsuz adlandırma sistemi yalnızca yerme amaçlı olarak oluşturulmamıştır, öyle olsa bile öncelikle alışılmadık biçimde, burada ciddi bir tehlike altındaki tanık olarak, kendi kendine saldıran ilk kişi, kendi yaratıcısı aleyhine döner. Kuşkusuz kurban, ama aynı zamanda Yahudi mirası karşısında olduğu gibi, başkalarının toplumu karşısında da kendi konumunun iki-

yüzlülüğünün suç ortağı olan Kafka, yalnızca gözlemcisi ve yargıcı olacağı bir duruma saldırmaz; onun için her şeyden önemlisi içinde bulunduğu kişisel durumun tüm olumsuz yanlarını kavrayabilmek için kendini ortaya atmak ya da kendisinin görünüşte olağan durumunun gerçekte içler acısı biçimde aldatıcı olduğunu açığa çıkarmaktır.

Onun durumu son derece yoğunlaştırılmış biçimde, kendi kuşağının tüm çelişkilerini, tüm kararsızlıklarını ve zayıflıklarını içerdiği ölçüde, olumsuz anlamda bir örnek oluşturur gerçekten de.[1] Babanın işi sayesinde zenginleşmiş, hali vakti yerinde, tüccar bir anne babanın oğlu olarak yarı Almanlaşmış, yarı asimile olmuş, azıcık gelenekçi, inançlı olduğundan daha çok uymacı, zamanında yaşayamadığı, kentsoylu yaşamına özgü güvenliği ve ilgiyi çocuklarına, elbette özellikle büyük oğullarına yaşatmak isteyen bir ailede büyür, öyle ki ailesi kökenlerine çok bağlı olsa da, ona yalnızca özünü ve anlamını yitirmiş, boş bir Yahudiliği öğretir.

Doğduğu köyde Çekçe konuşan Hermann Kafka çocuklarının geleceğinden kaygılanan Yahudi babaların çoğu gibi, oğlunu Alman tarzında yetiştirmek ister, Prag'da insanın yönetici sınıfların dilini konuşmadıkça hiçbir yere varamayacağını biliyordur, serbest mesleklerle uğraşmanın ve yönetimde yer edinmenin yolu yalnızca o dildir, toplum içindeki konumları ve sınıfları yalnızca o belirlemektedir. Kafka, çevresinde de sık rastlanan ve fır-

1. "[...] var gücümle emdim zamanımın olumsuz öğesini, asla savaşma hakkım olmayan, ama belli bir noktaya dek betimleyebildiğim, bana çok yakın bir zaman bu". Kafka "topraksızlıktan, havasızlıktan, kuralsızlıktan" ötürü "her şeyde" başarısız olduğunu açıkladıktan sonra bu tümceyi yazmıştır. *Préparatifs de noce à la campagne* (Taşrada Düğün Hazırlıkları), "Dördüncü Defter", 25 Şubat [1918], s. 107; Almancadan Fransızcaya çeviren Marthe Robert, Gallimard, Paris, 1957.

satçılığın her yerde üstün nitelik olarak görüldüğü bu eğitimin ardından, birbiriyle bütünüyle çelişen iki gereklilik arasında sıkışıp kalır: Bunlardan biri diliyle ilgilidir, kendisini tümüyle yabancı bir kültürün alanına sokuyordur; babasının dayattığı öteki gereklilikse, onu durmadan geriye, artık yalnızca doğru dürüst korunmamış birtakım kalıntılarını görebildiği bir yaşam biçimine sürüklüyordur; işte, kendisine göre, ondaki "sonsuz" suçluluk duygusu da bundan kaynaklanır. "Çocukluğumda," diye yazar babasına, "sinagoğa yeterince gitmediğim, oruç tutmadığım, vs. için seninle birlikte kendimi suçlardım. Burada kendime değil, sana haksızlık ettiğime inanırdım ve zaten daima hazırda bekleyen suçluluk duygusu sarardı içimi."[1] Ergen gözüne barbarca ve yararsız görünen o "Yahudilik hiçliği"ne sırtını çevirerek ikilemi çözmek ister: "Bu malzemeyle nasıl daha iyi bir şey yapılabileceğini bilmiyordum, ondan olabildiğince çabuk kurtulmak dışında; tam da bu kurtuluş bana en saygılı davranış gibi görünüyordu."[2] Gerçekten, öğrenimi boyunca, hatta sonrasında da, görünüşe göre bu sorunla uğraşmaz olur, en azından onu enikonu unutmuş gibidir, ya da isterseniz onu çözdüğünü düşünmek için bastırmıştır diyelim.

Başka bir yüzyıla geçilirken Prag sokaklarını ve Bohemya kentlerini kasıp kavuran Yahudi düşmanı şiddeti görmezden gelmek koşuluyla[3]–elimizdeki, gençliğinden

1. *Babaya Mektup*, agy., s. 44.

2. Agy., s. 45.

3. Gençlik mektuplarında yalnızca Avustralya'da değil, Avrupa başkentlerinde bile büyük yankı uyandıran o ciddi olaylara hiç değinmemesi gerçekten çok şaşırtıcıdır. Örneğin Kafka'nın Üniversite'ye girdiği yıl olan 1901'de, içler acısı bir ünü olan Hilsner Davası patlak vermiştir; tüm ülkede inanılmaz şiddetli, tam anlamıyla psikozlu, çılgın bir Yahudi düşmanlığı dalgasının doğmasına neden olan, bir ayin cinayeti davasıdır bu. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Michael A. Riff, "*Czech Antisemitism and the Jewish Response Before 1914*", *Wiener Library Bulletin*, XXIX. cilt, yeni dizi, 39-40. sayılar ve Christoph Stölzl, "*Kafkas böses*

kalma belge ve tanıklıklara bakarak, olayları gerçekten görmezden geldiğini söyleyebiliriz–, kendisini Prag Alman Üniversitesi'ndeki ve katıldığı liberal dernekteki arkadaşlarıyla neredeyse bir tutabilir.[1] Yazı cini onu daha o zamandan sıkı sıkıya sardığı için –doğruya doğru, her zaman yazmıştır– pekâlâ kendisinin olan bir toprak ya da bir tarih olmasa da, hayran olduğu bir dil ve ustalarla, günün birinde niceleri gibi bir Alman yazarı olabileceğini düşünebilir. E o zaman Kudüs'ün ne önemi vardır onun için? O Vaat Edilen Toprağı Weimar tarafında ve kendisinin Kutsal Kitap'ı Goethe'nin yapıtında arar. Bununla birlikte, bu alanda Yahudiliğin ona verebileceği hiçbir şey yoktur: Yidiş konuşamaz, İbraniceyi bilmez, dolayısıyla evinde öğrendiği, kendisine barbar işi, anlaşılmaz kalıntılar gibi görünen tek tük şeyleri de büsbütün kafasından atabilir.

Böhmen. Zur Sozialgeschichte eines Pragers Juden", Text + Kritik, Münih, 1975. Kaldı ki Kafka akıllardan çıkmayan o olaydan ne o dönemde, ne sonrasında söz eder, Prag'da Çek milliyetçiler özellikle Alman Yahudilerine karşı, hep Eski Kent'te, handiyse onun kapısının dibinde, kargaşa çıkardıklarına göre, o olaya tanık olmaması olanaksızdır. Stölzl'ün bu sessizliğe getirdiği açıklama, Kafka'nın arkadaşlarına, onlar da zaten Yahudi oldukları için bu olaylardan söz etmesinin bir anlamının olmaması düşüncesi bana pek kabul edilebilir görünmemiştir: Sonrasındaki arkadaşları da Yahudidir; buna karşın, bir yerden sonra Yahudilikle ilgili konular mektuplarında önemli bir yer tutmaya başlar. (Bir sonraki bölümde, yazılarında temel bir izleğe dönüşmeden önceki bu unutuş ve onun Kafka'nın iç dünyasında oynamış olabileceği rol konusuna geri döneceğim.)

1. Artık sosyalist, Darwinci ve tanrıtanımaz olduğu için, Siyonist ve sıkı gelenekçileri içinde barındıran, Yahudi öğrencilerin kurduğu, yenilikçi gençlerin gözündeyse gülünç ve gerici olan Bar Kohba Derneği'ne girmeyi aklının ucundan bile geçirmemiştir. – Kafka'nın üyesi olduğu ve Max Brod'u tanımasını sağlayan *Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag*'ın kapıları Yahudilere ardına kadar açıktır, hatta o kadar açıktır ki yöneticiler onların çoğunluğu ele geçirmelerini engel olmak için türlü dolaplar çevirirler. Max Brod Bar Kohba'yla ilgili olarak şöyle yazar: "Öğrenim yıllarımda, Prag'da Yahudiliklerini yadsımayan birtakım Yahudi öğrencilerin kurduğu bir dernek olduğunu bilmiyordum, daha doğrusu yalnızca asimile edilmişlerin ya da gizli Yahudi düşmanlarının alay konusu olarak duymuştum öyle bir şeyi [...]", *Streitbares Leben*, Kindler, Münih, 1960, 224 (ben çevirdim). Kafka'nın o dönemdeki düşünceleri üstüne bkz. *Günlükler*, agy., "31 Aralık 1911" ve Hugo Bergmann, "*Erinnerungen an Franz Kafka*", Universitas, 27, Temmuz 1972, 7. fasikül.

Kafka sonuçta, birtakım dış ve öznel etmenlerin etkisiyle, bir biçimde kendi Yahudiliği sorununa eğileceği 1911 dönemecine dek, Prag'da içinde yaşadığı çevredeki Yahudilerden farklı olmamıştır genel olarak, bir yandan da o çevre kendisinde yalnızca tiksinti ve yoğun bir kaçma isteği uyandırmaktadır (sonradan üstüne çok sert sözler söyleyeceği Batılı Yahudi imgesi de o çevrede doğmuştur.) Gündelik yaşamdaki olaylarda da üstü kapalı bir tutum sergiler, demek ki kökenlerini ve onları insan içinde belli eden adını açık açık yadsımaz, bilerek o konuya girmemeye çalışır ve yalnızca zorunlu kaldığında kökenlerini açığa vurur. Bunu söylememesinin utançtan mı, rezalet çıkması korkusundan mı, çekingenlikten mi, yoksa yalnızca huzurunu kaçırmak istememesinden mi kaynaklandığının pek önemi yoktur, kendi içinde bu davranışını yalnızca gizli bir yadsıma olarak hissediyor olabilir, bu yadsıma duygusu da bir o kadar gizli, utanç ve iç sıkıntısı, ötekinden korkma ve suçluluk gibi duyguların doğmasına yol açıyordur. Gerçekte, Kafka o dönemde yaşam ilkesi olan "-miş gibi yapmak" yüzünden, utanç içindedir ve her açıdan suçludur: Hıristiyanların gözünde Yahudi olduğu için, kendi bilincinde Yahudi olmadığı için ya da özünde yarı yarıya Yahudi olduğu için, bu da aynı kapıya çıkar zaten. İkiyüzlü bir ağzı sıkılıkla kafalarını karıştırdığı ve aldattığı başkalarına, Yahudi olmayanlara karşı da suçludur; bütünüyle bırakma yürekliliğini gösteremeden, yalnızca açığa vurmayarak her an ihanet ettiği Yahudiliğe karşı daha da büyük bir kusur işler. İşte bu ikili kusur Joseph K.yı *yargısız* bir yıkıma sürükleyen *suçsuz* suçluluk duygusunun doğrudan kaynağıdır: İçeriden tartışma götürmez, dışarıdansa kanıtlanamaz olan bu kusur, hukuk kanıtlarının da, aklınkilerin de etki edemediği bir düzenek uyarınca, kendi başına işleyip cezasını kendiliğinden doğurur.

Kafka'nın iki açık seçik tutum arasında –örneğin tam asimilasyonla atalardan kalma Yahudiliğe kesin dönüş– bir seçim şansı olsaydı, K.nın davası da çok basit olurdu kuşkusuz, ne var ki onun bu şansı olmamıştır, kitaplarına ne oldukları anlaşılmaz, melez yaratıkları doldurarak gösterdiği şey de budur. Sansürlenen Yahudi adı, yalnızca olumsuz bir karara işaret etmek şöyle dursun, bir yığın duygunun onun içinde birbirine karıştığını gösterir, bu duygular arasında utanç mı, yoksa saygı mı, sevgi mi, yoksa nefret mi, ırkıyla övünme mi, yoksa onurun kırılması mı baskın çıkar, onu kestiremiyordur. Ama yaşadığı her şey karmakarışık olsa da, zamanla, topluluğundan onca uzak durmasına karşın, Yahudi olmama tarzıyla bile, gerek ayrıksılığıyla, gerekse kafasının sürekli karışık olmasıyla, hâlâ Yahudi olduğunu anlar.

Onun hem sıradan hem de eşsiz durumuna özgü – olaylar açısından bakıldığında sıradan, kendisinin onları yaşayış biçimine bakıldığındaysa eşsiz– bir çelişki yüzünden, Yahudilerle olan ortak noktaları Kafka'yı onların yaşam biçimlerine yaklaştırmaya yetmez, öte yandan kendisini onlardan uzak tutmaya zorlayan şeyler de aynı zamanda olup olabilecek en gerçek ve en sağlam bağları oluşturur. Bu noktada ortak payda –ırk, tarih, din– uzaklaşmaya ve ayrılmaya neden olurken, çıkarların ayrılığı ve sonsuz çeşitliliği tüm halkın payına düştüğünden ayrı bireyleri gizemli biçimde birbirlerine bağlar. Kafka bu çelişkinin kesinlikle aşılamaz olduğunu anladığında –daha ileride bunu epey sonra anladığını göreceğiz– onu yaşama ve üstüne derinlemesine düşünme zorunluluğundan kaçamaz olur, çelişkiyi daha da güçlendirmek pahasına olsa da. Bu son derece karmaşık davada, hiç kuşku yok ki onun yetkili sözcüsü olan, sorularının ardı arkası gelmeyen meraklı düşünür, bilge Köpek aracılığıyla, yaşamının neredeyse sonunda girişti̇ği "araştırmalar" da bundan ileri gelir.

Bir Köpeğin Araştırmaları[1] öyküsünün tarihine ve ortaya çıkışındaki koşullara bakarsak, bu kahramanın gerçekten yazarı adına konuştuğunu ileri sürebiliriz kolaylıkla. 1922 yılından metinlerin bulunduğu *in-quatro* bir deftere –"kahverengi defter" de denir– yazılmış, bir başlığı olmayan ve tamamlanmadan bıraktığı, ya da belki bir son bulamadığı için vazgeçtiği öykü çok büyük olasılıkla aynı yılın yaz aylarında yazılmıştır, demek ki *Şato*'yu sürdüremeyeceğini düşünen Kafka'nın korkuyla esin kaynaklarının kalıcı biçimde kuruduğunu hissettiği bir süreçte.[2] Kaldı ki, "kahverengi defter"in en başına şöyle yazar: "Yazın yaratığı benden kaçıyor. Kendi yaşam öykümü irdeleme planı da bundan kaynaklanıyor. Bu bir yaşamöyküsü metni değil, olabilecek en küçük öğelerin araştırılıp bulunması yalnızca."[3] Biraz ilerisinde *Bir Köpeğin Araştırmaları*'nın tam anlamıyla ilk versiyonu olarak görülebilecek bir parçası, ardından da içeriği düpedüz daha önce sözü edilen özyaşamöyküsü incelemesine bağlı *Bir Köpeğin Araştırmaları* gelir, onmaz bir tutukluğa geçici bir çare gibi. Kafka'nın burada kendi yaşamını incelemekle görevlendirdiği, düş kırıklığına uğramış, yaşlı

1. *Bir Köpeğin Araştırmaları*, çev. Mehmet H. Doğan, Can Yayınları, İstanbul, 2005. Köpek konusu genelde Kafka'nın yapıtında önemli bir rol üstlenir; başta *Günlükler*'deki, Blumfeld'in öyküsü olabilecek bir öyküyle ya da elimize ulaşmamış bir başka öyküyle ilgili bir notta (9 Şubat 1915) olmak üzere, hemen hemen her yerde ona rastlanır. Kafka kuşkusuz köpekleri seviyordur, öyle ya da böyle hayvanla ilişkili eğretilemelere ve *hündisch* (köpeksi) sıfatına her zaman kendi yaşamına uyarlanmış olarak, her türlü yazısında bolca rastlanır.

2. 11 Eylül 1922'de, Kafka Brod'a şöyle yazar: "[...] *Şato* öyküsünü bırakmak zorunda kaldım, görünüşe göre bir daha da ona el atacağım yok; yola çıkmamdan bir hafta önce başlayan 'çöküş'ten beri, kendimi toparlayamadım, oysa Plana'da yazdığım bölüm senin bildiğin bölüm kadar kötü değildi", *Correspondance*, agy., s. 478.

3. *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 335. Kafka'nın yapıtlarının zamandizini için bkz. J. Born, L. Dietz, M. Pasley, R. Raabe ve K. Wagenbach, *Kafka-Symposium*, K. Wagenbach, Berlin, 1965 ve Chris Bezzel, *Chronik Kafka*, Carl Hanser, Münih ve Viyana, 1975.

köpek sonuçta o acılı sürecin damgasını taşır: Daha baştan araştırmalarının herkesten uzaklaşmasına ve umutsuzluğa sürüklenmesine neden olmaktan başka bir sonuç vermediğini itiraf eder, araştırmalarına son vermek zorunda kalmıştır.

Anlatının özyaşamöyküsüyle ilgili yanları belgelerle kanıtlanamadığında, onları Kafka'nın sağduyunun ve saflığın dış görünüşlerinin altında neler içerdiklerini söyletmek için, basit sözcüklere ve gündelik dilin deyimlerine düzenli olarak uyguladığı özel işlemden kolaylıkla çıkarabiliriz. "Köpek", bilindiği gibi, her zaman ve her yerde Yahudi düşmanlığının geleneksel hakareti olmuştur. Kafka hakareti alır ve yalnızca onu birebir olarak kullanarak, hem sözcüğün ne kadar aptalca olduğunu hem de hakarete uğramış kişinin başına neler açabileceğini ortaya koyan mantıksal bir durumun içinde hareketeye geçirir. Üstelik hakaret bir tek düşmandan gelmez, aile içinde bile rastlanır ona, bu da sözü daha katlanılmaz kılar, zaten yeterince katlanılmaz değilmişçesine. Küçük Yidiş tiyatrosu topluluğunun başındaki, kendisinin değişiminde önemli bir rol üstlenen Isaak Löwy'yle arkadaş olduğu dönemde Kafka, Doğu Yahudilerini yalnızca aşağılık ve iğrenç varlıklar olarak gören babasından şu sözleri duyar: "Köpeklerle düşüp kalkan pirelenmeden edemez." Bu kaba saldırı karşısında küplere biner.[1] Ama "pirelenmek" fiilini "pire olma"ya çevirerek, hemen öcünü alır –aynı zamanda da kendini cezalandırır, anı betimleme sanatında iki hareket her zaman birbirine bağlı olmuştur– böylece iki yanlış atasözü, eski bir sözün iki farklı yorumu ortaya çıkar; biri: "Pirelenenin kendisi

1. *Günlükler*, agy., "3 Kasım 1911", s. 138: "Löwy. Babamın ona ilişkin sözleri: ['Köpeklerle düşüp kalkan pirelenmeden edemez']. Kendimi tutamayarak gelişigüzel laflar ettim." [Genelde, Şipal'in çevirisinde de "Körle yatan şaşı kalkar" sözüyle karşılanan bu atasözünü "köpek" göndermesinden ötürü böyle çevirdik (Ç.N.)]

pire olur"; ötekiyse: "Köpeklerle düşüp kalkanın kendisi köpek olur" der üç aşağı beş yukarı.[1] Bu sözlerden ilki, kahramanı bir sabah türü belirsiz, koskocaman ve hiç kuşkusuz asalak[2] bir böceğe dönüşen *Dönüşüm*'ün çıkış noktasıdır; ötekiyse, önce Joseph K.nın "bir köpek gibi" öldüğü *Dava*'nın sonunu; yıllar sonra da bu kez hayvanın tek başına kaldığı, uzlaşmazlığı ve ardı arkası gelmeyen, bıktırıcı soruları yüzünden her canlı topluluğundan koptuğu o bilge köpek öyküsünü esinler.

Her durumda, eğretileme atasözünün çağrıştırdığı pek çok şeyi tek bir imgede bir araya getirir: Bayağı, Yahudi düşmanı söz ve babanın düşmandan ödünç aldığı, hakaret içeren sözoğlu birden aile ortamından kovar; mimlenip harekete geçirilen imgeyse, düşlerde ve peri masallarında büyünün gerçek kaynağı olan "der demez" ilkesine uygun olarak, konuşma biçiminin içerdiği gizli arzuyu hemen o anda gerçeğe dönüştürür. *Dönüşüm*, Kafka'da asla yalnızca *canlı bir eğretileme* olmadığından, gerçeğe dönüşmesi için çok karmaşık işlemlere gerek duymaz; söz sanatının ve dilbilgisinin ona bol bol sağladığı aldatıcı akıl yürütmelerin tüm kaynaklarından yararlanması yeter. Örneğin Yahudi bir Köpek'se, Köpek de bir Yahudidir, bu ikinci önermeye dilbilgisi açısından diyecek hiçbir şey yoktur ama ilki sözüm ona akla yatkın görünüyorken, saçmalığı hemen göze çarptığından, hakareti abuk sabukluğunu açığa vurmaya zorlar.

1. "Ceza Kolonisinde"nin bir versiyonunda, Gezgin bağırır: "Ben de buna izin verirsem, köpek olayım!" sonra da emekleyerek koşmaya başlar. *Günlükler*, agy., "7 Ağustos 1917", s. 544.

2. Samsa'nın asalaklığı üstüne bkz. *Babaya Mektup*: "Birbirimizle savaştığımızı kabul ediyorum, ama iki türlü savaş vardır. [...] [Ş]övalyece savaş. [...] Ve bir de yalnızca sokmakla kalmayan, aynı zamanda hayatını sürdürmek için kan emen böceklerin savaşı [...] Eğer çok büyük bir yanılgı içinde değilsem, başlı başına bu mektupla bile asalaklık ediyorsun bana." agy., s. 65-66. Kafka burada babasına yüklediği düşünceleri açığa vurur.

Dolayısıyla, Köpek bir Yahudidir; aynı zamanda araştırmacı, bilgin, entelektüel olduğundan, doğası gereği ve zorunlu olarak sorulmayacak sorular uzmanı olan yazarının temsilcisidir. Niteliği değiştirilmiş, ama Kafka'nın "kendi yaşamöyküsünü sorgulama"sının, tüm yapıtına yön veren, öte yandan özellikle yazın alanındaki yetersizliğini anlamak ve olanaklıysa aşmak için kendi geçmişine yöneldiği o 1922 yılında her zamankinden de zorunlu görünen sorgulamanın belli gereklilikleri için yarattığı yapısından tanınabilecek ikizdir. Bu durumda, Köpek'in köpeklik durumuyla ilgili düşünceleri fablla uzaktan yakından ilgili değildir; bilme gereksiniminin kendini koruma ya da bir davaya, bu ona en yakın dava olsa bile, açıkça hizmet etme isteğini fazlasıyla bastırdığı, umutsuz, ama aklı başında bir zihin tarafından içeriden özenle gözlemlenen somut bir gerçeklikle bağıntılıdır.

Sonuçta, Köpek daha baştan, üstüne düşündüğü şeylerde, konunun tam olarak ne olduğunu bilmemizi sağlar: "Geriye bakıp da henüz köpek toplumunun bir üyesi, onun tüm kaygılarını paylaşan bir üyesi, köpekler içinde bir köpek olduğum günleri hatırladığım zaman, daha derinden bakınca, ta başlangıçtan beri, en saygın kamu görevlerinin bile silemediği hafif bir rahatsızlık duygusu uyandıran bir başkalık, küçük bir uyuşmazlık sezdiğimi anlıyorum; bir de bazen, hayır, bazen değil, çoğu zaman, düşkün olduğum çevremden bir köpek arkadaşın tek bir bakışı, yalnızca bir bakışı, sanki ilk kez farkına varmışım gibi, içimi çaresiz bir sıkıntı ve korku, hatta umutsuzlukla doldururdu."[1] Burada, "Yahudi" sözcüğü öyle karşı konulmaz biçimde metne saldırır ki ondan kolay kolay uzaklaştırılamaz, *ne var ki metnin içine giremez*, girseydi

1. *Bir Köpeğin Araştırmaları*, agy., s. 9.

içinde bulunulan durumu tüm çözümlerin baştan verildiği, bunun sonucu olarak da Köpek'in araştırmalarının bütünüyle yersiz olduğu bir genelleştirme alanına sürüklerdi.[1] "Yahudi" sözcüğü ancak sürekli olarak bastırıldığı ölçüde güçlenip canlanır: Tarihin farklı anlamlarının, bildiğimizi sandığımız anlamlarının ve onlardan çok daha fazla olan, bildiğimiz şeylerle kafamızda canlandıramayacağımız anlamlarının bağlı olduğu anıştırmadır o. Dile getirilen şeyler alanına girdiği anda, hepsi önceden ortaya konmuş bir yargı, tam anlamıyla bir önyargı gerektiren, ahlaki, felsefi, siyasal ya da dinsel açıklama şemalarına gömülür gider (örneğin, bu şemalardan biri H. Bergmann'ın altta anılan yazısında olduğu gibi Siyonizm olabilir; bir başkası da *jüdischer Selbsthass* ya da Yahudilerin Yahudi düşmanlığı; iki açıklama da akla yatkın ge-

1. Bu genelleştirmelerden çıkarılan saçma sonuçlara bir örnek (Hartmut Binder bunu anar, *Kafka-Kommentar zu sämtlichen Erzählungen*, Winkler, Münih, 1975, s. 263): Kafka'nın lise arkadaşı olan ve sonrasında da arkadaşlığını sürdüren Hugo Bergmann öykünün İbranice'ye çevirisi için, anlatının özel yanlarını Siyonizm açısından yorumlar, ondan sonra da üç İsrailli yazar ona mektup yazıp Kafka'nın o aşağılayıcı köpek imgesini bir kanıtlama aracı olarak kullanmasına ne kadar şaşırdıklarını söylerler. Doğrusu, yalnızca yukarıda andığımız parçaya bile bakılırsa, ciddi bir yazarın onun ile Siyonizm arasında nasıl doğrudan ya da dolaylı bir ilişki kurabildiğini insan kendi kendine soruyor. Kaldı ki öykünün bütününde ve ayrıntılarında ısrarla vurgulanan şey Köpek'e, o "tek başına, bir köşeye çekilmiş, umutsuz olsalar da ona göre zorunlu küçük araştırmalardan başka uğraşacak" hiçbir şeyi olmamış varlığa engel olan "mutsuz ruh durumu"dur; bu ruh durumu onun kendi türünden kardeşleriyle birlikte yaşamasını, topluluklarıyla kaynaşmasını engeller. Bergmann sonuçta kuşkusuz ciddi bir yazardır, tek hatası köpeği anıştırma olarak bırakmak, dolayısıyla tüm ince ayrımlarını ve olasılıklarını özgür kılmak yerine Yahudi diye çevirmek olmuştur. Kafka'yla kişisel ilişkileri sayesinde, onun yaşamının son döneminde inançlı bir Siyonist gibi konuşup hareket ettiğini bildiğinden, fabılda ortaya atılan Yahudi sorununa en uygun çözümün ister istemez Siyonizm olduğu sonucunu çıkarmıştır. Oysa üstünde durulması gereken şey tam da budur: Kafka'nın Siyonist düşünceleri yaşamının sonunda tartışmaya yer bırakmayacak denli yerleşmiştir, ama aynı dönemde Köpek'i yazar, durmaksızın kendi soğukluğuna ve bir köşeye çekilmiş olmasına vurgu yapan bu kahraman, genel görüşünde belirleyici bir düzeltme yapmaktadır. Neyi, nasıl düzeltir? İşte bu denemenin sonrasında bunu göreceğiz.

lebilir, ama anlatının zorunluluğunu sağlayan yığınla düşünceyi, gerilimi ve kaygıyla dolu soruları açıklama açısından hiç de yararlı değillerdir).

Anıştırmalı sözcüğün açıklanmasına asla izin vermeden çağrışımlar yapan *Bir Köpeğin Araştırmaları* doğrudan söylemle ister istemez yitireceği şeyi derinlemesine kazanır, ama açıklığından da bir şey yitirmez; kanıt olarak da, anlatıcının, kendi türünden kardeşleriyle yeryüzünde yaşayan öteki toplulukların ilişkileri üstüne gözlemlerini anlattığı şu bölüm gösterilebilir: "Çünkü apaçık ortada olan tüm garipliklerime rağmen, türümün yasalarına sonuna kadar bağlı olduğum kabul edilmelidir. Gerçekten de ne zaman düşünsem –ki zamanım, durumum ve yeteneğim bu işe uygundur– köpekliğin her yönden olağanüstü bir kurum olduğunu görüyorum. Biz köpeklerden başka, her türden yaratık vardır bu dünyada: dilleriyle değil de birtakım mekanik bağırtılarla anlaşan zavallı, sınırlı ve dilsiz yaratıklar: Biz köpeklerin birçoğu adlar vererek inceler onları, onlara yardım etmeye, onları eğitmeye, incelik kazandırmaya filan çalışır. Bana gelince; beni rahatsız etmeye çalıştıkları zamanlar dışında, onlara oldukça ilgisiz kalır, onları birbirine karıştırır, tanımazdan gelirim."[1] Burada da Köpek'in sözleri sahte kişiliğini bıraksa bu kadar açık olmazdı, hatta şu halleriyle o kadar açıktırlar ki gerçekten *köpeksi*'dirler (bununla birlikte, tüm öykü sözcüğün gündelik kabulü ve köken açısından anlamı üstünde oynar).

Aslında, ona göre köpek halkı dünyanın geri kalanında yaşayan tüm halklardan üstündür; yalnızca köpek halkının uygarlığı vardır, ötekiler dili, adı, tarihi olmayan, gelişmemiş, zavallı hayvanlardır; tek başlarına bıra-

1. *Bir Köpeğin Araştırmaları*, agy., s. 10-11.

kıldıklarından her türlü kültürün ve her türlü düşüncesinin berisinde anlamsız bir yaşam sürebilirler ancak. Kaldı ki eşsizliğiyle başka türlü bir yankı uyandıran Köpek, o sersem yaratıklar konusunda, türdeşlerinin o kendini beğenmiş düşüncelerine bütünüyle katılır; doğrusunu söylemek gerekirse, bencillikte ve gururda onları çok geride bırakır çünkü ötekilerin çoğu, üstün olmanın onlara bir sorumluluk yüklediğinin bilincinde olduğundan, aşağı ırkların uygarlaşmasına yardım etmeye çalışır, oysa Köpek, "tek başına, bir köşeye çekilmiş, umutsuz olsalar da ona göre zorunlu küçük araştırmalardan başka uğraşacak" bir şeyi olmadığından, öteki türleri hiç umursamaz, ortaklaşa ilerleme işine katkı sağlamaktan kaçınır köpeksi biçimde. Öte yandan, adını ve adındaki aşağılayıcı hakaret anlamını koruyarak, üstünlüğüyle hakareti tersine çevirir, bu seçiminde dünyanın geri kalanına karşı bir ödev duygusu da yoktur: O başkalarını basitçe görmezden gelir, zaman zaman onların karanlık varlıkları kendisini rahatsız etse de, öylesine küçüktürler; o da onlara öylesine tepeden bakmaktadır ki, *canını sıkabileceklerini* aklından bile geçirmez. Anlatıcının seçtiği perspektifte, söz konusu olan kesinlikle o eski, uluslar arasında seçilmiş olan sorusunu ortaya atmak olmadığından, Köpek yalnızca köpeklerle ve kendisine göre, ancak burada bir kereliğine yazgılarının tek efendisi kılınmış köpekler arasında anlaşılabilecek ve çözülebilecek büyük aile sorunuyla ilgilenir.[1]

1. Uzun zaman önce bu köpek halkının, insan efendilerin varlığından bütünüyle habersiz oldukları belirtilmiştir, kimi yorumcular da bunun, dinden bağımsızlaşmış çağdaş bir toplumda Tanrı'nın ölümüne anıştırma olarak görülmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Marthe Robert, *Livre de lectures*, Grasset, Paris, 1977, s. 23-30. Öyle ya da böyle, ne köpeklerden üstün insan efendiler vardır ne de köpeklerin yanında yaşayan yabancı halklar; köpeklerin özellikle besinlerin kökeniyle ilgili bir sürü ayinleri ve boş inançları vardır, ama gerçek bir dinleri yoktur.

Köpek, ulusları düşünce alanından dışlayarak, köşesine çekilip daldığı düşüncelerin içinde ona bir yabancının soğuk bakışlarıyla baksa da, kendini hâlâ bağlı hissettiği toplumunun işleyişine bütünüyle odaklanabilir. Hem bu ilgi hem de bu yansızlık sayesinde, işleri başlarından aşkın, çalışmaktan ve yüreklerindeki tasalardan bitkin düşmüş kardeşlerinin üstüne düşünmek için ne zaman ne istek ne de bir yol bulabildikleri bir başka açıdan görebilir şeyleri. Onun ilk keşfi olan köpekler bilmeden, durmaksızın karşıt yollara sürükleyen, son derece belirgin iki eğilimle ilgilidir: "Hepimizin zamanla ortaya çıkmış sayısız ve büyük değişiklikler yüzünden birbirimizden o kadar ayrı olan biz köpeklerin, tam anlamıyla bir kitle halinde yaşadığımız, hiç çekinmeden söylenebilir. Hepimiz tek bir kitle halinde! Bizi birbirimize çeken bir şey vardır, bu topluluktan gelen itkiye uymamıza hiçbir şey engel olamaz; hâlâ bildiğim birkaçı ve unuttuğum birçoğuyla, bütün yasalarımız ve kurumlarımız, elimizden gelen en yüce mutluluğa, beraber bulunmanın sıcak rahatlığına duyulan bu özleme dayanır. Ama madalyonun bir de öteki yüzünü düşünün. Bildiğim kadarıyla, yeryüzünde hiçbir yaratık türü biz köpekler kadar geniş bir dağınıklık içinde yaşamaz; hiçbirinde bu denli sınıf, cins, uğraş ayrımı, bu denli bir bakışta sayılamayacak kadar ayrım yoktur."[1] Öte yandan, Köpek, benzerlerinin köpek yaşamının özündeki bu çelişkiden – önüne geçilemez bütün olma gereksinimiyle bir o kadar karşı konulmaz dağılma eğilimi; topluluk olma özlemiyle dizginsiz bireycilik– söz etmemek konusunda üstü kapalıca anlaştıklarını fark eder; bu noktada herkesin gözlemlediği üzere, onların bağlarını daha da güçlendiren gizemli bir tabu vardır. Peki ama nasıl yalnızca onun gibi her

1. *Bir Köpeğin Araştırmaları*, agy., s. 12.

şeye karşın sıradan bir köpek, herkesi tam da bu yasak üstüne sorularıyla sıkıştırarak tabuyu aşabilir? "Niçin ben de ötekiler gibi yapmıyorum; niçin, zorla da olsa, bizi sürekli toplumsal çevremizin dışına süren şeyleri değil de bizi güzelce birbirimize bağlayan şeyleri aklımdan çıkarmadan, halkımla uyum içinde yaşamıyorum; niçin, bu uyumu bozan şeyi, büyük sebepte küçük bir hata olarak görüp sessizce kabul etmiyorum?"[1] Köpek o "güç işler" konusunda benzerlerinin tam olarak neden sessiz kaldıklarını bilmez; kendisinin de onları konuşturmaya neden bu kadar meraklı olduğunu da anlayamaz. Yalnız başına, araştırmayla geçen uzun bir yaşam, halkını fazla yakından gözlemlediği için artık kesin olarak gönderildiği sürgünün en uzak köşelerinde bile, hiçbir zaman başka türlü davranamayacağını, dolayısıyla da yerineceği hiçbir şey olmadığını öğretmiştir ona.

Kendine özgülüğü ve bezdirici, "umutsuz, küçük araştırmalar"ı yüzünden toplumsal çevresinden dışlanmış, ister istemez yalnız kalmış ama doğal Yahudi yaşamından pay alamadığı için umutsuzluğa düşen Kafka da, tıpkı Köpek gibi, yapıtını benzerlerini üzmek ya da sarsmak pahasına da olsa, kendini "bütün varlığıyla adadığı" "güç işler"in çevresinde kurar; o da Köpek gibi ırkını bütünüyle açığa vuramadan, ama kendini de yadsımadan Yahudiliğin kıyısında yaşar; yine onun gibi, yarı isteyerek, yarı zorunlu olarak çektiği bu dışlanmanın içinde, her şeye karşın halkını asla gözden yitirmediğini düşünerek kendini avutabilir; halkından uzaklaşmışsa da onu unutmamış, hatta kimi zaman ona haberlerini yollamıştır.[2]

1. Agy., s. 12-13.

2. Köpek şöyle der: "Ama çekildiğim uzak köşemde halkımı da gözden kaçırmıyorum hiç, haberleri sık sık bana kadar ulaşıyor, hatta ara sıra ben de kendimden haberler gönderiyorum onlara", agy., s. 10. Bu haberler kuşkusuz

Köpeğin türdeşleri ve kendisinin onlar karşısındaki ayrıksı konumu üstüne düşünceleri o kadar açık biçimde Kafka'nın düşüncelerini yansıtırlar ki, *Günlükler*'de, yıllar boyunca onun kendisiyle ilgili yazdıklarının yanında yer alabilirler. Neden onları bir masal hayvanına yüklemiştir peki? Neden o düşüncelerin kaynağının anlaşılmasını geciktirmekten başka bir şey yapmayan, aldatıcı bir fantastik öğeyle işleri gereksiz yere karmaşıklaştırmıştır? Bunun nedeni Köpek'in gerçekte olağanüstü bir masalın ya da ahlaki bir masalın kahramanıyla uzaktan yakından ilgisinin olmamasıdır; Kafka okuru şaşırtıp bu şaşırtma hareketinden yararlanarak, başka türlü olsa insanları sarsabilecek şeyleri aktarmak için kullanmaz onu. Köpek, Kafka için kesinlikle gereklidir; çünkü adının çevresinde oluşan geniş imge yelpazesi sayesinde, tüm çıkış olasılıklarını, kendi durumuyla ilgili daha farkına varmadığı ya da utançtan, edepten, ola ki korkaklıktan yüzleşmekten kaçındığı tüm yorumları keşfetmesini sağlar. Ama tek bir eğretilemeyle açılan düşünce dünyası, ne kadar geniş olursa olsun, herhangi bir sorunu çözüme ulaştırabilecek kadar geniş olamaz, bu yüzden masal her zaman tamamlanmamış olarak kalacak, ona her zaman baştan başlanması gerekecektir.

Dolayısıyla, Köpek'in sözleri Kafka'nın *Günlükler*'ine ve kişisel belgelerine yazdığı sözlerle bütünüyle bir tutulamaz. Anlatıdaki özyaşamöyküsüyle ilgili yanları doğru dürüst değerlendirebilmek için, öncelikle metni

Kafka'nın, gerçekten de "ara sıra" Yahudi halkına, uzaklardaki bir oğullarından gelen haberler gibi ulaşmış anlatılarıdır. Burada Kafka'nın her zaman başvurduğu yöntemi görüyoruz; gerek genel anlamda yazından söz ederek, gerek o sırada üstünde uğraştığı şeyleri belli bir öyküye katarak, sanat izleğiyle başka öğeleri bir araya getirir. Örneğin, kendisinin de söylediği gibi, On Bir Oğul o sırada üstünde çalıştığı on bir anlatıdan başka bir şey değildir. Bkz. Marthe Robert, *Livre de lectures*, agy., s. 16-54 ve bu metinde, 7. Bölüm, "Kurgu ile Gerçeklik".

eksiksiz olduğu kadar ayrıntılı, özlü bir çözümlemeden geçirmek; ondan sonra da onu hiç kuşkusuz aynı izleği işleyen birçok başka öyküyle karşılaştırmak gerekir –örneğin Yahudilerin büyük olasılıkla çok eskilere dayanan kültürleri, beceriklilikleri, sık sık başlarına kakılan kurnazlıkları nedeniyle Çinli olarak ortaya çıktıkları "Çin Seddi Yapılırken"; ya da Yahudilerin fareye dönüştüğü "Şarkıcı Josefine ya da Fare Halkı", bu benzetmenin temeli de iğrenilen, öldürülmeye, acımasızca kökü kazınmaya çalışılan o hayvanların çabuk üreyebilme özellikleridir kesinlikle.

Karşılaştırma yapmamız gerekir çünkü büyük çoğunlukla Kafka'daki bir söz sanatı figürünün doğurduğu figürler birbirlerine yanıt verir, zincirlenir, birbirlerini tamamlar ve yalanlarlar; hepsi, farklı farklı giysilerle ve kurgusal yerlerde, aynı amacı kovalıyor gibidir; gerçek anlamlarını ise ancak karşılıklılık oyunu içinde açığa vururlar. İster Köpek, ister Çinli, isterse fare olsun, hiçbir imge tek başına ele alındığında değerli değildir, hiçbiri öykünün son sözünü söylemez, her birini ondan önceki ya da sonraki düzeltebilir; sonuç olarak, kuşkusuz gerçeğin değil, gündelik dille aktarılan gerçeklik ve karşı-gerçekliklerin fetişist gücünün ortaya çıkması için, hepsi gereklidir.

Kendi üstünlüğünün bilincinde olan Köpek uygarlaşmış toplumunun yakınlarında karanlık bir yaşam süren "aşağılık yaratıklar"ı yerin dibine sokar; Çinliyse, ülkesinin uygarlığını tehdit eden Kuzeyli Barbarlar'dan kendini kesinlikle çok üstün görüyordur, Çin Seddi de kendisini onlardan koruyacaktır. Ama bunlara bakarak, yazarın kişisel duyguları üstüne kesin bir şey söyleyemeyiz çünkü burada açığa vurulan burnu büyüklük başka bir yerde, örneğin Josefine'nin öyküsünde sertçe cezalandırılır; o öyküde fareye dönüşen Köpek ve Çinli, ko-

valanan zavallı hayvanlar olurlar birden; tek yücelikleri tarihsel varlıklarının sürekliliği, tek gerçeklikleriyse ortaklaşa yürekliliklerdir. İşte Kafka'nın her figürü yalnızca olay yerinde, farklı bakış açıları altında değil, her ne kadar parçalı ve tamamlanmamış olsa da, o aralıksız düzeltme işlemiyle eşsiz bir bütünlük kazanan yapıtın tamamında yeniden elden geçirilir.

Anlatı hiçbir formülün, içeriğini özetleyemeyeceği biçimde kurulduğundan, Yahudi sorunu hiçbir yerde *yazınsal açıdan* çözülmez; her seferinde kısmi olarak, her seferinde yandaş bir kahramanın işlediği sorun, tüm Kafka imgelerinin *ve* o imgelerin düzeltilerinin özenli bir biçimde dökümünün çıkarılmasıyla ele alınabilir ancak; çünkü her zaman tetikte olan, hem ortak düşüncelerle hem de kendi ölgünlüğüyle savaşan bir düşüncenin tasarladığı bu düzen içinde, hiçbir imge kendi kendine gerçek değildir, her biri sahtedir ve toplu halde kendilerindeki hata ve yanılsama paylarını karşılıklı olarak açığa vurarak gerçekliğe katkıda bulunurlar. Ama böylesi bir döküm, işin özüyle ilgili olarak ne kadar belirleyici olursa olsun, sorunun *insanca*, herkes gibi kendi tutkuları ve beğenileri, az ya da çok değişmez düşünceleri, düşkünlükleri, sakınımları, önyargıları olan bir kişi tarafından nasıl yaşandığı üstüne yine bir şey söylemez. Öyle ki Kafka'nın, kendi yaşamından benzer dış görünüşlerle yansıtmak için değil, acımasız bir aklın doymak bilmez ateşinden geçirmek için romanlarına aldığı her şeyi sonuçta onun yaşamında, daha doğrusu elimize ulaşan yazılı izlerde aramak gerekir.

Konumuz açısından, *Günlükler*'ine, mektuplarına ve farklı farklı defterlerine dağılmış bu özyaşamöyküsü belgelerine –unutmayalım ki, ayrım gözetmeksizin hepsinin yakılmasını istemiştir– kesin olarak bel bağlayabiliriz, bu denemede yalnızca ya da neredeyse yalnızca di-

yeyim (kuşkusuz onların aydınlatılmasını, özellikle de tarihlendirilmesini sağlayan, tanıklıklardan ve yan çalışmalardan elde edilen bilgiler dışında) onlardan yararlanacağım. Eleştirmeni sonuca ulaşmaya fazla hevesli, az ya da çok yanlı varsayımlara ve dayanıksız yorumlara karşı koruyacak tek kalkan olan Kafka'nın gerçek sözlerini asla çok inceden inceye incelemeyeceğim; dolayısıyla, onları derlemek, birbirleriyle ve gerektiğinde aynı konu üstüne başka bir yere yazılmış yazın versiyonuyla karşılaştırmak, son olarak da onları zaman içinde ve tarihsel koşullara göre, yazarı not almaya iten, bazen zorlayan o engin düşünce, heyecan ve deneyimlerin arasına yerleştirmek gerekiyor. Ondan sonra ancak ondan sonra, Kafka'nın, yapıtında, neden kendini Yahudi adını sansürlemek zorunda hissettiğini ve neden gizemli bir biçimde üstü çizilen o adı en iyi açıklayacak çağdaş dehanın Kafka olduğunu anlayabiliriz.

2

KİMLİK HASTALIĞI

Kafka gelecekteki eleştirmenleri kendisini genellemelerden hareketle yargılayarak yaptıkları ciddi hata konusunda uyarmak isteseydi –ama yapıtının yok edilmesine karar verdiği için, bunu aklından bile geçirmemiş olması doğaldır– yapabileceği en iyi şey Felice Bauer'le yazışmalarından, basit bir karta çalakalem yazılmış olsa da, üstüne enikonu düşünülmüş, kısa bir bölümü onlara göstermek olurdu. 7 Ekim 1916'da, kendisi üstüne yayımlanan iki eleştirel denemeyle ilgili şöyle yazmıştır: "Bununla birlikte, bana gerçekte kim olduğumu söyleyebilirsin belki. *Die Neue Rundschau*'un son sayısında, *Dönüşüm*'den söz ediliyor, mantıklı nedenlerden ötürü eleştiriyorlar onu, aşağı yukarı şöyle denmiş: 'Öykücü olarak K.nın sanatında köküne kadar Almanlara özgü birtakım öğeler var.' Buna karşılık, Max'ın makalesinde şöyle deniyor: 'K.nın anlatıları günümüzün en Yahudi belgeleri.' Gel de çık işin içinden. Ben iki ata birden binmiş bir cambaz mıyım? Ne yazık ki cambazlıkla hiç ilgim yok, yere serilmiş yatıyorum."[1] Dolaylı yoldan olsa da, uyarı açıktır, özellikle de onu yazılmasına neden olan iki ma-

1. *Lettres à Felice*, "7 Ekim 1916", II, s. 829. Almancadan Fransızcaya çev. Marthe Robert, Gallimard, Paris, 1972.

kalenin gerçek içeriğiyle ilişkilendirirsek. *Neue Rundschau* eleştirmeni Robert Müller "Fantezi" adlı denemesinde, hiç çekinmeden şöyle yazar: "Kafka'nın öyküleme sanatında... köküne kadar Almanlara özgü birtakım öğeler var, anlatıda eski Usta Ozanları akla getiren noktalarla bilgece işlenmiş öğeler bunlar, bu da onun başarısı ama o canım nesnel giysisini bozan varsayım yamaları onun güzelliğine gölge düşürüyor."[1] Max Brod da *Unsere Literaten und die Gemeinschaft*'ta (Yazın İnsanlarımız ve Cemaat) bir o kadar açık seçik biçimde şöyle der: "Yapıtlarında 'Yahudi' sözcüğüne asla rastlanmasa da, onlar günümüzün en Yahudi belgeleri."[2] İşte Kafka; biri en yakın çevresinden, ötekiyse her açıdan yabancı, birbirinden bütünüyle farklı iki görüş karşısında, kendi görüşünü söyleyebilecek durumda olmadığını söyler: Kendisini ister Müller gibi köküne kadar Almanlara özgü, üstüne üstlük eskiye özenen (Usta Ozanlar!) bir yazınla ilişkilendirsinler, isterse Max Brod gibi öncü, militan Yahudiliğe konumlandırsınlar, o kim olduğunu bilmiyordur, bildiği tek şey kendisinde olduğu ileri sürülen iki binek hayvanından birini seçemediğinden ve hem Yahudi atına hem de Alman atına doğru dürüst binemediğinden, ya yere serilmesi, ya da durmadan eyerden düşmesi gerektiğidir.[3]

1. *Die Neue Rundschau*, 1916, 2. cilt, 1421 ve sonrası. *Kafka-Symposium*'a da alınmıştır, agy., s. 147-148.

2. *Der Jude*, I, 7. Sayı, Ekim 1916, 457 ve sonrası. *Kafka-Symposium*'da da anılır, agy., s. 148.

3. O bölüm Kafka'nın kısa metinleri gibi kurulmuştur tam da: Durum açıklamasıyla ve iki tarafın ileri sürdüğü kanıtlarla başlar; derken, tartışma birdenbire mesel alanına çekilir, orada da tartışmanın olanaksız bir şey olduğu ortaya çıkar, çünkü sorunun bir çözümü yoktur ya da sonsuz çözümü vardır. Ayrıca, Kafka'nın genel anlamda sanatın gülünç ve dokunaklı dekoru olarak, özel olarak da kendi yaratısının mekânı olarak kullanmayı sevdiği sirk konusuna da dikkat çekelim.

Felice'yle olan ilişkisinde genelde başvurduğu stratejiyi göz önünde bulundurduğumuzda bile –her zaman olduğu gibi, genç kızın ondaki tuhaflıkları küçümsediğini göstermek ister, bu da evlilik varsayımında büyük bir tehlike oluşturacaktır– böylesine yansız bir tutum benimsemesi gerçekten şaşırtıcıdır; Kafka'nın en azından çok eski arkadaşı, sırdaşı ve ateşli bir hayranı olan, bize göre burada gerçeği söylüyormuş gibi görünen Brod ile yargısını bugünün okurunun saçmalığın dik âlâsı olarak göreceği Alman eleştirmeni birbirinden ayırmasını bekliyor insan.[1] Arkadaşının yayımlanmamış metinlerinin büyük bölümünü çağdaş eleştirmenlerden daha önce okuma gibi bir üstünlüğü olan, örneğin *Dönüşüm*'ü elyazmasından okuyan Brod, bizce sağduyunun sesi olmuştur burada, buna karşılık *Dönüşüm*'ü eski Alman öykücülerin gotik sanatıyla bir tutmak bütünüyle zırva gibi geliyor bize (kuşkusuz, ondan beri böylesi zırvalara çok rastladık, ama sonrakiler tarihin akışının tersine hareket etmeyeceklerdir; daha çok öncü bir anlayışı benimseyecek ve Kafka'nın kendince gerçek bir temsilcisi olduğu Alman yazın geleneğini –örneğin Kleist'ınkini–tamamıyla görmezden geleceklerdir.) Oysa Kafka arkadaşının savını ne doğrulamak için ne de çürütmek için bir şey söyler; her türlü olumsuz eleştiriye karşı sergilediği incelikle "yama" yergisini anmasının dışında, Alman eleştirmenin ona yüklediği o tuhaf Ortaçağ *Dönüşüm*'ü için de bir şey demez. Bunun nedeniyse, iki yazar arasındaki handiyse

1. *Dönüşüm*'ün, "eski Alman" bir Kafka düşüncesini akla getirmesi gerçekten de olacak şey değildir; Müller hiç kuşkusuz bildiği ilk Kafka metinlerinden söz etse, bu düşünce bu kadar şaşırtıcı olmaz. Kafka "Hüküm"den (1912) önceki süreç boyunca, o dönemde özentili, bile isteye geçmiş meraklısı bir yazını göklere çıkarıp uygulayan estet dergisi *Kunstwart*'ın etkisi altında kalmıştır. "Bir Savaşın Tasviri"nde ve özellikle gençlik mektuplarında hissedilen bu özentilik ancak Alman Germen dilleri uzmanlarının bu nedenle *Durchbruch*, yarılma olarak adlandırdıkları bir anda, "Hüküm"le büsbütün ortadan kalkacaktır.

gülünç uyuşmazlığa karşın, durumun güçlüğünü, anlamadan ve ölçüp biçmeden çözdükleri, dolayısıyla o güçlüğü gizledikleri ölçüde, yargılarının birbirine benzemesidir. Ötekinin, durumu ona göre yerleşik bir formülle ("köküne kadar Alman", "zamanımızın en Yahudi belgeleri") "-miş gibi yaparak" çözen, kestirip atan bu yargısına Kafka'nın diyeceği hiçbir şey yoktur, buna yalnızca aceleci sonuçlara karşı kendisinin gerçekliğini koruyan tek kalkanla, bir yadsıma hareketiyle yanıt verir.

Kafka'nın iki yorumcunun o sağlam kanılarını sarsan, kendi içinde de epey dikkat çekici olan "Kimim ben?" sorusu –kaldı ki tüm yapıtı dile getirilmeyen bu soruyla başlar ve biter– zamandizimine ve duygusal bağlamına yerleştirildiğinde başka bir anlam daha kazanır. Eylül 1916'da, birkaç ay önce Felice'yle barışıp, ona yeniden hemen hemen her gün mektup yazmaya başlayan Kafka, genç kızın zengin Berlinli Yahudilerin Doğulu Yahudi sığınmacı çocuklara kucak açmak ve onları eğitmek için kurdukları, Berlin Yahudi Yurdu'nda yardımcı ve eğitmen olarak çalışmasını ister ısrarla. Felice bir süre pek oralı olmaz ama sonunda kabul eder, ondan sonra da Kafka mektuplarının büyük bölümünü bu işe ve durmadan ortaya attığı çetin sorunlara ayırır. Derslerini hazırlaması ve okumaları için öğütler verir Felice'ye, eğitimbilimi yapmaya bile soyunur (eğitimbilimci Förster'in bir kitabını uzun uzadıya çözümleyip eleştirir), çocuklar için kitap arar ve işi, onlara okutmak istediği kitapları kendi cebinden satın almaya dek vardırır – kısacası, tam da Yahudilere özgü bu işe öyle tutkuyla sarılır ki, Felice bunda bir bityeniği arasa, onun o halinden kesinlikle kuşkulanacaktır: Genç kız ancak Kafka'da da kendisininkilere benzer duygular, hatta bu işe girişmesinde daha derin, evliliğe yönelik gerekçeler olduğunu düşünebiliyordur.

Gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır bu; çün-

kü 1914'te acıklı bir biçimde nişanı bozduktan, bir sürü anlaşmazlık ve çatışma yaşadıktan sonra, iki genç en sonunda savaş biter bitmez evlenmeye karar vermiştir. Dolayısıyla, Yahudilik konusunda uzlaşmaları çok önemlidir ama bir yandan başka konularda kaygıları olan Felice, bu açıdan kendini rahat hisseder.[1] Çocuklarla birlikte yaptığı şeylerin kendisini nişanlısına ne kadar yakınlaştırdığını bildiğinden ("Yurt bizi ne kadar da yakınlaştırıyor birbirimize!") doğal olarak ondaki "tuhaflıkları" unutmak ister; bu unutuş da ortak gelecekleri için birçok sorun yaratabilecektir, Kafka bir kez daha bundan kaçınır. 7 Ekim 1916 tarihli kartında satır aralarında değil de düşünce akışı içinde verdiği dersin nedeni budur: Sabırsızlıkla Yurt'ta neler olup bittiğini sorduktan sonra (o sıralar Berlin'den aldığı "en iyi" haberlerin onlar olduğunu söyler) sözlerini bağlamadan "Kimim ben?" sorusunu yöneltir ona, bu yersiz soru kendisi ile Felice arasında daha önce ortadan kalkmış mesafeyi yeniden canlandırmış olmalıdır.

Felice'nin soruyu nasıl anladığını, ciddiye mi aldığını, yoksa bu işte yine, alışageldiği üzere bir acayipliğin olduğunu mu düşündüğünü bilmiyoruz. Kaldı ki bu çok da önemli değildir çünkü soru gerçekten ona sorulmamıştır, Kafka'nın ona söylemesinin tek nedeni kendisinin yol açmış olabileceği yorum hatasına karşı kızı uyarmaktır: Kafka küçük Berlin sığınmacılarını sevse ve onların

1. Felice'yle ilgili yalnız Kafka'nın mektuplarından –görünen o ki, Kafka ondaki mektupları saklamamıştır– edinebildiğimiz izlenime göre, o oldukça özgür bir genç kızdır (1912'den sonra, büyük bir şirkette çalışır, 1914 savaşından önce pek rastlanan bir şey değildir bu); Berlin'deki özgür yaşama alışkındır, çevresindeki insanlara örnek oluşturan Alman küçük kentsoylularının zevklerini ve önyargılarını benimsemiştir anlaşılan (Kafka'yla aralarındaki en büyük kavgalardan biri, daire ve kızın "kişisel bir hava" kazandırmak istediği mobilya seçimi yüzünden kopmuştur). Kuşkusuz Kafka onu bu yapmacık zevksizliğinden kurtarmak için, gözünde gerçek ve canlı Yahudiliğin tek temsilcisi olan Doğu Yahudilerine yaklaştırmaya çalışır.

Felice üstündeki etkilerinden çok şey beklese de; bu işte, başka pek çok işte olduğu gibi, kıza destek olduğunu açıkça belli etse de, bundan, kendisinin Felice'nin içgüdüsel olarak anladığı anlamda ya da Brod'un herkese duyurmayı kendisine hak gördüğü abartılı anlamda Yahudi olduğu sonucu çıkmaz. Bu noktada çıkarılacak her sonuç yanlış olabilir (aynı şekilde, genç kız, onun mektuplarından "yazına eğilimli" olduğu sonucunu çıkarırken de ciddi biçimde yanılır)[1]; ama belki onun gibi bir dereceye kadar Berlinli olan bir genç kız için daha da tuhaf olan şey, Kafka'nın Alman olduğunu da söyleyememesidir, bu açıdan bakıldığında Felice onu şiirlerini ve romanlarını okuduğu, Berlin ya da başka yerlerdeki Yahudi yazarlarla bir tutarsa tam anlamıyla aldanmış olacaktır. Genel anlamda, Felice'nin kafasında canlandırabileceği şeylerle uzaktan yakından ilgisi yoktur Kafka'nın; bu yüzden sorusu askıda kalmalıdır, tek başına gezindiği İç Diyaspora'nın karmakarışık bölgelerinde öyle olması gerekir.

* * *

Kafka'nın varoluşunun özündeki rahatsızlığı yüklediği "Ben kimim?" sorusu, en açık haliyle, yalnızca Max Brod'la Felice'ye değil, üstüne derinlemesine düşünmesi gereken yakınların ötesinde, yapıt çözümlemesi ortaya çıkalı beri, onun o olanaksız durumunu herhangi bir düşünce düzeninin ölçütlerine göre çözüme ulaştırmaya eğilimli tüm okurlara ve eleştirmenlere de yöneliktir. Bir tanrıbilimcinin, bir felsefecinin ya da yazın kuramcısının bakış açısından değerlendirildiğindeyse, Kafka'nın, kavramların onu yerleştirmeye çalıştığı yere asla sığamadığını görürüz; başta herkesin onu kendi tarafına çekmeye ol-

1. "Eğilim değil... Felice, eğilim değil, o benim benliğim kesinlikle." *Lettres à Felice*, agy., "24 Ağustos 1913", II, s. 514.

masa da en azından doğru olduğuna inanmaya ihtiyaç duyduğu şeyi ona yüklemeye çabaladığı, Yahudilik ve Yahudilerle olan ilişkileri gibi son derece belirsiz alan olmak üzere, ilgi duyduğu şeyler ve amaçları konusunda, kafamızda yarattığımız imgeye asla bütünüyle uymaz. Asimile olmuş Yahudi, Yahudi karşıtı Yahudi, Siyonizm karşıtı, Siyonist, inanan, tanrıtanımaz – gerçekte, Kafka yaşamının farklı dönemlerinde, hatta kimi zaman aynı anda bunları olmuştur (*Bir Köpeğin Araştırmaları*'nı 1922'de, demek ki *neredeyse* militan bir Siyonist'e dönüştüğü sırada yazar); ama bu nitelemelerin hiçbiri onun verdiği mücadelenin derinlerdeki nedenlerini ve biçimini azıcık olsun aydınlatmaya yetmez, hiçbiri nasıl olup da hastalıklı bir kararsızlıktan ve acıdan en sert çağdaş sanatın doğduğunu açıklayamaz, bu çağdaşlıkla sertliğin gerçek anlamda bir araya getirildiği tek sanattır belki de.

İyileşmeyecek bir yaranın ardından *Dava*'da "sürüncemede bırakma" olarak adlandırdığı şeye yargılı kılınan, ama öngörüsü katlanılabilir olanın sınırlarına dayanan Kafka, çevresinde pek çoklarının yaptığı gibi doğrudan kullanılabilecek bir çare sayesinde çatışmalarını çözüme ulaştırmayı değil, çelişkilerini bilmezden gelmemek, onlardan kaçmamak, zorlama bir ideolojik seçimle onları önemsizleştirmemek ya da daha da kötüsü onlara razı olmamak için, çelişkileriyle yüzleşmeyi ve onlar üstüne derinlemesine düşünmeyi görev edinir. Yapıtında olsun, yaşamında olsun, ne pahasına olursa olsun korunan bu yüce çelişki stratejisini anlayabilmek için, onu "korumak" amacıyla, kendisi istememesine karşın bir inancın ya da oturmuş herhangi bir öğretinin sığınağına yerleştirmek yerine, izlediği yolda, en ücra köşelere dek onunla birlikte yürümek gerekir.

* * *

Kafka otuz altı yaşında eğitiminin yol açtığı korkunç sonuçları anlatmak için babasına yazdığı uzun mektupta, özellikle daha baştan aralarındaki ilişkiyi bozarak, onları sürekli bir savaş haline sokan ve sonuçta bütünüyle ayrı düşüren anlaşmazlıkların çarpıcı örneği olarak Yahudiliğe sarılır. Buna karşın, ortak kökenlerinin yarattığı bu alanda, babayla oğul birbirlerine yaklaşmanın yolunu da bulabilirler, "[...] her ikimiz de kendimizi Yahudilikte bulabilir veya hatta uzlaşabilirdik [...]"[1] ama hem zorbaca hem de kafa karıştırıcı, mantıksız bir eğitim yüzünden, Yahudilik onları birleştirmek yerine aralarında bir çatışma daha doğurmuştur.

"Çocukluğumda, sinagoğa yeterince gitmediğim, oruç tutmadığım, vs. için seninle birlikte kendimi suçlardım. [...] Daha sonra genç bir insan olarak, Yahudilikten aldığın o hiçle, benzer bir hiçliği uygulamak konusunda (senin ifadenle, en azından saygı gereği) gayret göstermediğim için beni nasıl suçlayabildiğini anlamaz oldum. [...] Yılda dört kere sinagoğa giderdin, orada en azından bunu ciddiye alanlardan çok, kayıtsızlara yakın dururdun, duaları formalite gereği sabırla okurdun, bazen bana dua kitabından tam o sırada okumakta olan bölümü göstererek beni hayrete düşürürdün, onun dışında sinagogta olduğum sürece (asıl mesele buydu) istediğim yere sıvışabilirdim. Orada esneyerek ve uyuklayarak saatler geçirirdim yani (daha sonra bir tek dans derslerinde öylesine sıkıldım sanıyorum)[2] ve birkaç küçük değişiklikle oyalanmaya çalışırdım, sözgelimi bana hep panayırlardaki atış poligonlarını hatırlatan cemaat dolabı açıldığında; o poligonlarda hedefe isabet ettirildiğinde bir dolap kapa-

1. *Babaya Mektup*, agy., s. 44.

2. Bunu daha önce de Felice'ye yazdığı bir mektupta söyler: "Gelecekteki bürokrat yaşamımdaki düzen göz önüne alındığında, bir cehennem taslağıydı bu." *Lettres à Felice*, agy., "16 Eylül 1916", II, 806.

ğı açılırdı, yalnız orada daima ilginç bir şey çıkardı dolaptan, buradaysa yalnızca o aynı eski başsız kuklalar."[1] Tek başına bırakılan, bilgisizliğine terk edilen çocuk sinagogtaki geçmiş zamanlarda yalnızca "cehennem taslakları"nı görüyorsa, bunu çok geçmeden evde telafi edecektir, özellikle evde olan biten şeylerin hiç de örnek alınası şeyler olmadığını anladığında: "[...] evdeyse [durum] gitgide kahkaha krizleriyle bir komediye dönüşen ilk Zedarim akşamıyla sınırlıydı, tabii ki giderek büyüyen çocukların etkisiyle. (Bu etkiye neden boyun eğmek zorunda kalırdın? Çünkü onu sen davet ederdin.) Yani bana aktarılan inanç malzemesi buydu, buna olsa olsa bir de, önemli bayram günlerinde babalarıyla tapınakta bulunan 'milyoner Fuchs'un oğulları'nı işaret etmek üzere uzanan el eklenirdi. Bu malzemeyle nasıl daha iyi bir şey yapılabileceğini bilmiyordum, ondan olabildiğince çabuk kurtulmak dışında [...]"[2] Şurası bir gerçektir ki, Kafka liseden sonra, sözde ailesinden kalan o "Yahudilik hiçliği"nden tümüyle kopar, tanrıtanımaz olduğunu söylemesi bir yana, daha sonraları farklı düşünceler konusunda göstereceği inanılmaz sakınım düşünüldüğünde şaşırtıcı biçimde, arkadaşlarını din konusunda özgür düşünmeye zorlar.[3]

1. *Babaya Mektup*, agy., s. 44.

2. Agy., s. 45. Bu parça bize Kafka'nın yarım yamalaklığı ve bir ara yolun bulunmasıyla çözülen şeyleri çok erken yaşta reddettiğini gösterir. Dinden kopuşunda eğitiminin rolü konusundaki düşünceleri için de aynı şey geçerlidir. Felice'ye yurttaki çocuklara, ona bu konuyla ilgili soru sorduklarında nasıl yanıt vermesi gerektiğini anlattığı bir mektubunda, özellikle şunları yazar: "Ben çocuklara... kökenlerim, eğitimim, niteliklerim ve çevrem gereği, herhangi birine onların inançlarıyla ortak bir şey gösteremeyeceğimi anlatabilirim ancak (buyruklara uyma dışarıdan gelen bir şey değildir, tersine Yahudi inancının çekirdeğidir), evet ben ancak bunu itiraf edebilirim onlara (bunu yaparsam içtenlikle yaparım, içtenlik olmazsa her şey saçma görünür) oysa sen belki de inançla olan bağlarını büsbütün yitirmemişsindir [....]"*Lettres à Felice*, agy., "16 Eylül, 1916", II, 806. Bu önemli mektuba ileride geri döneceğim.

3. Bkz. *Günlükler*, agy., "31 Aralık 1911", s. 217-218. Aynı olguya Hugo Bergmann da değinir: "Franz o dönemde tanrıtanımaz ya da tümtanrıcı bir çevre-

Kafka baba mahkemesinde savunmasını yaptıktan sonra, dinden koparak genel anlamda "Yahudi işleri"nden de uzaklaştığını açıkça belli eder,[1] en eski gençlik mektupları da bunu doğrulamaktadır. Öğrenciyken, o dönemde çok yakın arkadaşı olan Oskar Pollak'a mektuplarında, dinsel Yahudilik hiçliğine; daha çocukken bile ondan yakayı sıyırmaktan daha uygun bir çözüm göremediği o rahatsız edici, gereksiz, can sıkıcı hiçliğe sırt çevirdiği gibi, "Yahudi işleri"ni de kafasından atmış görünür. Yahudilik yalnızca dinsel anlamıyla nasıl tanımlarsa tanımlasın, "Yahudi işleri" dinsel olsunlar olmasınlar, Kafka'nın ilk arkadaşı ve sırdaşına yazdığı mektuplarda herhangi bir rol oynamazlar, ancak uzun zaman sonra Brod'a yazdığı mektuplarda ya da *Günlükler*'indeki notlarda ortaya çıkacaklardır.

Kafka ergen arkadaşlarına okuduğu kitaplardan, gezintilerinden, gelecek tasarılarından, kaçma umutlarından (Prag'dan ve ailesinden kaçma), kimi zaman kızlardan ve daha o zamandan çekine çekine "yazdığı zırvalar"dan söz eder; ama anlattıklarında, yüreğinde hissettiği rahatsızlıkla bir Yahudi olarak ailesi ve toplum içinde tanık olduğu ikircillikler arasında bir bağ gördüğünü dü-

de yaşıyordu. İlkbahardı; Kafka inancımı yok etmek için elinden geleni ardına koymuyor, beni sayısız tartışmaya sokuyordu. Gerçekten inancımı yitirmekten korkuyordum – öyle olursa, o çok sevdiğim Paskalya öncesinin güzelliğinden yoksun kalacaktım. Hamursuz Bayramı'na dek dayansam keşke, diye düşünüyordum. Başardım bunu. Bu kez Franz beni alt etmeyi becerememişti." Bir süre geçtikten sonra, iki gencin yolları düşünceleri yüzünden gerçekten ayrılır: "Lisedeki son yıllarımızda, Yeni Dünya girdi Latince sınıfımıza. Franz sosyalist oldu, ben 1898'de Siyonist. O dönemde sosyalizm-Siyonizm bireşimi daha bulunmamıştı. 1899'da, Praglı Siyonistler ilk toplantılarını düzenlemek için çağrıda bulunduklarında, sosyalistlerle (hepsi Yahudiydi) asimile edilmiş Çekçiler toplantıyı dağıttılar." Agy., s. 742, 744.

1. "Senin Yahudiliğin hakkındaki bu görüşümün ek bir kanıtını, son yıllarda, Yahudilik meseleleriyle daha fazla ilgilendiğimi düşünmen dolayısıyla geliştirdiğin davranışlarda buldum." *Babaya Mektup*, agy., s. 47.

şündürmez; hiç kuşkusuz "Kimim ben?" sorusu onun içinde en baştan beri yer etmiştir etmesine ama daha sözcüklerin çok gerisindedir ve ancak dolaylı yoldan açığa vurulur, kimi zaman ergenlikte, "kimlik bunalımı" adıyla anılan dönemde sık sık rastlandığı üzere, tuhaf davranışlarla; kimi zaman da, daha ağır biçimde, kişiliksizleşmeye çok yakın ruhsal belirsizlik durumlarıyla. Kafka gençliğindeki o tuhaflıkları yüzünden yaşamı boyunca anormal olmaktan ya da delirmekten korkar; ama kendi benliğiyle dünyanın gerçekliğinin sınırları konusundaki kararsızlığını daha o zamandan yazılarına yansıtır, sözgelimi ilk uzun öykülerinden birinde, öyküsüz bir öykü olan "Bir Savaşın Tasviri"nde, bir sürü ikizin karşısında tek başında olan kahraman, kişilik bütünlüğünü bir parça olsun sağlayabilmek için varlıkların ve şeylerin aşırı değişkenliğiyle savaşır her an.[1]

O dönemde onu tanıyanların tanıklıklarıyla *Babaya Mektup*'ta kendisine ilişkin söyledikleri karşılaştırılarak, genel anlamda Kafka'nın uzun bir "asimilasyon" sürecinden geçtiği kabul edilir – sonra bazı arkadaşlarının etkisiyle, özellikle de Isaak Löwy ve Yidiş tiyatrosu oyuncularıyla tanışmasıyla yüzünü yeniden benzerlerine dönecektir. Benimsenen asimilasyon sözcüğü elverişlidir kuşkusuz, ama etnik, toplumsal, dilsel çelişkilerin alabildiğine yaşandığı bir kentte –kâğıt üstünde Avusturyalı, yö-

1. Bu ruhsal bozuklukların biri iki kez doğrulanır: Brod'a yazdığı bir mektupta, olayı öylece aktarır ve birkaç gün önce olduğunu söyler; "Bir Savaşın Tasviri"nde de anlatıcı onu çocukluğuna dayandırır. Mektupta şöyle yazar: "[...] kısa bir öğle uykusundan sonra gözlerimi açtığımda, varlığımdan pek emin değildim, annemin balkondan doğal bir tonla şu soruyu sorduğunu duydum: 'Ne yapıyorsunuz?' Bahçeden bir kadın yanıt verdi ona: 'Çimenlerin üstünde bir şeyler atıştırıyorum.' İşte o anda, insanların yaşamı nasıl sarsılmaz biçimde sırtlanabildiklerine şaştım." *Correspondance*, agy., "28 Ağustos 1904", s. 42. Aynı bölüm neredeyse sözcüğü sözcüğüne öyküye de alınmıştır, *Bütün Öyküler*, çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 319. Bkz. daha sonra, 6. Bölüm, "Kaçış".

netici sınıfın dili açısından Alman, nüfusun çoğunluğu açısından Çek, etkin ve hali vakti yerinde tüccarların oluşturduğu azınlık açısından Yahudi olan, karşıt kutuplar arasında savrulan ve sürekli olarak amansız ulus kavgasına sahne olan bir kentte– eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemindeki Prag'da "asimilasyon" tam olarak ne demektir? Almanca konuşan bir Yahudi, bir Avusturya uyruğu olup, Çeklerin yalnızca kendi dillerini konuşmadığı için onu düşman gibi gördükleri bir Çek kentinde yaşarken, Kafka neye "asimile" olabilir ki? Ortada bir Çek ulusu olsa da, siyasal iktidar onun elinde değildir, özgürlük için savaşıyordur o ulus; Yahudiler de ancak aşırı milliyetçi hareketlerin yanında yer almaları koşuluyla birazcık umut besliyorlardır (kaldı ki çok zayıf bir umuttur bu, 1848 Devrimi'nin doğurduğu kısa süreli mutluluk dalgasından sonra durmadan zayıflamıştır).

Avusturya'nın varlığı da tartışma götürmez, genel olarak kurulu düzenden yana bir tutum sergileyen Yahudiler Avusturya hükümdarına gönülden bağlıdırlar[1] ama Prag'daki koskocaman bürokrasi aygıtında onun varlığı pek hissedilmez, simgesel açıdan da Yahudilerin büyük saygı duyduğu İmparator, Hradčany Şatosu'nda asla kalmaz (Kafka'nın zamanında oraya bir kez bile gelmemiştir, *Şato*'nun yazarı mitik Kont Westwest'i yaratırken hiç kuşkusuz bunu anımsamıştır). Bohemya Almanlarına gelince, onlar tarihle ve toprakla ilişkilerini korumalarını sağlayacak siyasal iktidardan ve anakentten yoksun biçimde, ötekilerden bütünüyle ayrılmış, dile dayalı bir azınlık

1. Yahudilerle onların tüm ikili Monarşi topraklarında meşru koruyucusu olan Franz Joseph'in ilişkileri üstüne bkz. Joachim Remak, "*The Healthy Invalid: How Doomed was the Hapsburg Empire?*" *Journal of Modern History*, Haziran 1969. Hermann Kafka bağlılığını oğluna Franz adını koyarak gösterir; oğluysa İmparator'un iki önadını da kendine mal ederek, Josef ("Josephine") adlı kahramanlara yansıtır benliğini biraz ince alayla.

oluştururlar. Hiçbirinin arkasında canlı bir halk olmayan, bu son derece farklı grupların ortasında, asimilasyon çabaları asla çok bir şey getirmez; Almanca konuşan Praglı Yahudiler de çevrelerinde kök salabilecekleri, olağan koşullarda kurulmuş bir toplum göremediklerinden, kendilerinden başka öykünecek bir şey bulamayıp, en sonunda örnek olarak kendi Germenciliklerini alırlar.

Dolayısıyla, Kafka Berlin'de ya da Viyana'da anlaşıldığı üzere asimile olmaktan çok Germenleşmiştir, demek ki yazgısının onu yoksun bıraktığı her şeyin –doğup büyüdüğü bir toprak, bir yurt, bir şimdi ve bir geçmiş– yerini dili almıştır. Kuşkusuz, sonradan bunu köklerinden kopmuş, bilinçsiz birinin yanılsaması olarak görecek, o zaman elindeki tek şey kendisine aldatıcı bir sahiplenmenin ürünü gibi gelecek, bu da o eski suçluluk duygusuna bir öğe daha kazandıracaktır. Ama o sırada dili kendisinindir; mektuplarında ve *Günlükler*'inde daha "toprağın, havanın, yasanın" eksikliğini duymaktan yakınmamasının nedeni Almancanın onların yerini tutabilecek kadar güçlü olması, kan bağı kadar güçlü ve belki bir o kadar gerçek olmasıdır.

Toplumsal yurdun yerini alacak ve tam bir ruhsal yurt olarak düşünülen bu Germenciliği, Kafka ailesinin de uymaya özen gösterdiği uzun bir gelenekten almıştır. "Bohemya'da" der bir yazar, "klasik Alman yazını köylerdeki küçücük gettolara dek yayılmıştır; Yahudi işportacılar müşterileriyle hafta boyunca Çekçe konuşsalar da, Almanca onların Pazar dilidir, insanla ilgili en yüce konularda kullandıkları araçtır."[1] Yahudilerde, konuşma bi-

1. Stölzl, agy., s. 23. Aynı yazar şunu da aktarır: "Onlar gibi, bütün yıl müşterileriyle Çekçe konuşan bir Yahudi, Schiller'i Almancadan okuyabildiğinde kendini üstün görür. Almanca bilmek neredeyse soylu bir konuma gelmekle eşdeğerdir." *Masaryk und das Judentum*'dan alıntılanmıştır, E. Rychnovsky, Prag, 1931, s. 117. Bununla birlikte, iki dilin bu biçimde kullanılması dönemin

çimlerini bayağı "bölgesel dil"ler olarak gördükleri komşu halkların tersine, zihinlerini yücelten bir dil vardır ve eşsiz bir yazını olan bu araç sayesinde, gerçekten soylulaştıklarını düşünürler. İçlerinde gizliden gizliye duydukları, gündelik işlerin ve sıkıntıların çerçevesinin dışındaki, seçkin bir toplumun parçası olma duygusu bir yana, Almanca Yahudilere ayrıca toplumsal açıdan yadsınamaz bir yükselme fırsatı sunar (İmparatorluğun resmî dili olduğundan, kendilerinin ya da çocuklarının "yükselmesi"ni isteyen herkes için doğal olarak gereklidir.)[1] Bu yüzden, Yahudi babalar çoğunlukla, çalışırken ya da özel yaşamlarında Çekçe ve Yidiş konuşmayı sürdürseler bile (Yidiş elbette eğitimden çıkarılmıştır, düzgün Yahudi ailelerde bu dil aşağılanır, Kafka'nın ailesi bu konuda da ötekilerden hiç farklı değildir) Almancaya bel bağlarlar.

Öte yandan, Yahudiler yüksek kültürün iletişim aracı ve toplumsal ilerlemenin yolu olan Germenciliğe derinlemesine bağlılıklarını, hem kitaplarını Almanca yazan hem de o dili ayinlere sokarak reform yapan büyük felsefeci Mendelssohn örneğiyle doğrulayabilmişlerdir (Kafka'nın *Babaya Mektup*'ta sinagogdansa "tapınak"tan söz ettiği fark edilecektir, bu da Prag'da Yahudi Reformu'nun izinden gidildiğinin kanıtıdır). Ama ailelerin dil

istatistiklerini bulandırır: Nüfus sayımı belgelerinde Yahudiler çoğunlukla Çekçeyi gündelik dil, yani *Umgangssprache* olarak gösterirler, oysa evde Almanca konuşuyorlar, çocuklarını Alman okullarına gönderiyorlardır. Bkz. Michael A. Riff, agy., s. 17.

1. Burada aldatıcı bir yan da vardır: "Bölgesel diller" arasında, örneğin Çekçe başarının önünde kesinlikle bir engel değildir. Çek kentsoylu sınıfı, halleri vakitleri yerinde olsa da, hatta çok varlıklı olsalar da gerçek kentsoyluların toplumsal düzeyine erişemeyen Yahudi kentsoylulardan daha çok hak eder adını. Bkz. Hannah Arendt, *Die verborgene Tradition. Acht Essays*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1976; burada Yahudilerin durumu, Yahudilerin varlıklı olmalarıyla toplumsal yaşamlarının gerçeklikten büsbütün uzak olması arasındaki ya da yazarın söylediği gibi, ayaktakımı halleriyle sonradan görme halleri arasındaki uyuşmazlık açısından çözümlenir.

seçiminde özellikle kadınların etkisi olmuştur, kadınların Alman yazınına düşkünlükleri o kadar eskilere dayanır ki neredeyse bir geleneğe dönüşmüştür. XVIII. yüzyılın sonundan, Yahudi hanımların Berlin salonlarında el üstünde tutuldukları ve romantik Almanya'da sözlerini kesinkes geçirdikleri dönemden beri, bu Yahudi kadınlar, elbette Goethe'yi ve Schiller'i, ama aynı zamanda serüven kitaplarını, ucuz romanları, en çok kadınlar sevdiği için biraz da alayla *Weiberliteratur*[1] adıyla anılan popüler yazını, kısacası Almanca yazılan her şeyi iyisiyle kötüsüyle okuyup dururlar. XIX. yüzyılın sonunda, Yahudilerin Almanca aşkı öylesine yerleşmiş, öylesine büyük bir özenle sonraki kuşaklara aktarılmıştır ki, çağdaş bir yazara göre, Germenciliğin komşu halkların ulusal dil düzeyine çıkarmak istedikleri "bölgesel diller"i alt etmesini sağlayacak duruma gelmiştir: "O, *Weiberliteratur*'un duygusal yaşamla dinsel yaşamı birbirine nasıl bir ustalıkla bağladığını herkes bilir, Alman dili ruhuna işlemiş bir Yahudi aile Almancanın Orta Avrupa Yahudilerinin yüreğinden sökülüp alınamayacağından emindir... O ikiyüzlü milliyetçilikler bu etkiyi asla ortadan kaldıramayacaklar. Kadının tarihi yüreğin tarihidir, Yahudi kadını da yüzyıllardan beri Alman diline öylesine bağlı olmuştur ki, yalnız Germen dünyasında bulduğu hazinenin yerini yeni yeni ortaya çıkan hiçbir yazın tutamaz... Yüzyılımızda ortaya çıkan ulusçuklar bölgesel dillerinde eksik olan şeyin dilbilgisi, sözcük dağarı ve evrensel anlamda önem taşımak olduğunu daha anlamamışken, Almanların Goethe'si, Schiller'i vardı."[2]

Bu yazıyı yazan kişi, açıkça belli bir tarafı, Kafka'nın

1. Kadınlara yönelik yazın.

2. *Wiener Jahrbuch für Israeliten*, 1863-1864, s. 99, alıntılayan Stölzl, agy., s. 24.

sonradan kararlı biçimde uzaklaşacağı[1] genel olmasa da çok yaygın bir tarafı tutmasına karşın, Yahudi annelere, komşu dilleri geriye iten Germenleşme sürecinde temel bir rol vererek doğru bir noktaya parmak basar: Yahudi annelerin çocuklarına aktaracakları, tam anlamıyla bir anadilleri olmasa da, onlar en azından atalarının büyük Alman klasiklerinin meşalesinden tutuşturdukları alevi evlerinde canlı tutmayı başarmışlardır. Bu bakımdan, biçimlerle ve düşüncelerle dolu Yahudi-Alman yazını onlara sanıldığından da çok şey borçludur.

Kafka Brod'a yazdığı mektuplardan birindeki, sık sık anılan bölümde Karl Kraus'un *Literatur oder Man wird doch da sein*'ı üstüne şöyle yazar: "Almanca yazmaya başlayanlarının çoğu, babalarının belli belirsiz onayıyla Yahudilikten uzaklaşmak istiyordu (işte bu belirsizliktir insanı çileden çıkaran), bunu istiyorlardı istemesine ama arka ayakları hâlâ babanın Yahudiliğine sıkıca tutunuyor, ön ayakları da yeni bir alan bulamıyordu. Bunun yarattığı umutsuzluk oldu onların esin kaynağı." Bir yandan, Köpek imgesinin daha o zaman ortaya çıktığı bu çözümlemede, Kafka kuşkusuz *derinlemesine* haklıdır, zaten kendisinin de babasına karşı başkaldırısında, aynı

1. Kafka Doğulu Yahudilerle görüşmeye başladıktan sonra, saygınlık peşinde koşan benzerlerinin aynı kefeye koydukları minör dillerle, Çekçe ve Yidişle daha yakından ilgilenmeye başlar. 18 Şubat 1912'de, Prag'daki Yahudi Evi'nde yaptığı, "Yidiş Üstüne Konuşması"nda (*Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 371 ve sonrası) kışkırtıcı bir biçimde Yidişi savunur; konuşmayı yapan kişi kültürlü bir Yahudi olduğundan dinleyiciler epey şaşırmış, hatta sarsılmış olmalıdır. Bununla birlikte, insanlar önündeki öylesi bir gösterinin babasını çok öfkelendireceğini büyük olasılıkla düşünen Kafka, *Günlükler*'ine şöyle yazar üzgün üzgün: "Annemle babam konferansta yoktu" *Günlükler*, agy., s. 249. Kafka'nın "jargon"a karşı tutumu *Günlükler*'indeki, "minör yazınları" övdüğü bölümle ilişkilendirilebilir (*Günlükler*, agy., "25 Aralık 1911", s. 203-204). Kendisi de Germenleşmiş Max Brod'un, yerilen dillere karşı bu dayanışma hareketinin önünü açtığını belirtmek gerekir: Yaşamı boyunca, gerek yazın alanında, gerekse plastik sanatlar ve müzik alanlarında, Çek yetenekleri keşfetmek için çalışmıştır.

zamanda kökenlerinden ve içine işlemiş bin bir türlü yapışkan Yahudilik bağından da kurtulmak istediğini bilir. Ama *uygulamada*, yadsınamaz bir tarihsel olguyu görmezden gelir: Ne babalar ne de anneler Germenciliğe ve Yahudiliğe birbiriyle bağdaşmaz istekler gibi bakar, hele düşman güçler olarak kesinlikle görmezler onları. Babalar Germenciliği desteklerken, Yahudiliğin de ciddi biçimde korunmasını isterler, kaldı ki Yahudiliğin er ya da geç bunun ceremesini çekeceğinden kuşkuları yoktur. Annelerse büyük olasılıkla bir yandan büyük Alman yazarlara hayran olup, öte yandan geleneklere bağlı gerçek birer Yahudi anne olarak kalmayı güç bir iş olarak görmezler. Kafka'nın: "Peki ama Yahudiler neden öylesine karşı konulmaz biçimde o yana çekiliyorlar?" sorusuna, bu çekimin gerçekten de karşı konulmaz olduğu çünkü kendileri sayesinde, geleceğin yazarlarının o çekim gücünü daha çocukluklarından başlayarak, daha konuşmayı bilmezken tanıdıkları yanıtını verebilirler. Bu koşullarda, oğulların Almanca yazmasını babaların, istedikleri bu olduğu için kınayamadıkları, ne var ki sonuçta onların gözünde kendini yadsımak demeye geleceğinden, bunu açıkça da onaylayamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ancak "belli belirsiz" onaylayabilirler. Kafka dile, yurdun yerini tutacak bir şey olarak bakmayı bırakınca, babalardaki, oğullara yollarını şaşırtan o aldırmazlığa karşı çıkar kesinkes. Bu konuda sergilediği uzlaşmazlık, onu yumuşatmak isteyen Brod'un gösterdiğinin tersine, yapısından ya da içinde bulunduğu durumdan kaynaklanmaz, Kafka'ya göre bu uzlaşmazlık Batı Yahudisinin "her açıdan olanaksız" durumuna verilebilecek tek yanıttır.[1]

Bir yandan fırsatçı ve hırslı babaların gerçekçiliği-

1. Brod'a yazılan bu mektup üstüne bkz. daha ileride, s. 230 ve sonrası.

nin, bir yandan da Goethe'yle Schiller'i taparcasına seven annelerin coşkusunun desteklediği Germencilik son olarak da, kendi mahallelerine kapanmış küçük Yahudi topluluğunun en güvenli temelini oluşturur. Ama içeride büyük ölçüde geniş bir ilgi alanıyla gerçekten bir iletişim sağlasa da, dışarıda gerçekliğin yanından bile geçmez, soyut ve kurgusal bir oluşumdur yalnızca, maskesi dış dünyayla kurulan en ufak ilişkiyle düşüveren bir yanılsamadır. Kafka'nın Yidiş üstüne konuşmasındaki ince alayı da –"Kesinkes sevinçle dolu bir uyum içinde yaşıyoruz, gerektiğinde karşılıklı olarak birbirimizi anlıyoruz, yeri geldiğinde işlerimizi başkaları olmadan hallediyoruz[...]"[1]– dışarısı ile içerisi arasındaki apaçık uyuşmazlıkla ilgilidir: Prag'ın gençleri kendi evlerindeyken görünüşte ötekilere benzeyen Almanlar gibi yaşar, düşünür, hisseder ve yazarlar ama mahallelerinden çıktılar mı, kimseyi aldatamazlar, ötekiler anında yüzlerinden, davranışlarından, ağızlarından tanıyıverirler onları.[2] Asimile olmuşlardır ama yalnızca yapmacık Germenciliklerinin kapalı alanında; ya da isterseniz şöyle diyelim, kendi köklerinden kopmuşluklarına "asimile" olmuşlardır. Ergenle-

1. Bkz. daha ileride, s. 100.

2. Bkz. daha önce, s. 25, 2. not. "Albay ile General" üstüne mektup. *Şato*'daki (az önce andığımız mektupla aynı dönemlerde yazılan roman), tepeden inme bir asimilasyonun olanaksızlığını, yaşadığı deneyimlerle öğrenen Kadastrocu bütünüyle kasabanın yerli halkına sırtını dayayarak, son bir çabayla aşağıdan asimile olmaya çalışır: "Kendisine karşı hâlâ pek büyük bir kuşku besleyen köylülerin dilleri de o vakit çözülürdü; yeter ki, kendilerine dost bilmeseler de hemşerilerinden biri gibi görsünlerdi. Hele Gerstäcker ya da Lasemann'dan bir farkı kalmadı mı –bunun da işte pek çabuk gerçekleşmesi gerekiyordu, her şey buna bakıyordu çünkü–, bütün kapıların ansızın önünde açılıvereceği kesindi. Ama iş tepedeki Beylere, Beylerin lütuf ve bağışlarına kaldı mı, bu kapıların her vakit kapalı duracağı bir yana, ortada görünmezlerdi bile." *Şato*, çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 32. Kadastrocunun girişimlerinin ne sonuç verdiğini biliyoruz, her ne kadar hemşehri olmak istediği insanlarla aynı dili konuşsa da. Bu dil birliğiyle ilgili yanılsama üstüne bkz. daha ileride, s. 98, 2. not.

rin tuhaflıkları,[1] sık sık rastlanan liseli intiharları, yerel yazının fantastikle ve öznellikle birleştirdiği yarı hastalıklı, yarı gizemli duyumculuk da bundan kaynaklanır. En yeteneklilerin içlerinde durmaksızın besledikleri kaçış düşleri, onları başka ruhsal ufuklara ya da harekete elverişli başka topraklara iten kaçıp kurtulma, arınma arzusu da aynı şekilde. Ama Praglı Yahudi gençler ister bir ülkeye, ister bir düşünceye sığınsınlar –Amerika ya da müziğiyle, dindarlığıyla İtalya, Berlin ve oradaki aralıksız entelektüel hareketler, Viyana sosyalizmi ya da kısa bir süre önce tanıştıkları oldukça ülkücü Siyonizm–[2] tıpkı "Akademi İçin Bir Rapor"daki insana dönüşen maymun gibi, bir "çıkış yolu" arayışındadırlar: Öncelikle kendi kurtuluşları için kaçarlar, birçoğu bunu gerçekten başarsa da Prag hapishanesinin görünmez parmaklıkları pek de sarsılmaz.

Kafka bu genel kaçış düşünü yaşamının ana sorunu haline getirir, ama kentin kara büyüsü hareket etmesine engel olur ve kurtulmak, arınmak için her girişimi başarısızlığa uğrar (yalnızca yaşamının sonunda, I. Dünya Savaşı'ndan sonra içler acısı durumdaki Berlin ona ilk kez özgürlük duygusunu tattırır). 1902'de, dayılarından birinden –Madrid'de, İspanyol demiryollarının müdürü olan Alfred dayısı– onu en sonunda "işlerini kendi görebileceği"[3] bir yere götürmesini ister, ama dayı anlamamış gibidir; kararsızlık içinde, hiç kuşkusuz meraklı olduğu için, ayrıca kesinkes hukuktan nefret ettiği için Germence eğitimi almaya başlayan delikanlı Münih Üniversite-

1. "Lisedeki sınıfımda yalnızca iki bilinçli Yahudi vardı; ikisi de yıl sonu gelmeden intihar etti" ya da "Bizdeki Yahudi Liseliler biraz tuhaftır, en akla gelmeyecek türden olanları bile bulunur aralarında, ama benim gibi [...] soğukluk bakımından benzersiz bir çocuğun [...] kayıtsızlığına bir daha başka hiçbir yerde rastlamadım." *Babaya Mektup*, agy., s. 50.

2. Siyonist Bar Kohba Derneği 1899'da kurulmuştur.

3. "Oskar Pollak'a Mektup", *Correspondance*, 24 Ağustos 1902, s. 24.

si'ne yazılarak kaçabileceğine inanır, gelgelelim birkaç gün sonra burnu sürtülüp tasarısından vazgeçer. Birkaç yıl sonra, kaçmasına yardım etmesi için yeniden Madrid'deki dayısını düşünür: "Dayım," diye yazar Brod'a, "bize İspanya'da bir görev ayarlayacak ya da Güney Amerika'ya, olmadı Asor Adaları'na, Madeira'ya gideceğiz."[1] Merkezi Trieste'de olan *Assicurazioni generali*'de çalışmaya başladığında, merkeze yollanacağı konusunda ya da kendisinin söylediği gibi "günün birinde gidip çok uzak ülkelerdeki koltuklara oturmak, işyerinin penceresinden şeker kamışı tarlalarını ya da Müslüman mezarlıklarını görmek"[2] konusunda umuda kapılır. Bunların hiçbiri olmaz, Kafka çok uzun zaman önce söylemiştir zaten: "Prag bizi bırakmayacak... O anneciğin cırnakları var. Ya boyun eğeceğiz ya da... Bir uçtan ötekine, Vyšehrad'dan Hradschin'e, her yeri ateşe vereceğiz, belki o zaman gidebiliriz buradan."[3] Belki de bir zamanlar kendisine küçük "Ravachol"[4] denmesini anımsamasına karşın, bu kundakçı sözlerinin gerisini getirmez elbette ama *Dava*'nın yazarı Çeklerin sevgiyle "annecik" olarak adlandırdıkları şeyden öcünü almak için bu işi üstlenecektir: Kenti anıtsal güzelliğinden, söylencelere konu olmuş geçmişinden ve tabii ki adından yoksun kılarak, ondan geriye yörekentlerinin çirkinliğinden ve pis binalarının sefilliğinden başka bir özelliği olmayan adsız, uğursuz bir yerin anısını bırakır yalnızca.[5]

1. Brod'a Mektup, agy., Ağustos ortası 1907, s. 52.

2. Hedwig W.ye Mektup, agy., Ekim başı 1907, s. 64.

3. Oskar Pollak'a Mektup, agy., 20 Aralık 1902, s. 25-26.

4. Fransız anarşist, François Claudius Koënigstein'ın lakabı. Evdeki aşçı Kafka'ya böyle der. (Ç.N.)

5. *Dava*'daki adsız kentin topografyası öylesine açıkça betimlenmiştir ki, onun Prag olduğu tartışma götürmez. Kaldı ki birçok meraklı okur Josef K.nın geçtiği yerleri araştırıp gezmiştir. Bugün bile, kahramanın, kendi isteğiyle mahke-

* * *

Genç Praglıların başkentten ve onun o kapalı ufkundan kaçmak için başvurdukları çareler arasında, yazının da ayrıcalıklı bir yeri vardır. Dolayısıyla, Kafka'nın yazı aracılığıyla kaçmasında özgün bir yan yoktur, tek özelliği yazmaya çok erken yaşta başlamış olması ve yazısının eksiksiz olmasıdır, bu da yazıyı yavaş yavaş çıkış yolu arayışından saltığın arayışına dönüştürür. Kafka çocukluğundan beri yazıyordur, çocukluğunda yazdığı şeyler elimize ulaşmamış olsa da, daha o zamandan kurtulma, arınma gereksinimini ya da günün birinde tüm yapıtlarına vermeyi düşündüğü başlıktaki gibi "babanın etki alanından kaçma girişimi"ni[1] yansıttıklarını düşünebiliriz. Tüm yaşamı boyunca yakalamaya çalıştığı bu kaçışa yazı aracılığıyla çok erken yaşta kendini adamasına karşın, yeteneğini kullanırken sevinçten çok daha fazla acı duyar: "[...] görüyorsun ya, mutsuzluk erkenden bindi sırtıma [...]",[2] çünkü özünde babasının zorbalığına ve çevresinin darlığına karşı çıkan yazı masum bir oyunun tam karşıtıdır; tehlikeli, saldırgan bir silahtır, onu kullanan kişide karşılık olarak derin bir suçluluk duygusu yaratır. Yirmi yaşında yaşadığı ve daha o zamandan dile getirmeyi başardığı çatışma da bundan kaynaklanır: "Tanrı yazmamı istemiyor, oysa ben yazmak zorundayım. Sonuçta,

mesini aramaya gittiği, içinde yoksulların yaşadığı, kalabalık yapıları görmek için kentten çıkmak yeter; K.nın "çarmıh yolu"nu bile saptayabilir, "bir köpek gibi" bıçaklandığı boş alanın da nerede olduğunu bulabiliriz. *Dava*'dan birkaç yıl önce –"Bir Savaşın Tasviri"nin parçalarında– yine adsız olan Prag her şeye karşın mekânlarıyla ve anıtlarıyla varlığını hissettirir, ama yazar daha o zaman Eski Kent'in tüm yapılarını altüst ederek içindeki hıncı açığa vurur. *Dava*'daki misillemeler daha da acımasızdır: Adıyla anılmayan katedral dışında, kentin hiçbir meydanına, hiçbir anıtına, hiçbir sarayına değinilmez; sonuçta, Kafka gençliğinde kenti ateşe veremediği için, en azından yazınsal açıdan "yakar".

1. Bkz. daha ileride, 6. Bölüm, "Kaçış".

2. Oskar Pollak'a Mektup, *Correspondance*, agy., 6 Eylül [1903?] s. 29.

sonsuz bir yükseliş, sonsuz bir alçalma bu, ama Tanrı daha güçlü, bu da aklının almayacağı acılar doğuruyor."[1] Burada adına "Tanrı" dediği –bu mektubu Oskar Pollak'a yazdığı dönemde tanrıtanımaz olduğunu söylediğine göre, işi alaya vurarak ya da büyük olasılıkla buyruğun gerçek doğasını sezdiğinden böyle demiştir– kendi içindeki gizemli yasa zamanla daha da sertleşecek, sonunda da yapıtının her sayfası ondan koparılacaktır.

Bununla birlikte, yazının yarattığı çatışma o sırada dil sorunlarını bir kenara bırakır: Kafka doğal olarak konuştuğu gibi, Almanca yazar, bu dile de "anadil" diyebilir, çünkü annesinden aldığından, onu sözün kullanımıyla karıştırır. Almanca doğuştan olmasa da, ağzından çıkan ilk sözcüklerden beri onundur; görünüşe göre, Yidiş tiyatrosuyla sık sık görüşmesinin etkisiyle *Mutter* sözcüğünün bir Yahudi anneye hiç de yakışmadığını anladığı ana dek,[2] bu dilin onun olması kendisine o kadar doğal

1. Agy., 9 Kasım 1903, s. 32.

2. "Annemi, hak ettiği gibi her vakit bütün gücümle sevemeyişimin, Alman dilinden kaynaklandığı aklıma geldi dün. Yahudi bir anne Almancada '*Mutter*' sözcüğüyle anlatılan kimse değildir. '*Mutter*' sözcüğü, Yahudi bir anneyi gülünç duruma sokar (ama sözcüğün kendisini değil, çünkü Almanya'da yaşıyoruz nihayet). Bizler bir Yahudi anneye de Almancadaki gibi '*Mutter*' diyor, ama bu yüzden duygularımızın içerisine bir çelişkinin nasıl büyük bir ağırlıkla girip çöreklendiğini fark etmiyoruz. '*Mutter*' sözcüğünde bir Yahudi için özellikle Alman havası eser; Hıristiyanca parıltısının yanında, sözcüğün bilincine varılmayan Hıristiyanca bir soğukluğu vardır. Dolayısıyla, '*Mutter*' denmesi bir Yahudi anneyi gülünç duruma sokmakla kalmaz, aynı zamanda onu bize yabancılaştırır. Hani, insanda Almancadaki '*Mutter*' imajını uyandırmasa '*mama*' için bu bakımdan daha yerinde bir sözcük denebilirdi. Sanırım Yahudi ailelerini bundan böyle yalnızca getto anıları ayakta tutacaktır, çünkü '*Vater*' sözcüğünün de Yahudi bir babayı anlattığı asla söylenemez." *Günlükler*, agy., s. 73. Kafka'nın Almanca karşısındaki tutumunun değişiminde çok belirleyici olan bu bölüm anlamlı bir bağlamın içinde, hemen hemen hepsi Löwy'nin oyunları, öyküleri, anılarıyla ilgili notların ortasında yer alır. Oyuncuların kullandığı ifadeler arasından, Kafka özellikle aile yaşamı üstüne olanları alır: *Tateleben, jüdische Kinderlach*; bu son sözün "yanaklarında bir seyirmeye" yol açtığını söyler 5 Ekim'de. Bkz. daha ileride, s. 86. Dolayısıyla, Almanca konusundaki kuşkularının Yidişle o ilk altüst edici karşılaşmadan doğduğunu düşünebiliriz,

görünür ki, dili kullanma hakkını sorgulamayı aklından bile geçirmez.

Genel olarak gizli şiddetini herkesten iyi tanıdığı yazıda, özel olarak da kendi yazısında hissettiği derinlemesine saldırganlığın acısını çeker,[1] ayrıca ustalarından aldığı şeylerle kendininkileri her zaman ayırt edemeyecek denli onlardan etkilenmekten korkuyordur (metinlerinden alaycı alaycı "benden ve ötekilerden gelen" şeylerin karışımı diye söz eder), delikanlı kuşkusuz yazma tutkusunun gerçekten ona verebileceği üzüntüyü seziyordur sezmesine ama bundan duyduğu rahatsızlık çalışmalarıyla ilişkilerini bozacak kadar büyük değildir. Sonradan yazınsal çalışmalarını yakın çevresine bile açıklamaktan onca nefret etmesine karşın, o sırada oldukça içten biri olduğundan bu tür bir sır ona çekici gelmez. O zamanlarda ve geçmişte yazdığı denemelerinden söz etmeye her zaman hazır olması bir yana, ilk arkadaşına koca bir paket elyazması gönderir ve kendisinin söylediği gibi "bir başkasının gözünde, tüm bunların ısınıp uyanması"[2] umuduyla, onun düşüncelerini öğrenmek ister. Arkadaşının ne diyeceğini öğrenmeye öyle can atıyordur ki mektuplarının her birine yalnızca bir parçasını yazdığı ve yavaş yavaş onun için yazacağı öykü parçaları koymayı önerir; itiraf etmeden, yazdıklarını yayımlatmayı düşleyen her genç gibi, bir Viyana gazetesinin düzenlediği bir yarışmaya, o dönemki biçemine uyan, şaşırtıcı *Himmel*

Almanca kendisi için ne kadar sahteyse Yidiş o kadar gerçektir, çünkü sözcük orada duygusal içeriğine cuk oturur.

1. Kafka, yorumcularının çoğunun gerek onun yapıtında özellikle özezerliğin şiddetini gördükleri için, gerekse onun düşüncesini bilinçli olarak yumuşattıkları için, görmezden gelmek istediği şeyi biliyordur. O yanılmaz, bir gün sanatının kökten yıkıcı özelliği üstüne şöyle yazar: "Kimi zaman, kendini beğenmişliğiyle, kendisindense dünya için korkuyor." *Préparatifs de noce à la campagne*, "*Aphorismes de la série*": II, s. 361.

2. Oskar Pollak'a Mektup, *Correspondance*, agy., 6 Eylül [1903?], s. 30.

in engen Gassen (Dar Sokaklardaki Gökyüzü) takma adıyla katılır.[1] Sonuç olarak, o dönem boyunca, kendi yeteneklerinin pekâlâ bilincindeyken, içten içe tutkularına erişebilecek düzeyde olmamaktan korkan, yolun başındaki herhangi bir yazar gibi davranır. Doğrusu, yazın çok geçmeden onun iç sıkıntısının beslendiği kaynağa dönüşür (yazının iki korkutucu yanı vardır: Hem dünyaya karşı, aşırı iyi kullanmaktan korkmakta haksız sayılamayacağı tehlikeli bir silahtır hem de başkalarının oluşturduğu, başkalarının olan bir alandır, sürekli onlardan bir şeyler aşırma tehlikesiyle karşı karşıyadır). Kendiyle ilgili olarak sürekli hissettiği kararsızlıkları, güvensizliği dil yetisine yüklerken, en azından dilinden kuşku duymaz[2] ve en sağlam kanıtı olan dili sayesinde, Alman yazınında çok yabancı görünmeden kendine bir yer edinmeyi umar. Yazgısını yerine getirmek için ortaya çıkarması gereken şey de bu yanılsamadır, çünkü sanatının son haline ancak gerçek ülkesinde neyse yazında da o olduğunu –bir "davetli" ya da en fazla hoşgörülen bir konuk– anladığında erişecek, kendisini eğretiliğe konumlandırmak için öğrendiği Almancasının sağlamlığı aldatıcı alanından çıkmaya karar verecektir. Ondan sonra yapıtı, içinde bulunduğu köklü biçimde yoksun yazar durumunun imgesini yansıtacaktır tam da: İnce bir alay-

1. Söz konusu olan *Die Zeit* gazetesidir; bkz. Bezzel, agy., s. 26.

2. Kafka, gençliğinde *dil yetisi*'yle ilişkilendirdiği tüm sorunları çok dikkat çekici bir değişimle olgunluk çağında *dil*'le ilişkilendirir. "Bir Savaşın Tasviri"nde, dil konunun bütünüyle dışındadır, oysa dil yetisine kuşkuyla yaklaşılır: Kahraman onu şeylere aldatıcı bir sağlamlık kazandırmakla ve böylece yalanın ayakta kalması için dünyayla işbirliği yapmakla suçlar. Dil yetisi dilini gizlemeyi bırakınca, Kafka'nın tekniği tamamıyla değişir; evrensel yalancılığın hizmetinde çalışan sözcükleri açığa çıkarmak için tümceler kurmak yerine ("Tanrı'ya şükür ki ay, ay değilsin sen artık. Ama ay adını verdikleri sana hâlâ ay demem belki bir savsaklıktan başka bir şey değil [...]"), sözcükleri yalnızca mimleyerek içeriden eleştirir. Bkz. daha ileride, 6. Bölüm, "Kaçış", s. 213.

cılıkla ve yansız havasının altında acımasızca, elinde avucunda yalnızca geçici olarak ödünç aldığı bir dil olduğunu, dolayısıyla da o dil üstünde ne özel haklarının olabileceğini ne de onu sahiplenebileceğini dile getirir.

3

DÖNÜŞ YOLU

Elimizdeki belgelerde yüzyıl dönemecinde Prag'da ve Bohemya'da meydana gelmiş Yahudi düşmanı şiddete[1] hiç değinilmez, Kafka'nın onları gerçekten unutup unutmadığını ya da tersine, hangi nedenlerle onlardan söz etmekten kaçındığını bilmiyoruz. Sık sık "canlıya dönüşmüş bir bellek" olmaktan yakınan ve 1914-1918 savaşının sonrasında konuyu *Günlükler*'inde olsun, başta Milena'ya yazdıkları olmak üzere mektuplarında olsun, açıkça ele alan biri olarak, çocukluğunda ve ergenliğinde, büyük olasılıkla kendisini derinlemesine yaralayan o zıvanadan çıkmış hareketler üstüne bir şey söylemez. Bu konudaki hiç bozmadığı sessizliği Kafka'nın, genellikle kendi düşüncelerini söylemekten çekinip kararsız kalsa da, gerçekliğin doğrudan kendisine yönelttiği soruları asla görmezden gelmemesi düşünüldüğünde daha şaşırtıcıdır.

1893'te –on yaşındadır– milliyetçi bir gazetenin hemen "ayin cinayeti" olarak nitelediği, genç bir Çek hizmetçi kızın öldürülmesiyle ilgili söylentilerin yayılması sonucunda, Kolin'de –baba tarafından akrabalarının yaşadığı, bir Orta Bohemya kenti– büyük bir karışıklık ya-

1. Bkz. daha önce, s. 29.

şanır. Gazete yasaklansa da, karışıklık Bohemya'nın tüm kentlerine yayılır, en sonunda başkente de sıçrar. 1897 ile 1900 arasında –o sırada Kafka liseli, sonra da üniversitelidir– aşırı milliyetçi "Genç Çekler" partisinin neden olduğu Yahudi düşmanı ayaklanmalar sokaklara korku salmış, Yahudi tüccarlar hırpalanmış, mağazaları yağmalanmış, sinagoglara saldırılmış, bazıları yakılmıştır.[1] İlki 1899'da, ikincisi de 1900'de olmak üzere, Leopold Hilsner davalarının başladığı sırada, karışıklık gittikçe büyür ve Hilsner davası öyle kaygı verici bir duruma gelir ki tüm Avrupa korkuya kapılır (bu dava o dönemde, hükümetlerin o sıralar daha yeni bir şey olan ve içerdiği tehlikenin ne kadar büyük olduğu bilinmeyen siyasal Yahudi düşmanlığının bilincine varmaları konusunda Dreyfus davasından bile etkili olmuştur neredeyse). Her ne kadar Yahudilikten uzaklaşmış olursa olsun, on yedi yaşındaki bir delikanlının onca yankı uyandıran ve yakınlarını da tehdit eden olayları görmezden geldiğini düşünemiyoruz (gerçekten de Kafka'nın ailesi doğrudan tehdit altındadır çünkü taşınmaya pek meraklı olsa da, hep birkaç ev ya da birkaç sokak öteye taşınmış, ayaklananların avlanma alanından asla uzaklaşmamıştır). Kafka'nın bu olaylarla ilgili konuşmamasının nedeni edep olmadığına –çünkü öyle bir edebi yoktur– ve bu durumda sıradan bir unutuş düşünülemeyeceğine göre, olayların onun içinde bastırılmış anılar halinde, neredeyse belleğinin dışına yer ettiklerini kabul etmemiz gerekir.

Bu şaşırtıcı sessizliği çözümlememizi sağlayabilecek

1. Bkz. Michael A. Riff, agy.: Çek Yahudi düşmanlığıyla ilgili her konuda, bu önemli çalışmadan ve biraz da Christoph Stölzl'ün daha önce adını andığım denemesinden yararlandım. Bu iki kitapta aktarılan olaylar, tarihçilerin çoğunun –doğrusu, iki savaş arası dönemin tarihinin aydınlatabileceği nedenlerden ötürü– onları unutmuş görünmeleri göz önünde bulundurulursa çok şaşırtıcıdır.

doğrudan kaynaklar elimizde olmadığı için, anlamamız güçtür; bununla birlikte, Çek Yahudi düşmanlığının iyice sertleştiği siyasal ve toplumsal koşullarla ilişkilendirerek anlamaya çalışabiliriz onu. Yahudiler, daha önce de gördüğümüz gibi, Prag'a ve Bohemya'ya yerleşmiş Alman nüfusunun büyük bölümünü oluşturmaktadırlar; dolayısıyla, Çeklerin, özellikle de aşırı milliyetçilerin gözünde, düşmanın tarafındadırlar, hatta Alman kökenlilerin Çekleştirmeye gitgide daha çok boyun eğdikleri düşünülürse onlar en büyük sorundur, Yahudiler çevredeki kültürün yayılışına karşı Germenciliği savunan son topluluktur ve "ezilen"[1] Çek ulusunun düşmanı sayılırlar.

1. Siyonist Örgüt'te üst düzey yetkili Leo Hermann 14 Kasım 1908'de, daha önce sözünü ettiğim Bar Kohba Derneği'ndeki öğrencilerle konuşması için Martin Buber'e mektup yazar: "Çünkü biz Prag'dakiler çok özel koşullarda yaşıyoruz. Büyük ve eski bir Yahudi topluluğundan söz ediyorum –bu insanlar yaşamlarının büyük bölümünde Alman kültürünün ve Alman tarzı olduğuna inandıkları şeyin içinde kendi değerlerinden uzaklaşmışlardır. Bu süre boyunca, tüm Ari halkı Çekleşmeye boyun eğmiş, aralarındaki birçok Yahudi de bundan etkilenmeye başlamıştır. Yalnızca Yahudiler kendilerini Germenciliği savunmak zorunda hissediyorlar. Ama Alman ulusuyla hiçbir bağlantıları olmadığı için, kişiliklerinde doğal olarak büyük ölçüde Yahudilik öne çıkıyor. Hiçbir Yahudi bunun farkında değil. Neredeyse hepsi de bilinçli Yahudiliğe karşı savunuyor kendini." Martin Buber, *Briefwechsel*, I, 1897-1918, Lambert Schneider, Heidelberg, 1972, s. 268 ve 269– Bu önemli belge özellikle genç Kafka'yı da ilgilendiren bir konuyla ve onun kişisel "Yahudi sorunu" artık çözülmesi gerektiğinde karşılaşacağı üzücü olaylarla bağlantılıdır. Bununla birlikte, şunu da belirtmek gerekir ki, Germencilikte direten Yahudileri eleştirenler yalnızca Siyonistler ve Çek milliyetçileri değildir: Çek Yahudiler de onlardan geri kalmazlar. 1960'ta bile, Çekçe konuşan önemli bir komünist en azından bu noktada, pek bir şeyin değişmediğini gösterdi bana. Kafka'nın Prag'da sürekli karşılaştığı dışlanma olgusunu doğrulamak için, yazara yönelik eleştirilerin safça düşünülebileceği gibi Marksist eleştiriden kaynaklanmadığını açıkladı; yalnızca dil ve zihin açısından Alman kalmayı seçtiği için, Çek ulusunun ilgisini çekebilecek herhangi bir şey yazmamış o. Dolayısıyla, dil bir söz dalaşı konusu olmayı sürdürür: 1919'dan önce ya da daha kötüsü daha sonra, Almanca yazan biri yalnız bu davranışıyla Çekoslovakya'yı umursamadığını, hatta ona düşmanlığını açığa vurur. Hani Kafka gibi derin bir sanatçı için, dil istediğinde kurtulabileceği bir dış öğeymişçesine. Doğal olarak, sinirleri ile organlarının yerlerini değiştiremeyeceği gibi, ondan da kurtulamaz. Ama kişiye organik olarak bağlı bir dil anlayışı başkalarının dillerine, özellikle de iyi bilemediğine üzüldüğü Çekçeye sonsuz saygı duymasını sağlar. Bu konuyla il-

Hınçtan ileri gelen bu siyasal nedenlere bir de Yahudi sanayicilerin ve tüccarların karşısına orta sınıfı ve alt sınıfları koyan ekonomik yarış kaynaklı sıkıntılar eklenir – tabii tüm bunlar oralarda her zaman yeniden canlanmaya hazır, o eski Yahudi fobisini temel alırlar. Bir kez daha anımsatalım: Kafka, tanrıtanımaz, en azından bilinçli olarak Yahudilikten uzaklaşmış, genç bir sosyalist olarak, bu rahatsızlığı bir ölçüde haklı gösterilebilecek bir tepki olarak görüyordur büyük olasılıkla; özellikle de çocukken, babasının, çalışanlarına karşı verdiği o küçük savaşı anımsadığında – karışıklık anlarında, nasıl unutabilir ki bunu?

Gerçekte, o dönemde, Hermann Kafka'nın işçilerinin hepsi Yahudi değildir, aralarında o kaba saba, işi zorbalığa vardıracak denli hoşgörüsüz işverenlerini ister istemez hem bir sömürücü hem de düşman olarak gören Çekler de vardır. Çalışanlarına çok kızan babası utanç verici biçimde zorbaca haksızlıklar yaptığında, en azından küçük çocuğun hissettiği şey budur. Taptığı kişinin kusursuz görüntüsünün altında silinmez bir leke olduğunu gördüğü için, ona karşı sevgisinde düş kırıklığına uğramış, gururu incinmiş Kafka, acıyla haksızlık eden babasına sırtını dönüp, üstüne çok da düşünmeden kurbanların davasını benimser, bunu yapmasının nedeni önce kendisi gibi, üstelik aynı zorba tarafından hor görülen insanlara destek olduğunu göstermek; sonra da tartışma götürmez bir çocuk mantığıyla, hem önüne geçilmez hem de korkunç olarak nitelediği misillemelerden kendini iyi kötü korumaktır. Dünya iyisi bir tanrı yerine haksızlık

gili olarak, bkz. o hayran olduğu dile saygısızlık etmekten ne kadar korktuğunu sık sık dile getirdiği *Lettres à Ottla*, ayrıca onun gözünde Çek ve Yidiş yazınlarının temsil ettiği "minör yazınlar" üstüne, daha önce de andığım denemesi.

eden bir babasının olmasının verdiği acı bir yanda, kötü davranılan işçilerin yanında yer alması ve onca hakarete uğrayan kişilerin er ya da geç öç almak isteyeceklerinden emin olması öte yanda, çocuk ergene daha o zamandan epeyce yüklü, daha o zamandan karmaşalarla ve aşılmaz çatışmalarla dolu bir "Yahudi sorunu"nu aktarır.

Kuşkusuz, kentteki Yahudilerin hepsinin ya da en azından büyük bölümünün Hermann Kafka'nın tutumunu benimsediği söylenemez; o güçlü adamdaki zorbalık ve başkalarına karşı aldırışsızlık, taraf tutmadansa mizacından kaynaklanır ve çevresindeki herkes, elbette kendi çocukları da bundan zarar görür. Ama onun kişiliğinde göze çarpan bu özellikleri bir yana koyarsak, büyük olasılıkla iş konusundaki düşüncelerinde ve genel anlamda dünya görüşünde, çevresindeki Yahudilerin ortalamasından çok da ayrılmaz, sonuçta oğlu da bunu kendisine söyler: "[...] hayatını yönlendiren inanç, belirli bir Yahudi toplumsal sınıfına özgü görüşlerin kayıtsız şartsız doğruluğuna [...] inanmaktan ibaretti"[1] dolayısıyla çalışanlarına davranış biçiminin çevresindeki iş verenlerin sıkça başvurduğu yöntemlere uygun olduğunu düşünebiliriz. Bununla birlikte, Kafka için haksızlığı herkesin yapması ve kanıksanmış olması önemli değildir, önemli olan o hem sevilen hem nefret edilen, gizemli bir otoritesi olduğundan hem hayran olunan hem de korkulan babanın yanılabileceğini ve insanca olmayan hareketler yapabileceğini görmektir. Yapıtında bir tanrı ya da Demiurgos kadar düşsel boyutlara varan mitik figüre bakılırsa, Kafka bu açıdan çocukluğunda duyduğu sevgi ve korkulardan doğmuş duygularını korumuştur: Hermann Kafka oğlunun onda ulaşılmaz olarak gördüğü her şeyle

1. *Babaya Mektup*, agy., s. 46.

büyümüş, tüm Yahudiliği simgeleyebilir duruma gelmiştir, öyle ki oğlunun gözünde, gücünü kötüye kullanması dönüp dolaşıp tüm Yahudi topluluğunu etkileyecektir.

Kafka'nın bundan ne kadar sıkıntı duyduğunu, 1919 tarihli *Mektup*'undaki bu konuyla ilgili uzun bölümde de belli olan duyarlılığına bakarak anlayabiliriz. Baba ile oğul arasındaki sonsuz davanın parçaları dışında, küçük bir toplumbilimsel çözümleme de içeren bu belgede, Kafka öncelikle annesiyle babasının mağazasını ve işadamının orada yeteneklerini nasıl sergilediğini anlatır: "[...] alabildiğine canlıydı, akşamları aydınlatılırdı [...] insan [...] küçük yardımlarda bulunabilir, kendini gösterebilirdi ama hepsinden önemlisi, senin bir şey satarken, insanlarla ilişki kurarken, şakalar yaparken, yorulmak bilmez halinle, zorlu durumlarda derhal bir karar verişinle, vs., muhteşem tüccarlık yeteneklerine hayran kalırdım; ayrıca bir paket yapman ya da bir sandığı açman izlenmeye değer bir gösteriydi ve bir bütün olarak bakıldığında tüm bunlar bir çocuk için hiç de kötü bir okul değildi kuşkusuz."

Gelgelelim, kısa bir süre sonra, kesinlikle oradaki insanlara korkunç davranılması yüzünden, mağaza ona dayanılmaz gelmeye başlar: "Bilmiyorum, belki çoğu işyerinde böyleydi bu [...] ama çocukken diğer işyerleri ilgilendirmiyordu beni. Ancak seni dükkânda, o zamanki görüşüme göre, dünyada görülmemiş bir biçimde bağırırken, söverken ve köpürürken görüyor ve işitiyordum. [...] Sözgelimi diğerleriyle karıştırmak istemediğin malları bir darbeyle tezgâhtan aşağı fırlatırdın [...] ve tezgâhtar onları yerden almak zorunda kalırdı. Ya da ciğerleri hasta bir tezgâhtarı kastederek durmadan kullandığın şu ifade: 'Gebersin, hasta köpek!' Yanında çalışanlara 'maaşlı düşmanlar' derdin; öyleydiler de, ama onlar daha düşman olmadan önce de, sen onların 'maaş veren düşmanı' gibi görünürdün bana." Öfkeyle çalkalanan bu

anılara bakıldığında, Kafka'nın erken yaşta tanık olduğu çetin sınıf kavgası onun mağazadan iğrenmesine yol açmıştır, bu da baba ile oğul arasında zaten var olan sürtüşmeye bir neden daha eklemiştir. Yine bu yüzden, sonsuza dek "maaşlı düşmanlar"dan yana olmuştur. "Ama işyerini benim için çekilmez kıldı bu; bana fazlasıyla seninle aramdaki ilişkiyi hatırlatıyordu: Girişimcilik çıkarlarından tümüyle bağımsız olarak ve hükmetme hırsın bir kenara bırakıldığında bile bir işadamı olarak, yanında çıraklık etmiş olan herkese karşı öylesine üstündün ki, onların çalışmaları seni asla hoşnut edemezdi, benden de aynen öyle sonsuza kadar hoşnutsuzluk duyuyor olmalıydın. Bu yüzden zorunlu olarak çalışanların tarafında yer alırdım, üstelik insanın bir yabancıyı nasıl böyle azarlayabileceğini korkudan kavrayamaz ve bundan ötürü aşırı ölçüde sinirlendiklerini düşündüğüm çalışanları, korkudan, kendi güvenliğim adına, seninle, ailemizle barıştırmak isterdim."[1] Burada Kafka'nın hapsolduğu içsel dramın nasıl düğümlendiği görülür; kırılan çocuk sömürülen düşmandan yana olur – bir yandan da düşmanın düşman olarak kalacağını ve yalnızca öç alabileceği anı kollayacağını biliyordur (yetişkin, "Dünyayla arandaki kavgada, dünyanın yanında ol," yazarken, zorunlu olarak sürdürdüğü bu savaşın saçmalığını genel bir formülle yansıtır yalnızca). Ondan sonra da her an beklenen ve korkulan en kötü olasılık gerçeğe dönüştüğünde –örneğin, ayaklanan Yahudi düşmanları mahallesindeki Yahudi mağazalarını yağmaladığında– yakınmadan, öfkelenmeden bunlara katlanması gerekir, çünkü kendisine göre, o olayların çıkmasında kendi babasının da payı vardır.[2]

1. Agy., s. 34-35.

2. Yahudi düşmanı ayaklanmalar sırasında, Hermann Kafka'nın mağazasına bir şey olmadığını da belirtelim. Anlatılana göre, Yahudi kıyımından yana olanlar

Kafka'nın gençliğinde, dışarıda olup bitenlere uyguladığı sansüre, dolaylı yoldan da olsa, bir ölçüde ışık tutan *Babaya Mektup*, aynı zamanda onun liseden beri açıkça dile getirdiği ve sosyalizm etkisini yitirdiğinde, daha genel anlamda ezilenlerle dayanışma biçimini alacak sosyalist düşünceleri de aydınlatır. Elimizdeki belgelerde rastladığımız bir sürü şey, tabelasında karga olan, toptancı tuhafiye mağazasının işvereninin gerçekte Kafka'nın çocukluğundaki başkaldırısını yeniden yaşarken betimlediği kadar dayanılmaz biri olmadığını düşündürüyor; Kafka mektubunu şiddetli bir bunalım durumunda yazmış ve kendisi için babasıyla ilgili her şeyin anında koskocaman bir destan dünyasına kaydığını hesaba katmadan içindeki hıncı tutmaya çalışmamıştır; ama çizilen portrenin aslına uygun mu, yoksa kötü gösterilmiş mi olduğu pek önemli değildir burada, önemli olan şey küçük çocuğun yaşadığı ve yetişkinin de onun etkisiyle tir tir titremeyi sürdürdüğü duygusal sarsıntının şiddetidir.[1]

Kafka'nın sosyalizminin bir o kadar eski ve bir o kadar derin gerekçelerle, asla onun bir partiye ya da bir ha-

onun mağazasını yağmalamak istemişler fakat sokaktan geçenler: "Kafka'yı bırakın, o Çek" diyerek onlara engel olmuşlar (*Franz Kafka. Les années de jeunesse, 1883-1912*, Klaus Wagenbach, Almancadan Fransızcaya çeviren Elisabeth Gaspar, Mercure de France, Paris, 1967). Buna karşın, Hermann Kafka'nın "Çekçiliği" çok inandırıcı değildir; adının kökeni Çekçe olmasına karşın, onu asla değiştirmemiştir, oysa adının Çekçe *Kavka* (bir tür karga) olarak yazılması gerekir. Tüm çocuklarına Alman adları vermiş, oğlunu anlaşılan gönül rahatlığıyla Alman tarzında yetiştirmiştir. Doğruya doğru, hiç kuşkusuz kendisine siyasal bir üstünlük sağlamak için, resmî sayımlarda Çek olduğunu söylemeye özen gösterir. Hatta 1910 sayımında, Franz'ı da Çek olduğunu söylemeye zorlamış, bu da yine tartışmalarına yol açmıştır.

1. Başlangıçtaki bu sarsıntıyı onun başka kişilik özellikleriyle de ilişkilendirebiliriz: alçakgönüllü bir yaşam sürenleri üstün görmesi, kol gücüyle yapılan işleri yüceltmesi; lüksü kınaması ve tüm yaşamına etki eden çileciliği; son olarak da, istemeden de olsa çekiciliği, yeteneği ve zihinsel etkisi yüzünden başkaları üstünde yarattığı üstünlük duygusu da içinde olmak üzere, her türlü gücü kendisi için reddedişi.

rekete katılmasına yol açmaması şaşırtıcı gelebilir bize; Kafka belirgin bireycilik eğiliminin ve ötekiyle ilişkilerinde yaşadığı güçlüklerin dışında, bu noktada da her türlü öğretiye ya da damgalanmış düşünceye bağlılığı kendi gözünde kuşkulu kılan, tam Prag'a özgü durumlara karşı tepkilidir.[1] Aslında, seçimlerde onların oyları için çekişen, sonra da arkalarından tam anlamıyla kavga eden iki rakip ulus arasında sürekli oradan oraya savrulmuş, eski monarşinin Praglı Yahudileri, "düşünceler"i dile getirebilseler de, destekleyemezler; olsa olsa şu ya da bu partiden olduklarını *açığa vurabilir*, birtakım üstünlükler ya da birazcık huzur karşılığında oy sözü verebilir ve yardım etmeyi doğru buldukları kişiler tarafından aldatıldıklarını ya da daha kötüsü, kendilerinin ve mallarının tehlike altında olduğunu düşündüklerinde, taraf değiştirebilirler. Herzl de "en yumuşakbaşlı kentsoylulardan da yumuşakbaşlı olan, o yürekli orta sınıf tüccarları"nın yazgısına içi burkularak bakar: "Prag'da, Çek olmadıkları için kızarlar onlara, Saaz'da[2] ve Eger'de[3] Alman olmadıkları için; hangi tarafı tutsunlar?... İşin ilginç yanı, Bohemya'da kapışan iki ulus şu eski iki arabacı öyküsüne yeni bir yorum getirmiştir. İki yolcu arabası dar bir yolda karşı karşıya gelir, arabacılardan hiçbiri ötekine yol vermek istemez, iki arabada da birer Yahudi vardır, biri bir tarafta, öteki öbür tarafta. İki arabacı da kırbacını ötekinin yolcusuna doğru sallar: 'Yahudime vurursan, ben de seninkine vururum.' Ama Bohemya'da, buna ek olarak: 'Benimkine de vururum' diyorlar, öyle ki Bohemya Yahudileri tek yolculuk için iki kez dayak yiyorlar. Doğru-

1. 6. Bölüm'de, "Kaçış"ta, bu durumun daha sonra onun biçemi üstünde nasıl belirleyici bir etkisi olacağını göreceğiz.

2. Žatec. (Y.N.)

3. Ohre. (Y.N.)

su, ulusların kavgasında kaçak yolcu olarak geçip gitmeye çalışıyorlar."[1] Praglı "yumuşakbaşlı tüccarlar" nefretleri dönüp dolaşıp kendilerini etkileyen, bu utanmaz kavgacıların ortasında, onlarla müttefik olmak istemelerine karşın, birtakım düşüncelerinin olması gibi bir lüksü kabul edemezler; onlar tam anlamıyla inançsız, kuralsız kişilerdir, daha doğrusu işlerindeki çıkarları dışında kural, zar zor edindikleri rahatlığı ya da zenginliği koruyarak ve olanaklıysa arttırarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken dışında inanç tanımazlar. Hermann Kafka bu açıdan da kendi toplumsal düzeyindeki Yahudilerin çoğundan kesinlikle farklı değildir; oğlu onun gülünç sonradan görmelikleriyle ilgili olarak: "[...] senin çoğu zaman yalnızca görünüşte senden üstün olan kişilere kolayca hayran kalmanı ve bunları, diyelim bir imparatorluk müşavirini ya da bunun gibi bir şeyleri durmadan anlatabilmeni [...]",[2] dediğinde ya da kendisine olan aşırı inancını eleştirirken: "Senin fikrin doğruydu, başka her fikir deli saçmasıydı, aşırıydı, *meschugge*'ydi,[3] anormaldi. [...] Sözgelimi Çeklere söverdin, sonra Almanlara, ardından Yahudilere, üstelik yalnızca belirli açılardan değil, her bakımdan söverdin ve sonuçta geriye senden başka kimse kalmazdı. Benim gözümde, haklılıkları düşüncelerine değil, kişiliklerine dayanan tüm zorbaların sahip olduğu bir gizemlilik kazandın,"[4] dediğinde, hiç kuşkusuz kişisel özellikleri çok belirgin bir portre çizer, ama bu portre boyut ve mizaç farklarının ötesinde, başka birçok

1. Theodor Herzl, *Die entschwundenen Zeiten*, Viyana, 1897, *Franz Kafka. Les années de jeunesse*, 1883-1912, agy., s. 69'da alıntılanmıştır, burada ben çevirdim.

2. *Babaya Mektup*, agy., s. 30.

3. (Yidiş) Kaçık, deli. (Y.N.)

4. Agy., s. 19-20.

babanın da, başka birçok Yahudi tüccarın da yansıması olabilir. Hermann Kafka dışarıdaki ve evdeki yaşamında ne kadar ölçüsüz, ne kadar çabuk öfkelenen, ne kadar zorba biri olursa olsun, büyük olasılıkla yüzyıl değişirken o bölgenin tarihinin biçimlendirdiği haliyle, Prag Yahudiliğinin tipik bir temsilcisidir; tüm felsefesini özetleyen siyasal fırsatçılık, herhangi bir görüşten yoksunluk ve saf züppelik başkalarında farklı ölçülerde bulunabilir; ama sonuçta, ne alt edilebilen ne de kalıcı biçimde uzlaşılabilen, iki karşıt güç arasında korunması zor bir toplumsal konumun etkisiyle, hepsinde rastlanabilir bu özelliklere.

Nasıl ki Kafka çok erken yaşta örneğine tanık olduğu baskıya nefretinden ötürü, liseden sonra sosyalist olduysa, çevresindeki ilkesiz yükselme hırsına, fırsatçı eğilimlere ve kuşkuculuğa karşı da, görüş konusunda, başlı başına bir eleştiri olan, aşırı bir sakınımlılık benimseyerek tepkisini göstermiştir. İçinde bulundukları kaçınılmaz durumun Praglı Yahudileri durmadan, o anki çıkarlarına ne uygunsa ona göre fikir değiştirmeye ittiği noktada, Kafka gerçekte kendisinin de öyle olduğunu bildiği "kaçak yolcu"ya yaraşacak biçimde taraf tutmakta direnir. Yaşamdaki, *Şato*'da ortak alanı tanımlamak için kullanılan sözcükle söylersek, "yönetim" kesimiyle ilgili her konuda, yargısını ancak imgelerle dolu, çok özgür bir biçimde, dolayısıyla da yargılanan şeyin haklarını gözetmeye en uygun biçimde yansıtır. Belli görüşleri olmadığından değil –"özel yaşamı"nda, çok kesin görüşleri vardır, onları aşırılıkla savunur– ama içine düşüncesini hapsettiği, sürekli aralarla kesilen uzun tümcelerde, en basit davayı iyi kötü yanlarını tam anlamıyla sonsuzca tartarak araştırır, yargısında kanıt belgelerini derinlemesine inceler, hani dünyanın alınyazısı onun yargısının doğruluğuna bağlıymışçasına. Kafka'nın, kendisini korkunç bir davaya soktuğunun da bilincinde olan sert, hukukçu işi

yargısı sözcüğe yükleyebileceğimiz ikili anlamda *saklıdır*; ilkedeki, babasının tutarsızlığından kopmasını sağlayan bu saklılık Praglıların ideolojik değişkenliğine en etkili karşı çıkış olmasının yanı sıra, onun sanatının temel bileşenlerinden birine, romanını düşünce romanının bayağılığından koruyan *biçem ilkesi*'ne dönüşür.

Kafka, çevresinde oluruna bırakılması ya da göklere çıkarılması alışkanlık edinilmiş her şeyin tersini açıkça savunarak o çevreye karşı çıkmasaydı, Yidiş tiyatrosu oyuncularının etkisiyle ya da en azından yaşamına onların girmesiyle neredeyse günden güne, düşüncelerinin değişmesini anlamakta güçlük çekerdik. Gerçekten de çok yaygın bir kanıya göre, Kafka'yı birdenbire "asimile olmuş" Yahudiyi incelemeye iten değişimin kökeninde Löwy ve onun tiyatro topluluğu vardır; bu açıklama her ne kadar aynı yıl *Günlükler*'ine düştüğü bir sürü notu temel alsa da, böylesi beklenmedik bir dış nedenin tek başına bu kadar belirleyici bir etki yaratması çok inandırıcı gelmez.

Çünkü topluluk en sonunda Prag'a vardığında, Kafka yirmi sekiz yaşındadır ve yaşamı daha o zamandan büyük ölçüde güdümlüdür; her şeyden önce olmak istediği şeyi biliyordur –o yazına yalnızca hizmet etmek değil, kesinlikle yazın *olmak* istiyordur– dünya görüşü tam olarak oturmuş olmasa da, öyle karşısına çıkan ilk şeyden etkilenerek değişebilecek denli de bulanık değildir. Yıllardır, en yakın arkadaşlarının Siyonist düşüncelerine soğuk bakmış, Max Brod'un militanca heyecanı bile kendisini inandıramamıştır. Bununla birlikte, Löwy'yle oyuncularının işleri dışında pek bir özellikleri yoktur, coşkuludurlar, yeteneklidirler, dahi oldukları bile söylenebilir, ama sonuçta ne yapacaklarını çok da bilmeyen yoksul insanlar, anayurtlarındaki gelenekçilik olarak adlandırılan şeyden çoktan uzaklaşmış *shtetl* [küçük köy] kaçkın-

larıdır, özetle yolunu şaşırmış bir Yahudiyi doğru yola çekebilecek durumda değildirler. Sürekli para sıkıntısı çektiklerinden, üstelik pratiklikten de yoksun oldukları için, her yerde sahneye çıkmak zorunda kalıyorlardır (Prag'da, kara cahil izleyicilerin onlara hakaretler yağdırdığı, hatta küfredip dövmeye çalıştığı, adı kötüye çıkmış şarkılı Café Savoy'a sığınırlar) maddi ve ahlaki açıdan öyle koşullarda yaşıyorlardır ki, günün birinde yeteneklerine yaraşacak bir sahnede oynamayı umut bile edemezler. Büyük ozanlarına tutkuyla ve özveriyle hizmet etmeleri hayranlık uyandırıcı olsa da, yazgının insanlara din değiştirtmeleri için seçtiği ayrıcalıklı kişilerden değildirler kesinlikle; zaten Kafka'nın da kendi yaşam ve düşünme biçimlerini benimsemesini sağlamamışlardır, yaptıkları tek şey özgür ve doğal bir Yahudi yaşamının sıcaklığını, bu da demek oluyor ki Prag'ın ezelden beri onu yoksun bıraktığı şeyi göstererek, Kafka'yı altüst etmektir.

Turne boyunca, *Günlükler*'inde tiyatro topluluğuna adadığı yüzlerce sayfaya bakıldığında, Kafka'nın, oyuncular sayesinde bağımsız bir Yahudi sanatını, Yahudilere Yahudiler için esin vererek kendi içinde ölçüsünü ve gerçekliğini bulan, örnek olacak biçimde yaşamla uyumlu bir sanatı keşfedip heyecanlandığına, handiyse aydınlandığına tanık olunur. 5 Ekim 1911'de, bir önceki gün izlediği oyunu –Lateiner'in *Meschumed*'i, dinini yadsıyan bir Yahudinin suçu ve cezasıyla ilgili bir dram–ve gösterinin yalnızca özgün nitelikleriyle değil, yarattığı birlik duygusuyla da içinde uyandırdığı heyecanı uzun uzadıya anlatır: "Şarkılardan bazıları, *'Jüdische Kinderlach'*[1] hitabı, bizzat Yahudi olduğu için biz Yahudi dinleyicileri Hıristiyanlara karşı bir özlem ve merak duygusuna kaptırma-

1. Yahudi çocukcağızlar.

yarak kendine çeken bu kadının sahnedeki bazı davranışları, yanaklarımda bir seyirmeye yol açıyor."[1] Çok seyrek olarak "biz" diyen ve çoğunlukla, kahramanın egemen bir halkın –köpekler, Çinliler ya da fareler– vakanüvisi olduğu anlatılarda bile "biz"i kapalı anlamda kullanan Kafka burada kadın oyuncunun anaç çağrısına tüm yüreğiyle yanıt verir ve bırakıp gittiği büyük ailenin *Jüdische Kinderlach*'ı arasında yerini alır. Bir an için olsun, yalnızlığının sınırları delinir, doğrusu bir an sürer bu, ama kendini sık sık soğuk ve kapalı biri olmakla suçlayan onun gibi biri için, yalnız ortak sıcaklığa karıştığını hissetmek bile kurtuluş umudu doğurur.

İki gün boyunca, düzyazısının ritmine bakıldığında açıkça hissedilen bir zevkle, gösteride kendisine etkileyici gelen şeyleri yazar: kılık değiştirenlerin yarattığı yanılmacaların alabildiğine çoğalttığı sıçramalarla olay örgüsü; fizyonomi oyunlarıyla, pozlarıyla ve el kol hareketleriyle eylemi en doğru anlamına taşıyan oyuncuların ustalığı; önemli olaylar arka planda gerçekleşirken, yardımcı oyuncuları ön plana taşıyarak görünüşte dramatik hareketi bozan sahne düzeni; son olarak ve özellikle de kendisine tuhaf görünen ve içinde doğdukları geleneği bilmediğinden, neyi temsil ettiklerini çok iyi anlayamadığı oranda onu büyüleyen iki kahramanın kaftanla ortaya çıkışı – iki erkek rolü, ama birini kılık değiştirmiş bir kadın oynuyordur.

"Bu konuda bilgisizliğimi itirafa pek yanaşmayacağım birine kimleri canlandırdığını açıklayacak olsam, Yahudi cemaatinin hizmetinde çalışan kimseler diyebilirdim; bir tapınağın bakımıyla görevlendirilmiş, cemaatin kendilerine hoşgörüyle davrandığı miskin insanlar; dinsel

1. *Günlükler*, agy., "5 Ekim 1911", s. 43.

nedenlerden dolayı nasılsa başkalarına üstün tutulan dilenciler [...]. Herkesi aptal yerine koyar gibidirler sanki; bir Yahudi soylusunun katlinden hemen sonra güler, kendilerini bir dönmeye satar, maskesi düşürülen katil zehir içip Tanrı'dan yardım dilendiğinde ellerini zevkten bayılarak kıllı yanaklarına dayayıp göbek atar ve bütün bunları da tüy kadar hafif olup üzerlerine bastırılınca yere seriliverdikleri, duyarlılıklarından ötürü hemen kuru gözlerle ağlamaya başladıkları (yüzlerini buruşturarak gerçekleşir ağlamaları) ama üzerlerindeki basınç kalktı mı kendilerine özgü en ufak bir ağırlık ortaya koyamayıp çaresiz hemen havaya fırladıkları için yaparlar."[1] Kafka, ne olursa olsun dinsel kökenli olduğunu düşündüğü, gizemli bir kayranın koruduğu bu iki serseriye ikircil işlevleri ve olağanüstü özgürlükleri nedeniyle bağlanır kesinkes; ama onların kendisinin gözünde birden önem kazanmaları bir geceyle sınırlı kalmaz, aslında kafasından bir daha çıkmayacaklar, yapıtında bir biçimde masum bir ahlaksızlıkla ve geleneklerin onları donattığı tüm o yararsızlıkla, doğaüstü ya da insanlık dışı hafiflikle durmadan görüneceklerdir.

Çünkü Lateiner'in *Meschumed*'indeki iki kahraman Kafka'nın hemen hemen her yerde kahramanının çevresine, ona yaşamayı öğretmesi ve ölümcül ciddiyetinden (onun durumunda sözcük gerçek anlamıyla anlaşılmalıdır; *Şato*'daki Beyler de K.yı düpedüz yıkıma sürükleyecek hafiflik yoksunluğunu vurgulayarak, bu sözü onun için kullanırken aynen bunu demek isterler) kurtarması için yerleştirdiği, kötücül, yalancı, azgın, asalak soytarı çiftini canlandırır. Sözgelimi *Amerika*'da Karl Rossmann'ı yoldan çıkarmak için boşuna çabalayan iki gezgin; Joseph K.yı tutuklayan yozlaşmış iki nöbetçi ve en sonda onu

1. a.e.

"bir köpek gibi" idam etme görevini üstlenen, kim bilir hangi tiyatrodan gelmiş cellat çifti ("Hangi tiyatroda oynuyorsunuz?"); hiçbir işe yaramayan iki stajyer ve Blumfeld'in öyküsünde, yalnızca duyarsızlaşmış bekârı tedirgin edip ona darkafalı olduğunu göstermek için varlıklarını belli eden iki selüloit top; ve hepsinden önemlisi, *Şato*'da, sözüm ona K.ya sorumsuzluğun kutsanmış yolunu gösterecek, iyiyle kötünün ötesinden kaçmış birer yaratık olan iki yardımcı – tüm şeytansı ve masum ikizlerin ortak özelliği, Yahudi halk tiyatrosundaki iki palyaçoda da fazlasıyla rastlandığı gibi, olağanüstü bir beden ve zihin esnekliğidir. Hepsi derin bir anlamda, Kafka'nın bir akşam tanık olduğu ve bir daha göremediği için durmaksızın kafasında canlandırdığı bir gerçekliğin *hortlaklar*'ıdır.

Kafka'nın esinlendiği tek şey *Meschumed*'deki iki soytarı değildir kuşkusuz ve öteki kaynaklar konusunda elimizde her ne kadar dolaysız kanıtlar bulunmasa da, hiç olmazsa romanlarındaki kimi sahnelerin, kahramanlarının kimi mimiklerinin ve hareketlerinin, hatta anlatılarındaki kimi izleklerin aynı temelden gelmiş olabileceğini düşünebiliriz, ne var ki onda tüm bunlar, geleneği en iyi durumda şaşırtıcı bir şey, en kötü durumda da parodi malzemesi olarak gören *geç kalmış* bir Yahudinin perspektifine göre elden geçirilmiştir. Löwy'nin Prag'da 1911'de ve 1912'de oynadığı oyunları tüm ayrıntılarıyla inceleyen bir yazara göre, Kafka o oyunlara *Günlükler*'in düşündürdüğünden de çok şey borçludur; sahneleri ya da motifleri bütün halinde aldığı bile olmuştur, metinlerin onlardan esinlendiği o kadar açıktır ki birtakım dış kaynaklar aramak insanın aklına bile gelmez.[1] Örneğin,

1. Evelyn Torton Beck, "*Kafkas Durchbruch. Der Einfluss des jiddischen Theaters auf sein Schaffen*", *Basis, I, Jahrbuch für deutsche Gegenwartsliteratur*, Athenäum, Frankfurt am Main, 1970.

"Hüküm"de, oğlunun babasını yatağa yatırmak için kollarına aldığı ünlü sahnenin benzeri Gordin'in *Gott, Mensch, Teufel*[1] (Tanrı, İnsan, Şeytan) oyununda vardır: Oyunda, dinsiz oğul da –ruhunu şeytana satmış ve Georg gibi, sırtını intihara dayamıştır– yaşlı ve düşkün babasının söylenmelerine ve yakınmalarına son vermek için onu kollarına alıp yatırır. Yazara göre, Scharkansky'nin *Kol Nidré*'sinin son sahnesiyle "Hüküm"ün son sahnesi arasında da çarpıcı benzerlikler vardır: Her ikisinde de, bir baba, oğlunun karşısında yargıç kesilip onu kesin olarak ölüme mahkûm eder.

Dönüşüm'le –metnin fikrinin Hermann Kafka'nın Löwy'yle ilgili sözleriyle bağlantılı olduğunu biliyoruz– Gordin'in *Der wilde Mensch*'i (Vahşi İnsan) arasında da konu açısından şaşırtıcı bir benzerlik olduğu söylenebilir; oyunda, bir geri zekâlı (bu rolü Löwy oynuyordur üstelik) ailesinin onu hapsettiği odada dört ayak üstünde yürümeye başlayıp, yavaş yavaş saf bir hayvana dönüşür. Sonuçta, Kafka'nın tiyatroya özgü tutumlardan, gülünç biçimde abartılı mimiklerden, kahramanın yalnızlığını iyicene ortaya koyan kulise seslenişlerden çok hoşlandığı rahatlıkla düşünülebilir; elbette belli belirsiz, ikircil olduğu kadar temel bir ruhsal düzeyin belirtileri olarak şarkı ve müziği sürekli kullanması da önemlidir bu açıdan. Onun anlatılarındaki düzyazıya sıradışı bir teatral ağırlık kazandıran tüm bu öğelere bakılarak, Löwy'nin etkisinin derinlik açısından olsun, süre açısından olsun, eleştirmenlerin oybirliğiyle ona yüklediği önemi kat kat aştığı ileri sürülebilir; bununla birlikte, Kafka'da, ödünç

1. Kafka'nın Günlükler'inde yaptığı gibi, ben de oyun adlarını Almanca olarak anıyorum; Yidişteki adları da onun yazdığı gibi kullandım; onun yazış biçiminin Almancadan etkilendiği açıkça bellidir, örneğin Lateiner, Scharkansky, Feimann vb. yazar.

alınan bu öğelerin, baştaki dinsel çerçevelerinden çıkarıldıklarında, modellerinin kalıcılığını değil, ayakta kalmalarının gülünç biçimde saçma oluşunu ve anlamlarının yersizleştiğini açığa vurmak için, onların tersine işlediğini de görmek gerekir.

Burada anlatılan sav, birtakım anlatıların yaratılışını bir dış etkiyle ilişkilendirerek işin özünü –demek ki, Kafka'nın içsel yaşamında olduğu gibi, onun bağlantılı olduğu düşte de imgelerin düzenine yön veren ruhsal "üstbelirlenim"i– kaçırsa da, yazarın saflığa aşırı düşkün olmasına karşın, nasıl olup da saflıktan uzak, oldukça yoz bir biçimde sergilendiğinde bile, en alçakgönüllüsünden bir halk sanatına açık olabildiğini vurgular. Onun içinde o kadar derin yankılar uyandıran Yidiş tiyatrosu o dönemde doruk noktasında olmak şöyle dursun, etkisini iyiden iyiye yitirmiştir: Gelenek değişmez bir kurala dönüşmüştür, tiyatronun halka sunduğu şeyin sanatla pek ilgisi yoktur, yalnızca eğlendirmeyi ve erdemi öğretmeyi amaçlar. Bütün olarak bakıldığında, orta denebilecek, aşırı karışık repertuvarında hemen hemen her zaman Kutsal Kitap esinli ya da dinle ilgisiz, ciddi dramların yanında, hem melodramlara hem operetlere hem de müzikhol oyunlarına benzer, acıklı ve bayağı oyunlar bulunur.[1] Kuş-

1. Löwy de bu gerilemenin farkındadır. Günün birinde, Kafka'ya Varşovalı genç bir Yahudinin mektubunu okur: Genç Yahudi tiyatrosunun gerilemesinden yakınıyor ve operetlerin oynandığı Polonya tiyatrosu Novosti'ye gitmeyi yeğlediğini, "çünkü Yahudi tiyatrosundaki içler acısı dekora, bayağılıklara, 'küflenmiş' dizelere vb. katlanılamayacağını" söylüyordur. Genç, "Bunu anlamak için bir Yahudi operetindeki ana efektin düşünülmesinin yeteceğini, bu efektin de, peşinde bir alay yumurcak, primadonnanın seyirciler arasından seğirtip gelerek sahneye çıkmasından, çocukların ellerinde küçük Thora tomarları taşımasından ve *'Toire is die beste schoire* – Thora en iyi maldır' ilahisini söylemesinden oluştuğunu," anlatır. (*Günlükler*, agy., 8 Aralık 1911, s. 181) Bu gerilemenin nedenlerinden biri de Siyonizm ve İbranice yanlısı büyük ozanların genel olarak Yidişi küçük görmeleri; bir de özellikle, sıkı Hasidik çevrelerdeki, Yahudi olsun olmasın her tiyatroyla ilgili tabudur. Yine Löwy Kafka'ya, gençliğinde bu yasağı çiğneyince, evinde çıkan tartışmayı anlatır: "Ba-

kusuz Löwy'nin 1911 ve 1912'de Prag'da oynadığı oyunlar öyle bayağı değildir; o Goldfalden ve Gordin gibi, geleneğe can katacak kadar güçlü bir dramatik anlayışı yansıtabilen iki yazarın; Lateiner'in, Scharkansky'nin, Feimann'ın, halk sanatına daha yakın ve yazınsal açıdan daha düşük nitelikli yazarların oyunlarını oynar[1]; ama sonuçta tüm bunlar da bütünüyle yerel bir tiyatronun sınırları içinde kalmakta; üstüne üstlük, Café Savoy'da oyunlar dar bir sahnede, dekor olmadan, yetersiz provalarla ve metinlerini ezberlemeyen ya da utanmadan soytarılıklar yapan, meslek bilincinden yoksun bazı oyuncularla oynanmaktadır. Böylesine elverişsiz ve hiç de istek uyandırmayan koşullarda, Kafka'nın neden o kadar coştuğunu ve tiyatro topluluğuyla düşüp kalkmasının onun yaşamına getirdiği, kimi zaman söylendiğinden daha az belirleyici, ama kendisi için önemli bir anlamda pekâlâ gerçek olan, o ani değişimi anlamakta güçlük çekebiliriz. Feimann'ın *Sejdernacht*'ını izledikten sonra, gösterinin onu çığlık atacak kadar kendinden geçirmesini anlamakta güçlük çe-

bam ayağa kalktı, bir o başa bir bu başa yürümeye başladı; eli kara keçi sakalında, bana değil, anneme seslendi: 'Bak şunu bil, iyice yoldan çıktı, dün onu Yahudi tiyatrosunda görmüşler.' *Sur le théâtre yiddish*, Löwy'nin anıları, derleyen Kafka, *Préparatifs de noce à la campagne*, s. 153-154.

1. Méir Pinès önsözünü Charles Andler'in yazdığı *Histoire de la littérature judéo-allemande*'ında (*Jouve et Cie*, Paris, 1911), bir bölümü bütünüyle Yidiş tiyatrosuna ve en çok göze çarpan oyuncularına ayırır. Oyunlardaki niteliksizlik ve izleyicilere yaranma çabası konusunda, yüzyıl sonunun en ünlü Yahudi yazarı, anlaşılan kendi yapıtlarına karşı da en eleştirel bakışı sergileyen Jacob Gordin'in bir notunu anar: "Herkese söylemek isterim ki, Yahudi-Alman tiyatrosu, Yahudi entelektüellerin çoğu hem izleyiciler için hem de yazınsal ve ciddi tiyatronun gelişimi için çok önemli olan bir sorunu görmezden gelmeyi sürdürdükçe, asla normal biçimde gelişemeyecektir. Yahudi-Alman tiyatrosu, yüz binlerce izleyicisi olmasına karşın, yazarlarının çoğu benim gibi, rastlantı sonucu dram yazarı olmuş, yalnızca yaşam zorladı diye oyun yazan ve yine benim gibi, yalnız kalmış, çevresinde bilgisizlikten, kıskançlıktan, kinden ve hınçtan başka bir şey görmeyen yazarlar olduğu sürece, yetenekli bir yazarın ortaya çıkmasını umamaz." *La Scène juive* adlı oyun derlemesine önsöz, New York, 1897, Pinès, agy., s. 506.

keriz: "Bazen [...] sahnedeki olaya karışmaktan kendimizi alıkoymuşsak, nedeni yalnızca seyirci kimliğiyle salonda bulunmamız değil, aynı zamanda çok heyecanlı olmamızdı."[1] Bununla birlikte, buna inanmak gerekir, çünkü her şey Kafka'nın izleyiciler kadar *saflaşasıya*, kurgu ile gerçek arasında en ufak bir ayrım görmez olasıya, tutkuyla ayağa kalkan kalabalığın arasına katılmasını sağlayan o "biz"de ve o "çok heyecanlı"da yatmaktadır.

Yidiş tiyatrosu minör ve saflıktan uzak bir tarz olsa da, en üst düzey sanatın başarınakla her zaman böbürlenemediği bir şeyi gerçekleştirmekten geri kalmaz: Beden ile ruhun tümüyle açılmasını, salon ile sahne arasında neredeyse cinsel bir birleşme, herkesin topluluk içinde kendini yitirdiği bir kendini unutma anı sağlar. Estetlerin ya da İbranice uzmanlarının onu küçük görmesi küçük tiyatro topluluğunun sanatıyla yarattığı ve tüm yaş, cinsiyet, sınıf ayrılıklarını birden ortadan kaldırarak bireyselliğin dar çerçevesini parçalayan, yoğun duygu ve düşünce dolaşımına etki etmez. Kafka oyuncuların sahnede kötü koşullar altında oynamalarına üzülse de, onların eleştirilerine katılmaz; bunun nedeni de yalnızca birçoklarının itici bulduğu şeyden heyecan duyması değil, ama belki Yahudiler arasındaki seçkin entelektüel kesimde yalnızca onun "kendisine pek büyük bir hayranlık" duyduğu Löwy karşısında büyük bir saygıyla eğilmesidir çünkü Löwy'de kendi gözünde dehanın temeli olan şeyi görmüştür: yaratma tutkusu ile derin bir alçakgönüllülüğün seyrek rastlanan birlikteliği.

Kafka aylar boyunca, akşamlarının büyük bölümünü Café Savoy'daki gösterilerde geçirir, *Günlükler*'ine kısa sürede arkadaş olduğu oyuncularla ilgili her şeyi yazar.

1. *Günlükler*, agy., "10 Ekim 1911", s. 53.

Gösteriden sonra, çoğunlukla onların masasına oturur; konuşmalarına, tasarıları üstünde tartışmalarına, yeri geldiğinde de kavga etmelerine tanık olur, çünkü topluluğun içinde birlikte yaşamak her zaman kolay olmuyordur. Kafka aileyi andıran o küçük topluluğun –Löwy bekârdır, ama ötekilerin çoğu evlidir– tam anlamıyla bir parçası olmak istercesine, "primadonna" Bayan Tschissik'e âşık olmaya dek vardırır işi; ne var ki, görünüşe göre, oyuncular arasında topluluğun işlerine en çok bağlı olan bu kadın, o seçkin beyin –Kafka "kendi imgeleminin doktoru" derken pek yanılmış sayılmaz[1]– ilgisinden rahatsız olmuş gibidir. Ama Kafka'yı, kendisine bir yandan yakın, bir yandan da yabancı gelen o insanlar arasında tutan şey kuşkusuz insan ve oyuncu olarak, olayları ve düşünceleri kızıştırma tarzıyla, onda hem saygı hem de şaşkınlık yaratan Löwy'nin çekici kişiliğidir. Gerçeği uyduruğu, her türlü acıyı çeken ve yaşamdaki uygulamaya dayalı işlerde son derece beceriksiz biri olan Löwy, Kafka'nın perspektifinde, içindeki sanatçının Yahudiyi zayıflatmak yerine güçlendirmesiyle örnek oluşturur: Sanata bir dine katılır gibi girmiş, bu yüzden de çevresindeki, kendisini "yoldan çıkmış" gören katı Hasidizm'den kopmak zorunda kalmış olmasına karşın, "Hıristiyanlara karşı ne arzu ne de merak duyarak" her yerde halklarını ve kültürlerini temsil eden o sarsılmaz Yahudilerden biri olmayı sürdürmüştür.

İki adamın Prag sokaklarında birlikte yaptıkları uzun gezintilerde, Löwy Kafka'ya kendi öyküsünü ve başka öyküler, Varşova'daki Yahudi mahallesindeki yaşamı, yüzyıl dönemecinde *yeşiva* öğrencilerinin çetin yaşamını, gençlerin özgürleşme mücadelesini, ayinleri, bayramları, mucizevi hahamların sözlerini ve söylencelerini –kısacası,

1. Bayan Tschissik'in anısı Isaac Bashevis Singer'in bir öyküsünde anlatılmaktadır (*"Un ami de Kafka" Blasphémateur*, Stock, Paris, 1973, s. 253-272.

Kafka'nın "Rusya Yahudileri"yle ilgili bilmediği ve artık yakınlık kurmak için can attığı her şeyi– anlatır. Kafka sonradan, kendisine zamanın derinliklerinden geliyormuş gibi görünen bu öykü parçacıklarını ve gelenekleri *Günlükler*'ine yazar, bunu da konuyla kuşkusuz ciddi biçimde ilgilendiğini açığa vuran bir özenle yapar, ama aynı zamanda bir dönmenin, tanımak istediği yeni düşünme tarzı karşısında duyduğu şaşkınlık, tedirginlik de okunuyordur yazdıklarından. Çünkü Kafka, Löwy'nin anlattıklarından çıkan Yahudiliği ister istemez ancak dolaylı yoldan tanıyordur; öyle ki öğrenme isteği arttıkça, konuyla arasındaki uzaklığı daha çok suçlar. Bu açıdan, ilkel bir topluluğu "doğal ortamında" inceleyen bir kaşif ya da ırkbilimciyi andırır biraz, o insanların davranışlarının anahtarı kendisinde olmadığından ve afallatıcı olgunun altındaki bayağılığı göremediğinden yerli yersiz her şeye şaşırır. O anahtar Kafka'da yoktur, orası kesin; gözlemlerindeki bütünüyle bilimsel özen de o anahtarı elde etmesine yetmez – çünkü onun durumunda, ırkbilimci söz konusu ilkel topluluğun, kendisine ne kadar yabancıl görünürse görünsün, gerçekte içinde doğup büyüdüğü topluluk olduğunu unutamaz.

Kafka yine de araştırmasını büyük bir heyecanla sürdürür ve sonuçta, ilgisi düşüncelerden çok kişilere kaysa da, Yidiş tiyatrosu ve Löwy sayesinde öğrendiği şeyler, hiç olmazsa doğrudan erişebildiği Yahudi yazılarını okuyarak eksiklerini giderme arzusunu daha da arttırır. Tarihlerin karşılaştırılması onun toplulukla tanışmasıyla okumalarının başlangıcı arasında dolaysız bir ilişki olduğunu açıkça kanıtlar: İlk oyuna 5 Ekim 1911'de gitmiştir, 1 Kasım'da *Günlükler*'ine şöyle yazar: "Bugün Graetz'in "Yahudi Tarihi"ni[1] yutarcasına ve mutlu, okumaya başla-

1. Kitabın gerçek adı "Yahudilerin Popüler Tarihi"dir (*Volkstümliche Geschichte der Juden*), O. Leiner, Leipzig, 1888-1889, 3 cilt.

dım. Kitaba karşı duyduğum aşırı istek, okuma eyleminin kendisini çok aştığından, yapıt ilkin bana düşündüğümden de yabancı göründü; içimdeki Yahudiliğin yatışıp kendini toparlayabilmesi için, okurken yer yer durmak zorunda kaldım. Ama sona doğru, yeniden elden geçirilmiş Kenan ülkesindeki ilk yerleşim birimleri için pek mükemmel şeyler denilemeyeceğine ve yöneticilerin (Yuşa, Hâkimler, İlyas) pek kusursuz kimseler sayılamayacağına ilişkin olarak günümüze kadar değişmeden aktarılagelmiş sözler beni iyice duygulandırdı."[1] Ocak 1912'de, *Günlükler*'ine ara vermesinin nedenleri arasında okumalarını ve oyuncular adına yaptığı başvuruları sayar: "Pinès'in beş yüz sayfalık *L'histoire de la Littérature Judéo-Allemande*'ını okudum, hem de bunu benzeri kitaplarda asla başvurmadığım bir titizlik ve çabuklukla, ayrıca benzeri kitapların asla bana vermediği bir hazla yaptım; şu sıra Fromer'den *Der Organismus des Judentums*[2] var elimin altında; nihayet Yahudi oyuncular beni hayli uğraştırdı, kendileri için oraya buraya mektuplar yazdım, konuk tiyatro topluluğu olarak temsiller vermelerinin istenip istenmediğinin Bohemya'daki Siyonistler derneklerinden sorulmasını, buradaki Siyonist Derneği'ne kabul ettirdim, gereken genelgeyi kendim kaleme alarak çoğalttım. [Goldfaden'in] *Sulamith*'i[ni] bir kez daha gördüm ve Richter'in *Herzele Meliches*'ini ilk kez seyrettim, Bar Kohba Derneği'nin halk türküleri gecesinde bulundum [...]."[3] Kendisini çok mutlu ettiği açıkça belli olan, Yahudilikte ilgili etkinliklerini sayıp döktük-

1. *Günlükler*, agy., 1 Kasım 1911, s. 132-133.

2. Jakob Fromer, Charlottenburg, 1909. (Y.N.)

3. Agy., 24 Ocak 1912, s. 238. Kafka, Pinès'in kitabını o sıralarda yayımlanmış tek versiyon olan Fransızcasından okur. Burada, Yahudi-Alman yazınından Yidiş yazınını anlamak gerekir, yoksa ondan sonra yerleştiği üzere, Alman Yahudilerinin kendi dillerinde yazdıklarını değil.

ten iki gün sonra, Pinès'in kitabından, gerek –örneğin, görünüşe göre, üstüne pek bir şey bilmediği *Haskala*'yla ilgili– yararlı bilgiler bulduğu için, gerekse kafasını kurcalayan şeylere karşılık verdiği için, özellikle aklında tutmak istediği bölümleri *Günlükler*'ine geçirir.[1] O süreç boyunca, Yahudi yazıları onun soluğunu keser ve kendi kimliğiyle ilgili, yaşamın ona vermediği açık bilinci kitaplardan edinmeyi bekleyemese de, onlar sayesinde işlenmemiş kaynaklar bulur, dolayısıyla da neredeyse kendinden emin, neredeyse mutlu, sürekli olarak kendini yerme gereksiniminden neredeyse kurtulmuş, bambaşka biri olma umudu doğar içinde. Löwy'ye yardım etmek için bir mektup yazar, mektubu hemen "güzel" diye değerlendirir: "Mektubu her okuyuşum içime su serpti, güçlendirdi beni; varlığımdaki bütün olumlu ögelerle mektup arasında kurulan sessiz, saklı ilişki işte öylesine büyüktü." "Güzel", "olumlu", "büyük" –düşündüğü ve yaptığı şeyler için, kuşkusuz genelde böyle nitelemeler kullanmaz, bu yüzden de bu sözler kendine karşı verdiği zorlu savaşta bir ara verdiğini göstermektedir.

1. Bu parçalar *Günlükler*'in Almanca baskısında yoktur, yalnızca Brod'un özgün metinden attığı başka kitap özetlerini ve (Werfel üstüne) bir notu da içeren İngilizce çeviride bulunurlar. Kafka Pinès'in kitabından, kimisini çevirdiği, kimisini Yidişte bıraktığı, kimisini de Fransızca olarak alıntıladığı, çeşit çeşit parçayı not etmiştir. Sözgelimi, o sayfalarda iki asker şarkısından alınma Almanca dört dize; Yidişte yazılmış iki dize, Haskala üstüne kısa bir parça ("üyelerine Maskilim denir, halkın konuştuğu Yidişe karşıdırlar, İbranice ve Avrupa bilimlerinden yanadırlar. 1881'daki Yahudi kıyımlarından önce, hareket milliyetçi değildir, sonradan sıkı sıkıya Siyonist olmuştur. Gordon'un ileri sürdüğü ilke: 'Sokakta insan, evde Yahudi olmak'. Haskala hareketi düşüncelerini yayabilmek için Yidişi kullanmak zorundadır ve ondan ne kadar nefret etse de, bu dili kendi yazınının temeli haline getirmelidir"); Badhan (ya da gezgin ozanlar) üstüne bir not ve popüler roman üstüne bir başkası; Almanca Talmud'dan bir alıntı: "'Şu ağaç ne güzelmiş' demek için çalışmasına ara veren kişi ölümü hak eder"; Şames Kızı şiirinin özeti; Yidişin büyük yazarları üstüne bir sürü not, baal şem'den [Adın Efendisi] söz eden bir not ve son olarak da Yidiş tiyatrosu üstüne, yukarıda okuyabileceğiniz Jacob Gordon alıntısıyla biten bir bölüm vardır. *The Diaries of Franz Kafka*, 1910-1923, yay. Max Brod, Penguin Books, Harmondsworth, 1972, s. 174-175.

İç sıkıntısından ve suçluluk duygusundan kurtulduğu için olmasa da –kurtulmamıştır da zaten, bu konuyla ilgili birkaç yanılsama Felice'yle ilişkisinin başlarında uçar gider– insanlar ve kitaplar sayesinde içinde yankılanan Yahudi yaşamının etkisiyle, daha güçlü, daha kararlı, kişiliğini olduğu gibi kabul etmeye daha hazır, ayrıca ortak bir davaya gönül verebilecek gibi hissediyordur kendini, kaldı ki bunun için yazın işine daha o zamandan ayırdığı zaman ve enerjiyi azaltması gerekir (O süreç boyunca, hiçbir şey yazmaz, alışkanlığının tersine, çok yakınmadan ve kendini suçlamadan notlar alır.) Gerçekten de, *Günlükler*'inde, Löwy yararına bir gece toplantısı düzenleme görevini üstlenip, tutukluğunu yenmeyi ve insanlara sözünü geçirmeyi başardığı günkü kadar, yeteneğinin bilincinde olduğu, gönenciyle ve elindeki olanaklarla gurur duyduğu başka bir süreç yoktur.

Doğrusunu söylemek gerekirse, iki hafta boyunca başarısız olma korkusuyla kıvranır durur, huzursuzdur, "önüne geçilemez spazmlar" girer bedenine, atardamarlarının içinde kanın "alevden küçük diller gibi" koşturduğunu hissedecek kadar ateşlenir; yine de işe başlar başlamaz, coşku iç sıkıntısına üstün gelir, "Cümlede sözcükler değiştikçe, kendi içimde de soğuk ve sıcak yer değiştiriyor; melodik iniş ve çıkışları düşlüyor, sanki tek tek hepsini vurgulayarak Goethe'nin cümlelerini okuyorum."[1] İşin başarıyla üstesinden gelmesinden birkaç gün sonra, çektiği sıkıntılara ve hastalıklı kuşkularına karşın bundan neler kazandığını döküp sayar: "[Löwy] dolayısıyla duyduğum kıvanç ve ona karşı beslediğim güven; yaptığım konuşma sırasında mağrur ve dünyevi olmayan bir bilinç (dinleyicilere karşı bir soğukluk, ancak egzersiz noksanlığı, coşkulu hareketlerimdeki özgürlüğü engelliyor), güç-

1. Agy., "13 Şubat 1912", s. 246.

lü bir ses, zahmet çekmeden anımsama, takdir görme, her şeyden önce yüksek sesli, kesin, kararlı, kusursuz, önüne durulmaz, aydınlık gözlerle adeta bir iş çıkarır gibi Vilayet ve Belediye Sarayı'ndaki üç hademenin arsızlığına karşı koyup istedikleri on iki kron yerine yalnız altı kron vermemi ve bunu büyük bir efendi davranışıyla yapmamı sağlayan otorite. Varlıklarını ileride de sürdüreceklerini bilsem, bu konuşmada sesini duyuran güçlere kendimi bırakırdım seve seve. (Annemle babam konferansta yoktu)."[1] Mağrur ve dünyevi olmayan bir bilinç, otorite, güven, güç ve aydınlık gözler –aslında, tüm bunlar düşünün varıp dayandığı ayraçlı bölümde tehlikeye düşüverir: Annesiyle babası gelmemiştir, onlar yüzünden, daha doğrusu onların bu çok şey anlatan yokluğunun yansıttığı çatışma yüzünden, keşfettiği güçler kalıcı olacaklarmış gibi görünmezler. Ama ne olacaksa olsun, bir daha asla onları bunca yalın, bunca olumlu biçimde anlatmayacaktır; içindeki, tüm girişimlerini baştan yasaklayan ve baştan yaşamasına engel olan o korkunç yargıç –ya da Freud'un koyduğu adıyla Üstbenlik– karşısında asla bunca özgür olamayacaktır (ayrıca özel hiyerarşisine hiç uymayan, bütünüyle toplumsal niteliklere –otorite, kendine güven, canlılık– ne kadar aşırı bir değer biçtiğini bir daha asla bunca açıkça söylemeyecektir). *Yidiş Üstüne Konuşma*[2] bildiğimiz o hayran olunası metin olmasaydı bile, yalnızca Kafka'yla kendisi arasında, kendisiyle Yahudiler arasında, Batı Yahudisiyle Yidiş arasında değil, onunla Goethe'nin, tanrısı Goethe'nin ona kullanma hakkını verdiği Almanca arasında bir uzlaşma yaratması bakımından da büyük bir değer taşırdı.

1. Agy., "25 Şubat 1912", s. 248-249.

2. *"Discours sur la langue yiddish"*, *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 371-374.

Öncelikle Löwy'nin ve düzenlediği toplantının başarılı olması için düşündüğü bu konuşma metnini yazarken, Kafka açıkça Pinès'in kitabından, özellikle de Charles Andler'in, dilbilimi bilgilerini tazelemesini sağlayan önsözünden esinlenmiştir. Bununla birlikte, uzmanın bilgisi özünde onu ilgilendirmez, ondan yalnızca dinleyicilere –çoğu Alman kültürleriyle çok gurur duyan, hali vakti yerinde tüccarlardır– toplantıda açıkça belli olduğu gibi kaygılandıkları kadar rahatsız olmayacaklarını kanıtlamak için yararlanır: Yidiş onlara o kadar da yabancı bir dil değildir, onda kolaylıkla kendilerini bulabilirler, iş ki doğal olarak ona direnmekte ısrar etmesinler. Ama Yidiş onca saygı duydukları Çağdaş yüksek Almancadan da çok uzak değildir, özleri aynıdır, hatta bir anlamda ondan da soylu, daha arıdır çünkü gerçek Orta Yüksek Almanca biçimleri en iyi Yidişte korunmuştur.

Peki o zaman Kafka'nın izleyicilerinin yüzlerinden okuduğunu düşündüğü Yidiş korkusu nereden kaynaklanmaktadır? "Özünde belli bir tiksintiyle karışan" bu korku "anlaşılmaz bir şeydir diyebiliriz"; kişisel olarak o bunu açıklayabilecek durumda değildir, deneyimlerinden bildiği üzere sahte bir güvenlik duygusunun arka yüzüdür bu korku, bunu da ince alayın, sertliğini pek de gidermediği bir tonda, sözünü sakınmadan söyler: "Sakınımlı bir gözle şöyle bir baktığımızda, biz Batı Avrupalılar'ın içinde bulunduğu durumun gerçekten de çok düzenli olduğunu görüyoruz; her şey sütliman. Kesinkes sevinçle dolu bir uyum içinde yaşıyoruz, gerektiğinde karşılıklı olarak birbirimizi anlıyoruz, yeri geldiğinde işlerimizi başkaları olmadan hallediyoruz, o zaman bile birbirimizi anlamayı sürdürüyoruz. Böyle bir durumda, Yidiş gibi karmaşık bir dili kim anlayabilir, kim anlamak isteyebilir ki?" Korku yaratan, karmaşa yaratan Yidişin böyle görülmesinin nedeni, Prag Yahudileri'nin tüm iliş-

kilerini üstünde temellendirdikleri dil yanılsamasını paramparça etmesidir; korkutucu olmasının tek nedeni Almanca kullanımının, en fazla bir iletişim parodisi sağlayabilen ("yeri geldiğinde işlerimizi başkaları olmadan hallediyoruz, o zaman bile birbirimizi anlamayı sürdürüyoruz")[1] yersiz ve üstelik etkisiz bir kullanımın yarattığı "kesinkes sevinçle dolu uyum"un maskesini sert bir biçimde düşürmesidir. Ama, der Kafka dinleyicilerine güven vermek, daha doğrusu görünüşteki sakinliklerinin altında yatan gerçek karmaşayı canlandırabilmek amacıyla, her şeye karşın Yidişe yaklaşabilirsiniz, bunun için de "içinizde bildiğiniz şeyler dışında da etkin güçlerin, hissederek Yidişi anlamanızı sağlayacak güç ilişkilerinin olduğu gerçeği üstüne düşünmeniz" yetecektir. "Ondan bir kez etkilenince de –çünkü Yidiş her şeydir, sözcük, Hasidik ezgi ve Yahudi oyuncunun derin gerçekliğidir– o eski dinginliğinizi koruyamayacaksınız. İşte o zaman Yidişin gerçek birliğini sınayabilecek duruma geleceksiniz, bunu da öyle sert yaşayacaksınız ki artık Yidişten değil, kendinizden korkacaksınız."[2]

1. *"Discours sur la langue yiddish"*, *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 371. – Kafka bu dil yanılsaması konusunu sekiz yıl arayla, büyük olasılıkla 1920 tarihli, tamamlanmamış ve adsız bir metinde neredeyse sözcüğü sözcüğüne yeniden işler. Önemli bir yüzücü olimpiyat rekorunu kırdıktan sonra doğup büyüdüğü kente geri döner. Memleketindekiler onun zaferini kutlamak için bir tören düzenlerler ve onuruna düzenlenen şölende, iriyarı bir adam şenliğin kahramanının kafasını karıştıran bir konuşma yapar. Yüzücü sözü aldığında, bu yüzden şöyle der: "Öncelikle, burada kendi memleketimde olduğumu ve tüm çabalarıma karşın, konuştuğunuz dilden tek bir sözcüğü anlamadığımı kabul etmem gerekiyor. Bir karışıklık olduğunu düşünüyor insan ister istemez, ama karışıklık falan yok, rekoru kırdım, şimdi de burada doğup büyüdüğüm kentteyim, adım sizin bana taktığınız ad, buraya kadar tamam, ama sonrasında hiç de tamam değil, doğup büyüdüğüm kentte değilim, sizi tanımıyor ve anlamıyorum. Bununla birlikte, bir karışıklık olması olasılığını bütünüyle olmasa da bir biçimde yalanlayan bir başka şey daha var: Sizi anlamıyor olmam beni çok rahatsız etmiyor, siz de benim sözlerimi anlamıyor olmaktan çok rahatsız oluyormuş gibi görünmüyorsunuz." *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., *"Cahiers divers et feuilles volantes"*, s. 284-285.

2. *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 374.

Böylece Yidişten ve onda titreşen her şeyden korku, Batı Yahudisini başka türlü bir korkuya sürükleyecektir: yadsımasını göz ardı etmese, aynada kendine bakınca duyacağı korkuya. İşte o korku çekilmez, dayanamazsınız ona, diye ekler Kafka konunun uzmanı gibi etkili bir biçimde, "tabii Yidiş hemen kendinize güvenmenizi sağlamasa, o güven korkuya kafa tutmasa, ondan daha güçlü olmasa. Tadını çıkarın elinizden geldiğince! Yarın ya da daha sonra yitiverirse –tek bir akşamın anısıyla ne kadar dayanabilir ki?– dilerim korkunuzu da unutursunuz. Çünkü bizim isteğimiz sizi cezalandırmak değil."[1] Kafka bu tür gösterilerde sergilenen görgü kurallarına karşın, insanları kendi bilinçlerinin mahkemesine çağırarak sarsıcı bir etki yaratmaya karar vermiştir, ama bu davada ilk kez savcı rolüne soyunsa da, kendisinin sanıklar arasında her zaman özel bir yerinin olacağını unutmaz kuşkusuz. Salonda uyandırmaya çalıştığı korku, aynı zamanda kısa bir süredir kendi içinde duyduğu korkudur; Yidişle barışmış Batı Yahudisinin gücünden ve kendine güveninden söz ederken ne dediğini biliyordur; çünkü hem konuşmasında onlardan esinlenmiştir hem de dinleyiciler karşısındaki özgürlüğünü onlara borçludur. Bu biçimde harekete geçen yararlı güçlerin ne kadar süreceğiyle ilgili kuşkusuna gelince, onu açığa vurması hem kendisi hem dinleyicileri içindir. Bunda haksız da sayılmaz, o kuşkuyu zaten içinde duymaktadır ve biraz sonra doğrulanacağını görecektir.

Kafka gerçekten de neredeyse mucizevi bir dönüşüm yaşar gibi olduğu o unutulmaz geceden kısa bir süre sonra Felice'yle tanışır ve evlenmeye karar verir, bu da kendisini daha önce hiç olmadığı kadar iç çatışmaların

1. Agy.

cehennemine sürükler ve Batılılaşmış Yahudinin bir an için olsun kurtulabileceğini sandığı zavallılığıyla yeniden karşı karşıya bırakır. Bu kez yüzleşmek zorunda kaldığı deneyimde –yaşamının geri kalanını etkileyecek bir deneyimdir bu– Doğu Yahudileri kendisine yardım edemezler; ona öğretecekleri bir şey yoktur, tek bildikleri kendilerinin ne olduğudur, bu da başkasına aktarılabilecek bir şey değildir. Onda uyandırdıkları hayranlık ve saygı ne olursa olsun, aslında yaşamlarında Kafka'ya yer yoktur; onlar da, tüm arkadaşlık duygularına karşın, onu bir beyefendi, bir yabancı vb. olarak görüyorlardır yalnızca; sonuçta, diliyle, eğitimiyle, nitelikleriyle, yazınıyla ve her şeyden önemlisi toplum içindeki yeriyle gerçekten de öyledir. Ama o insanlarla kendisi arasındaki aşılmaz uzaklığın farkına varsa da, bu yargısının değişmesine yol açmaz, tersine onlarla ilişkisi sayesinde edindiği düşünceler kalıcı biçimde sağlamlaşır ve yaşamı boyunca Doğu Yahudilerini, savunmaya ve sevilmeye değecek tek Yahudi yaşam biçiminin temsilcileri olarak görecektir.

Yidiş kültürünü keşfetmesi Kafka'nın Doğu Yahudisiyle kendisinin eksiksiz bir örneği olduğu Batı Yahudisini kesin biçimde birbirinden ayırmasını sağlar. Saflığına zarar vermeyen bir yaşam taşkınlığıyla donatılmış alçakgönüllü ve onurlu Doğu Yahudisi onun gözünde Batı Yahudisinin uygarlaşmak isterken yitirdiği her şeydir. İlki özel olarak soyluluğu ve gerçekliği aramadan soylu ve gerçekken; ikincisi sakat bir yaratıktır, yaşamayı beceremeyen ve çocuk yapmayı bile hak etmeyen, ruhsal anlamda zayıf biridir.[1] Elbette bu ayrım kuramsal kanıtlarla desteklenen bir sav değildir hiç de, Kafka'daki yaşamın

1. Max Brod'a göre, Batı Yahudisinin evlenmesine karşı çıkmaya kadar vardırır işi. Bkz. Max Brod, Franz Kafka. *Souvenirs et documents*, Almancadan Fransızcaya çeviren Hélène Zylberberg, Gallimard, Paris, 1945, s. 191.

güçleriyle uyumlu, dolayısıyla da toprağıyla, diliyle, yasalarıyla yıkılmaz bir birlik oluşturan bir varlık özleminin egemen olduğu, son derece karmaşık duygu ve düşünceleri temel alır.[1] İşte bu kanısı Yahudi dünyasını ikiye ayırarak kendi kimlik arayışının önüne aşılmaz bir engel koyar. Ama o arayıştan asla, Max Brod arayışı önemsizleştirmek için ne söylerse söylesin,[2] asla vazgeçemeyecek, Doğu-Batı çatışkısını, bir kez olsun ayrıntılandırmaya kalkmadan, Yahudi düşüncesinin temeline yerleştirmeyi bırakmayacaktır. Bununla birlikte, bu çatışkı onun için ölümcüldür çünkü kendisi de lanetlenmiş Yahudilerin arasında olduğuna göre, yararsız, eksik, toplumsal ve zihinsel açıdan kısırlaşmış yazgısından kurtulma umudunu ortadan kaldırmaktadır.[3] Böylece, tüm yü-

1. Burada ırkın, ulusun, dinin bir önemi yoktur, birey onları kanıyla, canıyla, düşüncesiyle yaşadığı sürece hepsi aynı değeri taşır. Sözgelimi kız kardeşi Ottla'ya, onun nişanlandığı Hıristiyan Çek'le ilgili olarak şunları yazar: "[...] işini seviyor, halkıyla birlikte yaşıyor, şen şakrak, sağlıklı biri, genel olarak (ayrıntıların bir önemi yok) kendinden haklı olarak hoşnut, geniş bir çalışma alanı olduğu için hoşnut, yine haklı olarak (bunu söylemenin başka yolu yok, tıpkı bir ağacın toprağın üstünde haklı olarak dikeldiği gibi) kesin olarak belirlenmiş yönlerde başkalarından hoşnutsuz [...]", *Lettres à Ottla*, agy., 1 Mayıs 1920, s. 90. David'in "kesin olarak belirlenmiş yönlerde"ki hoşnutsuzluğu hiç kuşkusuz bağnaz bir milliyetçi olarak kesinlikle ucundan kıyısından bulaştığı Yahudi düşmanlığına anıştırmadır.

2. Bkz. bu metinde, s. 62. Kafka'nın Yahudi-Alman yazını üstüne mektubu konusunda, Brod onun çok ciddiye alınmaması gerektiğini düşünür. Ben tersine, alınması gerektiğine inanıyorum, üstelik Kafka'nın herhangi bir yazarı beğenmesinden bağımsız olarak değerlendirilmeli bu. Onun görüşüne göre, Alman Yahudi yazar, ikiyüzlü –hatta Alman çocuğu beşiğinden çalan bir Bohemyalı bile der– olmayı sürdürerek de başyapıtlar yazabilir, bunun tek nedeni de onun içinde dil ve varlık birliğinin parçalanmış olmasıdır. Onun gerek biçeminin özelliklerini, gerekse kendi kitaplarına bakışını belirleyen bu uzlaşmazlığa ileride döneceğim.

3. Bu konuyla ilgili olarak Milena'ya şöyle yazar: "İkimiz de Batı Yahudilerinin tipik örneklerinden bir sürüsünü tanıyoruz; bildiğim kadarıyla ben, bunların hepsinden daha fazla Batı Yahudisiyim, bu demek oluyor ki, abartılı bir biçimde ifade edecek olursak, bana huzur içinde geçecek bir saniye bile bağışlanmış değil, hiçbir şey bağışlanmış değil, her şeyi dişimle tırnağımla elde etmek zorundayım, sadece şimdiyi ve geleceği değil, geçmişi de, belki de her insanın

reğini gerçek bir Yahudiliğe açarak payını aldığını düşündüğü canlı güçler, Kafka'yı yüreklendirmek yerine, sonunda ona karşı dönmüşler ve sürgününün zorunlu olduğunu kendisine göstermekten başka bir işe yaramamışlardır.

doğal bir biçimde sahip olduğu şeyi, evet, onu da elde etmek zorundayım, belki de en zor iş bu [...]", *Milena'ya Mektuplar*, çev.: Esen Tezel, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s. 245.

4

KARAÇALI

Kafka kendi içindeki olumlu göstergelerini ortaya koyduğu o ilk heyecanına ve dönüşüme karşın (yazılı *Dönüşüm*'ündeki olumsuz göstergeler çok korkunç olacaktır) –burada yerleşik ifadenin anlamını tersine çevirirsek– Kont Westwest'in uygarlığı simgelediği aşırı Batılı bir perspektifte, Kadastrocu'nun karşı uçtaki Gerstäcker'lere ve Lasemann'lara benzeyemediği gibi, Doğu Yahudiliğine asimile olamaz. Başlarda bu tür tersine bir asimilasyon belki kendisine olmayacak bir şeymiş gibi görünmese de, çok geçmeden Yidiş tiyatrosunun bu konuda ona yardımcı olabileceğinden kuşkulanmaya başlar ve Ocak 1912'de –demek ki konuşmasını yaptığı akşamdan bir ay önce– *Günlükler*'ine şöyle yazar: "Bu oyunlardaki Yahudiliğe bir türlü ısınamıyorum [...]. İlk oyunlarda öyle sanıyordum ki, kendi Yahudiliğimin köklerini içeren bir Yahudilikle karşılaşacağım ve bu kökler bana doğru büyüyüp gelişecek, o miskin Yahudiliğimle beni aydınlatıp ileriye götürecek. Oysa söz konusu oyunlara kulak verdiğim ölçüde benden uzaklaşıyor bu kökler. Ama insanlar kalıyor ve ben de onlara tutunuyorum."[1]

1. *Günlükler*, agy., "6 Ocak 1912" [Türkçesinde 1911], s. 230.– Kafka, Feimann'ın Vicekönig'inin kendisini düş kırıklığına uğrattığını anlatır, ama bağlama bakıldığında, önceki oyunlar da yanıldığını görmesini sağlamıştır.

Löwy'nin gösterilerinde "miskin" Yahudiliğini uyandırıp ona yön verebilecek bir itki bulacağını umarken, Kafka hiç kuşkusuz ciddi biçimde düş kırıklığı yaşama tehlikesini de göze almıştır. Gerçekten de düş kırıklığına uğrar, ama sonunda tam anlamıyla Yahudilik öğesi –büsbütün dinsel öğeden söz ediyorum burada– gözüne anlaşılmaz görünmesine karşın, bireylere bağlı kalır, kaldı ki o bireyler yalnızca kendi içlerinde, aynı öğeyi bozulmamış biçimde korudukları için hayranlık uyandırmaktadırlar ona göre. Doğrusunu söylemek gerekirse, genel anlamda –işte yapıtındaki dinsel yorumların çoğunda rastlanan çelişki de budur– varlıklar Kafka'ya inançlardan ve düşüncelerden çok ama çok daha fazla önemli görünür, ya da en iyisi şöyle diyelim: inançlar ve düşünceler onun için varlıklarda son derece önemliyken, soyut kavram ve özel sistem olarak pek önem taşımazlar. İnanan kişileri, onların inanma gerekçelerine ve dua etme gereksinimlerine katılmadan sever, üstelik onların hepsini dindarlıklarının ileri sürdüğü farklı öğretiler arasında değer ayrımı yapmadan, aynı şekilde sever.[1]

Dolayısıyla, Yahudilik duygusundaki değişimler ya da gerilemeler ne olursa olsun, Doğu Yahudilerine kişisel hiyerarşisinde ayrıcalıklı bir yer ayırır; o adamlarla kadınları, özellikle de asla kendi evlerinde göremeyeceği, yalnızca sığınmacılar olarak değerlendireceği o çocukları, bir tek yaşamlarının her an kendi gerçekliklerinin dokusu içinde yer alması nedeniyle, her zaman daha baştan masum, kurtarılmış, hatta kurtarıcı olarak görür. İşte Felice, Berlin'deki yurtta Galiçyalı çocukları eğitmek için

1. Öğretilerin içeriğinin ötesindeki bu inanca saygı, zihinsel bir bağdaştırmacılıktan kaynaklanmaz: Kafka tabii ki onu bir sisteme dönüştürmez, onda duygunun değişmez değeridir saygı, bu da özellikle farklı mezheplere duyduğu dikkate değer ilgiyi açıklamaktadır (bkz. daha ileride, V., "Yasa Önünde").

canla başla çalışırken, görevinin anlamı konusunda bu yüzden yanılır; ne onun ne de eğitmenlerin o çocuklara öğretecek bir şeyi vardır, asıl çocuklar onları eğitecektir: "Bunun tersini düşünüp de gurura kaptırma kendini, bu çok önemli. Sonuçta o Yurt'ta insanlara ne açıdan yardım edilebilir ki? Şu yaşamda insan bedeni zaten inceden inceye işlenmiş olduğundan ve o işlemelerin hiçbiri, en azından doğrudan ve kendi ellerimizle değiştirilemeyeceğinden, kurumdaki çocukları –en fazla, olabildiğince kişiliklerine saygı göstererek– eğitmenlerin düşünme biçimine, uzun vadede de yaşam standartlarına alıştırmaya çalışılacak, başka bir deyişle çocuklar günümüzün eğitimli, Berlin tarzı Batılı Yahudilerinin durumuna, kabul edelim ki olabilecek en iyi örneğe alıştırılacaklar. Bu şekilde, pek bir şey elde edilemez. Örneğin ben Berlin Yurdu'yla çocukların eğitmenlerin (senin bile sevgilim, öncelikle de benim) yerini aldığı, eğitmenlerin Colomea ya da Stanislau kökenli Doğu Yahudilerinden oluştuğu bir başka yurt arasında seçim yapmak zorunda kalsam, hiç düşünmeden ikincisini yeğler, şöyle gönül rahatlığıyla bir oh çekerim."[1] Felice Yurt'ta eğitmen olarak çalışmaya başladığı sırada, inanç ve dinin yargıları sorununun kendisi gibi inançsız bir Yahudiye engel olabileceğinden kaygılandığında, Kafka onun kuruntularını dağıtmak için şöyle der: "Asıl önemli olan insanlar, yalnızca insanlar";[2] bu söz Doğu Yahudilerinin gittikleri her yerde ortaya çıkan tanrıbilimsel ve siyasal tartışmaları ikinci plana atıverir.[3]

1. *Lettres à Felice*, agy., "12 Eylül 1916", II, s. 803.

2. Agy., "11 Eylül 1916", II, 799.

3. Felice hiç kuşkusuz ona Yurt'un Siyonizm'le ne işi olduğunu sorduğundan, Kafka şöyle yanıt verir: "Siyonizm'le olan ilişki yalnızca şununla sınırlı (bu benim için değerli bir şey, senin için olmayabilir): Yurt'taki çalışmalar Siyonizm sayesinde, taze ve güçlü bir yöntemden; genel anlamda ulusal isteklerin başka bir şeyin belki de başarısız olacağı noktada alevlendirdiği taze güçlerden yarar-

Kafka, burada ayrım gözetmeksizin, çekinmeden en önemli şey olarak gördüğü insanları doğdukları topraklarda yaşarken görmemiştir hiç; onların yalnızca sözün her anlamıyla "yerlerinden olmuş" insanlar oldukları, Prag ya da Berlin'deki hallerini biliyordur. Ama onlarla karşılaştığı her yerde –Praglı Siyonistlerin savaş sırasında düzenledikleri toplantılarda, Max Brod'la Felix Weltsch'in Galiçyalı genç kızlara verdiği yazın derslerinde ya da kaldıkları yurtlarda– her ideolojinin ötesinde, onlardan bozulmamış geleneklerinin dinginliğiyle kendileri olmaları dışında bir şey beklemeden, insanlara sarılmayı sürdürür. Sözgelimi, 1923'te, biraz rahatlayıp sağlığını düzeltmek için Baltık Denizi kıyısındaki Müritz'de kaldığı sırada, zamanının büyük bölümünü Berlin Yurdu'nun yaz kampında geçirir ve orada, "Colomea ya da Stanislau" kökenli basit Yahudi çocuklarının arasında, neredeyse kendisine üzüntüsünü unutturan "yoğun bir mutlulukla dolu anlar" yaşar. Kaldı ki, bu mutluluğun asıl kaynağı Dora Dymant'tır; ona olan aşkı çok geçmeden kadınlarla ve yaşamla barışmasını sağlayacaktır. Ama Hasidik ailesinin sert velayetinden daha yeni kurtulmuş bu genç Polonyalının[1] Kafka'nın yanında, ne Berlinli küçük kent-

lanıyor ve doğruya doğru, Siyonizm için olmazsa olmaz birtakım çekincelerle, o eski olağanüstü zamanlar yüceltiliyor." Agy., "12 Eylül 1916", II, s. 803-804. Kafka'nın burada da düşüncelerdense etkin güçlere sarıldığı görülüyor.

1. Bu açıdan bakıldığında, Dora, Löwy'yle hemen hemen aynı durumdadır: Ailesinin ve çevresinin boğucu bağnazlığından çok erken yaşta –Kafka onunla Müritz'te tanıştığında on sekiz yaşında yoktur– kaçıp, "yoldan çıkmıştır" o da, yakınları onun için iş işten geçti, diye düşünüyorlardır. Bununla birlikte, kendisiyle II. Dünya Savaşı'ndan sonra tanıştığım Londra'da, hareketli yaşamı boyunca başka yerlerde olduğundan daha fazla "asimile" olmamıştı. Dinin gereklerini yerine getirmeyi uzun zaman önce bırakmış olsa da, evinde yalnızca Whitechapel Yahudileri'yle birlikte oluyordu; hâlâ Kafka'nın bayıla bayıla şarkılarını ve öykülerini dinlediği, alçakgönüllü ve gururlu, nükteli kızdı. Kaldı ki, şunu da belirtmekte yarar var, genel anlamda, Kafka'nın kişisel olarak ilişki kurduğu Doğu Yahudileri hiç de sofu Yahudiler değillerdir. Tersine, olmayı da, uygulamayı da artık tam olarak bilemedikleri bir şeyden kopma yürekliliğini göster-

soylu Felice'nin ne de tutkulu entelektüel Milena'nın başarabildiği bir işi becermesinin nedeni, aynı zamanda içine gerçek *shtetl* ruhunun işlemiş olması, Kafka'nın ancak düşlemekle yetinmek zorunda kaldığı o yaman ve saf Yahudi yaşamıyla dolup taşmasıdır.

Kafka: "İnsanlar kalıyor ve ben de onlara tutunuyorum" ya da "Asıl önemli olan insanlar, yalnızca insanlar" diyerek, genelde organik anlamda birbirlerine bağlı olduğu düşünülen iki şeyi beklenmedik biçimde ayırır: Doğu Yahudileriyle onların yaşam ve düşünme tarzlarının kuşaktan kuşağa içinde biçimlendiği dinsel alanı. İnsanlar doğal olarak din geleneğinin onlarda doğurduğu şeyler de içinde olmak üzere, özlerine bağlılıklarıyla Kafka'ya çekici gelir, onu heyecanlandırırlar; buna karşılık, dinleriyle, büsbütün aldırışsız olmasa da pek ilgilenmez o; anlamak için tüm çabalarına karşın, din büyük ölçüde kendisine yabancı bir şey olarak kalır ve ona çoğunlukla ancak uzaktan, yalnız tarih ya da kazıbilimi için bir anlam taşıyan tuhaf bir kalıntı olarak bakabilir.

Kuşkusuz, dini, gereklerinin bir biçimde doğal biçimde yerine getirildiği Doğu'da görmemiştir, Prag sinagogları da onun güncel bir şey olduğunu düşündürmez Kafka'ya; katıldığı seyrek ayinler, gözüne çocukluğunda sıkıldığı anlar kadar saçma gelir; yalnızca Yahudi dininin artık anlaşılmaz, dolayısıyla da gözlemlenmesi ilginç olacak bir çağdışılık olduğu düşüncesini doğrularlar. İçine giremediği için de gözlemler o da; örneğin yeğeninin sünnetinde yaptığı gözlemlerden çıkardığı şey, kafasında oldukça açık düşünceler doğurur: "Bugün Moule'ye[1] [Mo-

miş, bununla birlikte karşı tarafa da geçmek istememişlerdir. İnançlı olsunlar olmasınlar, gerçektirler; kendilerini yozlaştıracak şeylere karşı ne arzu ne merak duyarlar; işte Kafka da bu yüzden onları örnek kişiler olarak görür.

1. (Yidiş) Sünnetçi.

hel] eşlik eden adamın yemekten sonra yaptığı duayı işitip iki dede dışında oradakilerin duayı hiç anlamaksızın, zamanı hayale dalmalar ve can sıkıntısıyla geçirdiklerini fark edince, bir geçiş dönemini yaşayıp nerede karar kılacağı kestirilemeyen Batı Avrupa Yahudiliği gözlerimin önünde açık seçik canlandı birden. Böyle bir Yahudilikten en çok etkilenen kişiler söz konusu durumdan ötürü kendilerini tasaya kaptırmıyor, gerçekten bir geçiş döneminin insanları gibi omuzlarına yüklenen yükü taşıyorlar. Yaşamlarının sonuna ulaşmış bu dinsel kuralların günümüzdeki uygulanışları bakımından tarihsel nitelikleri öylesine tartışma götürmeyen şeyler ki, öğle öncesinin pek kısa bir zamanını gerilerde kalan sünnet âdetlerine ve sünnet sırasında okunan yarı şarkılı dualara ilişkin açıklamalara ayırmak, törene katılanların olaya karşı tarihsel ilgisini uyandırmaya yetmişti."[1]

Kafka Batı Yahudiliğini bu kadar sert bir biçimde eleştirerek, Doğu'da din işlerinin gerçekdışılıkla daha az lekelendiğini düşündürür kesinlikle, ama Doğu'nun dinini de yalnızca kulaktan dolma biliyordur, gün gelip de ona daha yaklaştığında –örneğin, 1915'te, Rusların evinden kovduğu birçok Polonya Yahudisinin Prag'a sığınması sayesinde– yeniden araştırmasına konu olan, uzak kabileye karşı bir ırkbilimcinin sergileyeceği düşkünlüğü sergiler dine karşı. Bir gün Brod ve arkadaşlarıyla evinde görmeye gittiği Žižkov Hahamı'nın özellikle "alabildiğine babacan" havası aklında kalır, ermiş adam son derece pis olmasına karşın bütünüyle temiz kalmayı başarmıştır, bu da Kafka'ya anında anne ve babaların da yaşamın pisliklerinden mucizeli biçimde korunduğu "çocukluğun hayal dünyası"nı anımsatır.[2] Her şeye, günaha bile izni

1. *Günlükler*, agy., "24 Aralık 1911", s. 202.

2. Agy., "14 Eylül 1915", s. 492.

olan babada –Kafka gibi gündelik yaşamdaki her hareket-te temizlik saplantılı olan biri için, pislik hiç kuşkusuz en akıl almaz günahlardan biridir– yasanın üstüne yerleştirdiği babada onu etkileyen birçok özellik vardır elbette, ama ona karşı duyduğu hayranlığının altında, özellikle aklında tuttuğu şey, verdiği eğitimin içeriğindense az önce sümkürdüğü ellerinin olağanüstü aklığıdır.[1]

Bununla birlikte, o gün yanında, mucize peşinde koşan inananların sıkış tıkış durduğu boğucu odada olan bitenlerin derin anlamını o konuda bilgili olduğu için kendisine açıklayan biri vardır. Kafka gibi Praglı olan, yine onun gibi zengin bir tüccar aileden gelen ve yalnızca bu nedenle bile onunkiyle pekâlâ karşılaştırılabilecek bir durumda bulunan, Georg Mordechai (Jiři) Langer adındaki bu adam Prag'ın kara büyüsünden kurtulmak için özgün olduğu kadar çevresini sarsan bir yol bulmuştur: On dokuz yaşında Hasidizm'i benimseyip, yaşayan *tsadik*'lerin en ünlüsü ve kuşkusuz en çok saygı duyulanı, Belz Hahamı'ndan eğitim almaya gitmiştir. Dinin gerekliliklerine yerine getirse de, büsbütün Avrupalılaşmış ailesinde bu korkunç bir sarsıntı yaratmıştır. Onların hissettiği şeyi ancak, günümüzde, oğullarından biri her şeyi bırakıp Moon'un ya da o kadar kuşku uyandıran bir başka havarinin tarikatına girmiş, zengin ve seçkin bir ailenin durumunu düşünürsek anlayabiliriz.[2] 1913'te, böy-

1. Bedensel pislikle ruhsal temizliğin bu biçimde bir araya getirilmesindeki dinsel içerikler ne olursa olsun, Kafka bunun imgesini sofrada burnunu "hiç de iğrenç olmayan" bir biçimde temizleyebilen, gerçek babasında bulur. Kaldı ki, genel anlamda –ve kuşkusuz babasında gördüğü uygunsuz davranışlarla ilişkili olarak–, herkesin ya da yalnızca kendisinin dediği dedik biri olarak gördüğü sıradışı kişilerdeki küçük, pis alışkanlıklara pek meraklı olmuştur. Bkz. *Günlükler*, agy., "28 Mart 1911", s. 27, teozof Rudolf Steiner'e yaptığı ziyaretin parmağın burna sokulmasıyla biten öyküsü.

2. Bu anlamlı karşılaştırmanın kaynağı, kısa bir süre önce *Amerikan Present Tense* dergisinde (yaz 1977) yayımlanan ve Jiri Langer'in bir kitabının yeniden basılmasını konu alan bir yazıdır. Söz konusu *Nine Gates to the Chassidic Mys-*

lesi bir din değiştirme Praglıların gözünde yalnızca sağduyuya ve tarihin izlediği yöne bir karşı çıkış değil, düpedüz uygunsuz bir davranıştır. Kafka doğal olarak onlarla aynı düşüncede değildir, onun böyle bir kararı kabul etmemesinin bambaşka nedenleri vardır; bireyle onun toplumsal köklerini –toprak, dil, aile, eğitim– ayrılmaz bir bütün olarak gördüğünden, karar verip bir düşünceye bağlanmayı olsa olsa bir yanılsama olarak görür – Langer'in durumunda, kuşkusuz çok saygı duyulası bir yanılsamadır bu, ama bir o kadar boştur, sonuçta asimilasyondan ne daha çok, ne daha az tehlikelidir. Öte yandan –burada da asıl önemli olan insanlardır– bu konuyla ilgili kuşkuculuğu, hareketlerini inançlarına uydurmak için genel kanıya meydan okuma yürekliliğini ya da çılgınlığını sergileyen adamın kendisine çekici gelmesine engel olmaz.

Gerçekten de, Langer bir süre onun arkadaşı olmasa da, görüştüğü kişilerden biri, dinlemekten zevk aldığı açıkça belli olan kişilerden biri olur. Sık sık görür Langer'i, ona *baal şem* ve üst düzey *tsadik*'lerin söylencelerini anlattırır, tüm bunları *Günlükler*'ine yazar, hatta onlardan esinlenip Golem söylencesini kendince yeniden yazmaya kalkar. İki kısa parçadan oluşan bu taslağı çarçabuk bırakır, yazdıklarında Haham "kollarını çamaşırcılar gibi sıvamış"[1] bir kil kütlesine insan görüntüsü kazandırmak

teries (Behrman House, New York, 1976) adlı derleme Langer'in topladığı Hasidik masallarından oluşur. Başında, kendisi de bir ozan olan ve Prag'da Kafka'yla görüşmüş olan ağabeyi František Langer'in yazdığı bir önsöz vardır. Jiri Langer Galiçya'da uzun süre kalmamıştır, 1914'te sürgüne gönderilen Belz Hahamı'nın ardından gitmiştir. 1939'da Nazilerden kaçtıktan sonra, ölümüne dek (1943) Filistin'de yaşamıştır.

1. *Günlükler*, "Nisan 1916" [bu parça Fransızcasından çevrilmiştir (Ç.N.)]. Kafka "acı" sözcüğünü –Haham'a inananların kil kütleden aldıkları tat budur– yineleyerek, birden öyküden çıkıp haykırır: "Acı, acı, işte asıl sözcük bu. Parçaları birleştirip dokunaklı bir öykü yaratabileceğimi nasıl umabildim?"

için onu yoğurmaktadır, hepsi bu, Haham da kaba bir taslaktan öteye gidemez; Langer söylencenin bu yorumunu bilseydi, yazarı doğru yola çekmeye çalışır mıydı, emin değiliz.

Langer aynı şekilde, Kafka'nın rastlantı sonucu Marienbad'da, maiyetiyle birlikte karşılaştığı ve tuhaf gezintisini her ne kadar hayran hayran olsa da bir yandan kuşkucu gözlerle izlediği, kendi öğretmeni Belz Hahamı konusunda, bilgilendirme görevinde de başarısız olur. Kafka'nın o unutulmaz anla ilgili Brod'a anlattıklarına bakarsak[1] Langer'in açıklamaları kendisinin gözlemlemek istediği şeylerin dışında kalmıştır: Haham'ın her zaman gittiği kaplıcaya doğru yola çıkarken özenle düzenlenen tören; Haham dışarı çıktığında asla yağmur yağmadığına inanan Langer'i acımasızca yalanlayan yağmur; saygılı biçimde, çok karmaşık bir teşrifat uyarınca, onu belli bir uzaklıktan izleyen inananların oluşturduğu maiyet; ona hizmet etmek için birbirleriyle yarışan *Gabim*'lerin[2] pek de güven uyandırmayan ateşli çabaları; yaşlı adamın çevresindeki en ufak ayrıntıyı olağanüstü bir dikkatle incelemesi; kaplıca kurumunun saçma sapan mimarisine açıklanamaz bir ilgi duyuşu ve sıradan boruların görüntüsüne bakarken dalıp gitmesi – Kafka tüm bunları Brod'a yarı yapmacık, yarı gerçek bir hayranlıkla anlatır, söylediklerinde epey ince alay olmasına karşın heyecanlanmıştır; biraz güçten düşmüş, biraz yaşlanmış, ama otoritesinden bir şey yitirmemiş, babacan figürlerden söz ederken her zaman olduğu gibi. Çünkü Belz Ha-

1. *Correspondance*, agy., "Max Brod'a Mektup, Temmuz ortası 1916", s. 175-179. Kafka anlatısına başlamadan önce, Langer'in açıklamalarını bir kenara ayırır: "Bana anlattıklarını şimdi yazmak istemiyorum, anlatmak istediğim tek şey gördüklerim."

2. Daha doğru bir biçimde yazarsak *Gabaim*; Haham'ın yakınları ve yanında çalışanlar.

hamı Žižkov Hahamı'nı aşmış, duyulmamış bir güce erişmiş bir babadır: "Çocukluğumda Doré'nin sık sık gördüğüm bir *Münchhausen*'deki sultana benziyor. Ama bir maskeli balo sultanı değil, gerçek bir sultan. Yalnızca sultan da değil, baba, öğretmen, lise öğretmeni vb."[1] Ne var ki –işte öğrenci için dine saygısızlık tam da burada başlar– bu tartışılmaz egemen görünüşün kendisinden başka bir dayanağı yoktur; Haham'ın ne sözlerinden ne yaptıklarından ne de hareketlerinden kaynaklanır, davranışları düpedüz bayağıdır: "Her şeyi inceliyor, özellikle de yapıları; kıyıda köşede kalmış ayrıntılar ilgilendiriyor onu, sorular soruyor, bazı şeylere dikkat çekiyor, varoluş tarzının temelinde hayranlık ve merak var. Bütün halinde bakıldığında, yolculuğa çıkmış bir hükümdarın ağzından çıkacak anlamsız sorular ve sözler onunkiler, belki biraz daha çocukça, biraz daha eğlenceli; ne olursa olsun, tartışma götürmez biçimde maiyetinin düşüncelerini aynı düzeye çekiveriyor. Langer tüm bunlarda derin bir anlam arıyor ya da seziyor, bence en derin anlam o anlamın bulunmamasında yatıyor, bu düşüncem de bana yetiyor."[2] Yapıtı çoğunlukla doğaötesi ya da dinsel sorun-

1. Agy., s. 176.

2. Agy., s. 177-178. Hasidizm konusunda bilgili olan birtakım arkadaşlara göre, anımsatalım 1916 tarihli bu mektup, gözlerinin önünde Haham'ın kat ettiği simgesel dünyaya Kafka'nın ne kadar yabancı olduğunu en iyi anlatan belgedir. Gerçekten de yabancıdır o dünyaya, buna da doğrusu pek üzülüyor gibi değildir. Öyle ya da böyle, "insanca" anlamı kavrayabilmek için, "daha derin anlam"ı seve seve uzmanlara bırakır, insanca anlam burada da söylediği gibi ona pekâlâ yeterli görünür. Felice'ye yazdığı bir mektupta (*Lettres à Felice*, agy., "18 Temmuz 1916", II, 764), Belz Hahamı'nı "Marienbad'daki tatil yerinde en önemli kişi" olarak tanıtır, "en önemli" derken söylemek istediği şey de "insanlarda en çok güven uyandıran kişi"dir; Tanrı'yı ve Haham'ın dinsel görevini söz konusu bile etmez: Halkına "mutlulukla ve dinginlikle dolu bir güven"; onun ne yazık ki içinde duyamasa da, "sezdiği"ni söylediği bir güveni verebilen egemen baba olarak insanla ilgilenir yalnızca. Şunu da belirtelim ki, Haham'la babasının kişilikleri kafasında o kadar birbirine karışmıştır ki, aynı imgeyi ikisi için de kullanır: Hermann Kafka'da da, iyi anlarında, örneğin

ların romana yansıtılması olarak görülen bir yazar açısından, hemencecik görülen insanca anlam yararına, "daha derin anlam"ın açık biçimde yadsınması hiç kuşkusuz kafa karıştırıcıdır; bu yadsıma Kafka'nın tüm yaşamına işlemiş ruhsallığı ortadan kaldırmaktan uzak olsa da, onun Yahudilikle ve Yahudilerle arasındaki ilişkilerde öyle önemli bir rol üstlenir ki, yadsımaya olumlu bir anlam yüklemek, hatta etki alanını daraltmak olanaksızlaşır.

Burada da, görüldüğü üzere, insanlar bir yandan gerçekliklerinin kök saldığı inançların ve geleneklerin temelinden çok daha önemlidirler – insanlar, daha iyisi en alçakgönüllüler, en tanınmamışlar, tam anlamıyla en *önemsizler*. Belz Hahamı isterse baba ve sultan olsun, Kafka tüm o görkemin karşısında meraklı bir izleyicinin duygularından başka bir şey hissetmez; sonuçta, örneğin bir bayram günü yanında çocuğuyla tapınağa giden, sıradan bir Polonya Yahudisinin içinde uyandırdığı yürek parçalayıcı üzüntüyle karşılaştırılabilecek bir şey değildir hissettikleri. *Günlükler*'ine, "Kol Nidre'ye giden Polonyalı Yahudilerin manzarası. İki kolunun altında ayin cüppeleri, babasının yanı sıra seğirtip duran küçük oğlan. Tapınağa gitmemek intihardan farksız,"[1] diye yazarken dindarlığa üzüldüğünden değil; gerçek bir Yahudi ailesinde bağların en güçlüsü, sevginin ve birliğin güvencesi olarak dindarlık özlemiyle kendine döner, sondaki haykırışı hemen öncesindeki imgeyle birlikte kullanıvermesi de bunu gösterir. Büyük olasılıkla yoksul babasının yanındaki o bitli yumurcak olmak istediğini, birkaç yıl sonra Milena'ya yazdığı, yalnız güzelliği için bile olsa uzun uzadıya anılması gereken bir mektupta yine söyler.

Franzensbad'da kaplıca tedavisi görürken, "yolculuktaki bir kral" havası vardır. *Babaya Mektup*, agy., s. 42.

1. *Günlükler*, agy., s. 492.

Kafka Viyana yazın kafelerindeki Yahudilerle görüşmeye alışkın, üstelik bir Yahudiyle evli olan ama Yahudi olmayan genç kadına, zaten sorunlu olan ilişkilerinde Yahudiliğinin ne kadar etkili olabileceğini yadsıyarak ne kadar yanıldığını gösterir durmadan. İlişkilerinin başından beri, her an yaşadığı şekliyle, bir Batı Yahudisi olarak yazgısını betimlemiştir ona, ama anlaşılan Milena anlamamıştır;[1] bu yüzden de Kafka, hiç kuşkusuz korkutucu gelebileceğine aldırmadan, içinde doğmuş olmayı istediği Doğu ortamını betimleyerek konuyu açmaya çalışır: "Dün akşam (saat sekizde sokaktan Yahudi belediye binasının tören salonuna baktığımda, oraya sayısı yüzün çok üzerinde Rus Yahudisi göçmen –burada Amerika vizesi bekliyorlar– yerleştirilmişti, salon bir miting yeri gibi tıklım tıklımdı ve sonra, gecenin yarımında hepsinin orada uyuduğunu gördüm, yan yana, bir kısmı da koltuklara yayılmış uyuyordu, arada bir biri öksürüyor, bir taraftan öbür tarafa dönüyor ya da sıra sıra yatanların arasından dikkatle geçerek yürüyordu, bütün gece ışık yandı) eğer beni dün akşam, kim istersem olmam için özgür bıraksalardı, Doğu Yahudisi küçük bir oğlan olmak isterdim; salonun bir köşesinde, dertsiz tasasız, babam orada diğer erkeklerle tartışıyor, sıkıca sarıp sarmalanmış olan annem yolculuk paçavralarının arasında eşiniyor, kız kardeşim diğer kızlarla çene çalıyor ve elini o güzel saçlarının arasından geçirip başını kaşıyor – ve birkaç hafta sonra Amerika'da olacağız. Fakat işte bu kadar basit değil, salonda dizanteri vakaları görülmeye başladı, sokakta insanlar var ve pencerelerden içeri küfrediyorlar. Yahudiler arasında bile kavga çıkıyor, iki tanesi bıçaklarla birbirlerinin üstüne yürüdü. Ama insan

1. Bkz. daha önce, s. 103, 3. not.

küçükse, bir bakışta her şeyi hemen görüyor ve hükmünü oracıkta veriyorsa, başına ne gelebilir ki? Salonda yeterince böyle oğlan var; ortalıkta koşuşuyor, şiltelere tırmanıyor, sandalyelerin altından sürünerek geçiyor ve herhangi birinin –çünkü bu [*tek*] bir halk– üstüne herhangi bir şey sürüp –her şey yenebilir– onlara vereceği ekmek dilimini sabırsızlıkla bekliyor."[1] Kafka'nın burada onlar gibi biri olarak doğmadığına üzüldüğü o pasaklı, kavgacı, her an bıçağına sarılabilecek ve her açıdan inançsız –karınları her zaman aç insanların gözünde her şey yenebilir, yasak besin yoktur– Doğu Yahudilerinin Batı entelektüellerinin onları kafalarından ve yaşamlarından atma yoluna gitmedikleri seyrek anlarda, yarattıkları ülküselleştirilmiş imgeyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Büyük felsefecilerin gizemli bir şeyler öğrenmek için başvurdukları o saf varlıklar değildir onlar; dillere destan ustalarının bir bilgelik aylasıyla donattığı *hasidim* de, örnek alınacak gelenekçiler de değildirler, onlar asıl Yahudi toplumunun ayaktakımıdır, her yerde Polonya kaçkını olarak adlandırılan ve uygarlaşmış her Yahudinin insan içinde kabul etmese de içten içe utanç duyduğu kişilerdir. Kovulmuş, yoksunluktan artık din iman tanımayasıya düşkünleşmiş kişilerdir, ama *tek bir halk* oluştururlar –tam da Köpek'in belki de o sığınmacı kampını anımsayarak söylediği gibi, hepsi tek bir kitle halinde–, şiddetiyle, ne idüğü belirsiz töreleriyle, eciş bücüş anneleriyle ve bitli çocuklarıyla; her şeyiyle, Kafka'nın sevdiği ve kabul ettiği tek bir halk. Tüm Batı Yahudileri arasında en Batılı, köksüzlüğünün en çok bi-

1. *Milena'ya Mektuplar*, agy., s. 216-217. Milena'ya mektuplara genelde tarih atılmadığından, onların ne zaman yazıldıklarını saptamak kolay olmaz; bu mektup büyük olasılıkla 6 Eylül 1920'de yazılmıştır. Bkz. Bezzel, agy., s. 160. "Tek bir halk" sözündeki "tek"in altını Kafka çizmiştir.

lincinde olan Kafka'nın sonsuza dek yitik oğulları olarak kalacağına yandığı, birliği bozulmaz, güçlü bir halk.

Derin duyguların etkisiyle, bir yandan da mektubu yazdığı kişiye karşı birtakım stratejik art düşüncelerle (bir kadına yazarken bu art düşüncelere çoğunlukla rastlanır) ama söz dalaşına girme gibi bir isteği olmaksızın yazdığı bu hayran olunası sayfa, tanrıbilimci ya da metafizikçi yorumcuların göklere çıkarmaya bayıldığı yapmacık Kafka imgesini ortadan kaldırmaya yetmelidir aslında. Ayrıca aklı başında eleştirmenlerin ileri sürmekten çekinmedikleri; ortalıktaki ölümcül Yahudi düşmanlığı virüsü bulaştığı için, kendinden nefret etme hastalığına tutulan Yahudi imgesinin özelliklerinin de açığa çıkmasını sağlayabilir. Heinz Politzer, metinleri ve ulaşabildiği tarihsel malzemeyi iyi bildiğinden, çok haklı olarak şöyle yazmıştır: "Franz Kafka yaşamını oluşturan tüm acıları, kendine karşı nefretinden çıkarır... Ruhsal dengesizliğini Yahudi kökenine ve çevresine bağlaması eski Avusturya ve genç Çekoslovakya'daki Yahudi düşmanı havaya kendini kaptırdığını kanıtlar yalnızca; çökmekte olan bir hoşgörünün tam kendi üstüne çevirdiği zehirli okları elleriyle kavradığı gibi yüreğine saplar."[1] Kafka'nın gerçek anlamda intihara eğilimli bir düzeye taşıdığı, Yahudinin bu kendinden nefreti, bu *jüdischer Selbsthass* asimile olmuş Yahudilerin çoğunun içini kemirmektedir, karşılıklı ilişkilerini bile etkiler, o kadar ki Bohemya'nın Siyonist dergisi *Selbstwehr*'de 1910'da şöyle yazar: "Dindaşlarıyla aralarında konuşmalarına tanık olduğunda, insan tam bir Yahudi düşmanı topluluk içinde olduğunu düşünebilir."[2]

1. Heinz Politzer, *Das Kafka-Buch*, S. Ficher, Frankfurt am Main, 1965, s. 53.

2. *Die Selbstwehr*, "9 Eylül 1910", alıntılayan Stölzl, s. 111-112. Kafka'nın, arkadaşı Felix Weltsch'in yönettiği, Bohemya'nın Siyonist dergisiyle olan ilişkisi için bkz. Hartmut Binder, *"Franz Kafka und die Wochenschrift 'Selbstwehr'"*,

Arthur Schnitzler de gettodan çıkışında, kendine ister istemez kendi gözünden değil de düşmanının gözünden baktığı anda, çağdaş Yahudiliğin bir başka özelliğini vurgular: "[...] Bir Yahudi asla bir başkasına saygı duymaz. Asla. Nasıl ki düşman topraklarındaki savaş tutsakları, hele umutsuz olduklarında birbirlerine saygı göstermezler, işte öyle. Aralarında kıskançlık, nefret, kimi zaman hayranlık, sonuçta sevgi de yaşanabilir, ama saygıya asla rastlanmaz. Çünkü tüm duygusal ilişkileri saygıyı kaçınılmaz olarak öldüren bir ortamda gelişir."[1] Hermann Kafka da Yahudinin Yahudiye saygı duymayışına önemli bir örnektir: İkide bir genel anlamda Yahudilere verip veriştirmesi bir yana, kendi ailesinin üyelerine karşı da durmaksızın söylenip durur: "Biri madrabaz, öteki de öyle iğrençtir ki karşısında tüküresiniz gelir (pöh!) [...]"[2] Max Brod'a *meschuggener*, Löwy'ye "köpek" der; bu da aşağılamalarında belli derecelerin olduğunu, aynı zamanda yargısının bütünüyle, hakaret ve küfür seçimine kadar her şeyi kendisi farkında olmadan belirleyen Yahudi olmayanların yargısına bağlı olduğunu gösterir.

Kafka yazgısını bitli ve aç bir Polonya kaçkını çocuğunkiyle değiştirmek istediğini söylediğinde –çevresindekilere, hatta hiç kuşku yok ki mektubun gönderildiği Viyanalı entelektüel kadına yakışıksız, tam anlamıyla anlaşılmaz gelen bir istek– kurtulmak istediği şey kesinlikle Yahudi kökeni değil, Yahudiyi benzerini ancak Hıristiyan gözünden –yalnızca değer biçip yargıladığı için onu bir nesne düzeyine indiren, düşmanca, aşağılayıcı,

Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 41, 1967, 2, s. 283-304.

1. Arthur Schnitzler, *Der Weg ins Freie*, S. Fischer, Berlin, 1908, alıntılayan Stölzl, s. 109, *Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften*'den hareketle, I, S. Fischer, Frankfurt am Main, 1961, s. 755 (ben çevirdim).

2. *Lettres à Ottla*, 19 Nisan 1917, s. 40.

tehdit edici ya da yalnızca yabancı bir gözden– görmeye yargılı kılan o uğursuz asimilasyondur. Kafka Polonya'nın ya da Galiçya'nın küçük bir kentinde doğmuş olsaydı, kendisine ve çevresindekilere, içine işleyip sürekli olarak görüşünü bulanıklaştıran Yahudi düşmanı bakışın kötücül izlerinden yoksun olması anlamında saf, doğrudan, bağımsız bir bakış yöneltebileceğini düşler. Öyle olsa, katlanmak zorunda kalacağı yoksulluğun, dip dibe yaşayışın, hatta kültürsüzlüğün bir önemi kalmayacaktır: Başkalarının nefretini yansıtmak zorunda kalan o Yahudi bakışından kurtulmak için, elindeki avucundaki her şeyi, olduğu şeyi gözden çıkarmayı büyük bir bedel olarak görmez.

Jüdischer Selbsthass'ın kimliklerini yadsımaya ittiği birçok çağdaşından farklı olarak, Kafka dünyaya bir Yahudi olarak gelmiş olmaktan, rastlantı sonucu içine doğduğu dünyada maymunluğa düşkün bir tür maymuna dönüşmekten olduğu kadar yakınmaz; bu maymun yaşama olasılığı olmayan ve kısır kalmış, sınıflandırılamayacak bir melezdir; hiçbiri onda kendini göremeyen iki türün karışması sonucu ortaya çıkmıştır, bu yüzden de ölüme değil, sonsuza dek ölümle yaşam arasında gezinmeye yargılı kılınmıştır.[1] İşin özünde, çağdaş Yahudiliğin genel

1. Kafka fantastik bir yazar olarak ün salmasını sağlayan, iki evren, iki durum, iki dünya arasında gezinen bu figürleri yaratırken sınır tanımaz – gerçekte "fantastik yazar" nitelemesi hiç de yerinde değildir, çünkü bu figürler onun gerçekliğinin şemasından başka bir şeyi betimlemezler. Gregor Samsa gibi ve "Akademi İçin Bir Rapor"daki maymun-insan gibi, bir ayağı bir evrende, öteki bir başkasındadır; gizemli bir hata yüzünden ne yaşayabilen ne ölebilen Avcı Gracchus gibi bir ayağı bu dünyada, öteki ayağı öbür dünyadadır; hiçbir yerde benzerine rastlanmayan ve miras olduğu için kasabın bıçağı kendisine yasak olan kedi-kuzu kırması gibi iki hayvan türü arasında bölünmüştür; son olarak da saçma varlığı bile kendisine bir tür sonsuzluk kazandıran, adı Odradek olan makara gibi iki kültür ve iki dil arasında kalmıştır – Kafka'nın kahramanı her zaman bir biçimde iki yönlü bir yaratık, doğanın bir hatası, biyolojik anlamda bir melez canavardır. "Kurgu ile Gerçeklik" adlı bölümde, tüm yapıtının nasıl kendi gözünde lanetinin doğrudan nedeni olan bu tür ayrılığı konusu çevresinde düzenlendiğini göreceğiz.

olarak en gelişmiş olarak değerlendirilen bölümüne sırt çevirip ev sahiplerinin, Yahudi karşıtı genellemeler ve önyargılar da içinde olmak üzere, görme ve düşünce biçimlerini benimseyen, oysa yalnızca değişim sonucunda geçerliliğini yitirmiş değerleri reddettiğine inananlara kesinkes karşı çıkar. İçten içe kötü niyetli ya da öfkesini gerçekten açığa vuran komşularıyla kendisini özdeşleştirerek, Yahudi düşmanına dönen asimile olmuş kişi ister istemez toptan Yahudi öğesini suçlar; onun gözünde, Yahudilikte kurtarılması gereken bir şey yoktur, onu bunaltan ve kendinden uzaklaştırmaya çalıştığı şey bütün olarak Yahudi öğesidir. Kafka ise, tersine, Batı'ya uğramasıyla bozulan Yahudilikle, en azından yabancıya özenmeyip yalnız kendi yasalarına göre değerlendirilmesi açısından onun gözünde örnek oluşturan öteki, gerçek Yahudiliği birbirinden kesinkes ayırır. Kafka için tüm yaşam onlar arasındaki göreceli dengeye bağlı olduğuna göre, iyi ve kötü yanların özenle tartılması gerektiği bu alanda, farklılık önemsenmeyecek şey değildir; hatta farklılığın özellikle altı çizilmelidir, çünkü örneğin en ünlü Yahudi düşmanı Yahudilerden birini anacak olursak, bir Karl Kraus'un Galiçya'nın bir köşesinde bozuk bir dille konuşan bir Yahudi çocuğu olmak yerine kendisi olduğu için umutsuzluğa kapılmasını düşünmekte zorlanırız; Almanca yazmayı kendisine hak görmemesini, büyük bir alçakgönüllülükle bir Löwy'nin önünde diz çökmesini ya da insanların önünde Yidişe övgüler düzmesini de kolay kolay düşünemeyiz. Hiç kuşkusuz iki taraftan *jüdischer Selbsthass* söz konusudur, ne var ki içselleştirilen Yahudi düşmanı nefret, Kafka'yı *yazılarında* Yahudilerin kökünü kazımaya itmez, nefret onun içine kendi bedenini çökerten, en sonunda da ölmesine neden olan yabancı bir beden gibi yerleşmiştir. Ayrıca, sözgelimi kendisini öldürerek Yahudiliği sona erdireceğine inanan bir

Weininger'in yapıtındaki şiddetin tersine, Kafka'nın nefretine tüm Yahudi halkına karşı öylesine mutsuz bir sevgi, bir acıma duygusu ve saygı karışır ki, o halk alçalmak şöyle dursun, tuhaf biçimde yücelir ve büyür.

Doğuştan bir rastlantı sonucu olduğu Yahudiden –"kökenlerim, eğitimim, niteliklerim ve çevrem gereği"[1] der– nefret etmesine karşın Kafka, halkına karşı güçlü bir gönül bağı, etkin bir dayanışma duygusu, sözcüğün en güçlü anlamıyla bir sıcakkanlılık hisseder, bunlar da Yahudi düşmanlığını itiraf etmiş ya da özenle gizleyen bir Yahudinin duygularına pek uymaz doğrusu. Kendi yaşamındaki kararsızlıkları fazlasıyla gözüne sokan örnek Yahudilere içerlemesi, karşılarında ne yapacağını şaşırması, sık sık da çok kızması bir yana, onların her birinin topluluğun yazgısını sırtlanması kendisini altüst eder. Sözgelimi, "aşağı yukarı dokuz aylık Barbara adındaki çocuğu açlık ve yoksulluktan boğan, bu işi çorap bağı diye kullandığı ve çorabından söküp aldığı bir erkek boyunbağıyla yapan yirmi üç yaşındaki Marie Abraham'ın yargılanmasını okurken"[2] gözyaşına boğulur ve bir yörekent Faust'unun baştan çıkardığı o Yahudi Margarete'si için ağlaması, o dönemde Yahudiler arasındaki seçkin tabakanın zihinsel alanda övündüğü olağanüstü yapıtlar koleksiyonundan daha çok kendisiyle barışmasını sağlar. Ama Yahudi nefreti yalnızca Yahudilerin acıları karşısında yatışmaz; nereden gelmiş olursa olsunlar, karşılaştığı her yerde içini belli belirsiz bir kurtuluş umuduyla dolduran ve kişisel başarısızlığını neredeyse avutan çocuk-

1. *Lettres à Felice*, agy., "16 Eylül 1916", II, 806.

2. *Günlükler*, agy., "2 Temmuz 1913", s. 352. Arnold Zweig'ın *Ritualmord in Ungarn*'ını okurken de hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar: "Bir bölümde, okumayı bırakmak zorunda kaldım, kanepeye oturup hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Yıllar olmuştu ağlamayalı." *Lettres à Felice*, agy., "28 Ekim 1916", II, s. 848.

larla gençler karşısında da eriyip gider. Kendi kuşağı gözüne ne kadar tekinsiz geliyorsa, genç kuşağı da o kadar seviyordur, kızları ve oğlanları her türlü ikircilliğin ve her türlü ayrımcılığın ötesinde sever; bilgisizliklerine, zevksizliklerine ve kabalıklarına dek, her şeyleriyle sever.

Yahudi gençliğinde tanık olduğu, başkasında olsa iğreneceği o kusurlar kendisine tiksinti vermez, hatta çekici bile gelirler, tedavi olduğu süreçlerden birinde rastlantı sonucu tanıştığı ve çok geçmeden evlenmeyi düşüneceği o genç kızın portresini çizerken de bunu belli eder: "Aralarındaki Yahudi [1919'da tedavi olmak için gittiği, Olga Stüdl'ün Schelesen'deki pansiyonunda] genç bir kız, hasta, ama umarım çok hasta değildir. Hem sıradan, hem şaşırtıcı bir şey. Yahudi desem değil, Yahudi değil desem o da değil, Alman desem değil, Alman değil desem o da değil; sinemaya, operetlere, güldürüye, pudraya ve peçelere düşkün, Yidişin en kaba deyişlerini karşı konulmaz biçimde, durmadan kullanıyor, sonuçta çok bilgisiz biri, pek üzüntülü görünmüyor, çoğunlukla şen şakrak – işte aşağı yukarı böyle biri."[1] Bu betimlemeden Kafka'nın kişisel olarak bağlandığı, "aralarındaki Yahudinin" ille de en incelikli kız olması gerekmediği anlaşılır; bayağı, kaba saba, çiğ biri de olabilir, iş ki dış etkilere karşı gelsin ve özünde en azından bozulmamış bir şeyler olsun. "Yahudi desem değil, Yahudi değil desem o da değil, Alman desem değil, Alman değil desem o da değil"; Julie Wohryzek Kafka kadar yaşamın en küçük ayrıntılarında bile hiçbir şeyi kolay kolay beğenmeyen birine uygun gelecek en son kişi gibi görünür. Çizdiği portredeki olumsuz öğelere bakarsak, kesinlikle ne bilinçli Yahudiliğe örnek olacak biri ne de Kafka'nın sırtını dayayabile-

1. *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, 6 Şubat 1919", s. 299-300.

ceği sağlıklı ve güçlü biridir. Buna karşın, Kafka onunla yuva kurmak ister, bu da Hermann Kafka'yı küplere bindirecektir, itiraf edelim ki bu konuda pek haksız sayılmayacak baba, bu son evlilik tasarısını son derece kışkırtıcı bir şey olarak görür.[1]

Kaldı ki Kafka'nın gözünde evlilik –işte bu, yaşamında hastalığa kaçışını hızlandıran önemli deneyimdir– topluluktan kaçış yolu değildir; nişanlı seçimine bakılırsa, dışevlilik yaşamı boyunca aradığı çıkış yollarından biri sayılamaz, aklına geldiyse de anlaşılan bu düşünceyi çabucak kafasından atmıştır. İlke olarak, ailesinin ve hatta bu konuda kendisinden çok daha tutucu görünen Max Brod'un tersine, karma evliliğe karşı değildir; kız kardeşi Ottla'nın Hıristiyan bir Çek'le evliliğini kınayacağına sıcakkanlılıkla karşılar. Genç kıza arkadaşının dolaylı çekincelerini açıklamaya çalışırken bile bunu hissettirir (öte yandan, daha sonra Joseph David'le yakın, oldukça sıcak, her şekilde Yahudi kayınbiraderleriyle arasındaki ilişkiden daha serbest bir ilişkisi olacaktır): "[Brod] gerçekte (bunun senin için ve gelecek için Yahudiliğe zarar verdiğini düşünmesinin ve senin Yahudiliğine zarar vermesine üzülmesinin dışında; ne var ki ben pek öyle görmüyorum), senin olağanüstü bir şey, aynı zamanda olağanüstü güç bir şey yaptığını; bununla birlikte bir açıdan da –yürek açısından da– bu şeyin sana çok kolay göründüğünü, öyle ki öteki açının olağanüstü-

1. Julie Wohryzek Prag-Weinberg Sinagogu'nda *şamaş*'lık [sinagogun bakımıyla uğraşan kişi] yapan bir ayakkabıcının kızıdır; kısacası o dönemde, Prag'ın toplumsal hiyerarşisinde neredeyse en alttadır. Oğlunun bu kadar sıradan bir kızla nişan haberi Hermann Kafka'yı öfkeden kudurtur; "Praglı Yahudi kızların iyi anladığı üzere, özellikle seçilmiş bir bluz giymişti herhalde, sen de bunun üzerine onunla evlenmeye karar verdin tabii." Bu sözler de *Babaya Mektup*'un yazılmasına neden olacaktır. Hermann Kafka genel olarak, oğlunu alt sınıflarla –hizmetçiler, Doğu Yahudileri vb.– düşüp kalkmaya iten aşırı alçakgönüllülükten nefret eder, bunu iğrenç bir korkaklığın işareti ve dahası, hiç kuşkusuz kendi hırslarına karşı bir davranış olarak görür.

lüğünü fark edemediğini söylemeye çalışıyor. Ben bunlara inanmıyorum, dolayısıyla benim sorunum bu değil."[1] Birkaç gün önce de, aynı gerekçeleri öne sürmüştür: "Max'ın söylediklerinin bu kadar uzun süre kafana takılması beni gerçekten şaşırttı [...]. Olağanüstü bir şey yaptığını ve olağanüstü bir şeyi doğru dürüst yapmanın olağanüstü derecede güç olduğunu sen de biliyorsun. Ama böyle güç bir işe kalkışmanın sorumluluğunu asla unutmazsan, diyelim ordudan ayrıldığında David'in güvencesiyle sıradışı bir yola saptığını aklından çıkarmazsan ve bunları bilmene karşın kendini işin altından kalkabilecek denli güçlü hissedersen, işte o zaman –sözlerimi kötü bir şakayla bitireyim– on Yahudiyle evlenmekten daha büyük bir şey yapmış olursun."[2] Dolayısıyla, en yakın akrabaları söz konusu olsa bile başkalarının karma evliliğine ilke olarak karşı çıkmıyordur; gelgelelim, bu ona işkence eden en büyük sıkıntılardan biri olmasa da, görünen o ki kendisi açısından bu işe pek hoşgörüyle yaklaşmaz.

Evlenmek istediği iki kadın Yahudidir; Milena değildir ve bu farkı durmaksızın vurgulaması –örneğin ona, kendisinin yanına gelme yürekliliğini gösterebilmesinin tam Jeanne d'Arc tarzı bir kahramanlık isteyeceğini söyler– bundan ciddi bir suçluluk duyduğunu açıkça ortaya koyar. Yakından tanıyıp sevdiği tek Hıristiyan genç kıza gelince,[3] Kafka'nın onu yeniden görmeye çalışma, ona

1. *Lettres à Ottla*, agy., "24 Şubat 1919", s. 78. Onun asıl sorunu bu değildir gerçekten de, Ottla sorunun ne olduğunu kestiriyordur: Kız evlenince Kafka'yı yalnız bırakacaktır.

2. Agy., "20 Şubat 1919", s. 76-77.

3. *Günlükler*, agy., "15 Ekim 1913", s. 366: "Riva'da kalışımın benim için büyük önemi oldu. İlk kez Hıristiyan bir kızı anlama fırsatı geçti elime ve neredeyse büsbütün onun etki çemberi içinde yaşadım." Aynı şekilde, agy., "22 Ekim 1913", s. 370: "Pek geç. Hüzün ve sevgideki tatlılık. Kayıkta bana gülümsemesi. Hepsinden güzeli buydu. Ölmek isteğini hep içte yaşatmak, beri yandan kendini henüz ayakta tutuyor olmak, işte yalnız budur sevgi."

mektup yazma, hatta adını anma yasağına nasıl o kadar kolayca uyabildiğini bilmiyoruz. Gelgelelim, bu gizemli yasakta, köken ve din sorununun da etkili olduğu düşünülebilir pekâlâ, en azından Kafka için, değil mi ki kızla ilgili genç ve deneyimsiz olduğu dışında bir şey bilinmiyor.[1]

Bununla birlikte, Riva serüveninin başladığı koşullar ile Kafka'nın Milena'ya vurulduğu zaman olan bitenleri karşılaştırırsak gizem perdesi birazcık aralanır: Genç İsviçreli kız G.W. Felice'yle evlenme olasılığının kendisini yoğun bir bunalıma sürüklediği süreçte onun yaşamına girer, Milena da yedi yıl sonra resmî olarak nişanlandığı Julie'den ayrılmasını sağlamak üzere –gerçekte, onu buna zorlar– devreye girer. Dolayısıyla, Kafka'nın bir Hıristiyan kadına karşı duyduğu tutku, iki durumda da onu Yahudi nişanlısından kurtarmaya yaramış gibidir ve yine iki durumda da bunu başarmıştır – doğrusunu söylemek gerekirse, bu onun zararına olmuştur, çünkü o bilinçsiz ikiyüzlülüğe bağlı suçluluk duygusunu da yüklenen yasak tutku, daha baştan kısırlığa yargılı kılınır.

Bir yandan ona karşı Yahudi annenin rolünü üstlenecek bir kadınla yaşamını birleştiremeyen, öte yandan dışevlilik yaparak bu tür enseste yakın bir ilişkinin korkutuculuğundan da kaçamayan Kafka, Prag'dan ve içinde sıkışıp kaldığı dar çevreden ayrılamadığı gibi, evlenmeyi de başaramaz. Başkaları yolculuklar yapar, yabancı ülkelere göçer, başka yerlerde kendilerine rahat bir soluk alabilecekleri daha güvenli bir alan arar, o alanı Brod gibi Berlin'de ya da Werfel gibi görkemli müziğiyle ve Kilise'siyle İtalya'da, ya da düşüncelerini uygulamaya geçiren

1. Agy., "6 Temmuz 1916", s. 523: "Zuckmantel'deki sayılmazsa asla bir kadınla mahrem ilişki kurmadım. Bir de Riva'daki bir İsviçreli. Birincisi bir kadındı, oysa benim hiçbir şeyden haberim yoktu; ikincisi ise bir çocuktu henüz, bense ne yapıp edeceğimi bilemez durumdaydım."

birtakım Praglı Siyonistler gibi Tel Aviv'de bulduklarını düşünürler. Nevrozlu yapısından kaynaklanan birtakım koşullar, ayrıca bilinçli olarak kendisi için belirlediği amaçlar yüzünden, Kafka bu kaçış yollarından hiçbirine başvuramaz, kendi durumunda yalnızca içler açıcısı, geçici çareler bulunabileceğine inanmaktadır. 1912'de, Berlin düşü iç sıkıntısını daha da arttıracak biçimde güçlenmiştir ve Felice'ye en çok kızdığı şeylerden biri, kızın onun başka bir ülkeye gitmesine yardım etmek, hatta bunun için onu zorlamak yerine, Kafka'yla birlikte Prag'a yerleşmek istemesidir. Berlin'e, ancak ondan on bir yıl sonra sığınabilecek, ne var ki o zaman da ilerleyen hastalığı yüzünden kendine yeni bir yaşam kurma umudu kalmayacaktır. Ama kendi annesinin düşüncesiyle iç içe geçen "annecik" Prag'ın en sonunda onu bırakmaya razı olması için beklemesi, kararını çok geç vermesi gerekmiştir kuşkusuz.

Kafka ister istemez kararsız ve hani denebilirse, bilerek kararsızlığı yeğleyen biri olarak, din değiştirme yoluyla da kendini kurtarmayı başaramaz, bu konuda da kendisine değil, ama başkalarına çok hoşgörülü davranmasına karşın. Kız kardeşinin karma evliliğine karşı iyi niyetle yaklaşmasında ya da elbette kendisi dışında, tüm ailenin hafif kaçık, hatta deli diye söz ettiği, gençken din değiştirmiş dayısı Rudolf Löwy'ye hem sevgi hem saygı duymasında olduğu gibi. Bu garip dayıya –silik, her türlü hırstan arınmış, önemsiz ve ayrıksılığından ödün vermeyen bir adam– tuhaf biçimde benzediğini babası sık sık ona söyler, Kafka da buna inanmaya epey yatkındır, öyle ki kendisini aile geleneklerine pek uymaması anlamında bir başka Rudolf'a dönüştüren bir portre çizerek, bu konuda içi rahatlamalı mı, yoksa kaygılanmalı mı, anlamaya çalışır: "[...] Her ikisi de sessiz (ben daha az), ikisi de anne ve babalarının eline bakıyor (ben daha çok), babalarıyla araları açık, annelerince seviliyor [...], ikisi de çe-

kingen, aşırı alçakgönüllü (o daha fazla), ikisine de soylu ve iyi kişiler gözüyle bakılıyor, oysa bende zerresi yok bunun, bildiğim kadarıyla onda da bundan pek fazla bir şey saptanacak gibi değil (çekingenlik, alçakgönüllülük, ürkeklik soylu ve olumlu özelliklerden sayılıyor, çünkü insanın kendi içindeki genişlemeye yönelik içgüdülere fazla bir dirençle karşı çıkmıyor); ikisi de ilkin hastalık hastası, sonra gerçekten hasta, haylaz kişiler olarak dünya tarafından iyi ayakta tutulmuş (o, daha küçük bir haylaz; dolayısıyla, şimdiye dek görülebildiği kadarıyla durumu hiç de ötekisi gibi iyi değil), ikisi de memur (onun memurluğu ötekisinden daha iyi); ikisi de alabildiğine tekdüze bir yaşam sürüyor, bir gelişim sürecinden uzak, sonuna dek genç, konserve edilmiş "genç"e göre daha yerinde bir söz; ikisi de delirmenin eşiğinde; Yahudilerden uzak yaşıyor, o; müthiş cesaret sahibi, müthiş bir atılım gücü var (bu güce bakarak kendisini bekleyen cinnet tehlikesinin büyüklüğüne ilişkin bir yargıya varabilir), kilisede kurtuluşa erişmiş, görülebildiği kadarıyla sonuna dek dağınık durumda tutulmuş, kendisi ise zaten yıllardır koyvermiş kendini. Aramızda onun lehinde ya da aleyhinde sayılabilecek bir ayrım varsa, bende rastlanmayan ufak çapta sanatsal bir yetenekle donatılması, yani gençliğinde kendisine daha iyi bir yol seçebilecek oluşu, benim kadar parçalanmış durumda bulunmaması, hırs denilen şeyin bile onu böyle bir duruma sürüklememesi. [...] Şunu da belirteyim ki, yaşayan biriymiş gibi buraya kadar hakkında sudan şeyler yazdım. İyi bir kimse sayılamayacağı da doğru değil. [...] Benden sonsuz ölçüde daha masumdu; bu bakımdan bir kıyaslamaya gidilecek gibi değildi. Ayrıntılarda o benim, başlıca noktalarda ise ben onun bir karikatürüydüm."[1] Kuşkusuz

1. *Günlükler*, agy., "22 Ocak 1922", s. 594-595. Artık Milena'dan ayrılmaktan başka çare kalmamış, bu da "günün birinde her şeye karşın Kenan ülkesine

yalnızca bu çok anlamlı parçaya bakılırsa, Kafka kendisi için "Yahudilerden uzak yaşıyor" demez, kaldı ki dayısının uzak yaşamasını ne kınar ne de buna üzülür; tersine bu davranışını "müthiş bir cesaret"le, "müthiş bir atılım gücü"yle ilişkilendirir, böylece din değiştirme neredeyse kahramanca bir şey olarak görünür.

Kafka yıllarca bekârlıktan kurtulmak için umutsuzca çabalasa da, din değiştirmeye karşı, bu düşünce aklından en azından bir kez kesinlikle geçmiş olsa bile, çok mücadele etmek zorunda kalmaz. 1912 yazında, Harz' da, Jungborn'daki bir doğa kampında kaldığı sırada, "Hıristiyan cemaati" örgütünün üyesi, mesleği kadastroculuk olan, H. diye andığı biriyle yakınlık kurar, H. kendisine "Pazar günü okuması için dört broşür" verir, çünkü hiç kuşkusuz Kafka'nın mezheplere tuhaf merakına ve her türlü inanana karşı gösterdiği ilgiye bakıp aldanarak, Tanrı kayrasının ona ulaşabileceğini düşünmüştür. Kafka yolculuk notlarında, bu tür meczuplardan söz ederken her zaman yaptığı gibi yarı alaycı, yarı duygulu bir biçimde, olayı ayrıntılarıyla anlatır. Broşülerin adları şöyledir: "Kaybolmuş Oğul", "Satın Alınmış ya da Artık Benim Değil (imansız insanlar için)" vb. Bu adlar o havarinin verdiği eğitimin yazınsal açıdan ne düzeyde olduğunu göstermektedir. Ama bunun önemi yoktur, Kafka onları okur ve söylediğine göre, "kendisine karşı [duyduğu] saygı dolayısıyla biraz bocalayarak, şimdilik neden [onun] için bir bağışlanma umudu bulunmadığını açık-

gitme" olasılığı konusunda tüm umutlarını suya düşürmüştür. Bu yüzden, 1922 yılında aldığı –1924'te öldüğünü anımsatalım– tüm notlar uzun "çöl gezisi" üstüne ve ruhsal düşkünlüğünün nedenleri olarak gördüğü şeyler üstüne derin düşüncelerle doludur yalnızca. İşte "Bekârın Mutsuzluğu" metni ve Rudolf dayısı bu bağlamda onun aklına gelir. Öte yandan, bir önceki gün şöyle yazmıştır: "Atasız, eşsiz, zürriyetsiz, içimde çılgınca bir ata, bir eş, izdivaç ve zürriyet isteği. Hepsi bana el uzatıyor: Atalar, izdivaç ve torun; ama benim için çok uzaktalar." agy., s. 594.

lamaya"[1] çalışır, oysa "Hıristiyan Cemaati" üyesi o umudun var olduğunu düşünmekte sakınca görmemiştir. Öte yandan, Kafka birkaç ay sonra, "Amerika romanı"nın durduğu ve Felice'nin sessizliği karşısında ne yapacağını şaşırdığı sırada, genç kıza bir itirafta bulunur: Bir önceki akşam "Bu yaz arkadaş olduğum ve uzun ikindiler boyunca beni İsa'nın yoluna sokmaya çalışan, Silezya'daki bir adama mektup yazarak, benim için tek kurtuluş şansına sarılmaya karar vermiştim,"[2] der. Kafka o an için ne kadar kararlı olursa olsun, bu uzun sürmez, Felice'nin bir telgrafı kendisine yeniden güç verir ve "biraz bekleyeceği"ni söylediği o mektup anlaşılan asla gönderilmeyecektir. Çünkü "vaftiz edilmiş bir Yahudinin içinde, onu parçalayasıya çalkalanan Yahudi güçleri"nin[3] bilincinde olduğundan ve kendisinin "bedeninin şu yaşamda zaten inceden inceye işlenmiş olduğunu" bildiğinden, din değiştirmekten duyduğu içgüdüsel korkusunu onun kesinkes yararsız bir şey olduğu kanısıyla birleştirir.

Kafka hava ve memleket değiştirerek, yabancı kadınlara tutularak ya da etnik ve dinsel bağlarını çözerek, varlığını güçlendirme umudunu kuşkusuz bırakmaz, ama her zaman için bölünmüş yapısı yüzünden, bunu yalnızca düşüncede, demek ki yazın alanında gerçekleştirmeye çalışır, değil mi ki onda düşünceyle yazın arasında neredeyse fark yoktur. Harekete geçmeye karar verse

1. Agy., "14 Temmuz 1912", s. 719.

2. *Lettres à Felice*, agy., "18 Kasım 1912", I, s. 121.

3. *Correspondance*, agy., Max Brod ve Felix Weltsch'e Mektup, Merano, 10 Nisan 1920, s. 320. Bu Kafka'nın albay ve generalle arasında masada geçen olayı arkadaşlarına anlattığı mektuptur. Öncesinde, kaldığı ilk pansiyondaki insanları betimler: "Müşteriler birçok seçkin İtalyan'dan ve orada ne aradığı anlaşılmayan birtakım insanlardan oluşuyordu, geri kalanlarının büyük çoğunluğu genellikle vaftiz olmuş Yahudilerdi (ama vaftiz edilmiş bir Yahudinin içinde onu parçalayasıya çalkalanan öyle Yahudi güçleri oluyor ki, bu güçler ancak Hıristiyan bir anneden doğmuş Hıristiyan çocuklarında yatışıyorlar)."

–ama birbiriyle uyuşmaz arzularının karmaşası içinde, her türlü karar gözüne olgunlaşmamış görünür– karşılaşabileceği tüm durumları girdilerini çıktılarını açıkça görebilmek, her birinin kendisi için hangi fırsatları ve hangi tehlikeleri içerdiğini önceden kestirebilmek için kitaplarında sınamakla yetinmesi gerekir. Zamanının ve enerjisinin büyük bölümünü alan bu sistemli deneye kendini kaptırarak, tam olarak olduğu kişi, tam olarak olduğu yerde kalmayı sürdürebilir: Kafkalar arasında bir Kafka, Yahudiler arasında bir Yahudi, hem onlar arasında hem sürgünde, kimsenin yanına yaklaşamayacağı bir uzaklıkta, ama insan ilişkilerindeki karmaşık sistemde, her şeye karşın bir biçimde yakın olan bir uzaklıkta. Düşüncede belki Yahudilerden uzaktır, bir yandan da en azından 1911'den sonra, onlarla sık sık görüştüğüne ve bir araya geldikleri her yere –sinagoglara, yurtlara ve mitinglere– gittiğine göre, uygulamada yakınlarındadır. Kimi zaman ayinlerine, daha sık olarak toplantılarına, konferanslarına, sığınmacı çocuklara verilen derslere katılır – tüm bunları sessizce yapar, her şey zorunlu olarak içine tıkıldığı o varlıkla yokluk arası alanda gerçekleşir. Kimi zaman gözyaşına boğulup, kimi zaman küplere binerek, hemen hemen her zaman da öyküsündeki Köpek'te "düşkün olduğu çevresinden bir köpek arkadaşın yalnızca bir bakışı"nın yarattığı sıkıntının pençesinde, yalnız konumunda gözlemlediği şeyleri not eder; kalmak ya da gitmek için geçerli bir neden bulabilmek için değil –sonuçta kalacaktır– yanlışların doğruların ötesinde onun bir insan olarak durumunu bütünüyle belirleyen bir halkın karşısında kendini sınamak için. Yargısını bu biçimde sürekli olarak güncellemesinde kendisi için önemli olan şey, tutarlı bir yargıya ulaşmaktan çok, biraz daha çöle mi gömüldüğünü, yoksa her şeye karşın –"her şeye karşın" onun hep son sözü olmuştur– her şeye karşın Kenan

ülkesine mi yaklaştığını anlamak için, Yahudi duygusundaki değişimleri özenle saptamaktır.

Dolayısıyla, Doğu Yahudilerine karşı öylesine derinlemesine bağlı olan Kafka'nın Praglıların onlar için düzenledikleri bir toplantıya katıldıktan sonra, "Sanki tahtadan yapılmışım ben, salonun orta yerine sürülüp getirilmiş bir giysi askısıyım" (doğruya doğru, şunu da ekler: "Yine de umudumu yitirmiş değilim");[1] az önce arkadaşı Bergmann'ın "Musa ve Çağımız" üstüne konferansıyla ilgili olarak, "Benim böyle bir şeyle kuşkusuz ilişkim yok"[2] demişken, "Yahudi cemaatindeki o güzel ve güçlü ayıklamalar"a[3] hayran olmasına; 1914'te, "Yahudilerle ortak neyim var? Kendi kendimle pek ortak bir şeyim yok; gerçekte hiç sesimi çıkarmadan, nefes alıp verdiğime memnun, bir köşeye çekilmem gerekirdi"[4] diye haykırmasına ve rahatlıkla onun bir Yahudi olarak Yahudi karşıtlığının kanıtı diye gösterilebilecek bu itirafın sürekli olarak yalnızca başka sözlerle değil, tüm yaşamındaki yönelimle yalanlanmasına; Felice'yi küçük Polonyalı öğrencilerden bir şeyler öğrenmesi için zorlarken, bir yandan da Alman Pietist Erdmuthe von Zinzendorf'u –bu kadının, kocasının kurduğu Moravyalı Kardeşler topluluğunda geçen yaşamı onun gözünde son derece öğreticidir– örnek almasını istemesine şaşmamak gerekir. Son olarak da, Milena'ya şöyle yazmasına şaşılmamalıdır: "Bazen ben bir Yahudi olarak [Yahudilerin] topunu bir çamaşır dolabının çekmecesine tıkmak, sonra beklemek, ardından çekmeceyi biraz çekerek hepsinin boğulup boğulmadığına bakmak, eğer boğulmamışlarsa çekmeceyi

1. *Günlükler*, agy., "11 Mart 1915", s. 475.
2. Agy., "17 Aralık 1913", s. 391.
3. Agy., "17 Aralık 1913", s. 391.
4. Agy., "8 Ocak 1914", s. 395.

tekrar itmek ve her şey bitene kadar öyle devam etmek istiyorum."[1] Yahudi ailesinin yok edilmesi yönündeki bu korkunç istek (şunu da belirtelim, bir yatak odasının, demek ki ailenin sürmesini sağlayan yerin dolabında), Milena'nın biraz sonra okuyacağı, Kafka'nın, Doğu göçmenleri üstünden özlem duyduğu gerçek aile görüşü içinde, bir yeniden doğuş isteğini dile getirmesine engel olmaz hiç de. Tüm bunları sırayla, kimi zaman neredeyse aynı anda söyleyebilir, olabilir, yapabilir, çünkü kendisi ancak alınyazısını çekmek zorunda kaldığı bir geçiş Yahudiliğine uygun olarak, bir çelişki içinde yaşayabildiğinden, içindeki tutarsızlıktan başka gerçeklik, elinden başka bir şey gelmediği için onu olumsuzluğuyla açığa vurmaktan daha ivedi başka görev, daha zorunlu başka ödev bilmez.

Kendi içinde düzeni sağlayamadığından, karmaşanın tartışma götürmez tanığı olması, Kafka'nın Siyonizm'e karşı, demek ki o dönemde birçoklarının gözünde Yahudiliğin dağınıklığının yol açtığı sayısız sıkıntıya tek çare olan şeye karşı tavrına da etki eder. En yakın iki arkadaşı inanmış birer Siyonist'tir, Max Brod makaleler yazıp konferanslar vererek propaganda yapar, Felix Weltsch 1918'den başlayarak *Selbstwehr*'i (Öz-savunma) yönetir ve hareketin içinde mücadele eder, ama Kafka onların düşüncelerini benimsemek şöyle dursun, uzun süre kuşkuyla ve düşmanca bakar onlara. Filistin'e gidişlerine ta-

1. *Milena'ya Mektuplar*, agy., s. 62. Kafka bu korkunç tümceyi 1920'de yazmıştır, doğal olarak yirmi yıl sonra başkalarının gelip onun bu isteğini gerçekleştirme işini üstleneceğini bilemez. Bu yarı kışkırtıcı, yarı alaycı istek ancak doğrudan bağlamı içinde anlaşılabilir: Milena, Kafka'nın ilişkilerinde Yahudiliğe o kadar önem vermesine sürekli karşı çıkıyordur. Onun gözünde, ırk ve din farklarının bir önemi yoktur, zaten kendisi de bir Yahudiyle evlenmiş, genel anlamda Yahudilere büyük bir hayranlık beslemektedir vb. Kafka'ysa yanıt olarak, gerçekte çok yanıldığını, kendisininse yalnızca sevdiği kadınla sürekli aralarına girdikleri için onların ölmelerini istediğini söyler.

nık olduğu insanlar verdikleri kararda kendisine pek güven vermiyorlardır, "gözleri yerde; kendilerini dinleyenlere bakınca gözleri kamaşıyor; gergin parmakları masanın üzerinde sağa sola geziniyor, dengesi bozuluyor seslerinin, güçsüz gülümsüyor ve bu gülümsemeyi biraz alaya kaçarak canlı tutuyorlar. Dr. Kellner, öğrencilerin şoven olduklarını, [Makabileri] hiç ağızlarından düşürmeyip kendilerine benzemek istediklerini anlattı."[1] Görünüşe göre, Praglı Siyonistlerin kendisine o kadar benzemeleri düşüncelerini ona dayatabilmelerine engeldir, onun gibi bir çıkış yolu arıyorlar ve geri dönüş ideolojisini kişisel bir kurtuluş yoluna dönüştürüyorlardır, bu da tasarılarına Kafka'nın kuşkuyla yaklaşmasına yeter. Kararlılıkları ne kadar saygıdeğer ne kadar yürekli olursa olsun, Doğu Yahudilerinde bir çaba göstermeksizin var olan o dolaysız gerçeklikten yoksundur; Praglılar için Filistin daha yalnızca "-miş gibi"dir; evlerinde mutsuz olmalarına neden olan başka yerde olma arzusunun ifadesi, üstelik kendilerinin de ne kadar gülünç ve üzücü olduğunu anladıkları geçici bir çaredir; güven eksikleri, kaçamak bakışları ve biraz alay sayesinde ayakta kalmaya çalışmaları bundan kaynaklanır. Praglı Yahudilere Çek ya da Alman denemeyeceği gibi, onların da gerçek birer öncü oldukları söylenemez, onlar da herkes gibi kurtulmak için gösterdikleri tüm çabalara karşın etkilendikleri kentin lanetiyle boğuşurlar.

Kafka'nın Siyonizm'i sevmemesinin en genel nedenleri konusunda, o dönemden elimize ulaşan belgelerin bize kuramsal bir açıklama sağlamasını ummamalıyız kesinlikle; Kafka'nın kuramcılıkla ilgisi yoktur ve Siyonizm karşıtlığını bir kamu davası olarak görmez, dolayı-

1. *Günlükler*, agy., s. 293.

sıyla onunla yalnızca kendisi için, dünyayla ilişki kuramaması yüzünden hapsolduğu içsel kavganın kapalı alanında mücadele eder. Ama kişisel yazılarında ve bazı anlatılarında –örneğin halkın her türlü gerçekliğin kaynağı ve güvencesi olarak gösterildiği *Çin Seddi*– göze çarpan "halk" kavramını düşünürsek, başkalarının milliyetçiliğini toprağa sıkıca tutunmuş bir ağaç gibi kanıtlardan ve yalanlamalardan bağımsız, doğal bir olay gibi görürken, Yahudi milliyetçiliğinin neden kendisinde uzun süre olumsuz duygular uyandırdığını daha iyi anlayabiliriz.

Gerçekten de ancak gerek dili ve tarihi, gerek toprak ve kan bağlarını temel almış bir topluluğa kök salan bir halkın var olabileceğine ve bu hem biyolojik hem dilsel hem bölgesel hem de tarihsel birliğin bütünüyle korunduğu noktada, bireyin varlığını haklı göstermek için özel bir çaba göstermesi gerekmeyeceğine ilişkin düşüncesi değişmez; öyle bir halkın içinde birey bir biçimde önceden kurtarılmıştır, halk onu kendi içinde korur, onun da düşmekten korkmasına gerek kalmaz. Kız kardeşinin evleneceği, *Sokol* eğitmeni olmasıyla gurur duyan Joseph David şen şakrak, sağlıklı biridir, kendinden haklı olarak hoşnuttur ve yine haklı olarak başkalarından hoşnutsuzdur – tüm bunların nedeni de "halkıyla birlikte yaşaması"[1] ve halkın gücünün kendisine geçmiş olmasıdır. Onda kesinlikle "birbirleriyle düşüp kalkarken aynı yakınlığı başkalarına gösteren, başkalarından da aynı yakınlığı gören Hıristiyanların, örneğin Hıristiyan Çeklerin Hıristiyan Çekler arasında kendilerine sağladığı müthiş avantaj"[2] vardır. Sürgünde yaşayan, geniş bir hor görü ve önyargı evreninde çepeçevre kuşatılmış Doğu

1. Bkz. daha önce. s. 100-101.

2. *Günlükler*, agy., "1 Temmuz 1913", s. 351.

Yahudileri için avantaj daha azdır kuşkusuz; buna karşın, Doğu Yahudilerinin zaman içinde birliklerini yeniden sağlamayı başardıkları *shtetl*'in somut alanı sayesinde avantajın varlığı tartışma götürmez. Derinlemesine kök saldıkları toprağın dar olmasına karşın, varlıklarının haklı gösterilmesine gerek yoktur, kendi sınırları içinde egemendir onların varlığı, bunun en çok bilincinde olanlar da "yaşadıkları çevreyi böyle eksiksiz dolduran ve dünyada neye el atsalar başaracakları izlenimini uyandıran insanlar[dır]. Ama işte böylelerinin kendi çevrelerinden dışarı el uzatmayışları, yine mükemmelliklerinin bir parçasıdır."[1] Dolayısıyla, bir halkın gereğince sağlam bir ulus oluşturup oluşturmamasının bir önemi yoktur, hatta üstünde yaşadığı toprağın gerçekte onun olup olmamasının da bir önemi yoktur: Biyolojinin yarattığı, ortak bir tarih ve dil sayesinde ayakta kalabilen tüm birliktelik güçlerini aynı yerde topladığı anda, halk mutluluğunun ve kusursuzluğun kaynağı olur.

Siyonizm de çok eskiden beri dağınık durumda bulunan Yahudileri bir toprak üstünde bir araya getirme arzusundan doğmuştur ve Kafka en azından bu açıdan onun kendisine yabancı olmadığını kabul etmelidir: Yalnız 1912'de –Balfour Bildirisi'nden beş yıl önce, şunu da belirtelim ki, tarih burada yine önemlidir–, Yahudi milliyetçiliği Kafka'nın kendine özgü bakış açısında Avrupa milliyetçiliklerinin saçma bir taklididir: Daha yalnızca salt bir gizil güç, vaat edilen toprak, düşlenen toprak olan ulusal bir toprağı *gerçekten* göklere çıkarır, o kadar ki yakınlarının tüm kusurlarının sorumluluğunu üstlenir,

1. Agy., "24 Kasım 1914", s. 452. Bu saptamanın Kafka'nın aklına gelmesinin nedeni, Galiçya sığınmacılarına eski giysiler dağıtan ve bu sınırlı görevi yerine getirirken kusursuz bir zeka ve doğruluk sergileyen Chaim Nagel adındaki bir adamdır.

ama bunların gerçekliğine inanmayı başaramaz – bu da onun için umutları suya düşürür. Dr. K.nın [Kellner] Makabileri ağızlarından düşürmeyen öğrencileri gülünç ve iticidir; olmayan bir ülkeyi savunmak için uydurma bir düşmana karşı savaşa giderken, bunu yapmakla en azından ayaklarının altında bir toprak bulunan gerçek düşmanlarının en karanlık özelliklerine öykündüklerini düşünmezler. 1912'de, Kafka'yı çağdaş Siyonizm'den uzaklaştıran nedenler ne olursa olsun, o günlerdeki bir Siyonist'in çelişkili biçimde, asimile olmuş Yahudiyle ortak bir noktada buluşmasını sağlayan, bu hem saf hem de saldırgan öykünme işi, hareketi onun gözünde güvenilmez kılmaya yeter de artar bile (belki anlamlı bir rastlantının sonucunda, Kafka 1917'de, demek ki tam da Balfour Bildirisi'nin ilk kez Geri Dönüş düşüncesine bir gerçekleşme olasılığı kazandırdığı sırada Siyonizm'e açıkça yaklaşır).

Az önce yaptığımız açıklama her ne kadar varsayımlara dayalı olsa ve öyle kalması gerekse de, Kafka'nın bir şeyleri yargılarken her zaman başvurduğu, insanların düşüncelerden üstün olduğu düşüncesiyle büsbütün bağdaştığından olası görünür.[1] Düşüncelerin kendi içlerinde bir erdemleri yoktur; insanların, yapılamayacak olanı değil, yaşamda karşılarına çıkan, yapılabilecek her şeyi gerçekleştirmelerine yardımcı olacak güçleri onlarda bulmaları ölçüsünde değer taşırlar yalnızca. Kafka, Bay Chaim Nagel'in inancı ya da felsefesi nedir, Siyonist midir, Siyonizm karşıtı mıdır, yoksa *Yiddishkeit* yandaşı mıdır bilmez, bu soruların kendisini ilgilendirmediği belli-

1. İnsanları düşüncelerden üstün, insanların içinde bulundukları durumu da ileri sürmeye çalıştıkları görüşlerden üstün tutmasıyla, Kafka kesinlikle Yahudi düşüncesinin büyük ustalarının yanında yer alır; pek ilişki kurmasa da, zihinsel açıdan onların soyundan gelmektedir.

dir, Bay Chaim Nagel'in, kendi kişisel alanını kesinlikle doldurduğu ve dışarıya el uzatmadığı için kusursuz olduğunu bilmesi yeter. Felice'nin Berlin'deki Yahudi Yurdu'nda üstlenmek istediği görevle Siyonizm'in ilişkisi nedir? Öğreti açısından bakarsak herhangi bir ilişkisi yoktur, aralarındaki tek bağlantı "Yurt'taki çalışmalar[ın] Siyonizm sayesinde, taze ve güçlü bir yöntemden; genel anlamda ulusal isteklerin başka bir şeyin belki de başarısız olacağı noktada alevlendirdiği taze güçlerden yararlan[ması]"nda[1] yatar. Siyonizm burada çocukların doğrudan yararlanabilecekleri güçlerin aracı olarak değerlidir, dolayısıyla Kafka onu bir eğitimbilim aracı olarak kabul eder, o dönemde her şeye karşın daha çok değişmemiş olan görüşlerini hesaba katmaz. Bunun nedeni de onun kafasında görüşün asla işin özünü oluşturmamasıdır, görüş kimilerinin gerçek kişisel amaçlarını bulmalarına ve o amacı başka yola sapmadan izlemelerine yardım eden canlı bir yan öğedir yalnızca.

Düşüncesindeki bu genel eğilim olmasa, Kafka'nın kendine zihinsel açıdan örnek aldığı kişilerde görünüşte sergilediği seçmeci tavrı konusunda yanılabilirdik. Felice'ye durmaksızın örnek olarak verdiği iki kadın: *Anılar*'ını herkese dağıtasıya hayran olduğu, kendi toplumsal sınıfına başkaldıran, bununla birlikte halkına bağlı kalan devrimci, Yahudi sosyalist Lily Braun'la alçakgönüllülük tutkusu yüzünden sınıfının ayrıcalıklarından vazgeçen Pietist Erdmuthe von Zinzendorf arasında ne gibi bir ilişki olabilir ki? Peki ya toplantılarına katıldığı Praglı anarşistlerle bir keresinde kendisini İsa'nın yoluna sokmaya çalışan, "Hıristiyan Cemaati" üyesi arasında? Ya hastalığı ağırlaştığında öğütlerini dinlemeye hazır oldu-

1. *Lettres à Felice*, agy., "12 Eylül 1916", II, s. 803, bkz. daha önce, s. 107, 3. not.

ğu, Warnsdorf'lu şifacıyla onu unutmayacağına ant içtiği (*Günlükler*'de tümcenin altı kalın çizgilerle çizilmiştir), bir süre onun yaşamında önemli bir rol üstlenen devrimci Prens Kropotkin arasında... Onun gözünde hayran olunası olan tüm bu figürler karmakarışık bir küme oluştururlar gerçekten ama onlara daha yukarıdan, entelektüel kaynaklarımızın her zamanki çerçevesinin dışından bakarsak, Kafka'nın neden onların hepsine aynı coşkulu hayranlıkla (aynı zamanda kıskançlıkla; çünkü onlarda değerli gördüğü şeylerden kendisinin yoksun olduğunu biliyor ve bundan ötürü acı çekiyordur) yaklaştığını anlarız: Bu kişiler bireyin, zihinsel seçimiyle kusursuz uyumunu olağanüstü bir düzeyde simgelerler ve hepsi kuşkularla, çatışmalarla güçsüz düşmeden, yerleşik düzene karşı gelmek için bu dünyada harekete geçme gücünü o uyumdan almıştır.

Kafka'nın düşüncelere karşı tutumunun yarattığı sonuçlardan biri, daha yaşıyorken, onun özel yaşamına uzun süreliğine girebilen kişiler, kadınlar ya da arkadaşları tarafından bile, sürekli yanlış anlaşılmasına neden olan bir çelişkidir. Düşünceler, yol açtıkları bireysel dönüşümlerin yanında çok ama çok hafif kaldıklarından, haklı ya da haksız olmaları kendilerinden kaynaklanmaz; biçimsel içerikleri bireyin kesinlikle kendisi olabilmesi, kendiyle ve kendine belirlediği amaçla uyum içinde olabilmesi için bir şey demediği ölçüde, aynı oranda değersizdir hepsi. Dolayısıyla, Kafka onları geçici olarak sonsuz bir hoşgörüyle karşılar, tam da bir yargı ileri sürebilmek için görmeyi bekleyen yansız bir gözlemciye yaraşacak biçimde. Buna karşılık, düşünceler ancak yaşamın somut düzenine yansıdıkları ölçüde önem kazansalar da, yaşam rastlantıya bırakılmamalı, sürekli olası bir değişikliğe hazır tutulmalı ve bunun için de özenle düzenlenmelidir. Kişinin kendini adamak istediği işin yapısı, gereksinimle-

re yüklenen doyum oranı, içme, yeme, giyim ve bakım tarzı, paranın ve malların nasıl kullanılacağı – sağlıkla ve sıkıdüzenle ilgili tüm bu sorunlarda, Kafka tam anlamıyla uzlaşmaz bir tutum sergiler; kurallara titizlikle uyulması bakımından öylesine hoşgörüsüz, bu işe öylesine bağlıdır ki, ne ruhun, ne bedenin doğrudan işin içine karıştığı düşünce tartışmalarını göz ardı etmese de, yansızlığını korur. Örneğin Felice Siyonizm'le ilgili istediğini düşünebilir (Kafka "senin bileceğin iş"[1] der açıkça); ama iş et yemeye, rahat bir daire satın almaya, kışın ısınmaya ve birinci sınıfta yolculuk etmeye gelince, işte onunla evlenmeye karar verirse bunları yapamayacaktır, bu konuda asla ödün vermez, kızın baştan bunu bilmesi gerekiyordur (gerçekten de hiç ödün vermez, evliliğinin gerçekleşmemesi de büyük ölçüde bundan kaynaklanır). Kız kardeşlerini görüşleri konusunda bütünüyle özgür bırakırken, iş çocukların eğitimine gelince, aile yaşamlarına hiç çekinmeden, huzurlarını kaçırmayı tasa etmeden karıştığında olduğu gibi. O kadar ki en büyük kız kardeşinin on yaşındaki çocuğundan ayrılmasını bile ister, bunu yalnızca anne babasının büyüttüğü her çocuğun, hele "Prag'daki hali vakti yerinde Yahudiler"in[2] ara-

1. *Lettres à Felice*, agy., az önce andığımız mektup, II, 804.

2. *Correspondance*, agy., "Elli Hermann'a mektuplar, 1921 sonbaharı", s. 395-405. Kafka eğitimbilime büyük önem vermekte, o alandaki tüm yeniliklerle yakından ilgilenmektedir. 1921'de, yeğenini kişisel olarak bildiği, Hellerau'daki Dalcroze Okulu'na göndermek ister, düşüncesini kız kardeşine kabul ettirmek için her yolu dener. Önce Swift'e başvurur, sonra bir gezginin doğduğu köye dönüşünü konu alan bir çocuk şiirini anar. Gezgin o kadar uzun zaman önce oradan ayrılmıştır ki annesi dışında kimse onu tanımaz. Ama, der Kafka, "çocuk evde kalsaydı, annesi de onu asla tanıyamazdı, her günü birlikte geçirilen bir yaşam oğlunu onun gözünde tanınmaz kılardı..." O anne kuşkusuz "sorumluluk almaya, çocuğunun sevinçlerini, belki daha da kötüsü acılarını paylaşmaya (hiçbir şey bütünüyle çocuğun olmayacak!)..." meraklı değildir. Bununla birlikte, oğul annesinin yanında o kadar büyük tehlikelerle karşılaşmayacak olabilir; Kafka ahlak düşüncesini açıklamak için, "çünkü," diye ekler yeri gelmişken, "anne Praglı bir Yahudi değil, Steiermark'lı dindar bir Katolik'

sında doğmak gibi bir talihsizlikle karşılaşmışsa, ister istemez yaşadığı "zihinsel ensest"ten çocuğu korumak için yapar. Özel yaşamla ilgili konulardaki –kentsoylu ahlakı için, yalnızca kişisel görgü kurallarına bağlıdırlar, dolayısıyla da tartışılamazlar– bu dediği dedik tutum, Kafka'nın insan içindeki tartışmalarda sergilediği aşırı sakınımın tam tersidir ve anlaşılan yakın çevresi de bu davranışları karşısında tam anlamıyla sarsılmasa da, şaşkına dönmüştür (Max Brod arkadaşının, yaşamını biriyle birlikte geçirmesi söz konusu olduğunda takındığı dikkafalılığa kimi zaman kızdığını söyler). Uzlaşmazlığını iyice sınıflandırılmış doğaötesi ya da dinsel inançlarla haklı göstermeye çalışsaydı iş değişebilirdi; ama hiç de öyle değildir, etyemezdir ama öğretiye dayalı etyemezliği değerli bulmaz; çileciliğe başlıca varlık nedenini veren inançtan yoksun bir çilecidir, her şeyden el etek çeken gizemcilerle herhangi bir benzerliği yoktur, anlatılarında ve birçok özdeyişinde konuyla ilgili ne düşündüğünü açıkça belli edecek biçimde onları sık sık hedef alır; çeşit çeşit mezhebin övdüğü uygulamaların ateşli propagandacısıdır, ama bağnazlığı da, görünüşte yanlarında yer aldığı az ya da çok meczup müritleri de görmezden gelmez – Kafka'yı bir çerçeveye sokmak güçtür hiç kuşku yok ki ve yalnızca bu açıdan bile olsa, kendisini "bütün halinde" anlayan kimsenin olmadığını söylerken haksız sayılmaz. Düşünce konusunda son derece özgürlükçü, uygulamadaysa bir o kadar tutucu olan bu zihin, bütün halinde, gerçekten en anlayışlı yakınlarının gözünde de, çok daha

ti" (s. 404). En büyük kız kardeşine yazdığı bu dört mektupta, kendi Yahudi annesine karşı ve Kafka'ya göre onu iyileşmeyecek biçimde yaralayan "bayağı, pis, uyuşuk, titrek ruha" karşı dolaylı yoldan korkunç bir suçlama vardır. Yapıtında, sınırsız gücü olan babanın rolüyle karşılaştırıldığında, anneninkinin açıkça çok silik bir rol üstlenmesi açısından bakıldığında, bu oldukça dikkat çekicidir.

sonraları bir yazar olarak sonraki kuşakların gözünde de, anlaşılmaz, şaşkınlık verici olacaktır.

İçsel bir arınma aracı olarak düşüncenin elbette siyasette yeri yoktur, bu anlamda siyaset Kafka'yı ilgilendirmez, tabii bir parti üyesi onu çileci bir eğilimin öncelikli aracına dönüştürmezse – genel anlamda siyasal hareketler, özel olarak da Siyonizm kuşkusuz bunu doğrulamaya çalışmaz. Bu yüzden, öğretisiyle, eğilimlerinin ve iç çatışmalarının tarihiyle, siyasal Siyonizm Kafka'nın kişisel yazılarında az yer tutar, o kadar ki arada sırada arkadaşlarıyla tartıştığını anlamasak, onunla hiç ilgilenmediğini bile söyleyebiliriz. Kaldı ki ne biliyordur onunla ilgili, kimden öğrenmiştir? Kütüphanesine bakıp da buna kesin bir yanıt vermek güçtür, kitaplarının dökümü ölümünden on yıl sonra çıkarılmıştır ve hiç kuşkusuz eksiktir; bununla birlikte, kitaplar arasında, Herzl'in yalnızca *Günlük*'ü vardır, bu da Kafka'nın Siyonizm'in kurucusunun öğretisindense, olağanüstü serüvenli yaşamıyla ve özellikle de kişisel dramıyla ilgilendiğini gösteren bir başka kanıttır. Yinelersek bu liste eksiksiz değildir, Kafka kitaplarının arasında olmasa da *Yahudi Devleti*'ni okumuş olabilir. Ama ne olursa olsun, Siyonist siyaseti ve tarih kitaplarına orada çok az rastlanır, görünüşe göre Kafka'nın gözde kitapları bunlar değildir, o daha çok dinler tarihi, Yahudi halkbilimi kitaplarını ve tarihsel Yahudiliğin "eski olağanüstü zamanları"yla ilgili yazıları yeğler (buna karşılık, süreli yayınları ve dergileri çok okur).

Kafka doğrudan Siyonist hareketten *Günlükler*'inde ve mektuplarında neredeyse hiç söz etmez; yalnız 1913'te karardan çok rastlantı sonucu, Viyana'daki Siyonist Kongre'ye katılır (o sırada, yöneticisiyle birlikte, iş kazalarına karşı düzenlenen bir kongre için Viyana'dadır). Avusturya başkentinde kaldığı bu kısa süreden aklında, kendisinin söylediği gibi, yaşamından çekip çıkarmak is-

tediği çekilmez bir anı kalmıştır; kongre de Felice'ye yazdığı birkaç nottan anlaşıldığı üzere canını sıkmaktan başka işe yaramamıştır: "Filistin işçi temsilcisi, bitip tükenmek bilmeyen bir yaygara. Herzl'in kızı. Yafa Koleji'nin eski müdürü. Bir basamağın üstünde dimdik, silik bir sakal, ceketinin etekleri kıpır kıpır. Anlamsız Almanca konuşmalar, bolca İbranice, asıl çalışma kapalı oturumlarda yapılıyor. Lise W. [Weltsch] dalgın dalgın izliyor olan biteni, salona kağıt atıyor, üzücü."[1] Brod'a, az kalsın kendisinin de temsilcilere kağıt atacağını, öylesine bunaldığını söyler.[2]

Kafka'nın Siyonizm karşıtlığı gerçek anlamda ancak I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle kırılır; savaşın Orta Avrupa'daki, özellikle de Çekoslovakya'daki Yahudilerin durumu üstünde nasıl bir yankı uyandıracağı açıkça belli olmaktadır. Bundan kaygı duyan tek kişi Kafka değildir, savaş sırasında ve sonrasında Yahudi düşmanlığının şiddetlenmesinden duyduğu kaygı da sonuçta yavaş yavaş, duraksayarak, geriye döne döne gerçekleşen tutum değişikliğine yabancı bir şey değildir. Ne olursa olsun, yaşamöykücülerin çoğunun "Siyonist evre" olarak adlandırdıkları dönem 1914'te başlamaz; daha önce de sık sık andığımız, Felice'ye sorumluluklarını bildiren, 1916 tarihli mektup bunu kanıtlamaktadır: "Siyonizm'e nasıl ayak uyduracağın senin bileceğin iş, onunla senin arandaki her türlü tartışmadan zevk alırım ben (dolayısıyla, beni yakından ilgilendirir). Şu an için bir şey diyemeyiz ama

1. *Lettres à Felice*, agy., "10 Eylül 1913", II, s. 530. Kafka Viyana'ya giderken çok kötü durumdadır ve rahatsızlığının tek nedeni de Siyonist Kongre değildir, notları yine de önemlidir.

2. *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, 16 Eylül 1913", s. 149: "En çok istediğim şey, Viyana'da geçirdiğim günleri yaşamımdan çıkarmak, hem de bütünüyle, öyle gereksiz bir itiş kakış vardı ki, bu tür bir kongreden daha gereksiz bir şey olabilir mi, insan kestiremiyor."

gün gelir de kendini Siyonist gibi hisseder (bir kez aklından geçti bu ama oturmuş bir düşünce değildi, onunla tartışmamıştın) ve sonra benim Siyonist olmadığımı anlarsan –büyük olasılıkla, baktığında öyle olacaktır– ben korkmam, sen de kaygılanmamalısın, Siyonizm iyi niyetli insanları birbirinden ayıran bir şey değildir."[1] Görüldüğü üzere, Kafka Felice'nin Siyonizm'le tartışmasında araya girmek istemez, kız kendisinin düşüncesini bilmeden bir çözüm bulmalıdır, en fazla Kafka'nın gerçeği ardına gizlediği o "büyük olasılıkla" sözünden ve sıralanmış şart kiplerinden bir şeyler çıkarmaya çalışabilecektir: Kafka Siyonist değildir ve kız kararını verdiğinde de "büyük olasılıkla" olmayacaktır.

Demek ki, 1916 yılının sonunda Kafka hâlâ Siyonizm'i benimsememiştir; buna karşın, birkaç ay sonra İbranice öğrenmeye başlar, bu da en azından ona yaklaşmayı ciddi biçimde istediğini gösterir. 1917'de, altı yıl sonra, hastalığının ilerlemesiyle tasarısını gerçekleştirme olanağını yitirmişken isteyeceği gibi, Filistin'e gitmeyi düşlüyor mudur? Bundan söz etmez ama 1917 yılı kesinkes bir dönemeçtir,ilkin manevi ve ruhsal anlamda, büsbütün hastalığın etkisi altındaki yaşamında; sonra da Balfour Bildirisi'yle en sonunda gelişebileceği somut bir alana kayan Siyonizm'in evriminde. Kafka Geri Dönüş'ün boş bir düşünce olmaktan çıkıp gerçekleşebilecek bir umuda dönüştüğü sırada, Geri Dönüş yolunda ilk adımları atar; Prag'daki o zamana dek kuşkuyla yaklaştığı, ne olduğu belirsiz Siyonizm'den hoşlanmama gerekçesini açıklar bu da. Ölçülü biçimde, ayrıca sakına sakına attığı bu ilk adımlar, başka koşullar altında, örneğin gücü yerinde olsaydı, amacına erişmek, hatta ona biraz olsun

1. *Lettres à Felice*, agy., "12 Eylül 1916", II, s. 804.

yaklaşabilmek için yeterince uzağa gidip gitmeyeceğini kimse söyleycmese de, kendisi için çok önemlidir.

Doğal olarak, Kafka militan bir Siyonist olmaz, sağlık durumu bunu olanaksız kılmaktadır, zaten militanlık yapmak onun yapısına aykırı bir şeydir. Bu konudaki etkinliğinin büyük bölümünü yıllarca, kimi zaman yalnız, kimi zaman özel dersler alarak özenle sürdürdüğü İbranice çalışmaları oluşturur. Defterlerini harflerle, dilbilgisi alıştırmalarıyla doldurur (1918 tarihli defterlerinde yazın taslaklarından çok İbranice alıştırmaları vardır), öyle büyük bir çabayla çalışır ki kendisini geliştirmesine yardım eden genç bir Filistinli kadınla İbranice konuşabilecek duruma gelir.[1] Hatta Kabala üstüne İbranice bir kitap bile okuyabilecek durumdadır, en azından Brod'dan kendisine öyle bir kitap getirmesini istediğini göz önüne alarak bunu söyleyebiliriz – herhangi bir kitap, der, sonra da ekler: "herhalde İbranicedir";[2] bu sözü konuyla ilgili ne kadar az bilgisinin olduğunu, dolayısıyla yapıtının Kabalacı yorumlarının da ne kadar dikkate alınması gerektiğini kanıtlar.[3] Öte yandan, Siyonizm'e olan ilgisi İb-

1. Söz konusu kadın onun bir süre çok yakın ilişki kurduğu, üçüncü İbranice öğretmeni Puah Ben-Tovim'dir. Bay Yoram Bar-David incelik gösterip, bana Kafka'nın kadına yazdığı ve yazışmalarında daha önce yer almayan, İbranice bir mektubu verdi: "Gelmek bilmeyen bir mektubu beklerken içinizi kaplayan korkuyu çok iyi anlıyorum. Yaşamımda kim bilir kaç kez o tür bir korku yakıp kül etmiştir beni. Korkunun gerçeğe dönüşmeden önce bekleyen kişiyi küle dönüştürmemesi ne kadar şaşırtıcı bir şey [nasıl bir mucize]" (Fransızcadan çev. Bay Bar-David, tarih ya da yayın bilgileri verilmemiş).

2. *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, 1921 Şubat başı", s. 356.

3. Bu tür yorumlar özellikle *Günlükler*'deki bir parçayı temel almışlardır. Kafka orada şöyle yazar: "Bütün bu edebiyat, sınıra karşı yöneltilen bir saldırıdır; Siyonizm araya girmeseydi, kolaylıkla gelişip bir gizli öğretiye, bir Kabala'ya dönüşebilirdi. Söz konusu yolda atılmış ilk adımlar görülüyor." *Günlükler*, agy., "16 Ocak 1922", s. 589. Bununla birlikte, Kafka'nın burada "kabala" sözcüğünü yalnızca gelenekle ilişkili özel isim olarak değil, cins isim olarak kullandığı açıktır. "Kabala"yı "okurun belli ölçüde bilgili olmasını gerektiren gizli dil" olarak kullanır, bu da tarihsel Kabala'yı benimsemek istediğini göstermez hiç. Ustasız, önceden eğitilmeyi gerektirmeyen, kendine özgü, yeni bir Kabala ya-

ranice öğrenmesiyle kısıtlı kalmaz; Zürau'da, arkadaşı Felix Weltsch'in 1918'de başına geçtiği *Selbstwehr*'e abone olur; Yahudi dergilerini ve başta Yaratılış'la Musa' nın kitapları olmak üzere, Kutsal Kitap'ı okur; Prag'da geçirdiği günlerde, Brod'un ya da başkalarının konferanslarına gider sık sık –tabii yine tartışmalara katılmaz– Berlin'de de Yahudilik Bilimi Yüksek Okulu'nun derslerine girer, okul kendisine "acımasız Berlin'de ve iç dünya[sının] acımasız bölgelerinde huzurlu bir sığınak [...]" sunar, verilen eğitimse "her şeydeki özgürlükçü yan, bilimsel yan"[1] nedeniyle hoşuna gider. İşte o sırada gidip Filistin'e yerleşme olasılığından açıkça söz eder; Dora Dymant'la bu konuyu konuşur, orada birlikte çalışacaklardır; kız aşçı, Kafka da aynı mekanda garson olacaktır. Çocukluk arkadaşı Hugo Bergmann onu Kudüs'e çağırınca, önce Baltık Denizi kıyılarındaki Müritz'e giderek "yolculuk edebildiğini" gördüğünü ileri sürer ama o denemesinin daha uzaklara gitme riskini almak için çok da inandırıcı olmadığını da belli eder. "Aslında", diye yazar Milena'ya, "ekimde Filistin'e gitmek istiyordum, bunu seninle konuşmuştuk, tabii asla olamazdı, yatağından bir daha hiç çıkamayacağını düşünen birinin fantezisiydi. Madem yatağımdan bir daha hiç çıkamayacağım, o halde neden en azından Filistin'e gitmeyeyim?"[2] Ama bu son başarısızlığın tek, hatta belki de gerçek nedeni güçten düşmüş olması değildir, gerçekten onu alıp Kudüs'e götürmeye hazırlanan Else

ratmak istemesi yalnızca Gelenek ruhunun ona hâlâ ne kadar yabancı olduğunu gösterebilir. Kendisine göre, onu dünyanın sınırlarından çıkmaktan ve *Şato*'nun kahramanının yurt bellediği o belirsiz yerde kalmaktan alıkoyacak Siyonizm anıştırması daha ilginçtir. Bununla birlikte, Siyonizm etkisi yapıtında düşündüğü kadar açık değildir; doğruya doğru, 1917'den sonra, özellikle Yahudilikle ilgili konuların ortaya çıktığı fark edilir "Sinagogumuzda", "Çakallar ve Araplar" vb.– ama anlatı tekniği hiç değişmemiştir.

1. *Correspondance*, agy., "Robert Klopstock'a Mektup, 19 Aralık 1923", s. 543.

2. *Milena'ya Mektuplar*, agy., s. 265.

Bergmann'a açıklar bunu: "Şimdi yola çıkamayacağımdan kesinkes eminim – nasıl çıkabilirim?.. Böyle bir işe kalkışabilecek durumda olsaydım bile, yine de gerçekten Filistin'e asla gidemezdim... Ama ruhsal açıdan konuşursak, yüklü para çalmış bir veznecinin Amerika'ya gitmesi gibi bir şey olurdu bu, sizinle yolculuk yapmamsa ruhsal suçluluğu arttırmaktan başka bir işe yaramazdı. Hayır, elimde olsaydı bile, bu şekilde yolculuk yapmaya hakkım olmazdı [...]."[1] Kafka bir kez daha Yahudilerin Filistin'e gitmesinin gerçekten kafasındaki ülküye uyup uymadığını sorgulamaz; kısacası, haklı olup olmamaları önemli değildir, söz konusu olan onlara eşlik etmeyi hak edecek gücü, doğruluğu ve temiz yürekliliği kendinde bulup bulamayacağıdır.

Bunun yanıtını da çok geçmeden verir: Artık Siyonizm'e ve kendine kuşkuyla yaklaşan, kararsız kalan Kafka Filistin'e ancak kendini kötü bir dolandırıcılığın suçlusu kılarak gidebilecektir. Bedensel açıdan yolculuğa kalkışabilecek durumda olsa bile, manevi açıdan süreğen yoksunluk hali bu işe atılmasına engel olacaktır, her ne kadar tam da o hali kendisini sürekli kaçmaya zorlasa da. Bu bakımdan, Siyonizm yaşamında girişmeye yeltendiği ve hep başarısızlığa uğradığı öteki işlerden farklı değildir. 1922'de, bir gün, yaşamını gerçek bir değişim yapamadan "olduğu yerde sayma"ya dönüştüren tamamlanmamışlık hastalığının ne boyutlarda olduğunu saptamak için listesini çıkardığı girişimlerin arasında bir örnektir yalnızca: "[...] piyano, keman, yabancı diller, Germanistik, Antisiyonizm, Siyonizm, İbranice, bahçıvanlık, marangozluk, edebiyat, evlenme, ev bark sahibi olma [...]."[2]

1. *Correspondance*, "Else Bergmann'a Mektup, Temmuz 1923", s. 505.
2. *Günlükler*, agy., "23 Ocak 1922", s. 596.

Zamandizini aynı zamanda önem sırasını da gösteren –en sonuncular en önemlileridir– bu başarısızlıklar dökümünde, Siyonizm karşıtlığıyla Siyonizm'in farkı yoktur, hiç kuşkusuz kemandan ve piyanodan biraz daha, neredeyse bahçıvanlık ve marangozluk kadar önemlidirler (doğrusu, yazın, Kafka'nın her şeyini uğrunda gözden çıkardığı o delice tutku bile burada olumsuz bilançonun öğelerinden biridir yalnızca).

Dolayısıyla, Kafka Kudüs'e gitmeyecektir, bunu zaten çok uzun zamandır, çalkantılı düşlerinde yolculuğu tasarlamaya başlamadan önce bile biliyordur. En sonunda, "parmağını Filistin haritasının üstüne koymak"la yetinmek ve işin sonuna dek, masallarında hem gülmeceli, hem üzgün bir dille anlattığı yalnız ozan, yasasız, halksız, topraksız yalvaç, kendini kurtarmayı beceremeyen kurtarıcı olarak kalmaya ister istemez boyun eğeceğini biliyordur. Sonsuza dek, kendi zararına ama yapıtının yararına, gerçek anlamda ulaşabildiği tek yer olan, içsel imgelerinin çölüne kapanıp, artık "halkımızın bengi tarihinde yalnızca bir epizot" olmaktan başka bir şey istemez, kendisini unutuluşa yargılı kılar, ne var ki başka kuşakların günün birinde o ortadan kaybolma isteğinde gerçek yalvaçlık damgasını bulacağını bilemez.

5

YASA ÖNÜNDE

Zaman içinde Yahudiliğe karşı duygularında nasıl gelgitler yaşarsa yaşasın, Kafka hiçbir zaman yeniden cemaate dönmeyi düşünmez. Olanaksız bir şeydir bu onun için, çünkü Yahudiliğin anladığınca kesin bir inancı olmadığından, "Tapmağa gizlice yaklaşma"yı da beceremez. Ama kendi köşesine çekilişinin gözüne bir tür intihar gibi göründüğü dönemlerde bile, iç içe geçmiş bu inançsızlıkla kuruntu yüzünden uzakta durmak zorunda kalsa da, bunun sonucunda, dinden uzaklaşan pek çok Yahudinin bu kararlı kopuş sayesinde hemencecik kavuştuğu özgürlükten yararlanamaz. Doğulu küçük sığınmacılara inanç ve dindarlıkla ilgili "şöyle böyle bir yanıt" bile veremezken, kadim yasa kendisine hiç dokunmamış gibi, yaşamını –kendisinde, ruhsallığın görünen yüzü olan maddi yaşamı– düzenleme konusunda da özgür değildir. Yasayı yitirdiğinden ama onu elinde bulundurmaya yönelik şiddetli arzu öylece durduğundan, üstelik yasa ondan uzaklaştıkça o arzu daha da şiddetlendiğinden, herhangi bir inananın katı dinsel kurallara bağlı oluşundan çok daha fazla, yasanın yokluğuna bağlanır yaşamı.

Asimile olmuş Yahudilerin öncelikli kaygıları, içinde bulundukları ortamla kaynaşma arzusuna aykırı gelen kuralların engellemelerinden kurtulmakken, Kafka ken-

disine okulda öğretilmeyen ve dolayısıyla, denemeye kalksa bile, nasıl, neden, nereye kadar uyulması gerektiğini çok iyi anlayamadığı engeller için yerinir. Bunun nedeni de, buyruğun bir zamanlar o buyruğu veren varlığın yitişiyle kendisi için hiç de ortadan kalkmamasıdır, buyruk bir biçimde kendi zorunluluğunun ötesinde de var olmayı sürdürür; söz açısından bir başına kalması bir yana, "eski olağanüstü zamanlar"da aracısı olduğu tanrısal düzenden bütünüyle koptuğu için, hiç olmadığı kadar engelleyici olmuş, istekleri ölçü sınır tanımayasıya zorbaca bir hal almıştır. Kafka'nın doğrulama iblisini içine hapsettiği "Ceza Kolonisi"nde metninde, vereni olmayan buyruk en sonunda kendisini paramparça edecek, bozuk bir mekanizma işlevi görür yalnızca: Korkunç özerkliği yüzünden, asıl görevi olan yaşamı düzene koyma gücünden yoksun kalıp, yasayı yalnızca tek işlevi cezanın kendiliğinden uygulanması olan, aşırı zorlayıcı bir güce indirger.

Dolayısıyla, hem inançsız biri olan hem de Yahudi inancının kalıntısı, yasallaştırılmış, içeriden içgüdünün kudurganlıklarına, dışarıdan da saf akışın boşluğunda, günden güne yaşanan zamanın anlamsızlığına karşı korunaklı bir yaşamın karşı konulmaz gereksinimine takılıp kalan Kafka, her parçadan kendisinin kullanabileceği bir yasa, dolayısıyla öznelliğin iç sıkıntısına biçim veren derinliklerinden doğduğu için doğası gereği onu rahatlatamayan bir şey yaratarak, bu dayanılmaz duruma çare bulmaya çalışır. Çünkü Yahudiliğin becerebildiği, şimdi yeniden keşfedilmesi gereken "güzel ve güçlü ayıklamalar"ın anlamını kavrayacak durumda değildir, işte en çok eksikliğini duyduğu şey haklı ile haksız, temiz ile kirli, izin ile yasak arasındaki ayrımdır, bu yüzden de kişisel yasası bu engelleyici eksikliği, kirli şeylerin ve yasak edimlerin alanını tam anlamıyla sonsuza dek genişleterek, geçici olarak dindirebilir ancak.

Yasa karşısındaki, daha ileride göreceğimiz üzere, son derece derin bir çatışmayı içeren bu çelişkili konum yüzünden, Kafka Yahudi mirasından azıcık bile olsa yararlanamaz: Ondan devredilemez bir mal gibi elinde kalan şeye katlanır ve yalnızca olumsuz anlamda etkilenir bu mirastan. Kafka, Freud'un, mantığını açıklamakta zorlanmayacağı bir yol benimseyerek, yasallığın yerini tutacak şeyi özellikle besinle olan ilişkilerinde arar ve bu nedenle, yasasız yasa hastalığına tutulup, çok tehlikeli biçimde patolojik bir alana kayar.

Önüne gelen her şeyi yemeyi yasaklayan[1] bir geleneğin mirasçısı olan ama her şeye karşın yemeye izin veren talimat ve yasakları bilmeyen –ve reddeden– Kafka kendi çevresindeki yeni beslenme alışkanlıklarını reddeder (görünen o ki çevresinde kimse bu açıdan özenli bir Yahudi sayılamaz). Sinirli ve bozuk bir mideye daha uygun gelecek bir perhiz yapma bahanesiyle, gerçekte yeni bir katı yasaklar sistemi oluşturan başka beslenme alışkanlıklarını benimser. Etyemez olup –1912'de, demek oluyor ki Löwy'yle oyuncuların kendisinin ve yasallığının bilincindeki bir Yahudi yaşamı özlemini içinde uyandırdığı dönemde– yalnız et, balık, yumurta yememekle, içki içmemekle kalmaz; çayı, kahveyi, çikolatayı, hatta olabildiğince, besleyiciliği az her türlü besini yaşamından çıkarır ("bir limon diliminden daha besleyici bir şey olamaz," der bir gün şakayla karışık). Bunun nedeni, ne kendi

1. Ne var ki, gerek Prag'daki Yahudi belediye binasındaki küçük sığınmacılar gibi yoksunluktan, gerek "özlerinde etyemez olan, ama sağlık kaygısıyla, aldırışsızca ve genelde beslenmeye çok önem vermedikleri için, eti ve bulabildikleri her şeyi yiyen [...]" (*Lettres à Felice*, agy., "24 Kasım 1912", I, 137) o insanlarınki gibi üst düzey bir bilgelikten ötürü, bunu düşünmeden, dolayısıyla suçluluk duymadan yapanın önüne gelen her şeyi yemesi yeğdir ona göre. Gerçek sağlığın tam da eksiksiz bir hesapsızlıkta yattığı noktada, hesap yapmak zorunda olmakla övünmez; hatta kendisinin bakış açısında, ülküsünden çok uzak bir ahlaki düzeyde kalmasına neden olan bir zayıflıktır bu.

içinden ne de dışarıdan bir şeyin yumuşatabileceği, yalnızca kısıtlayıcı bir ilkeyi örnek almak zorunda kaldığından, kötünün iyisi diye en sıkı perhizi benimsemesidir; bunu yaparken de yeme gereksiniminden bütünüyle kurtulacağı anı bekler.

Doğal olarak, Kafka mektuplarında ya da *Günlükler*'inde bu gizli düşüncesinden söz etmez, ama anlatılarında perhize sıradışı bir rol vermesi bu düşüncenin kafasına iyice yerleştiğini düşündürebilir; perhiz konusunu öyle kesin biçimde, öyle çok ayrıntıyla işler ki, bunu ancak deneyimli biri yapabilir. En önemli kahramanlarından ikisi açlıktan ölür, biri –Gregor Samsa– yaşadığı dönüşüm ailesinin direterek ona verdiği insan besinlerinden tat almasını engellediği için; öteki de –Açlık Sanatçısı– açlık hem yaptığı işin özüne hem de tek yaratma aracına dönüştüğü için. Gençliğinde kendisi de unutulmaz bir açlık grevi yapan Köpek'e gelince, o perhizi araştırmalarına son derece elverişli bir koşul olarak değerlendirir, bununla birlikte bir daha belini doğrultamadığı o ilk deneyimlerin kendisini yalnızca ölümle burun buruna getirdiğini de görmezden gelmez. Samsa'dan daha az bölünmüş, Açlık Sanatçısı'ndan daha az deli olduğundan, yaptığı tehlikeli deneylerden kıl payı kurtulabilmesiyle o iki kahramandan üstündür, öyle ki artık, iyice yaşlandığında, başarısızlığının nedenleri üstüne düşünebilir ve gelecek tasarılarında onları hesaba katabilir (çünkü isteği geçmemiştir ve tek düşü yeniden başlamaktır). Bununla birlikte, o nedenleri de çok iyi bilir; kendisine göre, öncelikle gençliğindeki saflığına ve aşırı güvenine, ama aynı zamanda köpek yasasının o tehlikeli meydan okumaya karşılık olarak birdenbire önüne çıkardığı, öngörülmedik engele bağlıdırlar.

Özyaşamöyküsüne dayalı işlevi yüzünden Kafka'nın niyetlerini bilen Köpek, karmaşık perhizin yasayla ilişkile-

ri sorunu üstüne, hiç kuşkusuz tartışmayı başlatıp ilerletmek için en nitelikli kahramandır. Onda derli toplu bir anlama yetisi ve yazarınınkine denk bir bilinç düzeyi olduğundan, hem bütünüyle deneysel bir perhize kalkışmasındaki gerekçeleri hem de her ne kadar o farkında olmadan etkisini gösterse de, unutulmuş köpek yasası bir zamanlar tasarısına engel olurken, karşılaştığı sessiz direnci açıklayabilir bize. Zihinsel niteliklerinin ve kendi kendini çözümleme yeteneğinin dışında, sanatında çok ilerlemiş Talmud uzmanının bile gerçekten kıskanacağı bir yorum bilgisi de olduğundan, bunu kolaylıkla yapabilir.

Kendine araştırma konusu olarak besinlerin kökenini seçen Köpek bir yandan yiyeceğini yiyip, bir yandan da besini bilimsel olarak gözlemleyemediği için verimli sonuçlara ulaşamadığını düşünür. Perhizci için sanat neyse, bilim de Köpek için odur: Yaşamın sürmesini sağlayan ve tüketilse artık *gözlemlenemez* olacağı için artık tüketilemeyecek maddeyi konu alır bilim. (İşte kendisi de bir yandan yazı yazıp, bir yandan yemek yiyebileceğini anlayamayan Kafka'nın tam anlamıyla ölümcül düşüncesi budur.) Dolayısıyla, Köpek ikilemden kurtulmak için, handiyse tam bir oruç tutmaya, "dayanabildiği kadar uzun bir süre yiyecek yüzü görmemeye, her türlü ayartıcı şeye gözünü kapamamaya" karar verir. Doğrusunu isterseniz, bu kararında birtakım hesaplar yok değildir, yiyeceğe yapabildiğince sırt çevirerek, besinin kendiliğinden gelip ağzından içeri girmek için dişlerine çarpmasını umar; böylece onun gizini açığa çıkaracak ve bu duyulmamış buluşu sayesinde, gerek yaygın boş inançları, gerekse bilginlerin bir işe yaramayan bilgisini geçersiz kılıverecektir.

Deney başlarda olaysız geçer, Köpek kendini çok dingin hissettiğinden gururludur. "Gerçekte, bilimin bulgularını çürütmeye çalıştığım halde içimde büyük bir

güven hissediyordum: Hani o bilinen deyimi ile, 'bilim adamının ağırbaşlılığı' vardı üzerimde." O mutlu süreçte, yüreğini coşturan zafer düşleri kurar, benzerleriyle barıştığını düşünür: "Şimdi büyük bir şerefle kabul edilecek, bir araya toplanmış köpek bedenlerinin [...] sıcaklığı saracaktı etrafımı, arkadaşlarımın omuzlarında gidecektim. İlk açlığımın dikkate değer etkileri.[1] Etkiler gerçekten de dikkate değerdir, ama ne yazık ki gelip geçicidir aynı zamanda, çünkü çok geçmeden güzel görüntüler yok olur ve bağırsaklarında zil çalan açlıkla tek başına kalan Köpek anımsamaya bile çekindiği işkenceler yaşar: "Ne berbattı o zamanlar! Düşüncesi bile hâlâ tüylerimi ürpertiyor, hem yalnızca o zamanlar katlandığım acıdan dolayı değil –lütfen dikkat edilsin buna– yetersiz şekilde hazırlanmış olduğumu ve bir şeyler başaracak olursam bu acıyı bir kez daha yaşamak zorunda kalacağımı bilmekten dolayı; çünkü bugün orucu hâlâ en son ve en güçlü araştırma silahı sayıyorum."[2] Burada Kafka aracı olarak kullandığı kurgusal kahramanı usulca uzaklaştırıp, yazgısına gerçekten damgasını vuran şeyi anlatmak için yeniden sözü alır: Verem, tehlike konusunda kendisini uyardığında bile, orucu araştırması ve araştırmasını tamamlayabilmesi için en yüce yol olarak görmekten asla vazgeçmeyecektir. Öte yandan, talihin, yapıtında yararlanmayı çok iyi bildiği o acımasız cilvelerinden biri yüzünden, bu kez istemeden ve amacına eriştiğini düşünemeden, gerçekten besin eksikliğinden ölecektir.[3]

1. *Bir Köpeğin Araştırmaları*, agy., s. 65-66.

2. Agy., s. 66.

3. Zaten başlı başına korkunç amacın dokunaklı yanı, Kafka'nın son anda yaşamak istemesi ve eskiden yaptığı deliliğin farkına varmış görünmesiyle daha da güçlenir. Gırtlak veremine yakalandığından ve bir şey içemediğinden, yiyemediğinden, konuşamadığından, açlık ve susuzluk yüzünden kimi zaman sayıklar. Sözgelimi çevresiyle iletişim kurmasını sağlayan küçük kâğıtlardan birine, Ro-

Köpek ilkin kuşkusuz zayıflığı yüzünden, ama aynı zamanda atalarının düşüncesi birdenbire aklına geldiğinden, "gençliğin o fütursuz saldırganlığı"nı neredeyse anında yitirdiği için başarısız olduğunu fark eder. Oruç tutma kararı kendi içinde, sürdürebilse, onu belki de deneyinin sonuna dek götürebilecek, bir meydan okumadır zaten, ne var ki bu gerçekleşmez; hem saf hem de savaşçı yapısı yasanın ve onun korkunç bekçilerinin saldırısına çok çabuk boyun eğer: "İlk orucun büyük yoksunlukları içinde kaybolmuştu. Her türlü düşünce acı veriyordu bana. Atalarımız geliyordu, tehdit edici tavırlarıyla gözümün önüne. Doğru, açıkça söylemeye cesaret edememiş olsam bile her şeyden sorumlu tuttum onları; bizim köpek hayatımızı suçlu kılan onlardı, öyleyse onların tehditlerine kolayca karşı-tehditle cevap verebilirdim; öte yandan onların bilgileri önünde eğilirim; bugün artık bizim bilmediğimiz kaynaklardan geliyordu bu bilgi, bu yüzden kendimi ne kadar onlara karşı çıkmak zorunda hissetsem de, asla onların yasalarını çiğneyemeyecek, yalnız boşluklardan dışarı sıyrılmakla yetineceğim, özellikle burnum işe yarayacak bu işte.[1] Köpek bir kez daha Kafka'nın açıkça söylemeye cesaret edemediği, hatta özel yaşamında kendine itiraf etmekten bile çekindiği şeyi (bunca belirleyici bir konuyla ilgili *Günlükler*'inde ve defterlerinde hiçbir şey yoktur) yüksek sesle dile getirir – üstelik nasıl bir bilgelikle, nasıl bir diyalektik sanatıyla.

bert Klopstock'a şöyle yazmıştır: "Sizin geldiğiniz gün, yatakta her şey iyiydi, bununla birlikte biram bile yoktu, buna karşılık, komposto, meyve, meyve suyu, su, meyve suyu, meyve, komposto, su, meyve suyu, meyve, komposto, su, limonata, elma şarabı, meyve, su vardı." *Correspondance*, agy., "*Extraits des feuillets de conversation*", s. 566. İşte o anda, gerçekten çok aşırı bir korkuyla, son derlemesindeki üç anlatıdan biri olan Bir Açlık Şampiyonu'nun provalarını alır. Metnin yalnızca ilk yaprağını düzeltebilecek ve öykü ölümünden sonra yayımlanacaktır.

1. *Bir Köpeğin Araştırmaları*, agy., s. 68.

Atalarla savaşmak ister çünkü Yahudilerin yargılı kılındığı "köpek yaşamı"nın bütün sorumluluğunu onlara yükler. Bununla birlikte, uzak kökenlerinin üstünü unutuşun örttüğü ölçüde, etkileyici bir bilginin taşıyıcıları olarak da saygı duyar onlara, öyle ki savaşma isteğinin gerçekleşmesine olanak yoktur ve saygıdan ötürü taş kesildiği için düşmanlığını açıklamaya bile karar veremez. Gerçekte, Kafka'nın hem saygıdeğer hem de suçlu atalara karşı savaşı asla yaşamın savaş alanlarında gerçekleşmeyecektir; gerçek mücadeleler yaşanamadığı için, sürekli bir çatışmaya, en sonunda da hastalığa dönüşeceği iç dünyasında geçecektir bu savaş yalnızca.

Bir yandan yıkıcı bir şey olarak gördüğü yasanın –çünkü sonuçta, ataların onu ilan etmesinin ardından, yüzyıllar boyu "köpek yaşamı"nı belirleyen şey yasa değilse nedir?– çiğnenmesine karşı olan tam oruç adayı, önceden olabildiğince güvenlik önlemi almadan serüvene atılmaz; konuyla ilgili metinlerdeki ikircillikler göz önünde bulundurulursa, bu önlemler de önüne yeni engeller çıkarmıştır. Aslında, oruç bölümünde, yasa yoruma yer bırakmayacak denli açık değildir; oruç tutmaktan vazgeçmeden gerçekten yasayı gözetmek isteyen Köpek de, kendi görüşünü değerli gösteren her bilge gibi, doğal olarak tasarısına en elverişli çözüm yolunu benimser. O yana sığınmak için, bir zamanlar orucu konu almış "o ünlü diyaloğa" başvurur: "[...] bir zamanlar bilgelerimizden [biri] orucu [yasaklamaya niyetlenmişti]; başka bir bilge şu sözlerle caydırmıştı onu: 'Ama kim düşünür orucu ki?' Bunun üzerine ilk bilge inanmış görünmüş ve yasağı geri almıştı. Şimdi şu soru çıkıyor ortaya: 'Oruç yasaklandı mı, yasaklanmadı mı?' Yorumcuların büyük çoğunluğu bunu yadsıyor, oruca izin verilmiş gözüyle bakıyor ve kendilerince ikinci bilge gibi düşündüklerini sandıkları için yanlış yorumlamalardan çıkacak kötü sonuçlardan

şu kadarcık olsun endişe etmiyorlar. Orucuma başlamadan önce bu noktada tabii inandırmıştım kendimi."[1] Dolayısıyla, Köpek son bir kuruntuyla yasayı çiğneme tehlikesini göze aldığı noktada bile, yasaya uyduğunu göstermek ister. Çünkü böyle bir tehlike vardır, o da bunu biliyordur, işte tam da bu nedenle tüm iyi niyetiyle haykırır: Ne olursa olsun, bile isteye günah işlemeyecektir ve kendisinden öç almalarından çekindiği gizemli güçleri gereğince uyarmak için elinden geleni yapar.

Gelgelelim, ne yazık ki, güçler kolay kolay aldanacak gibi değildir, açlığın ona gerçekten işkence etmeye başladığı anda anlar bunu. Hani yasayla açlık işbirliği yapıyormuşçasına, daha doğrusu yasanın istencini göstermesinin tek yolu oruç tutanı arzuladığı açlığı dile sığmayacak korkunçluğuyla yaşamaya zorlamasıymışçasına. Köpek karnı tok olduğu sürece yasanın anlamıyla oynayabilir ve soğukkanlılıkla yorum yapabilir: "Ama şimdi, açlıktan iki büklüm olmuş, kafam allak bullak, umutsuzca yalayarak, ta kabalarına kadar kemirerek kendi arka ayaklarımdan medet umarken, bu diyaloğun evrensel yorumu baştan başa yanlış görünüyordu bana; yorumcuların bilimine ve bu yüzden yoldan çıkmış olan kendime lanetler yağdırıyordum; çünkü bir çocuk bile görebilirdi: Diyalogda oruç yalnız bir tek kez yasaklanmamıştı: İlk bilge orucu yasaklamak istemişti, bir bilgenin istediği şey olmuş demektir, yani oruç yasaklanmıştı bir kez; ikinci bilgeye gelince, birinciyle yalnızca aynı düşüncede olmakla kalmamış, gerçekte orucun olanaksız olduğunu düşünmüş ve böylece birinci yasağın üzerine bir ikincisini, köpek yaradılışının kendi yasağını da eklemişti. İlk bilge bunu görmüş ve bunun üzerine apaçık yasağı geri

1. Agy., s. 68-69.

almıştı; yani, sorun artık çözülmüş olduğu için bütün köpeklere kendilerini tanımak ve oruç konusunda kendi yasalarını kendileri koymak zorunluluğunu yüklemişti. Yani ortada yalnızca bir tane değil üç katlı bir yasak vardı ve ben çiğnemiştim bu yasağı.[1] Köpek istediği kadar yorum biliminde herkesten daha fazla derinleşmiş olsun, yasa incelemesi kendi ustalığı sayesinde değil, gerçekliğin en yüce sınavı olan açlık sayesinde ilerler. Kafka'nın tüm kahramanları ve Kafka'nın kendisi gibi, yasayı ancak, yasanın onun aleyhine verdiği kararla öğrenir, bu kararı da zihninde kavramadan önce, bedeninin derinliklerinde hisseder.

Bilge hayvanın sözlerinin yazarın kendisinin sözleri olduğunu düşünürsek –anlatının *Günlükler*'deki birçok parçaya uyması bu açıdan kuşkuya yer bırakmaz–[2] Kafka çilecilik istencinin kendisini bir yandan, doğruya doğru yorumun yumuşatabildiği ya da kapalı anlamlarından yararlanabildiği, atalardan kalma yasaya karşı, bir yandan da içkin adalete bağlı olduğu için ayrıntılarla ve ne kadar incelikli olurlarsa olsunlar, yorumlarla hiç ilgilenmeyen doğa yasasına karşı kışkırttığını çok iyi bilir. Dolayısıyla, iki açıdan hatalıdır ve bunun bilincindedir, buna karşın

1. Agy., s. 69-70.

2. Sözgelimi Köpek ölmek üzere olduğunu sandığında şöyle der: *"Arkadaşlarımla aramda kısa değil de sonsuz bir mesafe varmış, burada açlıktan çok unutulmuşluktan ölecekmişim gibi geliyordu bana. Çünkü besbelliydi, hiç kimse aldırış etmiyordu bana [...]. Belki de hakikat o kadar uzakta değildi, ben de öyle düşündüğüm kadar terk edilmiş değildim; ya da ölüme boyun eğmek ve razı olmakla arkadaşlarımdan çok kendim tarafından terk edilmiş olmuyor muydum?"* (Agy., s. 72). Kafka da 29 Ocak 1922'de *Günlükler*'ine şöyle yazar: "[...] burada o kadar terkedilmiş hissetmiyorum kendimi, genellikle terkedilmiş durumdayım, 'memleketim' olan Prag'da da öyle, hem insanlar tarafından değil [...], insanlarla ilişkim ve insanlarla ilişki kurma yeteneğim bakımından bir terkedilmişlik [...]." (*Günlükler*, agy., s. 602). Biraz daha ileride, kendisinin de söylediği gibi, "başka bir iklimdeki başka köklerden" gelen "ana besin"inden söz eder (Agy., s. 602).

"biraz gecikmeyle de olsa boyun eğmeye" ve orucunu yarıda kesmeye karar vermez, tersine onu sürdürme eğilimine kaptırır kendini, bu da doğal olarak suçluluğa biraz daha gömülmesine yol açar. Acı çektiğinde bile en azından gerçekliğin içinde olduğu inancını koruyan, sağlam bir tanrıbiliminin desteklediği çileciden farklı olarak, Kafka ne yazık ki yaşanmaya değer bulduğu tek varoluş biçiminin yasaya aykırı olduğunu düşünmek zorundadır; başka ideolojik alanlarda, açıkça ermişlik çabasına işaret eden şeyi kendisinde bir suç olarak görür ve değişecek durumda da olmadığı için, ne vazgeçebildiği ne de pişman olabildiği bu suç, en az o aşırı çileci uygulamaları kadar sağlığına zarar verir.

Boyun eğmesi gereken, vereni olmayan buyruk asla tatmin olmadığı için, Kafka olabildiğince az beslenmekle yetinmez, basit yemek yeme olgusu çevresinde bir sürü tuhaf davranış sergilemeye başlar, yemek eksikliğinin yerini karmaşık bir ayinle doldurmak istercesine. Bu ayin yöntemlerinden birinde, öğrencilerine her lokmayı yüz kez çiğnemelerini öğütleyen Amerikalı keramet sahibi Fletscher adlı birinden esinlenmiştir, en basit görgü kurallarının bile insan içinde yapılmasını yasaklayacağı bir harekettir bu doğal olarak. Böylece, çevresinin görmeye katlanamadığı[1] bir kıtlık rejimi ve aldığı iyi eğitimin kendisini sergilemekten alıkoyduğu bu *fletschern* sayesinde, Yahudi yasasının zorunlu tuttuğuna benzer bir besine dayalı kopuşu yeniden yaratmayı başarır, ne var ki kişisel kuralları paylaşılan bir dünya anlayışından değil de, iç sıkıntısının derinliklerinden doğduğu için Thora'nın doğruladığı etkinin tam tersini yaratır: Bu kurallar, kendisini türdeşleriyle daha fazla yakınlaştırmak üzere Ya-

1. "Babam buna alışmadan önce, aylar boyunca gazetesinin arkasına saklanıp yemek yiyişimi görmekten kaçtı." *Lettres à Felice*, agy., "7 Kasım 1912", I, s. 92.

hudi olmayanlardan koparmak yerine, Yahudilerden de, Hıristiyanlardan da uzaklaştırırlar ve söz konusu olan en yakın arkadaşları olsa bile, sonuçta birlikte yenecek her yemekten dışlanmasına neden olurlar. Boyunduruğunu sürekli hissettiği, ama bilgisizlik ve yarı-unutuşla niteliğinin değişmesinden ötürü, ona yalnızca kendi acımasızlığının gereklilikleriyle seslenen yasa yüzünden, Kafka asla dışarıda yemekli toplantılara katılamaz ve başkalarının evine konuk olamaz; ailesiyle birlikteyken de, halka açık yerlerde de başkalarından uzakta yer yemeğini (albayla generalin öyküsü bu açıdan bakıldığında pek açıklıdır: İlk bakışta kendisine sevimli görünen o insanlara yaranmak için, büyük bir çaba gösterip ayrıksı tutumunu aşar, bunun sonucunda da cezası ağır olur). Birlikte yenen yemeklerdeki ilişkilerin insanlar arasında önemli bir rol oynamasından ötürü, onun yemek yerken yalnız kalmak zorunda olması, kendisini her gün insanlıktan kopmanın eşiğine getirir.

Kafka yaşamındaki tüm önemli işlerde, kendi gözünde tüm toplumsal ve dinsel içeriği boşaldığı için bir biçimde aşırı bozulmuş ve sonunda onu, bulmak için çabaladığı yasadan çok uzaklara sürükleyen, gerçek bir Yahudilik düşüncesine dayar sırtını. Beslenme konusunda kişisel bir gereklilikler sistemi geliştirirken olduğu gibi, hem ataların işlerine özlem duyduğunu hem de onları geçersiz kılma isteğini açığa vurur; evlilik konusunda olduğu gibi, geleneksel Yahudi düşüncesini öylesine abartır ki, o düşünceyi tam tersine dönüştürür ve abartıdan çıkardığı tek şey evliliğin olanaksızlığı olur. Ne pahasına olursa olsun, ötekinin yerini tutabilecek bir yasa elde etmek için gösterdiği tüm o çelişkili çabalar da bir tek ona yolunu şaşırtmaya yararlar: Kafasındaki evlilik, istediği şeylerin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engele dönüşür ve onu bekârlığa, dolayısıyla kendisi için olduğu

gibi, tüm dindar Yahudiler için de, eksik kalan varlığın iç karartıcı durumuna yargılı kılar.

Evliliğin artık çoğu insana göre yalnızca bir yürek işi ya da toplumsal uygunluk davası olduğu bir dönemde ve bir ortamda, Kafka'nın kafasındaki konuyla ilgili düşünceler, onu kendi kuşağının genç Yahudilerinden çok (hatta büyüklerinden bile; örneğin babası bu düşüncelerden tam anlamıyla iğrenir) eski hahamlara yaklaştırır. Ona göre, gerçekte, evlilik yalnızca her yetişkinin cinsel gereksinimlerini karşılaması ve bir yuva kurması için elinde bulunan doğal bir hak değil, tam anlamıyla bir zorunluluktur, hatta o kadar büyük bir zorunluluktur ki ondan kaçan kişi kendiliğinden insanlıktan uzaklaşır. Gordin'in bir oyununda duyduktan sonra *Günlükler*'ine alıntıladığı Talmud tümcesini –"Evli olmayan bir erkek, insandan sayılmaz"–[1] neredeyse sürekli içinde taşır; sonuçta bu onun zararına olmuştur, çünkü her türlü ortak yaşamın öncelikle yazın dini yüzünden, ama aynı zamanda öteki "tuhaflıkları" yüzünden kendisine kesinkes yasak olduğunu fark ettiğinde, Talmud sözü onun için yargının sözüne dönüşür.

Kafka düşündürücü bir karşılaşma yüzünden, tam da Doğu Yahudileriyle görüşmeye başlayıp, her açıdan kendisininkinin tersi olan; Prag Yahudiliği kendisine ne kadar kokuşmuş geliyorsa, o kadar arı bir Yahudiliği keşfettiği sırada, bekârlıktan rahatsızlık duymaya ve geleceği için kaygılanmaya başlar. O zamana dek –yirmi sekiz yaşındadır– anlaşılan bir erkek çocuk olarak yaşamı çok zorlu geçmemiştir, en azından *Günlükler*'inde ve arkadaşlarına yazdığı mektuplarda bu konuyla ilgili bir şey söylemez; ama oyuncularla ilişki kurar kurmaz, bekârlık

1. *Günlükler*, agy., "24 Kasım 1911", s. 168.

hayaleti onu kıskıvrak yakalar, o da gerçek hareket alanını yalnızca orada bulabildiği için, her zaman olduğu gibi, yazın aracılığıyla ondan kurtulmaya çalışır. Kaldı ki tarihlerin çakışması bir yana, Kasım, sonra da Aralık 1911'de Bekâr, daha sonra üstleneceği olağanüstü rolle uzaktan yakından ilgisi olmayan, yakınmalı, hatta biraz ağlamaklı bir tarzda onun yapıtında ortaya çıkar.[1] İlk metinde, bu acılı yaratık henüz yalnızca zavallı bir adamdır –"Anlaşılan kötü bir şey bekâr kalmak, [...] yaşlı bir adam olarak onurunu güçlükle koruyup başkalarından kendisine kapılarını açmasını istemek [...],"[2] ikincisindeyse[3] yarı ölü, yarı canlı olmuştur bile; "Hüküm"den *Şato*'ya dek, kahramanın gücünü içeriden tüketen ve ona yolunu şaşırtan duygusuz, iğrenç hayalete dönüşmüştür (kimi zaman hayaletle kahraman birbirinden ayrılmaz olur, örneğin Avcı Gracchus ölümle yaşam arasında sonsuza dek gezinir). Kafka daha o zamandan bu düşünceyle boğuşmaktadır, belki de bu yüzden Felice'yle birdenbire, neredeyse hiç konuşmadıkları tek bir akşamdan sonra evlenmeye karar vermiştir.[4]

Bu biraz sıradan acelecilikle beş yıl süren uzatmalı nişan süresinin "sürüncemede bırakılması" arasındaki

1. Doğrusunu söylemek gerekirse, konu elimizdeki en eski iki öyküde de ele alınmıştır: "Bir Savaşın Tasviri" ve "Taşrada Düğün Hazırlıkları". Ama bekârlık henüz bir lanet değildir, kahraman ondan biraz korkar ve yalnızca "nişanlı olduğu"nu ileri sürerek kurtulmaya çalışır.

2. *Günlükler*, agy., "14 Kasım 1911", s. 156; Kafka bunu *Gözlem* derlemesinde yayımlamıştır.

3. Agy., "3 Aralık 1911", s. 179.

4. "13 Ağustos'ta Brod'a gittiğimde masa başında oturuyordu, yine de bana hizmetçi gibi göründü. Kim olduğunu merak etmedim hiç, dolayısıyla odadaki varlığını hemen kabullendim." Ya da: "Otururken ilk kez alıcı gözüyle baktım; oturduğumda ise hakkındaki sarsılmaz yargımı çoktan vermiştim." (*Günlükler*, agy., "20 Ağustos 1912", s. 289) Bu betimlemeye bakıp, söz konusu olanın yıldırım aşkı olduğu söylenemez gerçekten, buna karşın Kafka kararını vermiştir bile; ilk mektupları bu konuda kuşkuya yer bırakmaz.

karşıtlık, Kafka'nın, gerçekten Felice'ye tutulmuşsa bile, o anda acele etmesinin –sonradan hiç de aceleci davranmayacaktır– tek nedeninin, daha o zamandan kendini kesinkes bağımlı gördüğü (kısa bir süre önce Rudolf dayısının anısı aklına bunu getirmiştir) bekârlık iblisini alt etmek için genç kıza gereksinim duyması olduğunu düşündürebilir kuşkusuz. Kafka'nın hiç kuşku yok ki kişiliği için, ama aynı zamanda içindeki insanlardan uzak yaşama isteğine karşı kendisine yardım edebileceği için sevdiği Felice ânında –Kafka'nın onun gönlünü çelmeye çalıştığını bile neredeyse bilmeden, doğal olarak bunlardan haberi olmadan– iyi hazırlanmış bir pazarlığın masum nesnesine dönüşür: Kafka'nın evli bir erkek olmamaktan duyduğu utanca karşı koz olarak kullanılacaktır ve Kafka kısmen bu çıkara dayalı girişimi yüzünden onunla birlikte olamayacaktır. Çünkü buradaki hesap yarı bilinçlidir, Kafka yine "kadınlar aracılığıyla başarıya ulaşmak" isteyen –Joseph K.dan yargıçlarına, Kadastrocu K.dan Beylere kadar– ve kendisi gibi bundan ötürü cezalandırılan kahramanlarından ikisine de tam aynı şeyi yaptırarak bunu açıkça gösterir.

Özellikle bekârın utanç verici acısından korunmak için arzulanan evlilik, bir yandan da bütünüyle olumsuz bir işleve indirgenmez, daha doğrusu o olumsuzluk onun değerini arttırıp yaşamın olağan düzeyinin hissedilir ölçüde yükselmesini sağlar. Evlilik erkeği küçük hesapları ve soğukluğu yüzünden içine hapsolduğu dar çevreden koparmasıyla kurtarır yalnızca. Varlığa değer katıp tam anlamıyla dinsel bir işlevi yerine getirir, bu işlev de evliliği gerçekte yalnız bir çift için olduğundan daha çok yüceltir. Özel anlamda evlilik mutlu ya da mutsuz, başarılı ya da başarısız olabilir, genel anlamda evlilikse bireyin kendini düzeltmesini sağlayan bir araçtır. Kadastrocu K.nın tüm serüvenleri Frieda'yla evliliklerine yüklediği o

kurtarıcı erdemin çevresinde gelişir, üstüne üstlük bunu resmîleştirmek ister, en büyük hatası da budur (Frieda'nın içki salonunda hizmetçi olarak çalıştığını ve adının yaklaşık olarak Felice'nin Almancaya çevirisi olduğunu belirtelim). Gerçekten de, Kafka *Günlükler*'ine: "Varlığın bir izdivaçla açılıp yayılması ve yüceltilmesi. Ağızlarda sürekli dolaşan bir söz. Ama böyle olduğunu da gerçekten sezer gibiyim,"[1] diye yazarken, haklı olarak bir tanrıbilimci gibi düşündüğünün bilincindedir –bu da neredeyse doğrudur, kısıtlama konumunun yanlışlığını yansıttığı için önemlidir–; her ne kadar öğretisi yalnızca bir önseziyi temel alsa da, kendisini "Gerçekten Thora'yı incelemek için ne yapmalı?" sorusuna sözü dolandırmadan "Önce evlenmeli" yanıtını veren o Thora öğretmeniyle akraba kılar.[2]

İnsan öncelikle evlenmelidir – Yahudi bilgeliğinin bu öğüdünü Kafka hani neredeyse yinelemekten başka bir şey yapmaz. Ona inanır, iyicene inceler, tam anlamıyla bu konuya saplanıp kalır ama –bu arada, babalardan kalma bilgelik de delilik halinde geri döner– asla gerçeğe dönüştüremeden. Yine elinde yasa olmadığından ve bir ölçüt anlayışından bütünüyle yoksun olduğundan ötürü, yasanın yerine koymak için bulabildiği tek şey saltık bir arılık düşüncesidir. Ondan sonra da, hiç de uygun olmayan canlı bir nesneye yansıtılan, yasanın karşıt anlamı olarak düşünülen bu saltık görüş, insanlar arasındaki evliliği kendisinden gizler ve düşünsel anlamda arı bir evliliğin ardına düşmesine yol açar, bu arayış da ancak olanaksızlığı içinde saltık olabildiğinden, Kafka'yı tek getirisi bir yetersizlik ve değersizlik duygusu olan, en çok korktuğu duruma sürükler.

1. *Günlükler*, agy., "3 Temmuz 1913", s. 353.

2. Emmanuel Levinas'ın bir dersinde anlatılan bu *midraş*'ı bana Rachel Goïtein-Galpérine aktardı, kendisine buradan teşekkür ediyorum.

Kafka'nın arzuladığı birlikteliğin yalnızca adının evlilik olduğunu Felice neredeyse baştan öğrenir, ama doğrusu Kafka bunu öyle üstü kapalı sözlerle söyler ki ne düşüneceğini hiç bilemez (kestirdiği bir şeyler olsa da, kaygılanmamaya karar vermiştir. Kafka önce beslenme alışkanlıklarını anlatır ona, elbette kişisel düzeninde onlara verdiği aşırı önemi vurgulamaz ve o alışkanlıkların gündelik yaşamda başkalarını rahatsız edebilecek yanlarına pek değinmez. Isınma ve giysi sorunları üstünde biraz daha fazla durur, bununla birlikte Kasım ortasında (hem de Prag'da!) "kalın ya da ince, hiç pardösü" giymemesinin ve "sarınıp sarmalanmış insanlar arasında hasır şapka ve yaz giysileriyle deli gibi"[1] görünmesinin gerçek nedeninin soğuğa dirençli olması olmadığını kabul eder. Özellikle çizilmiş bu otoportreden sonra –hem Felice'yi korkutmak hem de konunun kaygı verici yanlarını gülünç öğelerle yumuşatmak için düşünülmüştür– Kafka yavaş yavaş asıl konuya gelir, daha doğrusu onun çevresinde dolaşmaya başlar, çünkü evlenmek istediği genç kadının karşısında, asıl konu söylenmesi güç bir şey değil, düpedüz dile sığmaz bir şeydir. Bunun için, olayı bozuk sağlığı üstünden ele alır: "[...] yalnız kendime yetecek kadar sağlıklıyım, ama bu evlenmeme, hele çocuk yapmama yetmez ki."[2] Sonra, Felice onun bu sözle ayrılmak istediğini düşününce –daha yazıştığı kişinin nasıl biri olduğunu bilmiyordur– Kafka hemen ona yanıldığını söyleyip, bu nazik sorunu başka bir yoldan açıklamaya karar verir ve sözü, gözde Çinli ozanlarından birine getirir. Yazarı, Yan-Tse-Tsai'yi tanıttıktan sonra, "Gecenin Ortasında" adlı şiiri bütünüyle yazar mektubuna üşen-

1. *Lettres à Felice*, agy., "7 Kasım 1912", I, s. 92.
2. Agy., "11 Kasım 1912", I, s. 102.

meden. Şiirin kahramanı genelde "kültür adamı" olarak ya da "savaşçı"yla karşılaştırıldığında "evcimen kişi" olarak adlandırılan biridir. İşte bu kültür adamı, metresi yatakta sabırla kendisini beklerken, lambasının ışığında bütün gece çalışır. Kendini araştırmasına öyle kaptırmıştır ki, ateşin söndüğünü fark etmemiştir, oda soğuktur, tan sökerken deliye dönen metresi: "Saat kaç biliyor musun?"[1] diye haykırarak, onun elinden lambayı aldığında, yatağının üstündeki kokular çoktan uçup gitmiştir. Hepsi budur, Kafka önce yorum yapmadan, Felice'nin yalnızca şiirin tadını çıkarmasını ister. Öte yandan, birkaç hafta sonra, genç kıza geceleyin yazdığından ve saatin geç olduğunu fark ettiğinden, Çinli bilgin yeniden aklına gelir: "Ne yazık ki, ne yazık ki sevgilim değil beni uyandıran, ona yazmak istediğim mektup. Bir defasında bana çalışırken yanımda olmak istediğini yazmıştın; anlaman gerek, o durumda çalışamam ben (zaten başka türlü de çok çalışamıyorum) ama o durumda hiç çalışamam."[2] Bu sözler şiirdeki durumun çok ama çok ötesine geçmiştir, çünkü Çinli kültür adamı yanında bir kadının bulunmasına hâlâ dayanabiliyordur, Kafka'ysa bunu yapamaz, yazmak için tam bir yalnızlık gerekiyordur kendisine, her geceden daha kara bir gece, çekilmek istediği bir yeraltı mezarının sessizliği: "Benim için en uygun yaşama biçiminin yazmak için, bir lambayla ve yazı gereçle-

1. Agy., "24 Kasım 1912", I, s. 136-137. Kafka bu şiiri Hans Heilmann'ın derlemesinden almıştır (*Chinesische Lyrik vom 12. Jahrhundert v. Chr. bis zur Gegenwart*, Münih, 1905). Yalnızca bu derlemeye değil, çeviriler üstünden Çin yazınıyla ilgili bildiği her şeye çok önem verir. 1920 tarihli "Defterler"inde, kaynak ve yazar adı belirtilmemiş, bir başka şiire ve bir Çin söylenceleri kitabından –"Hortlak Masalları"– iki parçaya rastlanır. Şiir şu tümceyle biter: "Yaşamımı sona erdirme arzusuna direnerek geçirdim günlerimi." Kafka bu tümceyi Milena'ya yazdığı bir mektuba da koyar. Kafka'nın Çin bilgeliğiyle yakınlığı doğal olarak "Çin Seddi yapılırken" anlatısını oluşturan parçalara da yansımıştır.

2. *Lettres à Felice*, agy., "14 Ocak'ı 15'ine bağlayan gece", 1913, I, s. 281.

riyle, geniş, ıssız bir mahzene yerleşmek olduğunu düşünmüşümdür sık sık. Örneğin, yemeğimi getirip, her zaman mahzenin en dış kapısının ardına, olduğum yerden çok uzağa koysalar. Üstümde sabahlıkla, tonozların altından geçip yemeğimi almaya gitmek, yapacağım tek gezinti olsa. Sonra masama dönsem, coşkuyla yemeğimi yesem, ardından hemen yeniden çalışmaya başlasam. Neler neler yazardım o zaman kim bilir! Derinliklerden neler neler çıkarırdım! Hem de hiç çaba göstermeden! Çünkü aşırı odaklanma çaba gerektirmez. Ne var ki belki bunu uzun süre yapamazdım, belki de öyle koşullarda kaçınılmaz olan ilk başarısızlıkta da büyük bir delilik nöbetine sığınmak zorunda kalırdım. *Ne dersin sevgilim? Kaçma mahzende yaşayan adamdan!*"[1] Kafka şimdilik asıl konuyu gizlemektedir; Felice'yi, kendisiyle evlenmeye karar verirse, ikisinin de aslında kendi kendilerine evlenceceği, kızın ortalıkta olmayacak bir kocayla, kendisininse yaşamındaki her şey üstünde hakkı olan yazınla evleneceği konusunda –ama çok açıkça– uyarmakla yetinir.

Gelecekteki evliliğiyle ilgili böylesi bir tablo karşısında Felice'nin nasıl isyan ettiği kolaylıkla kestirilebilir; bu yüzden, Kafka onu yatıştırmak için yeniden, ayartılmaya karşı kendini ne kadar iyi savunsa da istencini kadının kırmasına izin veren Çinliyi yardıma çağırır: "Ama sonuçta kadın kendini tutamaz ve lambayı adamın elinden kapar, öyle ya da böyle bu doğru bir harekettir, adamın sağlığı için doğrudur, umalım ki çalışmaları için bir tehlike içermesin, aşka yarar sağlasın; güzel bir şiiri oluşturan, buna karşın özünde kadının kendisi üstüne bir yanılsamasından başka bir şey olmayan nokta budur."[2]

1. Agy., s. 282. Son tümcenin altını Kafka çizmiştir.
2. Agy., "19 Ocak 1913", I, s. 289.

Mahzen öyküsüyle kuşkusuz allak bullak olmuş Felice'nin verdiği tepki karşısında çılgına dönen Kafka olayları ona daha az korkutucu bir biçimde göstermek için çırpınıp durur, kim bilir belki günün ve gecenin her saatinde mahzende yaşayan adam olmayacak, belki arada sırada yeniden yukarı çıkacak, Çinli kültür adamı gibi lambanın elinden alınmasına ses çıkarmayacak, her şeye karşın yataktaki karısının yanına gelecektir. Belki – ama bu zayıf umut iki gün sonra, yine Kafka'nın kesinlikle ustaca her istediğini yaptırdığı Yan-Tse-Tai şiiri yüzünden yok olup gidiverir: "O kültür adamının hiç kuşkusuz belli bir yaşa erişmiş biri olmasına ve ikisi arasında bilgiyle yaşın bir sevgiliyle birlikte yaşamaya pek uygun olmamasına karşın, söz konusu olanın kültür adamının karısı değil de sevgilisi olduğunu fark etmedin mi?" Ozanın "inanılmazlığı olanaksızlığa yeğ tuttuğu"na mı inanmak gerekir? Yoksa "kültür adamıyla karısı arasındakine benzer bir ilişkinin şiirdeki şen şakrak havayı ortadan kaldıracağından" mı korkmuştur? "Şiirdeki sevgili talihsiz değildir, o gün lamba gerçekten söner, işkence o kadar büyük değildir, bununla birlikte şiirde yine de içten içe şen şakrak bir hava vardır. Peki ya söz konusu olan karısı olsaydı, o gece de öyle rastgele bir gece olmasaydı, tüm gecelere, hatta yalnızca gecelere de değil, doğal olarak bütün halinde birlikte yaşama, lamba konusundaki bir kavgayla kısıtlı kalacak bir yaşama örnek oluşturan bir gece olsaydı?"[1] İşte şimdi Felice'yi gereğince uyarır: Bir metresin pek güçlük çekmeden ondan alabildiği şey için, karısının her gün mücadele etmesi gerekecek, buna karşın kendisi o şeyi ona veremeyecektir, "kitaplarına gömülmüş gibi yapsa da ve gece gündüz, her şeyden çok

1. Agy., "21 Ocak'ı 22'sine bağlayan gece", 1913, I, s. 295.

sevdiği, ama tam da o doğuştan yetersizliğiyle sevdiği kadını düşünecek olsa da."[1]

Burada Kafka neredeyse sözü dolaştırmaktan vazgeçer: Gerçekten canla başla çalışmıyormuş da, kendini kaptırmış gibi yapmasına karşın, karısıyla ancak *düşünce-de* bir araya gelebilir. Dolayısıyla, Felice'ye gerçek bir yuvadansa bir manastırı anımsatan bir karı koca yaşamı hazırlamasının nedeni yazın değildir ya da tek neden, asıl neden o değildir, özünde kültür adamından kahramanın öteki yüzünü, savaşçının tam karşıtı "evcimen kişi"yi gizlemek için yararlanır yalnızca: "Karısı o adamı bekler, kuşkusuz kaygıyla ama görünce yüreği mutlulukla dolar, orada birbirlerini seven ve sevmeye hakkı olan insanlar gibi bakışırlar; orada sevgilinin, yüreğindeki iyilik ve sıkıntılarla kültür adamını yan gözle izlemesi bilinmez, orada en sonunda çocuklar bekliyordur... Oysa 'evcimen kişi'nin konutu boştur, orada çocuk olmaz."[2] Daha önce "doğuştan yetersizlik" olarak nitelediği şeye bu apaçık anıştırmadan sonra, Kafka alaycı biçimde, biraz da ikiyüzlülükle şunları ekler: "Sevgilim, sonuçta bu şiir korkunç, böylesini hiç düşünemezdim," evet gerçekten de korkunçtur, ama korkunçluk özellikle açıkça itiraf edemeden, asıl konuya gelmek için gereksinim duyduğu her şeyi şiire yükleyen kendisinden kaynaklanır.

Felice nişanlısının *Günlükler*'ine erişebilseydi, mahzen öyküsünü ve kültür adamı şiirinin "korkunçluğu"nu daha iyi anlayabilirdi kuşkusuz (bu ayrıcalık yalnızca Milena'nın olacaktır, Kafka tüm defterlerini ona verecek, böylece uzun süre ne yapacağını bilemez durumda kalmasına engel olacaktır), çünkü örneğin orada yine

1. Agy.
2. Agy., I, s. 296.

1913 yılında yazılmış şu satırları okuyabilirdi: "Bir arada yaşama mutluluğunun cezası olarak cinsel birleşme. Elden geldiğince perhizkâr, bir bekârdan daha perhizkâr yaşamak; işte benim için bir evliliğe katlanmanın tek çıkar yolu. Peki ama o?"[1] Kafka'nın açıkça sorma yürekliliğini gösteremeden, kendisinden beklediği şeyi oradan öğrenebilirdi: kesinlikle bir aşk evliliği, ama cinsel birleşmenin işin içine olabildiğince az karıştığı, dolayısıyla boş, neredeyse anlaşmalı bir evlilik. Kafka'nın Milena'ya günün birinde cinselliğin kara büyüsü olarak anlattığı şeyden etkili biçimde korunan bir evlilik: "Burada, benim elimde dünya var ve ben karşı tarafa geçmeliyim, ürkütücü bir büyü uğruna, bir hokus pokus, bir bilgelik taşı, bir simya, bir dilek yüzüğü uğruna... Asla; bundan feci korkuyorum."[2] Ama Felice bu korkunun ne olduğunu ve Kafka'nın neden "bunu bir gecede büyüyle elde geçirmeye çalışmak; her günün açık gözlere sunduğunu alelacele, nefes nefese, umutsuzca, gözü dönmüş bir halde büyüyle ele geçirmeye çalışmak"[3] istemediğini daha bilmiyordur, bilseydi onca yıl dayanmasını ve 1914'teki acıklı ayrılıktan sonra, barışmayı çabucak kabul etmesini anlamakta güçlük çekerdik. Doğrusu, o dönemde cinsel ilişki Kafka'ya göre hâlâ "ayırıcı bir bağ"dır, ama her şeye karşın bir bağdır, oysa Milena'nın döneminde birlikteliği

1. *Günlükler*, agy., "14 Ağustos 1913", s. 360.

2. *Milena'ya Mektuplar*, agy., s. 172.

3. Agy. Bkz. *Şato*'nun III. Bölümü'nde Frieda ile Kadastrocu'nun arasındaki aşk sahnesi. Sarılma sırasında K.nın "kendini kayboluyorum sandığı, havası bile yurdundaki havanın zerresini içermeyen saatler [geçer]! Yabancılıktan boğulup gittiği, çılgınca ayartıları karşısında kendisini izlediği yola devamdan ve daha çok kaybolup gitmekten başka şey yapılamayacak yabancı bir yerde bildiği ve daha önce kimsenin ayak atmadığı kadar uzak bir yerde bulunuyorum sandığı saatler!" *Şato*, agy., s. 52. K. o anda öyle sıkıntılıdır ki, hani "ilk sahne"yi tamamlamak istercesine, yan odadan Frieda'yı çağıran Klamm'ın sesi araya girince neredeyse rahatlar.

engelleyen şeye dönüşür: "bir duvar ya da bir dağ, daha doğrusu bir mezar"a.[1] (Kafka'nın Felice'ye teklif etmeye kalkışamadığı anlaşmalı evliliğe, ikinci nişanlısı Julie Wohryzek öyle ya da böyle boyun eğebilecek biri gibi görünür; Kafka'ya göre, kız onun kafasındaki "evlilikle çocukların [kendisi için] şu yeryüzünde en yüce amaç olduğu, ama asla [evlenemeyeceği]"[2] düşüncesini kabullenebilir.

Kafka karısıyla çocuklarının olmasının olanaksızlığını insanlara açıklarken ileri sürdüğü nedenler arasında, elbette önceliği yazına verir, ama özel yaşamında özellikle bastırılmaz arılık gereksinimi üstünde durur. 1913'te "evlenmenin leh ve aleyhindeki nedenler"in dökümünü çıkarırken, öncelikle şunu yazar: "[...] kendi yaşamımın üzerime çullanmasına, kendi şahsımın gereksinimlerine, yaş ve zamanın saldırısına, içimdeki yazma hevesinin beni belli belirsiz sıkıştırmasına, uykusuzluğa, yakın bir cinnetin sezgisine [...] tek başıma katlanacak güçten yoksunum" – bununla birlikte, cinsellikle uzaktan ya da yakından ilgili şeyler: "Mizah dergisinde okuduğum bir nükte, Flaubert'i ve Grillparzer'i anımsayış, gece için hazırlanan yataklar üzerinde anne ve babamın geceliklerinin görünümü, Max'ın evliliği,"[3] tüm bunlar anında aklına bağlanma ve yolunu şaşırma korkusunun kirlenme

1. *Günlükler*, agy., "29 Ocak 1922", s. 603.

2. Julie Wohryzek'in kız kardeşine mektup (Wagenbach, *Kafka-Symposium*'da, agy., s. 45-53). Mektup iki gencin ayrılmasından kısa bir süre sonra yazılmıştır. Yeri gelmişken, o dönemde Julie'nin 30, Kafka'nınsa 36 yaşında olduğunu ve Kafka'nın söylediklerine bakılırsa, kızın "çocuk doğurma gereksinimini artık pek duymaz" olduğunu belirtelim, bu da onun tasarıları için elverişli bir durumdur.

3. *Günlükler*, agy., "21 Temmuz 1913" [Türkçesinde 21 Ağustos, (Ç.N.)], s. 356. Flaubert ve Grillparzer, Kierkegaard'la birlikte Kafka'nın evlilikten uzak durmasını haklı göstermek için en çok başvurduğu, bekâr yazarlardır. Ama onun gözünde, en iyi çözümü yalnız Kleist bulmuştur (ikili intihar ona her zaman çekici gelmiştir, hatta iki kez bunu Felice'ye önerir).

kaygısına karıştığı o eski iç sıkıntısını getirmektedir. 20 Ağustos 1916 tarihli bir başka "bilanço"da, evlilik arılıktan uzak şeyler arasında sayılır, ama bir yandan da yeryüzündeki en yüce amaç olmayı sürdürdüğü için, Kafka'nın iyi yanlarının mı, yoksa kötü yanlarının mı ağır bastığına karar verememesi bir yol tutmasına tümden engel olur. Kafka böylece, biri, tam anlamıyla bir erkek olabilmesi için kendisine evlenmesini buyuran Yahudi yasası, öteki de, evlilik bağını cinsellikten ayırmasını, dolayısıyla da o bağı kısırlaştırmasını dayatan yabancılık yasası olmak üzere, iki bağdaşmaz yasa arasında bocalaya bocalaya, hiçbir yasanın gereğini bütünüyle yerine getirememenin sıkıntısıyla ve ne yaparsa yapsın yasasızlıktan kurtulamamanın verdiği o katlanılmaz duyguyla boğuşur.

Kafka rahatsızlığının kökünü, bu iki çatışkılı yasa arasında bocalamasının yalnızca çok daha derin bir ruhsal bozukluğun görünen yüzü olduğunu yadsıyamayacak kadar iyi tanır; rahatsızlığının ana nedeninin köküne kadar altüst olmuş, kendisini hemen hemen her kadını arzulamaya, sevdiği kadın karşısındaysa buz gibi kalakalmaya iten bir cinsellikte yattığını bilir. Gerçeği uzun süre eğretilemenin ve anıştırmanın alacakaranlığında gizledikten sonra, gün gelir onu Felice'ye itiraf etmesi gerekir: "Asıl korkum –bir insanın söyleyebileceği ya da duyabileceği en kötü şey bu– asla benim olmayacağın. En iyi durumda, çılgınca sadık bir köpek gibi, dalgın dalgın bana verdiğin eli öpmekle yetineceğim[...]. Yanına oturduğumda ve daha önce de olduğu gibi, hemen dibinde bedeninin canlı soluğunu duyduğumda, bir yandan özünde şimdi şu odada olduğum gibi senden uzakta olacağım[...]. Seninle birlikte tüm dünyanın karşısına geçeceğim, görünüşte seninle olacağım ve elimi sana uzatacağım, ama bunların hiçbiri gerçek olmayacak. Kısacası, senden her zaman uzak olmak zorunda

kalacağım ve sen yine de, kendini tehlikeye atacak kadar eğileceksin üstüme."[1]

"Büyük itiraf"ından birkaç yıl sonra, umutsuzluğunun nedenini pek anlayamayan Brod'a, kısa bir süre önce bu kez Milena'yı yitirmesine neden olan o yetersizlik duygusunun kaynağını açıklamaya çalışır: "[...] sonraları, iş öyle bir hal aldı ki iki genç kızdan birinin bedeni bana çekici gelirken, umutlarımı bağladığım (nedeni bu mu yoksa?) kızınki hiç ilgimi çekmez oldu. O kızın benden kaçması olsun (F), onunla anlaşıyor olmamız olsun (M), söz konusu olan yalnızca uzak bir tehlikeydi, hatta belki o kadar uzak bile değildi, ama en ufak olayda, her şey benim için altüst oluyordu. Onurum, gururum yüzünden (ne kadar alçakgönüllü görünürse görünsün, ona boyun eğen Batı Yahudisi), ben ancak nesnemi ulaşamayacağım denli yukarılara yerleştirebilirsem sevebiliyorum birini."[2] Kafka'nın Batı Yahudisi gururunun arkasında, kendisinden zayıflığının gerçek nedenini saklamasını bir yana koyarsak, bu klinik betimlemenin hiç eksiği yoktur.

Kendisinin boğuştuğu ve bütünüyle göreceli olduğunu vurgulamak için kimi zaman ruhsal olarak adlandırılan yetersizlik duygusu, Freud'un çocukluğa dayalı kökenlerini ve "Oidipus" dramıyla yakın ilişkilerini ortaya çıkararak çözülmesini sağladığı gizemlerden biridir. Çocuğun arzusunun yöneldiği anneyle özdeşleştirilen ve nevrozlu yetişkinin iç hiyerarşisinde anne kadar yüksek-lere yerleştirilen sevgili kadın yalnız bu nedenlerden ötürü kutsal bir puta dönüşür: Küçük oğlan için annenin olduğu gibi, ensest tabusundan etkilenir, bu da kendisini sürekli bir iç sıkıntısının, sürekli bir ayartının kaynağına

1. *Lettres à Felice*, agy., "1 Nisan 1913", I, s. 397-398.

2. *Correspondance*, agy., "Max Brod'a Mektup, Nisan ortası 1921", s. 371.

dönüştürür. İşte o zaman da gerçek nesnesinden saptırılan arzu, o tutkulu imge çerçevesinin dışındaki kadınlara, dolayısıyla toplumun alt katmanlarında olmaları ya da kötü bir ün salmaları yüzünden değersizleşmiş kadınlara odaklanır. Geçtiğimiz yüzyılda, genç kentsoyluların ulaşabildikleri kadınlarının büyük bölümünü hizmetçiler, kahyalar, özellikle de fahişeler oluşturur; fahişelerin üstünlüğü, ülküselleştirilmiş anneden çok ama çok uzağa konumlandırıldıkları için, nevrozluyu iç sıkıntısı ve suçluluk yaratan ensestçi hayallerden uzaklaştırabilmeleridir. Kesin olmayan bir üstünlüktür bu doğrusu çünkü çocukluktaki anne tüm arzu ve aşk olanaklarını eline geçirdiğinden, hizmetçi ya da fahişe aracılığıyla birlikte olunan yine odur, öyle ki enseste bağlı suçluluk duygusu asla yitmez ve tüm kadınlardan üstün görülen anne hiyerarşinin en altındakilerle bir tutulur.

Çözümleme kuramı açısından bakıldığında, Kafka'nın durumu öylesine bildik bir durumdur ki ders kitaplarına girebilir kolayca. Onda doğrudan olmasa da, tümdengelim yoluyla, gücü sınırsız babadan nefrete, anneye –çocuklukta çoğunlukla evde olmadığı ölçüde arzulanan bir anneye– tutkulu bağlılığa; ergenin bir kahya kadın tarafından eğitilmesine, daha sonra da neredeyse bütünüyle fahişelerle[1] ve birahanelerde, kafelerde çalışan Jos-

1. Kafka bu bakımdan, yazın kafelerinde uzun süre geçirdikten sonra genelevlere uğramaktan hoşlanan Praglı genç Yahudilerden farklı değildir. *Günlükler*'inin ilk yılları, kendisinin sık sık düşünü kurduğu o evlere ziyaretlerinin izlerini taşır. Ne var ki, sonrasında hiç kuşkusuz evlilik tasarılarının yol açtığı bunalıma ve yaşamında gitgide daha çok uygulamaya başladığı çileci sıkıdüzene bağlı nedenlerden ötürü, oralara gitmeyi bırakır. Ama romanlarında fahişeliğe ayırdığı yer çok önemlidir: *Kayıp*'taki çok şişman Brunelda önce bir şarkıcı olarak tanıtılır, meslek yaşamını kapalı kapıları ve kocaman numarasıyla genelevden başka bir şey olamayacak gizemli bir kurumda noktalar; *Şato*'daki Beyler Oteli de, en açık işleviyle ve cinsiyetlerin gizliden gizliye birbirlerine yaklaşmasında oynadığı rolle yetinecek olursak, bayağı bir genelevdir düpedüz. Kafka'nın romanlarında kadını yalnızca fahişenin yanında ya da kimi zaman

sie'lerle ya da Effie'lerle kısıtlı bir cinsel alışverişe; son olarak da anne-eşin yansıtıldığı her kadın önünde arzunun başarısız olmasına rastlanır.

Milena'ya "anne", küçük kız kardeşi Ottla'ya "büyükanne" diyen Kafka neredeyse ilişkilerinin ensestçi yanından, dolayısıyla da yetersizliğinin gerçek niteliğinden (annesiyle babasının yatağının üstündeki gececiklerin görünümünü, aynı şekilde karı koca odalarının ve çocuk odalarının kendisinde sürekli olarak uyandırdığı ensestçi düşünceleri anımsayalım) kuşkulanıyor gibidir. Ayrıca, sevdiği kadını göklere çıkarmaya kalktığında, bunu ancak kendisinin dokunamayacağı bir doruğa yerleştirmek için yaptığını da sezer. Kaldı ki, Freud'un kendi durumunu açıklayabilecek kuramını da biliyordur, hatta "bütün bu sözde hastalıklar"ın "herhangi bir anakaraya demir atması"[1] olduğunu söyleyerek, o kuramı belli bir noktaya kadar kabul eder; ama psikanalizin asıl varlık nedenini oluşturan tedavi yolunu kesin olarak reddeder, bunun nedeni hiç kuşkusuz kendi üzüntüsünün demir attığı derinliklerde, iyileşmek istemenin gözüne bir canlının organlarını değiştirmeye çalışmak kadar delice görünmesidir. Haklı olarak rahatsızlığını "bir içgüdü hastalığı"[2]

fahişe figürüyle karışarak küçük hizmetçi –*Dava*'da Elsa ve Leni, *Şato*'da Frieda ve Pepi– temsil eder, kahraman onu düşteymiş gibi elde eder, ondan bunu istemesine bile gerek olmaz.

1. *Milena'ya Mektuplar*, agy., büyük olasılıkla "Kasım 1920 sonu", s. 244: "Anlamadığını söylüyorsun Milena. İstersen bunu 'hastalık' olarak görüp öyle anlamaya çalış. Psikanalizin, ortaya çıkardığına inandığı birçok hastalık belirtisinden biri. Ben bunu hastalık olarak nitelemiyor ve psikanalizin terapi kısmında vahim bir yanılgı görüyorum. Bütün bu sözde hastalıklar, ne kadar üzücü görünüyor olursa olsun, inançla ilgili olgular, zora düşen insanın herhangi bir anakaraya demir atması[ndan] başka bir şey değil [...]. Burada tedavi diye bir şey söz konusu olabilir mi?". Ayrıca bkz. *Préparatifs de noce à la campagne*, *agy.,Cahiers divers et feuilles volantes*, s. 295. Milena'ya yazdığı mektuptan bu parça oraya da bir sözcük dışında olduğu gibi alınmıştır.

2. *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, Nisan ortası 1921", s. 371: "Kendi içinde bunda olağanüstü bir şey yok, sen de eski öykülerinden birinde, doğru-

olarak gördüğünden ve belki yine haksız sayılamayacak biçimde, kişisel olarak kendisi açısından, böyle bir hastalığa yakalanmış insanın hiçbir yolla tedavi edilemeyeceğine inandığından, cinsellikle ilgili her şeyin sertçe gemlendiği bir arılık dünyasına kapanarak, güçsüz içgüdüsüne *karşı* yaşamaya karar verir.

Ayrıca, zamanın getirdiği bir hastalık olan içgüdü hastalığı konusunda Kafka yanılmaz, öte yandan o hastalığa başkaları da yakalanmış olsa da, onların elinde "her birindeki yaşama gücüne göre" her zaman düzelme olanaklarının, çarelerin, kötünün iyisi çözümlerin bulunduğunu düşünür; oysa kendisi hiçbir çareye başvuramayacaktır, "[...] yapabileceğim en iyi şey, bir yandan da dışarıdan bir tanığın (ve daha fazla benim) ortada kurtarılacak neyin kaldığını anlayamayacağı bir duruma sığınmak üzere kaçmak[...]."[1] Bekârlığı kabullenmek; içten içe ulaşılabilir olarak gördüğü kadınları alıp, ruhsal bozukluğun yasakladığı kadınları bırakmak; bu zorunlu kısıtlamanın üstüne onun sevinç ve özgürlük adına verdiği her şeyden yararlanarak, onu sürekli sözümona normallikle karşılaştırıp da katlanılmaz kılmadan bir yaşam kurmak – benzer bir rahatsızlığa yakalanan insanların çoğu ona boyun eğmek zorunda kaldığı için büyük bir sıkıntı çekmez, bir eksikliğin farkında olduklarında bile kendilerini lanetli görmeyi akıllarından geçirmezler. Kafka'ysa öyle kolay kolay avunamaz (Madrid'de yaşayan, bu konuyla ilgili kendisine sorular sorduğu dayısı, zaman zaman evlenmediğine pişman olsa da, genel olarak baktığında yazgısından son derece hoşnut olduğunu söyleyerek onu

su incelikle işlemiştin bu konuyu: Bir içgüdü hastalığı bu, zamanımızın meyvesi [...]."

1. Agy.

kuşkusuz şaşırtmıştır);[1] herkesin başvurduğu çarelere doğal olarak böylesi bir durumda kendisi ulaşamayacaktır ve onlardan yararlanmasını engelleyen şey yalnız azalan bir "yaşama gücü" değil, aynı zamanda içinde korkunç biçimde çarpışan ve her biri en zorlayıcı buyruklarını kabul ettirerek, yalnızca onu yıkmak için güçlerini birleştiren iki yasadır.

Kafka cinsel birleşmeyi "bir arada yaşama mutluluğunun cezası"yla ya da "aradaki sınırın üzücü biçimde yıkılması"yla bir tutarak, Yahudi yasasından iki kez kopar, önce o yasanın kutsal bir zorunluluk olarak gördüğü şeyi yerdiği için, sonra da bunu bedeni kendi içinde bir lanet olarak gören bambaşka bir geleneğe –Hıristiyan ya da isterseniz Paulusçu gelenekle diyelim– uyacak biçimde yaptığı için. Yaşamın anlamını genişletmek için her şeyden çok evlenmeye önem veren Kafka pekâlâ Musa'nın soyundan geliyorsa da, cinsel birleşmeyi reddeden Kafka daha çok, bilindiği üzere, sonradan Yahudi olmuş biri ve tam bir geçiş dönemi temsilcisi olarak, kendisi de atalardan kalma yasayı değiştirme görevini üstlenip en sonunda o yasayı geçersiz ilan eden (doğrusu bu başarısı aralarındaki benzerliğin sınırını göstermektedir) Aziz Paulus'un öğrencisi sayılabilir. Bununla birlikte, belirtmekte yarar var, Kafka'nın bu suçlu ve horgörülen beden tanrıbilimini bilinçli olarak benimsediğini açıkça gösteren hiçbir şey yoktur; mektuplarında ve defterlerinde Aziz Paulus'un adını hiç anmaz (oysa İsa figürüne bir-

1. Geleceğiyle ilgili kendisine işkence etmeye başladığı dönemde, annesi her ailede yüceltilen bir sağduyuyla bunu ona söyler: "Söz konusu nöbetleri silip atacak binlerce çare vardı. İçlerinde en akla yakını ise bir daha kendisinden kopamayacak gibi bir kıza gönlümü kaptırmamdı. [...] Ama Madrid'deki dayım gibi bekâr kalırsam, bu da benim için bir felaket sayılmazdı; aklı başında biriydim çünkü, yaşamıma bir çeki düzen vermenin üstesinden gelebilirdim." *Günlükler*, agy., "19 Aralık 1911", s. 196-197. Ama Kafka bu noktada annesinin ona ilişkin görüşünün "gerçekdışı ve çocuksu" olduğunu da belirtir.

çok kez değinir) havariyi pek tanımıyor gibidir,[1] ama Kilise yaşamının kimi dönemlerinde ona çekici gelmişse de –geldiğini biliyoruz– yalnızca çilecilik ve arılık gereksinimini doğrulamaya en elverişli düşünce akımının aracılığıyla olmuştur belki de bu.[2] Kaldı ki Kafka'nın Paulusçu öğretinin kimi noktalarından bilinçli olarak mı etkilendiğinin, yoksa yalnız her şeyden el etek çekme gereksinimiyle o noktalara bilmeden mi yaklaştığının pek önemi yoktur, asıl önemli olan delicesine uymak istediği ve ken-

1. Buna karşın, doğrusunu isterseniz, yapıtında bir başkasının aracılığıyla ve neyin ciddi, neyin alay olduğu kolay kolay anlaşılmayan bir adbilimi anıştırmasıyla, üstü kapalı olarak ortaya çıkar. *Şato*'nun önemli kahramanlarından birinin adı, Elçilerin İşleri'nde Aziz Paulus'un arkadaşı ve sağ kolu olarak anlatılan, yorulmak bilmez misyonerinki gibi Barnabas'tır. Romandaki Barnabas da misyonerdir, çünkü Şato'nun elçisi olarak, Beylerin mesajlarını K.ya iletmekle görevlidir; o da yorulmak nedir bilmez gerçekten, iç karartıcı biçimde gelişen olaylar bunu kanıtlar. K. önceleri, en sonunda Şato'nun yüksek çevreleriyle ilişki kurmasını sağlayacağına inandığı bu haberciye bağlar tüm büyük umutlarını, ama çok geçmeden düş kırıklığına uğrar; yakından bakıldığında ve ipek giysisini çıkardığında, Barnabas'ın değersiz bir uşak olduğu ortaya çıkar, ne bir mevkii, ne "resmî" bir giysisi vardır, üstelik taşıyacak bir mesajı da olmamıştır hiç. K. büyük ölçüde bu yalancı ve etkisiz adama, gerçekte en az kendisi kadar güçsüz, kendisinden de çocuksu, "ipiyle kuyuya inilmeyecek" bu adama aşırı güvendiğinden yıkıma sürüklenir.

2. Yine de *Dava*'nın en önemli sahnelerinden birinin katedralde geçmesi ve sözde bir İtalyan müşteriyi gezdirmek için orada bulunan Josef K.ya hapishane rahibinin, görünüşe göre bir Katolik papazının seslenmesi dikkat çekicidir; bu rahip onunla o ana dek kimsenin göstermediği bir ağırbaşlılık ve gerçek bir ilgiyle davasından konuşur; ne var ki, rahibin ona üstüne düşünmesi için anlattığı ünlü Söylence'nin bilinen hiçbir tanrıbilimde yeri yoktur; üstelik Josef K. ondan bir şey anlamaz ve söylence yazgısına boyun eğmesine engel olmaz. *Dava*'nın "K.nın Annesini Ziyareti" adlı tamamlanmamış bir bölümünde, kahramanın üç yıldır görmediği ve o arada gözleri neredeyse kör olmuş annesinin son zamanlarda şaşırtıcı bir yobazlık sergilediği söylenir; kadın zar zor yürüyebilmesine karşın, her pazar güç bela kiliseye gider, bu da Joseph K.nın içinde "tiksintiye yakın bir duygu" uyandırır. Bu açıklamaya bakılırsa, K.nın Katolik bir aileden geldiği, annesinin dindarlığından iğrendiği için dindar olmadığı söylenebilir. Ama K.nın dinine tamamlanmamış bir bölümün yalnızca bu parçasında değinildiğine göre, bundan bir sonuç çıkarmak yersiz olacaktır. Katedrali ziyareti ve görünüşte rahipten beklediği yardım konusunda yapabileceğimiz tek şey, Kafka'nın *Dava*'ya başlamadan iki yıl önce, "Hıristiyan Cemaati" örgütü havarisine mektup yazarak "tek kurtuluş şansı"nı yakalamaya çalıştığını anımsatmaktır. Bkz. daha önce, s. 130.

disini evlilikten olduğu kadar bekârlıktan da uzak tutarak, ona korkunç hastalık yolundan başka yol bırakmayan iki yasanın alt edilemez karşıtlığıdır.[1]

Dolayısıyla, Kafka'nın yasallaştırılmış bir dünyaya dönmek için aldığı zorlayıcı önlemler, kendisinin iç düzeninde sonradan kazandıkları, perhizle ya da ideolojiyle ilgili değerden bağımsız olarak bakıldığında, hep aynı özelliği sergilerler: İster beslenme ister cinsel ilişkiler isterse toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için uygulansınlar, hepsinin kökeni özünde Yahudilere özgü yasalara bağlılık ilkesine dayanır ve hepsi bu bağlılığı tersine çevirir, değil mi ki bu alanda, aşırıya kaçmakla yapılması gerekeni yapmamak, sonuç olarak da yasaya en çok uymaya çalışıldığı noktada onu çiğnemek aynı kapıya çıkar.

Kafka ödünsüz etyemezliğiyle kan tabusunu çiğnemediğinden emin olur ama yasağı her türlü etin tüketimine yayarak, yasanın korumakla görevli olduğu, izin verilenle izin verilmeyen ayrımını ortadan kaldırır, başka bir deyişle ölümcül bir saltık arayışı adına yasayı öldürür (çünkü onun etyemezliği yemek yemeyi reddedişinin toplumsal açıdan kabul edilebilir bir biçimidir yalnızca). Cinsellikten arınmış bir evlilik arzusu da kendisini yasa tanımazlığı yüzünden sürekli karşı karşıya kalabildiği suçlara karşı etkili biçimde korur; gelgelelim, koruyucu önlem amacını o kadar aşar ki hem birlikteliğin varoluş nedenini hem de onu gerekli kılan şeyi yok eder. Yahudilere özgü yasalara bağlılık açısından bakıldığında, bütün halinde bir şeyi yeterince yapamama kaygısını ve bir o

1. Kafka hastalığa yakalandığını anlar anlamaz, veremini nişanlanmasından kaynaklanan uzun bunalımla ilgili ruhsal çatışmanın sonucu olarak görür: "Kimi zaman beynim ve akciğerlerim haberim olmadan anlaşmışlar gibi geliyor bana.'Böyle gidemez' demiş beyin, beş yıl sonra da akciğerler ona yardım etmeye hazır olduklarını bildirmişler," *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, Eylül ortası 1917", s. 197.

kadar zorlayıcı fazlasını yapma gereksinimini açığa vuran bu sürekli aşırılık, bir tek yabancı bir ideolojiden ödünç aldıkları yüzünden tekinsiz değildir; birazcık ertelenen bir intihar biçiminde, yalnızca yaşamdaki yıkıcı güçlere yardım ederek, en büyük günaha sürüklemesiyle gerçek bir küfürdür.

Kafka'daki sıkıdüzen sisteminde, onu gizliden gizliye hazırlayan özezerliğin dışında dikkat çeken bir başka şey de, ilk bakışta ne kadar olumsuz görünürse görünsün, bu sistemin uzlaşmaz olanı uzlaştırmaya yönelik ya da Freud'un düşle nevroz belirtisi konusunda söylediği gibi, birbirine taban tabana zıt iki eğilim arasında ayakta kalabilecek bir uzlaşma yaratmaya yönelik büyük bir çabanın sonucu olmasıdır. Freud'a göre, aslında, düşteki imgeyle nevroz belirtisi her zaman itilmiş bir arzunun biçim değiştirmiş bir ifadesini yansıtır ama gerek yasaklı arzuyu, gerekse onun açığa çıkmasını engelleyen sansürü büründükleri biçimin altından sızdıracak biçimde işlerler. Dolayısıyla, işlem iki tarafta da bir yarı başarısızlık ya da bir yarı başarıyla sonuçlanır: İtilmeyle uyuşmak zorunda kalan gizli arzu her şeye karşın, doğruya doğru, onu büyük ölçüde bulanıklaştıran bir yer ve biçim değiştirme pahasına, kendine yol açmayı başarır; öte yandan, böylece başarısızlığa uğrayan sansür de her şeye karşın işinin büyük bölümünü yapar; çünkü arzunun doğrudan söz almasına engel olup, yalnızca yasaklı ya da yakışıksız içeriği saçmalığın içinde bütünüyle yitip giden, yersiz bir mesaj aracılığıyla konuşmasına izin verir. Kaldı ki Kafka' nın yitik yasaya karşı duyduğu sevgiyi ve nefreti açığa vurmak için ilke edindiği, hastalık belirtisi niteliğindeki eylemler de bir uzlaşma için yaratılmış anlamlı bir dil kadar değerlidirler: Onun sistemini belirleyen, birbiriyle bütünüyle çelişen iki arzuyu bir ölçüde baskı altına alarak –perhiz ve cinsel açıdan kendini tutma– alt edilemedikleri alan-

da, kendilerini birlikte açığa vurmalarına ve yan yana, karşı karşıya birbirlerini doğrulamalarına izin verir.

Kafka farkında olmadan, dinlerin ve resmî öğretilerin dışında kalmış küçük topluluklara duyduğu ilgiye kendini kaptırarak, Yahudi olmama olanaksızlığıyla hâlâ Yahudi olmanın ya da gerçek anlamda yeniden bir Yahudiye dönüşmenin olanaksızlığını uzlaştırma gereksinimine boyun eğmiştir belki yine. O süreçte, aynı zamanda ulusların arasında bir mezhep oluşturan bir halktan geldiği için, genel anlamda mezhepçiliğe olan ilgisini, bir yandan uzak kökenlerine özlemle dolu bir saygıyla, öte yandan kalıtımsal engellerden kurtulmuş, küçük bir grubun ya da bireysel bir esinin canlandırdığı bir inanç arayışıyla, demek ki kan ve tarih bağlarının onu hapsettiği daracık çevreden kurtulma gereksinimine başlı başına tanıklık eden şeyle açığa vurur. Mezhepten de besinle ve cinsellikle olan ilişkilerini düzenleyen akıldışı mantığa göre yararlanır: Mezhebin yerine bu kez güncel ve dünyaya karşı kendi yasallıklarını temel almış azınlıkları koyarak, "eski olağanüstü zamanlar"da halkına kavuşmak ve şimdiki zamanda halkından kaçmak için kullanır onu.

Kafka'nın yaşamının her döneminde çeşit çeşit düşünce hareketlerine karşı –Prag'daki anarşist çevreler, özgürlükçü püritanizm; Husçuların öğretileri; Rudolf Steiner'in antropozofisi; Moravyalı Kardeşler ya da yeni bir doğal tıp yönteminin yaratıcısı Moritz Schnitzer[1] adlı

1. Kuzey Bohemya'da, Warnsdorf'ta fabrika işleten, Kafka'nın 1911'de tanıştığı ve onun yaşamında daha çok uğursuz bir rol üstlenen bu havari üstüne bir şeyler söylemek yerinde olur. Schnitzer onun tüm rahatsızlıklarının omuriliğine biriken zehirlerden kaynaklandığını düşündüğünden, kendisine son derece katı bir yaşam biçimi salık verir, Kafka da hemen söylediklerini yapmaya başlar. Hiç kuşkusuz onun etkisiyle etyemez olur ve "sistem"ini oluşturmaya başlar. 1917'de hasta olduğunda, Schnitzer'e mektup yazıp tam bir oruç tutmaya başlamasının gerekip gerekmediğini sorar (veremliyken!); ama fabrikacı, işlerin hiç kuşku yok ki sarpa sardığını anladığından, yanıt vermekten kaçınır.

birinin düşünceleri– sergilediği yarı tutkulu, yarı alaycı meraka bakarsak, bu pek birbirine benzemeyen öğretilerde ona çekici gelen şeyin ideolojik içerikten çok, başta inançla ve dinle olan çelişkili ilişkileri olmak üzere, kendisinin birtakım sorunlarına çözüm sunan mezhep ruhu olduğunu düşünürüz ister istemez.

Aslında mezhep düşüncesi, ister siyasal olsun, ister dinsel, her zaman aynı anda gerçekleştirilmesi çok güç iki hareket arasında bir uzlaşma sağlama denemesini simgeler: Ayrılmak ve birleşmek, çoğunluktan kopmak ve yeni bir topluluğun içinde başka yalnızlarla birleşmek; öyle ki o topluluğu kurulu düzenlerin dışında bir arada tutan şey tam da bir azınlık olarak kalmasına yol açan şeydir. Kafka sürekli hem ortak engelleri aşmasını hem de bir topluluğun sıcaklığıyla kaynaşmasını sağlayacak bir çıkış yolu aradığından, mezhebin yandaşları için sorunları kendine özgü biçimde çözüşünden etkilenmeden edemez. Ama bunalımlı bir döneminde Schnitzer adlı kişiden ya da bir "Hıristiyan Cemaati" havarisinden etkilenebilse de, gördüğümüz üzere, o doğaçlama kurtarıcıların zayıflıklarını ve gülünçlüklerini görmezden gelmeye kadar vardırmaz işi, asla meraktan ya da hayranlıktan duygusal gereksinimlerini belli bir noktaya dek giderebilecek, körü körüne benimsemeye geçmez. Kendini evindeymiş gibi hissetmediğine onca yandığı noktada,

Kafka, kendisinin de aptal olarak nitelediği, buna karşın öğütlerini tartışmadan yerine getirdiği bu adamla ilgili olarak, arkadaşı Felix Weltsch'in kuşkularına yanıt vermek için şunları yazar: "Onunla ilgili söylediklerin çok doğru, ne var ki bu tür insanları çok kolay küçümsüyoruz. Sanattan bütünüyle yoksun, dolayısıyla son derece içten, dolayısıyla konuşmacı, yazar ve hatta düşünür olarak hiçbir özelliği yok, yalnızca senin söylediğin gibi basit biri değil, düpedüz salağın teki. Buna karşın, karşısına geç otur, bak ona, kendisini ve yaptığı işi genel anlamda değerlendirmeyi dene, bir an olsun onun bakışına yaklaşmaya çalış – o zaman ondan kurtulmanın çok da kolay olmadığını anlarsın." *Correspondance*, "Ekim ortası ya da sonu, 1917", s. 226.

mezhepler karşısında, Doğu Yahudiliği karşısında da olduğu gibi, uzakta, "Franz Kafka kadar yalnız" biçimde, bir örneği daha bulunmayan durumunun kendisine dayattığı gözlem görevinin başında durması gerekir.

Kesinlikle hem inançlarının köktenciliğine hem de topluluklarının canlı yanlarına hayran olduğu o bağnaz çileciler, o özgürlükçü anarşistler, o meczuplar arasında, onları örnek alarak hiçbir şey elde edemeyeceğini kendisinden iyi bilen biri yoktur kuşkusuz. Çünkü onların kendilerini bir köşeye çekip içinde yaşadıkları ortamın uymacılığına karşı gelebilmelerinin nedeni, onda olmayan her şeyi –bir toprak, bir yasa, kendileri için yaratılmış bir dünyada kabul edilmiş bir yer– doğuştan elde etmiş olmalarıdır. Onlar yasaya uygun olarak ellerinde olan şeyi reddedebilecek durumdadırlar, çünkü o şey ellerindedir ve ateşli reformculukları yüzünden geçerli duruma başkaldırdıklarında, her şeye karşın canlı, büyük bir toplumsal gruba bağlı oldukları ölçüde rahat hareket edebilirler. Onların izinden gitmeye çalışmak yine "-miş gibi" yapmak, kendine yalan söylemek ve başkasını aldatmak anlamına gelecektir; asimile olmuş Yahudinin o etkisiz öykünmesini yinelemek ve Kafka'nın zaten içine fazlasıyla gömüldüğü o eski suçluluk batağına düşmek olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bir yandan insanlar arasındaki uzaklık onun için aşılmaz olarak kalacak, bir yandan da insanlarla görüşmesi sürekli olarak yerinden olan, sürekli olarak kendisini temize çıkarmak zorunda kalan, melez yaratık yaşamına karşı eline bir kanıt daha verecektir yalnızca.

Dolayısıyla, kendi yollarını izlerken sergiledikleri yüreklilik yüzünden uzaktan hayranlık duyduğu havariler ve yandaşlarının ona öğretebilecekleri bir şey yoktur, kaçma girişimlerinin saçmalığını tersten kanıtlayarak ve onu yaşamdaki mutsuzluğunun kökenine hiç olmadığı

kadar sürükleyerek, kendisine yalnızca olumsuz anlamda yardımcı olurlar. Bunu elbette onlara yaklaşmaya kalkıştığı ender zamanlarda, daha bir adım atmadan önce bile biliyordur (örneğin Rudolf Steiner'i bir kez görmeye giderken yaptığı işin boş olduğunu önceden bilir, kaldı ki böylesi durumlarda her zaman olduğu gibi, ziyaretinin öyküsü çabucak gülünç bir hal alır[1]). Buna karşın, onlardan büyülenmeyi sürdürür, daha doğrusu onları kendi ikircilliklerinin ifadesi için kullanmayı sürdürür, bunun için de çok elverişlidirler çünkü bir yandan –hepsi inançlıdır ve aynı zamanda başkaldırıyorlardır– kendisine benziyorlardır hâlâ. İşte Kafka düzenli toplumların dışına konumlanmış bu roman kahramanlarına benzer figürler sayesinde, "aile romanı"nın tüm karşıt izleklerini –demek ki bengi bir halkın içinde doğmuş olmakla övünmek ve bu alınyazısıyla başlangıçtan beri ilgili olan küçük düşürücü şeyler konusunda avunmak, hatta öç almak– bir arada işleyebilir.

* * *

Yasa Kafka'yı rahat bırakmaz, bunun nedeni tam da ondan gizlenmesi ve kendisinin de ne onsuz yaşayabildiğinden ne de onu yeniden yaratabildiğinden, ortaya çıkması için sürekli olarak yasayı zorlamasıdır. Anlaşılmaz, kapalı, saçma, yalnızca bağlayıcı kararlarıyla açığa çıkan yasadır "Hüküm"de hem yüce hem yaşlı yargıç-babanın korkunç sesiyle dile getirilen; Josef K.nın bir işçi mahallesinin yoksul yapıları arasında, koridorlarda ve tavan aralarında kovaladığı da odur (kovalayan yasa değildir, uğraştığı adalet o kendisine geldiğinde sanığı yakalar, ama

1. *Günlükler*, agy., "26 ve 28 Mart 1911", s. 26-27, 110.

ona gitmek için hiçbir şey yapmaz); *Ceza Kolonisinde* metnindeki Eski Kumandan'ın anlaşılmaz yazılarındaki, üst üste yazıla yazıla, öğeler eklene eklene okunmaz olduğundan, yargıyı ancak doğrudan Mahkûm'un canlı etine basıldığında gösteren şey de odur. Kafka da akciğerlerindeki yara gerçekten kendisinin inandığı gibi yalnızca aklanma arayışının sürekli olarak içinde açtığı o öteki, görünmez yaranın simgesiyse, cezanın kendiliğinden işleyişinde açığa vurulan ve tüm hukuk kavramlarını aynı oranda küçümseyen o içkin yasa yüzünden ölmüştür. Kaldı ki kahramanları bunu ona önceden söylemişlerdir: Vereni olmayan buyruğun yaşatma gücünü yitirdiği bir iç dünyada, acımasızlaşan yasanın elinde eksiksiz bir öldürme gücünden başka bir şey kalmaz.

Kendini neyle, niçin, kime karşı temize çıkarmasını bilmeyen, kanıtsız da yapamayan Kafka delice yasa düşkünlüğüne bir çare arar durur, kimi zaman *Dava*'daki, Josef K.nın anlamını kavrayabilse kendine önemli bir ders çıkaracağı ünlü Söylence'de olduğu gibi, onu bulmaya çok yakınlaşır. Söylence'de, taşralı, dolayısıyla bilgisiz bir adam, bir *am ha harets*,[1] Yasa'nın kapısına dayanır ve içeri girmek ister. Kapı açıktır ama eşikte bekleyen korkunç bekçi "şimdi" içeri girmesini yasaklar, adam da er ya da geç kendisine verilmesi gerekecek izni beklemeye karar verir. Tüm yaşamını bu umutsuz bekleyişle geçirir, çünkü bekçi ona hiçbir söz vermemiştir, adam sonunda o kapının yalnızca kendisi için olduğunu öğrendikten hemen sonra bitkinlikten ölür. Hem övüngen hem de çocuksu biri olan bekçinin tehditlerine aldırmasa, kendisi için öngörülmüş tek yola ulaşabilecektir oysa: Kendi yolu onun için hazırlandığından ve dolayısıyla

1. *Am ha harets* ya da "toprağın insanı", aşağı yukarı okuması yazması olmayanla eşanlamlıdır çünkü Talmud üstünde çalışmamış kişi için kullanılır.

onu amacına götürebilecek olduğundan, herhangi bir yetkili tarafından ne yasaklanabilir ne salık verilebilir ne dayatılabilir.

Taşralı adam bekçinin zorbalığını simgelediği ortak tabuların üstüne kendi kişisel yasasını koyma yürekliliğini gösteremediği için başarısız olmuştur. Kafka da onun gibi başarısız olur – ne var ki gerçek yaşamda eksikliğini iliklerine kadar hissettiği karar gücü yazının bambaşka dünyasında sağlanacak, orada en sonunda tek başına düşünmekte ve gerçekliğini göstermekte özgür olduğu için, ancak yazılarının yüksek mahkemesinde yargılanabilecektir.

İkinci bölüm

6

KAÇIŞ

Brod'un aktardığına göre,[1] Kafka yapıtının bütününe "Babanın Etki Alanından Kaçma Girişimi" adını vermek istemiştir, bu yalnızca baba ile oğul arasında hiçbir zaman bir çözüme bağlanamayan eski hesaplaşmayı bir kez daha akla getirdiği için değil, özellikle Kafka'nın genel anlamda yazından ne beklediğini ve kendisine göre, gerek kendi yaratısında, gerekse yaşamının gelişiminde doğrudan yazının yarattığı şeyi gün ışığına çıkarması bakımından çok anlamlı bir başlıktır. Kendisini her şeye karşın babaya bağımlı kılan bağları koparma işini öykülerinden bekleyebilmesi için, ister istemez kendi yazılarının olmasa da, yazının kurtarıcı gücüne inanması gerekir; zamansallığın karmaşalarından ve düzensizliklerinden yüce, bununla birlikte yeryüzünün yitik bütünlüğüne ve arılığına yeniden kavuşmasını sağlayabilecek, aşkın bir yazına inanması gerekir. Doğrudan yazı aracılığıyla kurtuluşa, o kurtuluşu bulabilmek pahasına ne kadar büyük özverilerde bulunulması gerektiğini sezdiğinde bile inanması gerekir (özverilerin ne kadar büyük olduğunu da çok iyi biliyordur, öyle ki gerçekleşen bir kaçış-

1. Max Brod, *Franz Kafka. Souvenirs et documents*, agy., s. 35.

tan değil, yalnız bir girişimden, demek ki başarıya ulaşma şansı düşük bir denemeden söz eder).

Kafka'nın gündelik yaşamını ve işlerini ona göre düzenlediği bu inanç –o olmadan ne yaşamöyküsü ne de yapıtı gerçekten anlaşılabilirdi–, her ne kadar umudun korunması için elverişli olsa da, özünde birtakım öngörülmedik güçlükler doğurur, bunların en önemlisi de kurtarıcı yazının ona biçilen yüce rolü üstlenmek yerine, durum gereği kuşkunun, başkaldırının, en karanlık ve en öldürücü arzuların anarşisinin pençesindeki bir ruhsal yaşamın derinliklerine inmesidir. Babanın etki alanından kaçmak için yazmak demek, yazını bile bile inançtan uzak bir amaç için kullanmak ve bunun sonucunda, kurtuluşa uzanan yazarın tam da kurtulmaya çalıştığı suçluluk duygusunun bütün ağırlığını ona yüklemek demektir. Burada söz konusu olan babanın etki alanı hiç kuşkusuz aynı zamanda Yahudiliğin etki alanıdır, oradan kaçma arzusu ayrıca Yahudi-Alman yazarlarınkine benzer bir yadsıma isteği içerir, oysa Kafka temel esinlerini "babanın Yahudiliğinden kopma" arzularından alıp, kendisine göre dönmeliğin ve sahteciliğin yapıtını ortaya koydukları için o insanları her zaman sertçe eleştirmiştir.[1] Son olarak da, yazın aracılığıyla kaçma işi, ancak amansız düşmanın –oğlun ona yüklediği kuşku uyandıran şiddet, karanlık duygular ve bütünüyle itiraf edilmeyen hınç duygularıyla birlikte baba– özellikle onu ortadan kaldırmak için düşünülmüş metnin dokusu içine sokulmasıyla gerçekleşebileceği için, daha da karmaşıklaşır; öyle ki yazı çifte saygısızlığının cezası olarak gerçekliğin karanlık işleriyle ciddi biçimde uğraşmak zorunda kalır ve bataktan kendisini çıkarmadan hiç kimseyi kurtaramaz.

1. Bkz. daha önce, s. 62-63, Brod'a yazdığı, Karl Kraus'la ilgili mektup ve daha ileride, s. 230 ve devamı.

Uzaklaşmak istediği sağlıksız gerçeklik ele aldığı konunun merkezindeyken, yapıtı bir kurtuluş harekatında kullanması, doğrusunu söylemek gerekirse akıldışı bir girişimdir, Kafka da başlarda bu girişimin içerdiği güçlükleri pek kestirememiş gibidir. Gençlik öykülerindeki tona ve içeriğe bakarak, onun özgürleşme düşlerine bir biçim kazandırmak ve hiç kuşkusuz ünlenmek için (adını basılı durumda görünce bunun tersini söylemesi[1] alçakgönüllülüğünün kanıtı değildir, bu daha çok aşırılığı yüzünden baskı altında tutmaya çalıştığı dizginsiz bir ihtirası kanıtlayabilir), beğenisiyle, yaptığı oyunlarla, imgeleminin gücünün bilincinde olan her genç gibi yazdığını varsayabiliriz. Kuşkusuz yazın daha o dönemde yaşamında çok büyük bir yer kaplıyordur, öte yandan daha takıntılı durumda değildir, yazın ancak hani içinden "tıpkı bir doğum olayındaki gibi pislik ve sümüksü sıvılarla örtülmüş"[2] olarak çıkan, bütün varlığının yansıdığı, yazma ediminin hangi koşullar altında özgürleşme olduğunu kendisine öğreten "Hüküm" öyküsünün sarsıcı deneyiminden sonra bir takıntıya dönüşmüştür. O ana dek, üstelik ve özellikle ilk romanını yazarken, "yazmanın yüz kızartıcı aşağılıkları"nı aşamadığını düşünürken, artık kağıdın üstünde kendine düşlenen bir özgürlük anı sağlamak için değil, gerçekten inanarak, tanık olduğu gerçek yazına bütün benliğiyle boyun eğerek, kendine yeni bir ruh kazandırmak için yazar sonrasında.

Yazıya bu kez kurtarıcı gücü kazandıran bu değişimi Kafka "Hüküm"ün yaratıldığı o unutulmaz gecenin erte-

1. *Correspondance*, agy., "12 Şubat 1907", s. 50. Brod'un, arkadaşı o dönemde daha hiçbir şey yayımlamadığına göre, biraz aşırı bir heyecanla, ondan önemli bir yazar gibi söz ettiği bir makaleyle ilgili olarak: "O adı unutmak gerekecek," diye yazar.

2. *Günlükler*, agy., "11 Şubat 1913", s. 301.

sinde, içinde hâlâ kabaran coşkunluk duygusuyla betimler: "Yargı [Hüküm] öyküsünü 22'sini 23'üne bağlayan gece akşam saat ondan sabah altıya kadar bir çırpıda yazıp çıkardım. [...] Öykü gözümün önünde gelişir, ben sanki öykünün içinde ilerlerken gösterdiğim müthiş çaba, duyduğum müthiş haz. Bu gece pek çok kez ağırlığını sırtımda taşıdım. Nasıl her şey söylenebiliyor, nasıl her şey için, en yabancı esinler için bir büyük ateş içte bekliyor ve esinler ateşte yok olup sonra yeniden diriliyor [...]." Yerçekimi ortadan kalktığı için coşan yazar Aziz Kristof'un İsa'yı taşıması gibi, bedeninin kendi sırtında taşınmasına tanık olur; İsa'nın kendisi de suların üstünde yürüyebildiğinden, öykü onun için bu mucizeyi gerçekleştirir,[1] doğaüstü kayra kendisine dokunmuştur, bundan sonra onsuz yapacağı hiçbir şeyle yetinemeyecektir: "Roman [*Kayıp*'ı] yazmaya çabalayışımın, beni yazmanın yüz kızartıcı aşağılıklarına çekip aldığı kanısının doğrulanışı. Yazı, ancak böyle yazılabilir, böyle bir kesintisizlik içinde, ruh ve bedenin böylesine eksiksiz bir açılımıyla ancak."[2] Kafka gerçekten de bundan böyle, Ben'in kendi sınırlarını parçaladığı, sözcüklerin şeyleri yok edip yeniden canlandırmak için tutuşturduğu o aydınlanma durumu içinde yazmak isteyecektir yalnızca. Çünkü artık, bir yandan Yazın tanrısına değişmez ve ödün vermez bir biçimde tapınılması koşuluyla, kurtuluşun olanaklı olduğunu biliyordur – özünde barbarca bir tapınmadır bu, yalnız tüm öteki ilgi alanlarından değil, kendi yaşamından da, bağlı olduğu varlıklardan da

1. K. Şipal'in çevirisinden aktardığımız bölümün Fransızcasında, "öykünün içinde ilerlerken" yerine "suları yararak ilerlerken" deniyor. (Ç.N.)

2. Agy., "23 Eylül 1912", s. 297. Kafka metinde "ancak böyle"nin altını çizmiştir. Ayrıca, Kafka'nın, alışkanlığının tersine, hani olayın anısını canlı tutmak istercesine, anlatının tam tarihini verdiği ve yazma sürecine eşlik eden dış koşulları anlattığı fark edilecektir.

vazgeçmesini gerektirir. Şimdi söz konusu olan yazmak ya da yaşamaktır, gizemci gibi kendi ölümüyle yazmak ya da yaşayan ölü olarak, zamanın tekdüze akışı içinde insanların çoğu gibi başıboş gezinerek yaşamak. Sonsuzluğa erişmek için yaşamadan yazmak ya da yazmadan yaşamak ve yalnızca geçip gitmeye boyun eğmek; işte onun üstüne kapanan ve yaşamının sonuna dek, hatta yaratısının büyük ölçüde kendini hapsettiği ölümcül seçenek yüzünden zamansız biçimde yarıda kaldığını görüp, hem yapıtını hem de yaşamını yitirmiş olmaktan ötürü umutsuzluğa düştüğünde bile kurtulamayacağı mengene budur işte.

"Hüküm" kendisine eğiliminin gerçek anlamını gösterdiğinden, Kafka yazını bir dini benimser gibi, daha doğrusu inancın yoğun olarak yaşandığı dönemlerde –kendi inancından yobazlığın tatsızlaştırdığı saçma bir imgeden başka bir şey kalmamıştır aklında– bir dinin benimsendiği gibi benimser. Sanatına kıskanç bir tutkuyla, ama aynı zamanda inananın alçakgönüllülüğüyle, özverisiyle, ödün vermezliğiyle hizmet eder; nasıl ki kurtuluşu takıntı haline getiren inanan Tanrı kayrasının vaadi karşılığında çileci ve arınmaya dayalı bir yaşamı benimser, o da güçlerinin gecenin sessizliğinde yoğunlaşması için, yeryüzünün eğlencelerinden ve ayartılarından kaçar. "Mahzende yaşayan adam"ın koyu karanlıkların göz kamaştırıcı aydınlığında dua eden bir Aziz Juan de la Cruz gibi[1], en kara gecenin derinliklerinde yüceltmek istediği bu sanat kulluğu, Kafka'yı yalnızlığı, kendini tutmayı, kendini yoksun bırakmayı aramaya iten ruhsal durumdan da faz-

1. "Mahzende yaşayan adam"ın mektubu pekâlâ Aziz Juan de la Cruz'a yazılmış bir övgü metnini andırsa da, Kafka'nın İspanyol gizemcilerine ilgi duyduğunu gösterecek hiçbir kanıt yok elimizde. Hiç kuşkusuz Alman gizemcilerini, en azından Oskar Pollak'a yazdığı bir mektupta kısaca değindiği Meister Eckhart'ı daha iyi tanır. Bkz. *Correspondance*, agy., "9 Kasım 1903", s. 32.

lasıyla yararlanır kuşkusuz; ama elbette ruhsal durum bu düşüncenin uygulamaya konmasından önce de geçerlidir ve bu olmasa, başka herhangi bir tapınma biçimine etki edecektir. Çalışma kimi zaman onu coşturur, kimi zaman umutsuzluğa düşürür, kimi zaman kusursuz bir tümce ona kurtuluş duygusunu tattırır, kimi zaman yazı ona direnir; işte o zaman tanrılarının terk ettiği gizemcilerin acılarını öğrenir ve tıpkı onlar gibi durmadan coşkunluktan yıkıma, göksel umuttan Cehennem'in son katına geçiverir. Gelgelelim, aralarında bir fark vardır. Bu öyle büyük bir farktır ki, aralarındaki benzerlik, onu sürekli aklımıza getiren dil ve imgeler olmasa neredeyse bütünüyle ortadan kalkar: Kafka'nın içindeki gizemci asla eleştirmenin delici bakışlarını gizlemez ve kendisi deliliğine övgüler düzmek şöyle dursun, o deliliğin yarattığı yıkımları, onun esinlediği görünüşte fantastik öykülerde bile buz gibi bir alaycılıkla eleştirir.[1]

Kendi tutkusuna karşı acımasızca bilinçli tutumunu korusa da ve o tutku ona işkence etse de, yazın Kafka'nın yavaş yavaş insanlar arasındaki her türlü olağan yaşamdan vazgeçip en sonundauğrunda öldüğü tek arzusu, tek ihtirası, son amacı olarak kalır, ölürken açlık sanatçısının tamamlanmamış işindeki tuhaf kusursuzluğun bu-

1. Daha ileride, Kafka'nın öykülerini yazarken içinde bulunduğu durumu düşündürebilecek her şeyi öykülerinden neden ve nasıl çıkardığını göreceğiz. Onun yapıtında ne düşçülere, ne meczuplara, ne altıncı hissi güçlü kahramanlara rastlanır; romantikler ile fantastik öykücülerin açıkça üstün tuttuğu doğaüstü olaylara ya da dile sığmaz deneyimlere benzer hiçbir şey yoktur yazılarında. Bunun nedeni de basittir: Onda insan ile yazar kesinlikle birbirinden ayrıdır. İnsan belli bir durumda başına gelen şeyi çeker; yazarsa onu uzaktan gözlemleyip tepkilerini kağıda geçirir, her biri kendi alanında belirli bir işlevi yerine getirir; öyle ki gözlemci asla gözlemlenenin yerini almaz, gözlemlenen de –anlatıdaki adam– yazarın belki onu yaratırken yaşadığı aydınlanma duygusunu asla tadamayacaktır. Böylece, karalığının vurgulanmasına gerek olmayan bir mizahla, "Hüküm"ün yazarı "suları yararak ilerlerken", kahramanı kendini ırmağa atıp suyun dibini boylar.

na değip değmediğini ya da bahsi gerçekten kaybedip kaybetmediğini bilmiyordur. Her şeyde sergilediği, en önemli şey olarak görmesinden ötürü bu konuda daha da ileri gittiği ödün vermezlik yüzünden, Kafka yazının kutsallığıyla gerçekliğin kutsallıktan uzaklığı arasında bir orta yol bulunabileceğine kesinkes inanmaz; dolayısıyla, kendisi için, yaratıcı çalışmasını, çeşitli iş ve ilgi alanlarıyla dolu, sıradan bir insan yaşamına uyacak, akla yatkın bir düzeye çekmesi söz konusu bile değildir. Kutsal olan onun tüm zamanını ve enerjisini kullanabilir ama örneğin bir kazanç kaynağına[1] dönüşerek kutsallığına gölge de düşüremediği için, Kafka kendini yine bir açmazla karşı bulur. Başkalarının, yapıtları satılabilsin diye iyi kötü çözüme ulaştırdıkları, sanatla geçim yolu çatışması onda tüm hareketlerine engel olan ölümcül seçenek yüzünden trajediye dönüşür: Tüm varlığıyla olduğunu bildiği yazarla zorunluluktan dönüştüğü memur arasında herhangi bir uzlaşmanın olabileceğini düşünmez, birinin ötekini kovması ve tek egemen olması gerekiyordur; ikisi de bunu başaramazsa, güç birliği yapıp yaratıcı yeteneklerini birlikte kullansınlar diye bir düzenleme yapmak yerine, ikisi arasında sıkışıp kalmaya boyun eğecektir.[2]

1. Kafka yazın ile kutsallığın aklında ne ölçüde birbirine bağlı olduğunu vurgularcasına, yapıtlarından yararlanmayı bu biçimde reddederek, açıkça Talmud bilgininin Thora eğitiminden kazanç sağlamaması için el emeğiyle çalışması gerektiğini ileri süren geleneksel Yahudi düşünce akımının içinde yer alır. Hahamların ya da Spinoza'nınki gibi gerçek bir işi olsa, Kafka kuşkusuz sevinçten havalara uçacaktır; bunun düşünü o kadar çok kurar ki, hukukçu mesleğinden iğrenir, hukukçuluk kendisine göre beden ve zihin güçlerinin gerçekten kullanılmadığı, yalnızca o güçleri yıpratan, yapay ve asalak bir etkinliktir. Bu yüzden de bazı dönemlerde bahçıvanlığı ve marangozluğu dener, sonraları da Filistin' de ciltçilik yapmayı tasarlar.

2. Kafka yarattığı izlenimin tersine, işsiz güçsüz oturan, düşlere dalıp sıkılarak maaş alan bir memur değildir hiç de. Arbeiter-Unfall-Versicherungs-Anstalt für das Königreich Böhmen und Mähren şirketindeki –yarı ulusallaştırılmış

Felice'nin babasına yazdığı, bağlı olduğu koşullar göz önüne alındığında, aşırı yazın düşkünlüğünün o zamana dek yol açtığı en kışkırtıcı inanç açıklaması gibi görünen mektupta, bunu içtenlikle ortaya koyar: "Benim biricik tutkum ve biricik mesleğime –ki bu da edebiyattan başkası değil– ters düştüğünden, işimin benim için katlanılır yanı yok. Edebiyattan ayrı bir şey olmadığım, ayrı bir şey olamayacağıma ve olmayı da istemediğime göre, işim asla beni kendine çekip alamaz, ama düpedüz yıkıma sürükleyebilir. Böyle olmasına da çok bir şey kalmadı zaten". Felice böylece daha nişanlanmadan gerek evin geçimini sağlamak için tek başına çalışacağını, gerek istemeden kocasına mutsuzluk vereceğini düşünmeye başlamış olsa gerektir; öyle ya da böyle, Kafka'nın yumuşamasına yardımcı olmak şöyle dursun, onu çekilmez kılan her şeyi daha da kötüleştirdiği ve tüm o özelliklerden yararlandığı oranda tehlikeli ve anlaşılmaz bir rakip yüzünden, yalnızlık düşecektir gençkadının payına. "Ben yalnız dış koşullardan değil, daha çok yaradılışım gereği içine kapalı, suskun, insanlardan kaçan ve hiçbir şeyden hoşnut olmayan biriyim. Ama böyle oluşumu da kendi hesabıma felaket diye niteleyemem; çünkü varmak istediğim amacın yansısından başka bir şey değildir bu. Sanırım evdeki yaşayışımdan hiç değilse birtakım sonuçlar çıkarabilirim: Evet, kendi ailemin bireyleri arasında, alabildiğine iyi ve sevecen bu insanların içinde bir yabancı-

işçi kaza sigortası şirketi– görevi önemli sorumluluklar içermektedir. Şefleri onu değerli bir çalışma arkadaşı olarak görürler; teknik makalelerine bakılırsa da (Klaus Wagenbach, *Franz Kafka. Eine Biographie seiner Jugend, 1883-1912*' de yayımlanmış [A. Franck, Bern, 1958, s. 279-337], Fransızca baskıya alınmamıştır), hukukçu kimliğinin yanı sıra mekanik alanında şaşırtıcı derecede bilgili biridir (bazı makine türlerinin güvenlik düzeyini değerlendirebilmek için bu bilgiler gereklidir). Dolayısıyla, işini korkunç bir şey olarak görmesinin nedeni bayağı bir iç sıkıntısı değil, işinin zamanının ve zihinsel enerjisinin bir bölümünü yazından çalmasıdır.

dan daha yabancı yaşayıp gidiyorum. [...] Nedeni de, kendileriyle konuşacak en ufak bir şeyimin açıkça bulunmayışıdır. Edebiyata uzak her şeyden sıkılıyor, nefret ediyorum; çünkü, gerçekte öyle değilse bile, beni baltalayan ve yolumdan alıkoyan şeyler gibi görüyorum tümünü."[1] Bu son tümce de, baştaki "edebiyattan başka bir şey olmadığım" sözü de gönderilen mektupta bulunmaz;[2] ama Kafka bu sözü dininin onu sürüklediği öndoğrunun açık seçik ifadesi olarak *Günlükler*'ine yazmıştır: Kendisine göre, gerçekten de yazı yaşamdan üstündür ve dışarıdan ya da içeriden, bu üstünlüğe saldıran ya da onu yadsıyan her şey anında kendisinin düşmanı olur.

Yazı yaşamdan üstündür – birçok mektubunda ve günden güne yakınmalarını ve taşkınlıklarını, son olarak da esininin kestirilemezliği karşısındaki zavallılığını yazdığı *Günlükler*'inde açıkça söylenmediğinde, satır aralarından anlaşılan şey budur işte. An gelir her şeyi yapabileceğini düşünür: "Hani belli bir çalışmayla ilgili değil bu inanışım; rasgele bir cümle çiziktirsem, örneğin 'Pencereden bakıyordu' desem, cümle bu durumuyla sanki bir mükemmelliği içerecek."[3] Yazın başka bir alanda geçerli olmayan kurallar uyarınca, onun yazgısının nasıl olacağına, kurtulacağına mı, yoksa yıkıma mı sürükleneceğine karar verir; ondaki kötü özellikleri iyiye ("amacımın yansısı"), dünyanın nitelik olarak gördüğü şeyleri kötüye çevirir; Kafka bir çocuk gibi onun içine büzülüp kalmıştır ve yazını elinden alan her şey kendisini yıkar; örneğin, iş-

1. *Günlükler*, agy., "21 Ağustos 1913", s. 363.

2. *Lettres à Felice*, agy., "28 Ağustos 1913", II, s. 520-521. Metnin Kafka'nın en sonunda gönderdiği hali epeyce yumuşatılmıştır: "Edebiyattan ayrı bir şey olmadığım, ayrı bir şey olamayacağıma ve olmayı da istemediğime göre" sözünün yerine: "Tüm varlığım edebiyata yönelmiştir, otuz yaşıma dek bu yönelimi korudum; o yoldan ayrılırsam, artık yaşayamam" sözü konmuştur.

3. *Günlükler*, agy., "19 Şubat 1911", s. 23.

yerindeki yaşamıyla ilgili şöyle yazar: "[...] sanatsal bir çalışmanın gerektirdiği bütün koşullar varlığımda hazır bekleyip böyle bir çalışma benim için bir yokoluş ve gerçek bir diriliş anlamına gelecekken, söz konusu mutluluğa yetenekli vücudumun etinden birazını büroda, sefil bir evrak parçası uğrunda elden çıkarmanın büyük dehşetini açığa vurmayarak kendime saklıyorum."[1]

"Bir dua biçimi"[2] olarak düşündüğü yazın ona yalnızca ruhsal sevinçler vermekle kalmaz, o bedensel bir zevkin eşsiz kaynağıdır aynı zamanda, herhangi birinin onu bu mutluluktan yoksun bırakması canlı canlı parçalara ayırmasıyla aynı şeydir. Kendisinin sözleriyle, "karşı konulmaz biçimde tüm kaslarında hissettiği"[3], "yazın için insanın en büyük mutluluğundan vazgeçmenin verdiği zevk", yoğunluk açısından aşkın kendisine vaat ettiği zevki kat kat aşar; işte bu nedenle Felice'yle evlenmeyecektir, yoksa ona "*durmadan homurdanan, üzgün, suskun, doyumsuz, hastalıklı bir adamın*, bu [...] çılgınlık gibi görünecek ama görünmez bir yazına görünmez zincirlerle bağlanmış ve kendisine göre, o zincirlere dokunulduğu için kendisine yaklaşıldığı anda bağırmaya başlayan bir adamın yanında *bir keşiş yaşamı*"[4] sürdürecektir.

Çılgınlık gibi görünebilecek bu şeyin akla yatkın herhangi bir açıklaması yoktur; yapabileceği tek şey, inançlı bir kişi gibi, saygı duyduğu azizlerine –Grillparzer, Dostoyevski, Kleist ve Flaubert– başvurmaktır, çünkü bu dört adam, "kan bağıyla bağlı olduğu gerçek akrabaları" arasında, "yalnızca Dostoyevski evlenmiştir ve

1. Agy., "3 Ekim 1911", s. 40.

2. *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., "*Cahiers divers et feuilles volantes*", s. 305.

3. *Lettres à Felice*, agy., "2 Eylül 1913", II, s. 524.

4. Agy., "22 Ağustos 1913", II, s. 513. (Sözcüklerin altını Kafka çizmiştir.)

belki de yalnızca Kleist, dışarıdan ve içeriden kaynaklanan bir üzüntünün yarattığı baskıyla Wannsee'de kendini tabancayla vurup intihar ettiğinde, tek çıkış yolunu bulmuştur."[1] Görünmeyen ve gökte gizlendiği yüksekliklerde sınırsız bir gücü olan, her dinde olduğu gibi ölülerin taşıdığı ve en derin çekirdeğinde ölüm taşıyan yazın her açıdan ölümcüldür, Kafka da bunu biliyordur, hatta tarihimizde onu kolayca görmezden gelinen bu yönüyle görmeyi başaran ilk insanlardan biridir, kaldı ki bunu korkutucu bir şey olarak değil de tapınmasını sürdürmesi için güçlü bir gerekçe olarak görür. Çünkü kendi çılgınlığını acımasızca yererken bile tapınmayı sürdürür, bu da donkişotçuluğun doruk noktasıdır, değil mi ki kendi gözünde de deli gibi davranırken, deliliğini arzulamayı asla bırakmaz. Gerçekten de, Don Quijote'nin kültürümüzde ortaya çıkışından beri, yazının kutsallaştırılmasında işi böylesine ileri götüren, hem bunca mantıklı hem de bunca kaçık biri daha çıkmamıştır (Flaubert bile bu kadar ileri gitmemiştir) ama aynı zamanda yazının kutsallaştırılması olgusu bunca arı ve onu yüceltmeye bunca elverişli bir yapıta da yansımamıştır hiç.

* * *

Buna karşın, işin özünde Kafka dinin özelliklerini yazıya aktaran tek kişi değildir, hatta tersine zamanının, her ne kadar daha az ivedi nedenlerden ötürü ve daha belli belirsizce olsa da, kendisi gibi bir çıkış, ruhsal bir kaçış noktası, bir tür kurtuluş arayan bir zamanın genel bir eğilimini izlemekten başka bir şey yapmamıştır o. Birazcık yetenekli olan her gencin, özellikle de Alman Ya-

1. Agy., "2 Eylül 1913", II, s. 524.

hudisiyse, dar çevresinden kurtulmak için içgüdüsel olarak yazınsal yaratıcılığa başvurduğu –Kafka'nın çevresindeki herkes yazar, bu doğal bir şeydir– Prag bir yana, yazın XIX. yüzyılda Avrupa'da önemli ölçüde bir değer aktarımından yararlanmakta, hemen hemen bütün akımlar da bu aktarıma katkıda bulunmaktadır. Romantiklerin ideolojileriyle tam bir uyum içinde başlattıkları bu işlem onların öğretilerini doğrudan benimsemeseler, hatta onlara saldırsalar bile, dünya karşısındaki doyumsuzluklarını ve bağlantılı olarak, düşün olsun, imgelem işlerinin olsun gücüne duydukları sınırsız inancı paylaşanlarca az çok kararlılıkla sürdürülmüştür. Yüzyıl dönemecine dek arka arkaya gelen farklı akımlar –romantikler, gerçekçiler, simgeciler, doğalcılar ve Kafka'ya daha yakın bir bölgede, dışavurumcular– birbirlerini ne kadar eleştirseler de, kimi zaman düşman olarak görseler de, yazına önceki dönemlerin aklından bile geçmeyecek bir değer biçmeleriyle ve üstü kapalı biçimde, çağdaşlığın tehdidi altındaki ruhsallığı canlandırmaya çalışarak, yazıyı kutsal yazıların düzeyine çıkarmalarıyla ortak bir noktada birleşirler.

Bu olay, ortaya çıkış yeri ve tarihleri ne kadar farklı olursa olsun, etkileri ne kadar karmaşık olursa olsun, Batı'nın kendi ilerleyişinden duyduğu rahatsızlığa içgüdüsel bir tepki olarak anlaşılabilir çünkü ilerleme geleneksel değerlerin yerini dolduracak, onları kökünden kazıyacak ya da yalnızca unutturacak durumda bile olmamasına karşın, üstlerine dört bir yandan saldırmaktadır. Dinsel düşüncenin ve onun somut dayanağı olan ilişki sisteminin zayıflaması; vahye dayalı din eğitimiyle yaşamın geri döndürülemez biçimde dinden bağımsızlaşması arasında gitgide daha görünür olan uzaklık; bilim ve tekniğin inanılmaz gelişimine bağlı büyük ekonomik ve toplumsal altüst oluşların gerek zihinsel, gerek ahlaki sonuçları; büyük sanayinin birdenbire gelişmesi ve bunun

sonucunda, tam da o zaman söylendiği gibi "ahtapot gibi yayılan" kent merkezlerinin inanılmaz biçimde büyümesi, işte tüm bunlar –Nietzsche durumu ünlü "Tanrı'nın ölümü" formülüyle özetlemiştir– Batı uygarlığını en bilinçli sözcülerin farklı biçimlerde içini doldurmaya çalıştığı, baş döndürücü bir boşlukla karşı karşıya bırakmıştır. Bilim, felsefe, toplumsal ve siyasal ütopya, hatta başlangıç aşamasındaki toplumbilim – bilginin bu dalları ülkünün çöküşüne iyi kötü bir çare bulmaya çalışmakta; her biri bir vahiy olmasa da zamanın ruhuna uygun bir gerçeklik yaratmaya ve böylece artık bir işe yaramadığı için yalnızca iç sıkıntısına ya da "çağın hastalığı"na dönüşen, seçkinlerin bulanık dindarlığının bir kısmını kendi içine almaya uğraşmaktadır. Ama mitler tarihimizde çok eskilere dayanan nedenlerden ötürü, zihinsel etkinlikler arasında ülkünün yerine konmaya en elverişli etkinlik yazın olmuştur, özellikle de ona her zaman en büyük saygınlığı kazandırmış, soylu şiir.

Karışıklık şiirin insanların dünyasıyla tanrılarınki arasında iletişim aracı olarak görüldüğü ve bunun sonucunda kutsallık alanında özel haklar edindiği Antikçağ' dan kaynaklanır. Homeros bir insan değil, bir tanrıdır, tüm bilimlerin babasıdır, okurlarını arındıran ve kutsal gerçekliğin izinden götüren yanılmaz kılavuzdur. Kuşkusuz, her ozan Homeros değildir ve ondan sonra çok az ozan sonraki kuşaklarca tanrılaştırılmıştır, ama şiir yeryüzündeki şeyleri göğe ya da tanrılar ortadan yittiğinde onun yerini tutan gizeme bağlamayı sürdürmüştür. Şiir görünüşe göre, en eski çağlardan beri ona yüklenen bu özelliği, her şeye karşın doğrulanabileceği dönemin çok ötesinde, tarihsel anlamda nöbeti alan düzyazıya aktarır, öyle ki basit bir ölümlünün ulaşamadığı, deneyimin ötesindeki mucizelerin, gizemli ya da korkutucu olayların önünü açan şey artık yalnızca şiir sanatı değil, genel olarak yazma sanatıdır.

Yazın bir kavram olarak daha yeni yeni doğarken, bir zamanlar ayrıcalığı yalnızca şiire verilen akıldışı inançtan yararlanmaya başlamıştır bile, bu konuda da tekniklerini ve amaçlarını tanımlarken kullandığı sözcük dağarından daha iyi bir yardımcı bulamaz; sözgelimi, hiçbir dünya görüşünün artık haklı göremeyeceği biçimde dinle eşdeğer olmanın ayrıcalığını eline geçirerek, esinden, seçilmişlikten, görevden, eğilimden, hatta benzerliği daha da güçlendirmek için lanetten söz etmeye başlar. Onun da kiliseleri, yalvaçları, azizleri, şehitleri (günümüzde bile bir papası bulunur); doğal olarak da, tanrıbilimin tanrısallığın karşısına yerleştirdiği şeytan kaynaklı düzende, kendi simyası, kendi kara büyüsü, kendi Hermesçiliği, kendi sapkın mezheplileri vardır. Ayrıca kendi kuralları ve kendi dogmaları vardır, onu yorumlamaktan bıkmayan ve gerçekliğini kesinkes savunan sayısız yorumcuları saymıyoruz bile. XIX. yüzyıl boyunca, konuşma biçimlerimizin olanak sağladığı bu sözcük ve duygu karmaşasından hem yararlanılmış hem de bu karmaşa kötüye kullanılmıştır; hatta o dönemde, yazın doğası gereği en azından dindarlık özlemi kadar kendini beğenmişliğini de yansıttığı ölçüde, karmaşa daha büyümüştür. Çünkü şurası bir gerçektir ki, yüzyıl sona ererken, yazın sürecin kendisi için hazırladığı, inancın yerine geçme rolünü ciddiye almaya başlamıştır: Kendi çabalarıyla özgürleşip, "kutsal" sanını üstlenmiş ve Flaubert'in derin sözleriyle söyleyecek olursak, hiçbir şeye inanmayan kişinin gizemciliğine dönüşmüştür.

Kafka'nın içinde yaşamını geçirdiği, öncelikle de kendini yetiştirdiği yerel koşullara bakılırsa, o doğal olarak ötekinin yerini alan bu gizemciliği benimsemeye hazırdır, bu düşünce onun kafasına kolaylıkla yerleşecektir. Bildiğimiz üzere, gençliğinde olgucu, Darwinci, sosyalist, tanrıtanımazdır, hiç kuşkusuz bunlar zihinsel

gereksinimlerini karşılamakta, bununla birlikte zihnindeki özlemlerin derinliklerine yerleşmiş ateşi söndüremektedir; neredeyse işin başından beri yazı yazmaktadır; yaşamın karşısında kendini kararsız, yetersiz, insan ilişkilerinde beceriksiz, çekingenliği yüzünden enikonu dilsiz hissederken, en azından orada, masasının ve kağıdın başında, yetenekli olduğunun pekâlâ bilincindedir. Dolayısıyla, içten, her şey onu en büyük önemi kendisinde bulunduğuna inandığı tek yeteneğe vermeye iterken, dışarıdan da Prag öncelikle ona yalnızca kapalı bir ufuk sunmasıyla, kendince yardımcı olur; ayrıca, görgü kurallarının ve toplumsal uzlaşıların altında dinsel aldırışsızlığın kendini sürekli belli ettiği ve Yahudilikten geriye de yalnızca görkemli geçmişinin bir hayaletinin kaldığı o kentte, yazınla ilişkilendirilen inancın değeri sağlam görünen tek değer, belki de kabul edilip sevilebilecek tek değer olarak kalır. Kendisinde inancın kaynağı olmamasına karşın inananlara hayranlık duyan; yalnızca geleneksel Yahudilikten değil, her türlü yerleşik din türünden kopuk olduğundan, ancak belirsiz özlemlerle açığa vurulan bir dindarlık zemini üstünde her şeyden kuşku duyan biri olduğu için, Kafka'nın çok erken yaşta kendi içinde ifade hakkı için çekişen iki eğilimi tatmin edecek şeyi yazından beklemesi şaşırtıcı değildir: Entelektüel gelişimine yön veren "Aydınlanma Çağı" ruhuyla kendisinden daha yüce bir şeye inanma gereksinimini uzlaştırmasına,ne içinde bulunduğu ortamdaki inanç malzemesi ne düşünce düzeninin oluşumu izin verir. Bunun çok erken yaşta olmasının da katkısıyla, daha yapıtının ve yaşamının nasıl olmasını istediğini bilmeden, kendini bütünüyle yazmanın büyüsüne kaptırmasında da şaşırtıcı bir şey yoktur.

"Hüküm"den önceki, daha o zamandan benimsediği bu kilisesiz dine uyarak, esin kaynağını temelde, her dönemin romantiklerinin başkaldırılarını ya da yalnızca iç

sıkıntılarını haklı göstermek için başvurdukları, sanatla dünya arasındaki yerleşik karşıtlıkta –tanrıbilimdeki, yeryüzüyle Tanrı'nın krallığı arasındaki karşıtlığın bir benzeri– bulur. Dünya ağırdır, saydamsızdır, kirlidir, buz tutmuştur, bengi Don Quijote'nin düşsel ordularını ona karşı seferber ettiği ve her ozan kuşağında yeniden ortaya çıkan acımasız demir çağıdır o. Sanatsa tersine, şeylerin ve varlıkların yaşamda yitirdikleri saydamlıklarını, anlaşılırlıklarını yeniden kazanmasını sağlar; uzamla zamanın dışında durduğundan ve her ne kadar tanrısal bir hafiflikle donatılmış olsa da, değişmez olduğundan, yalnızca onu baştacı edenler için değil, tüm insanlar ve hayvanlar için tükenmez bir sıcaklık ve aydınlık kaynağı oluşturur. Kafka *Günlükler*'inde bir anısını anlattığı oğlan da, sık sık olduğu gibi yaratma gereksiniminin iyi ve kötü yanları üstüne düşünürken, daha yolun başındaki sanatıyla ilgili bunları geçirir aklından: "Bir ara iki kardeşin birbiriyle savaşacağı bir roman yazmaya heveslenmiştim; kardeşlerden biri Amerika'ya gidiyor, ötekisi Avrupa'da bir cezaevinde kalıyordu. [...] Yine bir pazar günü öğleden sonra cezaevine ilişkin bir şeyler karalayayım demiştim; büyükannemlere misafirliğe gitmiş, onların yumuşacık ekmekleri üzerine yağ sürüp yemiştik. Belki daha çok kendimi beğenmişliğimden olacak, kâğıdı masa örtüsünün üzerinde sağa sola itip kurşunkalemimi tıklatmış, lambanın altında gözlerimi çevremde dolaştırarak oradakilerden birini yazdıklarımı elimden alıp bir göz atmaya ve bana karşı hayranlığını belirtmeye ayartmak istemiştim. [...] Başkalarıyla eğlenmekten hoşlanan dayım, elimde gevşecik tuttuğum kâğıdı sonunda önümden çekip aldı, şöyle bir göz gezdirip nasılsa alay etmeden bana geri uzattı. Gözleriyle olayı izleyen masadakilere: 'Sıradan şeyler!' dedi yazdıklarım için. Doğrudan bana bir şey söylemedi. Ben oturmuş, yerimden kalkma-

mıştım; işe yaramaz diye nitelenen yazının üzerine eğilmiştim yeniden; ama gerçekte bir tekme yemiş, toplumun içinden kapı dışarı edilmiştim. Dayımın yargısı neredeyse şimdiden gerçek bir kimliğe bürünerek varlığımda yinelenmeye başlamış, hatta aile atmosferi içinde dünyamızın soğuk mekânı bana yüzünü göstermişti ve bu soğuk mekânı ileride keşfetmem gereken bir ateşle ısıtmam gerekiyordu."[1]

Genç romantik burada, yerleşik kanılarının çelişkili içeriklerinin hepsini görse de anlamaz – anlama işi yetişkin yazara düşecektir: Toplumdan dışlandığı için acı acı yakınır, oysa düşünmeden dingin aile toplantısının ortasında yazmaya başlayarak, yalnız kalmak için elinden gelen her şeyi yapan kendisidir. Her şeye karşın, büyükannesinin evindeki o canım tereyağlı ekmek bir yana, bir biçimde tat aldığı o Pazar öğleden sonrasının sıcak havasını yalnızca ortak alandan çıkıp insanların kendisine hayran olmasının vereceği haz için bozar ama bu hazzı alamadığından, akrabalarının sıcak sevgisi, onun gözünde sanatının büyüleyiciliğiyle –o sanatın en sonunda bulunacağı gün– ısıtması gerekecek, insanlık dışı bir dünyaya dönüşür.

Böylece, ozan-çocuk çok erken yaşta katlanılmaz çelişkiyle –dünyevi olmayan, bununla birlikte ya da tam da bu yüzden dünyadaki kötülükleri ortadan kaldırmaya adanmış bir sanat düşüncesi– karşı karşıya kalır; bu çelişkinin Kafka'nın yaratıcı gücünün üstünde ağır bir etkisi olacaktır, onu yüceliğinin altında gizlediği çocukça yalanları, yanlı bağlılıkları ve ölçüsüz hırsları açığa çıkarmak için kendi yapıtının davasına taşıyacağı ana dek. Bu haksız ve ortadan kaldırılması olanaksız çelişki onun içine hap-

1. *Günlükler*, agy., "19 Ocak 1911", s. 100-101.

solmuş kişi için ölümcül bir zehirdir, ancak karşı konulmaz çekiciliği ve içler acısı yanılsamalarıyla birlikte, büsbütün *betimlenebildiği* zaman yaratıcı bir hale bürünür. Çocuk bunu görünce şaşırır, Kafka da işin içinden asla çıkamayacaktır ama eşsiz öykülerini, elinde ulaştıracağı bir haber olmayan habercilerin, saltığın içinde yitip gitmiş sanatçıların öykülerini ya da "gece çanı"nın simgelediği tedavi etme eğilimine "yanlışlıkla" boyun eğdiği için, sonsuza dek "dünya dışı atlar"ın çektiği "dünya malı araba"yla başıboş gezinmeye ve kurtarmak istediği hastalar tarafından bile terk edilmiş durumda, "bu en talihsiz çağın dondurucu soğuğuna maruz,"[1] çıplak kalmaya yargılı kılınan, lanetli Köy Hekimi'nin öyküsünü ona borçludur.

* * *

İki düşman kardeşin öyküsünden[2] sonra, az ya da çok zorunlu kaçma denemesinin kaç kez yaşandığını bil-

1. "Bir Köy Hekimi", "Ceza Kolonisinde", çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s. 107. Öykünün Fransızca çevirisinde *chevaux surnaturels* (doğaüstü atlar) denmiştir, özgün haliyse *unirdisch*'tir; tam anlamıyla "dünyadan olmayan." Aradaki fark önemlidir, çünkü öncelikle araba ile atlar tam tamına bakışımlıdır, ayrıca "doğaüstü" tüm anlatıyı dinsel alana sokar; oysa yoldan sapmış bir dinsel düşüncenin çevresinde dolanmaktadır metin. İster *Günlükler*'deki bir parçada olsunlar isterlerse düş gücünün ürünü bir yapıtta, imgeler arasındaki kusursuz uyum fark edilecektir. Kafka'nın, anılarını anlattığı küçük çocuk "dünyamızın soğuk mekânı"na tanık olurken, Köy Hekimi de "bu en talihsiz çağın dondurucu soğuğu"nu yaşar. Gerçekliği ısıtabilecek bir ateş bulmayı kendine görev edinir ve "Hüküm"ün yazarı o "büyük ateş"i bulmuştur. Kaldı ki Kafka ateşi yalnızca eğretileme olarak kullanmaz ne yazık ki; sonraki kuşaklara kalmasına gerek görmediği elyazmalarını gerçekten yakmıştır, hani gerçek esinin doymak bilmez alevlerinde arınmadıkları için onları ateşle cezalandırırcasına.

2. İki kardeşin öyküsüne Kafka'nın "yazmanın yüz kızartıcı aşağılıkları" olarak değerlendirdiği ve bu yüzden yine tamamlamadığı, Amerika romanı *Kayıp*'ta rastlanır kuşkusuz. Karl Rossmann'ın kardeşi yoktur, ama ilk taslakta "iyi kardeş"in cezalandırılmasına neden olana benzer bir "hata" sonucunda ailesi onu Amerika'ya gönderir.

miyoruz, ama elimizdeki en eski öyküde "Bir Savaşın Tasviri"; tamamlanmamış ve Kafka'nın, yaşarken içinden seçip yayımladığı bazı parçalar dışında, o öldükten sonra yayımlanmış bir metin– gerçekliğe aynı romantik karşı çıkışa rastlanır, bununla birlikte bu kez ergenin yakınmalarıyla ve o dönemde (1904-1905) yazın alanındaki modaya özgü canlı köktencilikle daha da şiddetlidir bu karşı çıkış. O zamana dek sürdüğü yaşamın "pek tekdüze" olduğunu düşünen anlatıcı kendi varlığı konusunda kararsız olduğu ölçüde, anlatının içinde her şeye gücü yetendir, dilediğince değiştirebileceği bir manzaranın öğelerini birer birer yaratarak kendi beğenisine uygun bir dünya kurar. Böylece fantastik dekor değişimlerini yönetir – onlara "Eğlenmeler ya da Yaşama Olanaksızlığının Kanıtlanması" der ve orada tek efendisi olduğu söz sayesinde, gökteki ve yerdeki şeyleri, önceden anlık arzusunun tek yasasına göre parçalara ayrılmış bir uzama yerleştirerek gerçekten eğlenir.

Bu şekilde, bir kış gecesi Prag sokaklarında kusursuz bir gezinti yapabilir (Prag sokakları ve anıtlarının adlarıyla anıldığı tek Kafka anlatısı budur, o sırada yazar yalnızca darmadağınık biçimde oraya buraya savurarak öç almaktadır onlardan) ve aynı zamanda temel öğelerini yavaş yavaş yarattığı bir manzaranın içinde bambaşka bir gezinti daha yapabilir. Orada taşlara yokolmalarını buyurur, üstünde yürüdüğü "yolu düzler", "fundalıklarla örtülü doruğu" göğe değen "kocaman yüce bir dağ" oturtur; "çam ormanlarını" sevdiği için, hemen bir çam ormanı yaratır kendine, "suskun ve zevkle yıldızlara" baktığı için, gökyüzünü canının istediği kadar yıldızla doldurur.

Bu arzunun daha dile bile getirilmeden, büyüden de büyülü biçimde yerine getirildiği, düşüncenin sonsuz gücünün dünyasıdır; ama aynı zamanda iyi kurulmuş bir tümcenin anında içeriğini gerçeğe dönüştürdüğü ve ona

bunu dayatan arzudan da önce davranarak, olayı betimlemek yerine olaya *yol açan*, tümüyle dilsel bir alandır. Burada, en zayıf ve en savunmasız kahraman tam da kendisini yalnızca ruh olmak zorunda bırakan o zayıflığı yüzünden duyulmamış bir güçle donanmıştır. Büsbütün yazarıyla karışıp, onun gibi ırmaklarla dağları yerinden oynatmakla kalmaz, söze dayalı etkileyiciliğiyle o ana dek düşünülmemiş olayların gerçekleşmesini sağlayabilir.

Anlatıdaki, Kafka'nın ayrıcalığı kendisine verdiği, egemen sözle donanmış "ben" doğaüstü olaylar çekiciliklerini yitirmeye başlayınca tüm gücünü kullanır; o zaman başta kendisini onca eğlendiren "bulunduğu yerden ayrılmak" ister ve bunun için de büyük bir büyücülük yapmasına gerek yoktur, tek bir tümce yeterli olacaktır: "Ne tuhaf, hâlâ zamanımızda kibar kişiler bu yöntemle ırmağın karşı yakasına geçiriliyor. Eski bir alışkanlık işte, başka nedeni yok."[1] Tümce, söylendiği anda, dış dünyadan hiçbir şeye uymaz, ona dayanak oluşturabilecek ne kibar kişiler ne de açıklanamaz bir olay vardır; ama tamamlanır tamamlanmaz gerçeğe dönüşür ve onu nedensiz yere söyleyen anlatıcı onun şimdi gerçekten de değiştiğini görür: "Karşı kıyıdaki ağaçlar içinden iri yarı dört çıplak adam çıktı; omuzlarında bir tahtırevan taşıyorlardı. Üzerine şarklı oturuşuyla devcileyin bir adam kurulmuştu. Çalılar arasından, henüz açılmamış bir yoldan götürülüyor, öyleyken dikenli dalları eliyle tutup aralamıyor, devinimsiz gövdesiyle bunları serinkanlı yarıp geçiyordu."[2] Dilbilgisi kurallarına uygun basit bir tümceden doğan yeni öykü yeni bir yaşama olanaksızlığı simgesinin çevresinde gelişebilir: Şişko, yağla genişlemiş hat-

1. *Bütün Öyküler*, agy., s. 308.
2. Agy., s. 308.

ları tam anlamıyla sonsuzca yayılan ama tam da Ben'inin o temel zayıflığı sayesinde, katı şeyleri belirsizliğin sıvı haline dönüştürmesini sağlayacak, yalnızca söze dayalı bir yetenek kazanan bir varlık. Anlatıda, şu dünyadaki şeylere bütünlükten tamamıyla yoksun olduklarını ve dolayısıyla, kendilerini gerçek sanarak nasıl bir ikiyüzlülük yaptıklarını anlatmak için konuşmaktan, tümceler kurmaktan ve sözcükleri sıralamaktan başka bir şey yapmadığını itiraf eder, üstelik bununla övünür ve geri dönülmez biçimde, Kafka'nın yaratıklarının çoğunu yargılayan içkin adalete teslim olur: Nesnelerin "o güzelim siluetini" ortadan kaldırma gücü çok geçmeden kendi aleyhine döner ve onu yutmak için sabırsızlanan ırmakta boğulup kendi sınırlarını yitirdiğinde konuşmasını daha bitirememiştir.

Anlatıcı, Şişko, Tapınan, Sarhoş ve birbirinden kolay kolay ayırt edilemeyen, etten kemikten varlıklardansa söze dayalı canlı varlıklar olan tüm o "ben"lerin ortak noktası bir varlık eksikliğidir; bedensel herhangi bir dirençleri yokmuşçasına, karşı koyacak herhangi bir ağırlıkları yokmuşçasına, dışarının onların iliklerine işlemesine neden olan bir varoluş kusurudur. Genç bir kızın onlardan birine söylediği: "Boylu boyunca pelür kâğıdından oyulmuşa benziyorsunuz, sarı pelür kâğıdından, işte öylesine bir siluetten farkınız yok; yürürseniz, hışırdadığınız duyulacaktır mutlaka,"[1] sözünü her biri kendi üstüne alabilir, hatta hepsi yapıldıkları maddenin tam olarak sarı pelür kağıdı değil, basılı kağıt olduğunu da söyleyebilir ek olarak. Buna karşın, ne kadar eksik, özünde tamamlanmamış olurlarsa olsunlar, bu yoğunluksuz yaratıklar dış dünyanın sözümona üstünlüğü karşısında eğilmezler hiç

1. Agy., s. 323.

de, çünkü dış dünya en tepeden onlara egemen olsa da, asıl kendisi bir uçtan ötekine çatlamaktadır ve o iri görüntüsünün altında artık yerinden oynamış bir alnaçtan, yıkıldı yıkılacak bir göz boyasından başka bir şey değildir.

Tapınan'ı yapmacık davranmaya iten de bu can sıkıcı duygudur, çünkü kendisine göre, kilisede gözler önüne çıkmasının nedeni bundan zevk alması değildir, o öncelikle bir beden edinmek, sonra da: "Diğer insanlar için masanın üstündeki bir içki kadehi bile heykel gibi sapasağlam dururken, [kendi çevresindeki] nesnelerin yağan bir kar gibi yerde eriyip gidişlerindeki hikmeti" öğrenmek ister.[1] Acaba her an dünyanın yokolup gittiğini görmesi sürekli başının dönmesinden mi kaynaklanır? Sürekli bir sara etkisi altında yaşayan bir tek o mudur, yoksa dünyanın ondan başkalarının dayanılmaz deneyimini bildiği eğretiliği gerçek bir olgu mudur? İşte Şişko'ya unutulmaz bahçe sahnesini anlatırken, ("Ne yapıyorsunuz şekerim?" [...] "Yeşillikler ortasında ikindi kahvesi içiyorum.") bunu öğrenmek ister, bu sahne de Kafka'nın gündelik yaşamın gerçekliği karşısında duyduğu şaşkınlığı Brod'a[2] anlatışını anımsatır doğrudan. Mektupta anlatılan sahne anlatıda olduğu gibi uzak bir çocukluk anısıyla değil, bir önceki gün yaşanmış bir olayla ilgili olsa da, yazarla Tapınan yine birdir; ikisi de "kendiliğinden",

1. Agy., s. 319. Kafka, ergenliğinde kendisinin yaptığı ve çok sonradan "ruhsal gerilemesi"nin başlangıcı olarak gördüğü yapmacık davranışları, Tapınan'ın yapmacıklığına yansıtır: "Örneğin, yüz kaslarımda yapay yoldan bir kasılmayı sağlayabiliyor, ellerimi başımın üzerinde kenetlemiş, Graben'de yürüyordum. Çocuksu-iğrenç, ama başarılı bir oyun. (Yazarlıktaki gelişim sürecinde de durum bunun benzeriydi; şu farkla ki söz konusu gelişim durakladı sonradan.)" *Günlükler*, agy., "24 Ocak 1922", s. 598.

2. Bkz. *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, 28 Ağustos 1904", s. 42 ve burada daha önce, s. 57, 1. not. Mektupta sahnenin sonunda, anlatıda bulunmayan şu sözler vardır: "İşte o anda, insanların yaşamı nasıl sarsılmaz biçimde sırtlanabildiklerine şaştım."

doğal, bildik olan şeyler, kısacası ötekilerin bilmeden kabullendikleri her şey, düşünmeden, düşünmeyi de istemeden, gözleri kapalı yaşadıkları her şey karşısında korkuyla dolu bir şaşkınlık hisseder. Var olmayan bireyle gerçekliğin aldatıcılığı arasında ölümcül bir işbirliği yaratan canavarca benzerliğe karşı birlikte mücadele ederler, daha doğrusu mücadele etmenin gerekliliğindenbirlikte söz ederler.

Özünde bir tiyatro kahramanını andıran Tapınan, Kafka'da elbette yalnızca şiddetli bir baş dönmesi, görünüşte çevresindeki her şeyin bir parçası olduğu temel bir dengesizlik olan durumu, gözle görülür bir tufana dönüştürmeye çalışır. Duygulanımlardaki "-miş gibi"yi ortadan kaldırır, öyle ki içinde bulunduğu dünya anında bir beklenmedik öğeler bütünü gibi görünür ona, üstelik bu öğeler yok yere, nereden geldiği bilinmeyen bir esintiyle çöküp gidivereceklermiş gibi dengesizdirler. Ona göre, "ortada görünür bir neden bulunmaksızın yüksek evler çökü[verir] bazen", ama gelip geçenlere: "Nasıl olur a canım? Bizim kentte – daha yeni bir bina – hem bu kaçıncı bugün! – Düşünsenize bir" dese de, kimse zahmet edip de kendisine yanıt vermez. Gözlerinin önünde, insanlar sokaklarda devrilerek cansız serilirler yere: "Derken dükkân ve mağaza sahipleri, dükkân ve mağazalarının mallardan geçilmeyen kapılarını açarak çevik adımlarla seğirtiyor [...], sonra dönüp geliyorlar; ağız ve gözlerinin çevresinde bir gülümseme, gevezeliğe başlıyorlar derken. 'Günaydın – Gökyüzü de soluk bugün – Eşarpların sürümüne diyecek yok – öyle, savaş!'"[1] Nasıl ki, görünüşte çok sağlam olup gerçekte sallanan bu evrende, yapıların anlaşılmaz biçimde yıkılışları kimse-

1. *Bütün Öyküler*, agy., s. 320.

nin dikkatini çekmez, ölüm de tam anlamıyla gizlenir, kimsenin üstüne konuşmak istemediği bir skandaldır ölüm. Bundan kaygı duyan tek kişi Tapınan'dır, bilgi almaya çalıştığında ("'Günaydın,' diyorum, 'yanılmıyorsam, demin ölmüş birini getirdiler buraya. Acaba onu, bir zahmet, bana gösterebilir misiniz?")[1] anında kendisine şüpheli gibi davranılmaya başlanır. Oradaki insanlar –mağazacılar– canlıları vuran ve kenti toprağın üstünde durmaksızın titreten felakete aynı vurdumduymazlıkla yaklaşırlar: "Belediye Sarayı'ndaki kulenin sivri tepesi çemberler çiziyor. Tüm pencerelerin camları takırdıyor, sokak fenerleri bambu kamışları gibi eğilip bükülüyorlar. Sütun üzerindeki Meryem Ana'nın pelerini kıvrım kıvrım; rüzgar pelerini çekip çekiştiriyor. Peki ama, kimseler görmüyor mu bunu?"[2] Hayır, işte zaten kimse onu görmüyordur, mağazalarda savaştan, sanki kötü havadan konuşuyormuşçasına söz edilir, ama kimse kentin çoktan için için kemirildiğini ve hiçliğe açıldığını fark etmez.

Çoğunluğun gözünde yadsınamaz olsa da, çökmekte olan bu evrenle onun içinde amaçsızca ve anlamsızca hareket eden, insan biçiminde kesilmiş figürler arasındaki, başlıkta sözü edilen savaş kesinlikle gerçekleşemez: Rakipler eğretilikleriyle birbirlerine o kadar çok benziyorlardır ki asla savaşamazlar, bu yüzden öyküde gerçek bir güdümlülük sergilenmez, yalnızca savaşı olanaksız kılan şey ve onun nasıl durmaksızın engellendiği betimlenir. Öykü rakiplerin gerek ortak zayıflıkları, gerekse her birinin sürekli olarak kendi alanında kazanmasını, düşman topraklarındaysa sürekli olarak yenilmesini sağlayan, karşılıklı güçlerinin ayrışık yapısı yüzünden, çatışacak durumda olmadıklarını gösterir.

1. Agy.
2. Agy., s. 321.

Aslında dünyanın en büyük özelliği orada olmasıdır ve bu orada-olma durumu karşılıklı bir yanılsamanın etkisi olsaydı bile, kendine ondan büyük bir üstünlük sağlayacağı açıktır. Ama bireye bakarsak, onun da eli kolu öylesine bağlı değildir, kendisini hemencecik yenik olarak görmesine gerek yoktur, çünkü dile egemen olduğu için, sessiz şeyler üstünde, şeylerin ister istemez boyun eğdiği, bir o kadar kesin bir gücü vardır. O haliyle dünya üstünlüğünü, ancak konuşan bireyin onu rahat bırakmayı kabul ettiği ölçüde koruyabilir, yoksa geri dönüşü olmayacak biçimde yenik düşer, yalnızca yaratıcı sözün gücü dünyanın güzel düzenini bozuverip onu paramparça eder. Kendi varlığından kuşku duymakta en çok haklı olan birey bile –maddiliğini doğrulamak için başkalarının bakışlarına gereksinim duyan Tapınan– yetersizliğin o kaçak hayaleti bile konuşmaya başladığı anda yerde ve gökte yengin çıkar.

Tapınan "ayı ve yıldızlarıyla, büyük kubbeli göğü[n], Belediye Sarayı, Meryem Sütunu ve kilise[nin]"[1] saldırısına uğramadan bir evin eşiğinden geçemez, ama insanlarla evrenin güçlerini birleştirip gerçekleştirdikleri bu ortak saldırıya teslim olmak şöyle dursun, o da yıkabilen, yeniden kurabilen, görünür şeyleri yalnızca onlara yeni adlar, bir tek esinli ozanın yaratabileceği adları vererek canının istediği gibi yeniden düzenleyebilen büyülü şiir silahıyla saldırır. Ay ulaşılmaz yüksekliklerde ne kadar göz korkutucu görünürse görünsün, sanatı tam olarak adlandırmaya ve adsızlaştırmaya dayanan dil ustası karşısında yenilgiye uğrar: "'Tanrı'ya şükür ki ay, ay değilsin sen artık. Ama ay adını verdikleri sana hâlâ ay demem belki bir savsaklıktan başka şey değil. Sana 'Acayip renk-

1. Agy., s. 326.

li unutulmuş kâğıt fener' diyecek olsam, ne diye öyle kibirli davranmazsın artık. 'Meryem Ana Sütunu' desem, ne diye kendini bayağı çekip geriye alırsın. Sonra sana 'Sarı ışık saçan ay' dedim mi, eskiden takındığın o gözdağı veren tavrını da göremiyorum artık. 'Gerçekten, bana öyle geliyor ki, düşünmek yaramıyor size, cesaret ve sağlığınızdan bir şeyler yitiriyorsunuz."[1] Böylece, yazın genel yaşam mücadelesine kendiliğinden katılmaksızın –anlatıdaki farklı "ben"lerin arasında herhangi bir çatışma yoktur, yalnızca yan yana durup meydan okumalarını birbirlerine eklemekten başka bir şey yapmazlar–, egemenliğinin en sağlam güvencesini adlandırma sanatında bulur: Canlı ya da cansız, esinli söze bağlı olmayan her şey üstündeki baskınlığını sağlamak için, şeyleri sözcüklere bağlayan anlam ilişkisini altüst etmesi, hatta yıkması yeterlidir.

Her ne kadar içinde dönemin yazın modasının özendirdikleri bir yana[2], gençliğin ivecenliğinden ve saflığından kaynaklanan apaçık yanlışlar göze çarpsa da, "Bir Savaşın Tasviri"nin dikkat çekici yanı, anlatılardaki ve romanlardaki başlıca izlekleri öncelemesine karşın, tam da Kafka'nın "Hüküm"ün ve *Dava*'nın yazarı olmadan önce kurtulması gereken şeyleri simgelemesidir, çünkü o yazar şiiri –Almancanın *Dichtung* sözcüğüne verdiği ge-

1. Agy., s. 327.

2. Kafka'nın öyküsündeki Hofmannsthal etkisine (Lord Chandos'un mektubu) birçok kez dikkat çekilmiştir. Alman dışavurumculuğunun etkisi de bir o kadar hissedilir, özellikle üstü kapalı eğretilemenin "-miş gibi"sini bırakıp, nesnelere yaşama ve hareket etme yeteneği kazandıran barok canlandırma yönteminde ortaya çıkar bu etki. "Bir Savaşın Tasviri"nin yazılmasından çok sonra (Ocak 1911), Jakob van Hoddis dünyanın sonunu hâlâ şöyle betimlemektedir:

Kentsoylunun sivri kafasından uçuveriyor şapkası / Dört bir yandan esen yeller yankılanıyor uğultu gibi / Çatılardan dam ustaları düşüp parçalanıyor / Anlaşılan, kıyılardan yükseliyor dalga. / [...] / Çöküyor demiryolları köprülerin üstünden.

Fransızcadan çevrilmiştir, *Fin du monde*, *"La difficulté d'être allemand"*da alıntılanmıştır, Claude Roy, *Le Nouvel Observateur*, 713. Sayı, "10 Temmuz 1978".

niş anlamda– coşkun açılımları bırakıp bir deneyim özetine, bir vakayinameye, bir yönetim tutanağına dönmeye zorlar. Doğrudan kendi içindeki romantikten kaynaklanan ve çok geçmeden sürekli kendi mahkemesine çıkarmaya başladığı öykü, yaşamının bağlı olduğu gerçek dünyada kendisinin gerçek durumunu fark edip, dilin büyülü eylemine olan inancının derinliklerinde büyük bir aldatmacanın ve çocukça yanılsamaların olduğunu anladığı andan sonra, aklında tutması gereken bir uyarıya dönüşür. Kişisel mücadelesinin şiddetli bir evreye geçtiği dönemde –anımsatalım, Yahudiliği keşfetmesiyle nişan bunalımının yarattığı ikili deneyimin sonrası–, öykudeki kahramanlardan birinin utanıp sıkılmadan, hiçbir kadın yanında durmazken kendini "nişanlı" sayarak yaptığı gibi, insan ilişkilerini bir düzene koyamaz olur. Yalnızca düzgün bir tümcenin ya da şiirsel olduğu kadar yersiz yeni bir adın aracılığıyla, dünyanın karmakarışık olduğunu, demek ki hem karışık, hem apaçık biçimde ikiyüzlü olduğunu söylemekle de yetinemez. Bu artık sözümona açığa çıkardığı ikiyüzlülüğe bir aldatmaca daha eklemek ve dolayısıyla kişisel mutsuzluğunu olduğu kadar ortak acıyı da her türlü saygınlıktan yoksun bırakmak anlamına gelecektir.

Çünkü Kafka kararsız ve bölünmüş bir yaşam sürmesine karşın, hatta gerçekte doğmamış olduğunu hissetmesine karşın, sanatçı eliyle biçimlendirilmiş bir karaltı değil, bir yerlerde soluyabileceği bir hava, sığınabileceği bir köşe, yerleşebileceği somut bir toprak aramak için mücadele etmek zorunda kalmış bir kişidir. Bu mücadele de kendisini öyle sıkıştırmaktadır ki tümceler kurarak ya da gerçekdışılık duygusunun içine saklanarak ondan kaçamaz. Prag evreni de genç başkaldırıcının yalnızca esin gücüyle yıkmayı düşündüğü, çökmek üzere olan bir alnaç olmadığı için, kaçması daha da güçleşir;

kent kuşkucu bir gözlemcinin gözüne ne kadar yıpranmış görünürsün görünsün, hiç de parçalanacakmış gibi değildir, tersine dikkat çekici biçimde dik durur, kaldı ki onu en çok fantastik kılan şey de her şeye karşın koruduğu bu dengedir.[1]

Kafka artık kendi önüne koyduğu gerçek savaşı betimlemek üzere, her canlı organizmada olduğu gibi, rakiplerin her birini ister istemez oluşturan güçle zayıflık karışımına saygı göstermek için, ilk yazılarında boyun eğdiği kolaylıklardan uzak durmakla işe başlamak zorundadır. Kendisine düşen şey özellikle varoluşundaki yara ve delikleri sergilemeye her zaman hazır olan, bir şeyler isteyen, bununla birlikte kendini üstün gören, ağzı kalabalık romantizmi ve pek gizleyemediği büyüklenmesi yüzünden gerek yazına, gerekse gerçekliğe zarar veren o kahramanla bağını koparmaktır. Buradaki kahraman doğrudan belli bir ideolojik tutumun ürünü olduğundan – çocuksu özseverliğin "der demez yapma" eğilimine inanç; çağdaş dışavurumculuk buna çağcıllığın çekiciliğini kazandırmıştır– Kafka ondan öncelikle o sıra yazın anlayışındaki basmakalıp düşünceleri temizleyerek kopabilir ancak. Özünde olmayı sürdürdüğü romantikle benliğine bir o kadar işlemiş gerçekçinin işbirliği yapmasını gerektiren, ciddi biçimde arındırılmış bir yapıtta bu kopmayı gerçekleştirmek için, çalışma anlayışını, daha doğrusu yazının kendisini yeniden yaratması gerekir.

* * *

1. Bkz. Janouch'un anlamlı biçimde *Prag* adı verilmiş, bir Kokoschka resmiyle ilgili olarak aktardığı konuşma: "'Hani şu ortada Aziz Nikolaos Kilisesi'nin yeşil kubbesinin göründüğü büyük resim mi?' 'Evet o.' Kafka başını eğip, 'O resimde, çatılar uçar. Kubbeler yele kapılmış şemsiyelerdir. Tüm kent havalanmak için kanat çırpar. Oysa Prag tüm o iç çatlaklara karşın hâlâ ayaktadır. Bu kentin en güzel yanı da bu," der. Gustav Janouch, *Conversations avec Kafka*, agy., s. 110.

Kökleşmiş yakınma, avunma, soysuzluğunun öcünü alma, dolayısıyla da kendini "kurtarma" eğilimi karşısında yansız bir tutum benimsemeye karar veren Kafka, bir yandan büsbütün kendisiyle ilgili yapıtına en yüksek derecede nesnellik kazandıracak, aşırı bir önlem almak zorunda kalır – çağdaş roman alanında, gerçekten daha önce görülmemiş bir önlemdir bu: İçinde yaşadığı kararsızlığın ve karışıklığın betimlemesine etki etmesini engellemek için, insanla yazarı kökten ayırıp, yazılı olanla yaşanmışlık arasında gözle görünür bir kopukluk yaratır (bu bilinçli kopukluk, kendisinin yaşamöyküsüyle ilgili pek bir şey bilmeyen ya da bildikleri şeyleri nasıl kullanacaklarını anlamayan ilk yorumcuların, metinleri çoğunlukla varlıkbilim açısından yansıtmalarını kısmen açıklar).[1] Artık yazılı olan kendisine verili süre boyunca yasasını dayatması anlamında da yaşamdan önde gelir, bu Kafka artık kendisinden başka şeylerden söz ediyor demek değildir, tersine biricik konusu hiç olmadığı kadar kendisidir, ne var ki içinden tüm bedensel ve manevi özelliklerini, toplumsal durumunu ve kişisel tarih verilerini (daha sonra göreceğimiz üzere, göze çarpmayacak ayrıntılardan başka bir şey olmayan birkaç istisna dışında) özenle çıkardığı soyut bir uzamda, kimliğini yalnızca belirtici bir şemaya indirgeyerek metnine yansıtır. Bu açıdan, yaşamı kurgusal kahramanın birinci niteliği olarak gören ortak kanının tersini savunur: İster benzer kılmak için olsun,

1. Bernard Groethuysen'in *Dava*'yı Fransız okurlara yaşamöyküsüyle ilgili en ufak öğeye değinmeden sunması da böyle açıklanabilir. Önsöz yazarı, üç romandaki ve bir yandan o dönemde çoğu daha çevrilmemiş olan önemli anlatılardaki en çarpıcı izlekler üstüne yaptığı uzun açıklamada, roman tam anlamıyla gökten inmiş gibi davranıp, okura denetimi kesinkes olanaksız bir doğaötesi yorum dayatır. Titiz bir aydın olan eleştirmende, bu yöntem elbette ne özensizlikten ne de belirleyici yaşamöyküsü olgularını bilmemesinden kaynaklanır; bunu daha çok Kafka'nın gerçekten de kural olarak benimsediği, yazıyla yaşanmışlık arasındaki ayrıma duyulan saygının işareti olarak görmek gerekir.

ister yalınlaştırılmış bir dünyada fazladan bir varoluş daha kazandırmak için olsun canlıya tutunmak yerine, yalnızca birey olarak ortadan kaldırıp çoğunluğun içinde yok etmek, başka bir deyişle öldürmek için ona sarılır.[1]

Yazılı olanla yaşanmışlığın, birincisi yararına ikincisinin gerçekten öldürülmesi anlamına gelen bu ayrımı yazarı insandaki kötü eğilimlerden, zayıflıklardan, sonsuz aldanabilirlikten koruma gerekliliğiyle doğrulanır. Gerçekte, Kafka'nın insan olarak isteklerinin saflığı, davranışlarının doğruluğu ya da yargılarının kesinliği açısından, benzerlerinden hiçbir üstünlüğü yoktur. Onun da herkeste olduğu gibi, yeri geldiğinde, çoğunlukla kendisi farkında olmadan, tuhaf düşünceler, yanlı tutumlar benimsemesine, anlaşılmaz dikkafalılıklar ve aceleci çıkarımlar sergilemesine yol açan, içine arzuların ve duyguların karıştığı görüşleri vardır. O da herkes gibi kimi zaman düşüncesini, gerekçelerini akla yatkın biçimde ortaya koymadan, koşulsuz bir evet ya da bir hayırla ileri sürer zaman zaman; onun da herkes gibi boşinançları,

1. Onu her yoldan öldürüp o çok tartışmalı adsızlık ve kişisizlik sorununa değinirken de bunu görmüştük. Kafka'nın ilkel bir yaşam süren; hayvana, nesneye, uzam ve zamanın sonsuzluğunda gezinen hayalete dönüşen kahramanında onu yeryüzüne bağlayan şeylerin neredeyse hiçbiri kalmamıştır, bireyselliğini oluşturan her şey açısından ölüdür o, yalnızca yaşama olanaksızlığının dehşetini ve gülünçlüğünü anlatabilmesi için gerekli olan şey canlı kalmıştır. Anlaşılan, onun yalnızca doğaüstüne bağımlı kılınmasının nedeni de budur, oysa kahraman her şeyden önce yazılı olduğu için ölüdür; çünkü Kafka'nın "Hüküm" devriminden sonra benimsediği özel bakış açısında, yazın ancak nesnesini gerçekten öldürürse görevini tamamlayabilir. Kafka kendi durumundan, tam anlamıyla Don Quijote'ye özgü bu dersi çıkarmış olabilir haklı olarak, kendisini açıkça o üzgün Şövalye'yle özdeşleştirdiği şu özlü sözler de bunu göstermektedir: "Don Quijote'nin yaptığı en önemli işlerden biri, yeldeğirmenleriyle savaşından bile çarpıcı olan şey, intihardır. Ölü Don Quijote, ölü Don Quijote'yi öldürmek ister; ama öldürmek için kendisine canlı bir alan gerekir, o da bıkıp usanmadan, ama boşuna, kılıcıyla o alanı arar durur. Bununla uğraşırken, birbirinden kopmayasıya iç içe geçen ve tam anlamıyla capcanlı biçimde sıçrayıp duran iki ölü, çağlar içinden yuvarlanıp gider," *Préparatifs de noce à la campagne*, "*Les huit cahiers in-octavo*", s. 72-73.

genellemeleri, önyargıları ve o dönemde yaşanan olayların yarattığı sorunlar üstüne, birçok açıdan fazlasıyla ileri görüşlü olan bilincinin insanca sınırlar içine hapsolmalarına engel olamadığı düşünceleri vardır (daha önceki bölümlerde, resmî tıbba nefret ettiğinden tedavi olmayı reddedişini anlatırken ya da Yahudilik duygusundaki, kendisini gerek kökten inanç değiştirmeye, gerek Batı Yahudilerini değersizleştirirken yaptığı gibi, kesin olarak aşırı bir yargıyla yetinmeye iten değişimlere değinirken bunlara tanık olmuştuk). Kaldı ki yapıtının, can attığı kutsallaştırılmış yazına yakışması gerekiyorsa; kendisinin istediği gibi, "dünyayı yüceltip bir saflığa, bir gerçekliğe, bir değişmezliğe"[1] ulaştıracak olağanüstü bir kaldıraç olması gerekiyorsa, olduğu kişinin, elinde olan şeylerin, sınırlı bir varlık olarak, içinde bulunduğu durum yüzünden arılıktan uzaklığa, gelip geçiciliğe, sahteliğe yargılı bir yaratık olarak kendi düşündüğü ve istediği şeylerin yapıtı lekelemesine izin vermemelidir. Dünyayla olan bağlarını koparıp bir anlatı boyunca düşüncenin her türlü önermenin dışında, tam anlamıyla fikirlere karşı açığa vurulabildiği, yaratının *no man's land*'inde yaşamak için, kendisiyle arasına aşılmaz bir engel koyması gerekir.

* * *

Bu koşullarda, *Dava*'nın yazarında işkence çeken, kararsız, bu denemenin başında gördüğümüz iç sıkıntısı ve çelişkilerle boğulan adamı bulmayı bekleyemeyiz; o orada değildir, yapıt da ne onun başına gelenleri ne yaşa-

1. "'Köy Hekimi' gibi çalışmalardan geçici bir doyum sağlayabilirim, yeter ki böyle bir çalışmanın üstesinden gelebileyim (pek akıl alacak gibi değil). Ama dünyayı yüceltip bir saflığa, bir gerçekliğe, bir değişmezliğe ulaştırarak mutluluğa kavuşabilirim ancak", *Günlükler*, agy., "25 Eylül 1917", s. 556-557.

mında başına gelen olaylardan çıkardığı sonuçları ne de o olaylar üstüne düşüncelerini anlatır. Nişanlanmalar, ayrılıklar, Yahudilik, çatışmalar, hastalık; tüm bunlara görünüşte anlatıda rastlanmaz, bununla birlikte tüm bunlar yazıda doğrusu ikili bir yer değiştirme yararına belirleyici bir rol üstlenirler: Bu yer değiştirmelerden biri, yaşanmış deneyimi özüne indirgeyerek onu imgelere, izleklere, anlam açığa çıksın, diye özellikle kırpılmış durumlara yedirir; ötekiyse yaşanmışlıktan ahlaki değil, teknik sonuçlar çıkarmaya ve onları yalnızca yapının biçimsel aygıtına uygulamaya dayalıdır. Kafka yaşama olanaksızlığının girdisini çıktısını anlatamaz, bunun tek nedeni de onları bütünüyle bilmemesi ve bildiklerinin aldatmaca olmaksızın betimlenememesidir. Buna karşılık, ifade biçimlerinde, içinde bulunduğu gerçek duruma uygun davranabilmek için kendine dayatmak zorunda kaldığı kısıtlayıcı önlemleri göstererek, bu yaşama ve adlandırma olanaksızlığına tanıklık edebilir. Başka bir deyişle, zemini doğrudan biçime dönüştürür, bu da tamamlanmamış en kısa metnine bile düzyazının düşleyebileceği en sağlam birliği kazandırır.

Prag'daki yaşamın önceki bölümlerde uzun uzadıya anlatılan koşullarını anımsarsak, Kafka'nın nasıl ister istemez, bir romancı için çok tuhaf sayılacak biçimde, kendi kişiliğini yapıtına yansıtmaya ve orada ona söz vermeye karşı çıktığını (Peki ama gerçekten romancı mıdır o? İşte tam da bu karşı çıkışı yüzünden, bundan kuşku duyabiliriz) kolayca anlarız. Kendi düşüncelerinin gelişmeye başladığı dönemden başlayarak, çevresindeki Yahudilerin çoğunun karar verirken ve yargılarken sergiledikleri ciddiyetsizlikten rahatsızlık duyar. Gelgelelim, Praglıların toplumsal ve siyasal fırsatçılığı ne kadar az doyumsuz olursa olsun her insana öylesine itici, öylesine katlanılmaz gelse de, basit bir kişilik eksikliği değildir,

onlar bölünmüş toplumlarının saçmalığına karşı tepki olarak öyle davranmak zorunda kalmışlardır ve bu fırsatçılık onu büyük ölçüde kamçılayan, karmaşık, tarihsel nedenler göz önünde bulundurulmaksızın eleştirilmemelidir. Dolayısıyla, Kafka'ya göre, benzerlerinin genel durumunun yarattığı yargı sorumsuzluğu, taşlaması ya da öfkeli bir betimlemesi yapılabilecek kusurlardan değildir, çünkü aldığı eğitimin ve çevresinin bireye dar bir özgürlük alanı bıraktığını çok iyi bildiğinden, kendisinin bu sorumsuzluktan payını almadığını söyleyebilecek durumda değildir. Öte yandan, çevresindeki dilin bu özelliğine değinmeden de edemez, değil mi ki her şeye karşın bu dil başlı başına ve onun düşüncesini belli belirsizce tehdit etmesiyle kendisine katlanılmaz geliyordur.

Doğal olarak, bunca sıradan bir durum –yargı sorumsuzluğu kuşkusuz yalnızca Praglı Yahudilerin ayrıcalığı değildir– romancıların çoğu için pek sorun yaratmaz; hatta birçokları onu kendi sanatları için gerçek bir fırsat olarak görüp sorgusuz sualsiz yansıtacaklar, öykülerini akıllı yazarın karşıtlarını simgeleyecek ve her şeyden önce canlı modelleri yüzünden onun karşı karşıya kaldığı şeylerin öcünü alabilecek kararsız yaratıklarla, çenesi düşük ya da can sıkıcı siniklerle dolduracaklardır. Kaldı ki kimileri bunu, en azından bazı açılardan, Kafka'nın "annecik" karşısındaki durumunu akla getirebilecek durumlarda (örneğin Musil Viyana için ya da Gogol Rusya için) seve seve yapmıştır. Ama romancının bulduğu, hani denebilirse önceden belirlenmiş bu yolu Kafka kabul edemez (başkalarında onu eleştirdiği anlamına gelmez bu), çünkü onun kişisel savaşında alt edilmesi en güç düşman her zaman dışarıda değildir, aynı zamanda kendi içinde, derinliklerindedir, yalnızca acımasız bir ışık çekip çıkarabilir onu oradan.

Kendi yazınına yüklediği, bütünüyle genele yayılan

görev yüzünden –görüntülerin ötesini ortaya koymak *ve* dünyayı aldatıcı görünüşlerden kurtarmak– Kafka Prag'ın lanetini konu olarak kullanmak konusunda özgür değildir, ondan ne eleştirmek için ne aleyhine güldürmek için ne de yalnızca anısını canlı tutmak için söz edebilir. Ondan yalnızca durmaksızın yararlandığı bir ders çıkarır: Her şeyi yerli yersiz yargılayan, tutarsız insanlarla dolu düşsel bir toplumu betimlemek yerine, *kendisini yargıya varmaktan özellikle alıkoyar*. Bunun için önce, kahramanların tutumlarını açıklayıp olayları yorumlayan düşüncelerle dolu anlatıcıyı tüm öykülerinden atar; ardından, kahramanlarının sözlerindeki her türlü savı, her türlü genel düşünceyi, doğrudan eylemin somut verilerinden kaynaklanmayan her türlü kurguyu da ortadan kaldırır (K. kuşkusuz Şato'nun yapısı üstüne durmadan düşünür, ama ne o ne de başka biri dışarıdan bir olaya değinir, hiçbiri dünya tarihi ve insanlığın yazgısıyla ilgili en ufak düşünceyi dile getirmez).

Müdahale-etmeme ilkesine bütünüyle uyan Kafka kendi beğenilerini, kendi korkularını, yitik yasa özleminin onu sürüklediği davranış tuhaflıklarını bile kahramanlarının kişiliklerine yansıtmaktan sakınır. Hiçbir kahraman etyemez değildir, hiçbiri örneğin tıp, hijyen, eğitim, kır yaşamının yararları ve kent yaşamının tehlikeleri konusunda onun düşünceleri ya da önyargılarına göre hareket etmez; aralarından birçoğu özellikle eğilim sorunuyla uğraşsa da, hiçbiri doğal olarak yazarın mutluluğunu ve acısını, yazın tutkusunu bilmez, yazarı açıkça ele verecek bu tutku onlara yükleyebileceği en son şeydir.

Kafka'nın bu bakımdan kendine izin verip, bu ilkeye aykırı davrandığı seyrek anlar da onun kurala tümden uyduğunu doğrulamaktan başka bir işe yaramaz; ilk bakışta son derece anlamsız görünen, ama anlatı örgüsüne anıştırmaların ortaya çıkarılması için yazarın yaşamının iyi

bilinmesini gerektirecek denli mantıklı biçimde yerleştirilmiş, ikincil notlarla ve ayrıntılarla kısıtlıdırlar. Şaşmaz mekanizma o seyrek anlarda birazcık oyun oynamaktan geri kalmaz, Kafka öyküsünün yitik bir köşesine kendini yerleştirmekten çekinmez, bilgisiz okur orada önemli hiçbir şey gerçekleşmeyeceği için onu orada aramayacaktır büyük olasılıkla. Sözgelimi Gregor Samsa'nın duvarına, üstünde kürklere sarınmış bir kadın olan bir gravür asar, bu kesinlikle bu tür süslerle kurduğu çok özel ilişkiye bir göndermedir;[1] Kadastrocu'yu Klamm'ın konyağını çalıp tadına bakmaya sürükler, içki ona önce kutsal bir içecek gibi gelse de, sonradan bayağı bir "arabacı içkisi"ne dönüşür, Kafka bununla kuşkusuz, tiksinti ve utanç verici arzuyla karışık, kendi perhizini anlatır; Josef K.ya Bayan Grubach ve "kadın elleri"nin olağanüstü ustalığı konusunda, *Günlükler*'inde, yorgunluktan bitkin bir durumda akşam eve geldiğinde, "güne yeniden başlama" gücünü kendinde bulan annesinin canlılığına ve yürekliliğine hayranlığını sergilediği bölümün yanında pekâlâ görebileceğimiz bir söz söyletir; yine Josef K.nın İtalyancasını yetkinleştirmeye karar vermesini sağlar, gerçekte kendisi de Brod'la İtalya'ya gideli beri bu kararı vermiş, ama kendisine göre işi pek ileri götürememiştir (bu ayrıntı önemsiz sayılamaz, çünkü K. bir İtalyan müşterisine katedrali

1. Kürkten iğrenmesiyle ilgili olarak bkz. *Lettres à Ottla*, agy., "21 Aralık 1920'ye doğru", s. 107 ve *Lettres à Felice*, agy., "Grete Bloch'a Mektup, 24 Mayıs 1914", II, s. 671. Gravürün betimlemede yalnızca anıştırılan erotik özelliği, tablonun Gregor'un odasında durduğu yerle yeterince vurgulanmıştır: Tam yatağının karşısındadır ve dönüşümünü fark edince Gregor'un gözleri hemen ona döner. Bir eleştirmen, *Dönüşüm*'ün Sacher-Masoch'un *Kürklü Venüs*'ünün bir tür yorumu olduğu sonucunu çıkarmıştır bundan (Madam M. Jutrin, kişisel bir bildiride). Bu, yalnızca bir kez değinilen, anlatının tam anlamıyla bir parçası olmayan bir ayrıntıdan çok şey çıkarmaktır. Üstelik Samsa'nın mazoşizminin – ve Kafka'nın vargüçleriyle kendilerini yok etmeye çalışan kahramanları aracılığıyla ifade ettiği mazoşizminin– Masoch'un adını verdiği cinsel sapkınlıkla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Onun mazoşizmi belli cinsel uygulamalarda değil, yalnızca etkilerinin çok daha tehlikeli olduğu ahlak düzleminde açığa çıkar.

gezdirmek isterken, kutsal mekânda sözcük dağarını tazelemeye çalışır, bu da papazın seslenişine karşı kendisini savunmasız bırakır). İşte Kafka'nın neredeyse gizlice bütünün kişisizliğine kattığı, deneyime dayalı birkaç öğe bunlardır, elbette onun en değişmez, kaldı ki en tehlikeli izleklerine katılan ve ne olduğu anlaşılamayacak denli saptırılmış öğeler dışında. Ama kahramanlarının işlerine karışmadığından emin olmak için fantastik dönüşümlere boyun eğse de ya da gerektiğinde, öyküsünün içinde kaçamak olduğu kadar alaycı biçimde görünüvermeye kendine izin verse de, onunla ilgili olan şeyler asla bir değer simgesi taşımazlar, okuru kendi görüş açısına sokmaya ve kişisel hiyerarşisini benimsemeye itecek olumlu ya da olumsuz bir gösterge koymaz yazdıklarına. Kurgusal dünyasının bir köşesine gizlenip, kendisi üstüne olarak ne derse desin, söylediklerivle ilgili ne düşündüğünü, onları mutluluk veren bir şey mi yoksa can sıkıcı bir şey olarak mı gördüğünü, iyi gözle mi yoksa kötü gözle mi baktığını, akıllıca mı yoksa saçma mı bulduğunu anlamak olanaksızdır; öyle ki nasıl anlaşılmak ve neye göre yargılanmak istediğini bile anlamak olanaksızdır (eleştirmenlerinin ve arkalarından okurlarının sık sık sergiledikleri aşırı yorumların kökeninde *yönlendirme*'yi bu biçimde reddedişi yatmaktadır). Olanaksızdır çünkü gerçekten ondan başkası olan anlatıcı habersiz okurdan hiçbir konuda ileride, hiçbir konuda üstün değildir: Zaten değişmez olan bir dünya algısını açığa vurmak için değil, kendi içindeki ve dünyadaki yukarısıyla aşağısının, gerçekle yalanın, haklıyla haksızın, sağlıkla hastalığın nerede olduğunu, en az kendisi kadar bilgisiz olan, bununla birlikte onları sınamaya yönelik deneysel duruma karşılık verişleriyle aydınlatıcı olan kahramanlarından öğrenmek için yazar.[1]

1. Kafka'nın en büyük güçlüğü sıklıkla söylendiği gibi sözde simgeciliğinde değil, anlatıcının belli bir kurgusal toplumda yukarısıyla aşağısının neresi olduğu-

Anlatıcı olaylar düğümlendiği ölçüde, gözünün önünde olan bitenleri görür yalnızca ve onları kendi elindeki verilere göre değerlendirir, *Kafka'nın ola ki başka bir yerde aynı konuyla ilgili söylediklerine bakmadan.* Sözgelimi, *Günlükler*'deki, Kafka'nın Zürau'da kız kardeşinin evinde kaldığı dönemden, kır yaşamı ve köylüler üstüne düşünceleri bilmez: "Köylülerin bıraktığı genel izlenim: Tarımda kurtuluşu bulan soylu kişiler; bu alandaki çalışmalarını öyle bilgece ve alçakgönüllü düzenlemişler ki, bütünde eksiksiz yerlerini alıyor, mutluluk içinde gözlerini kapayana dek her türlü yalpamaladan ve deniz tutmasından uzak kalıyorlar. Yeryüzünün gerçek vatandaşları."[1] K.nın serüvenlerinin anlatıcısı, bu "genel izlenim"i göz önünde bulundurmaması bir yana, bilmeden içerdiği idealizme karşı çıkar: Kendisine göre, "tarımda kurtuluşu bulan soylu kişiler" neredeyse insan sayılamayacak, kaba saba kişilerdir, "bayağı ıstırap taşan yüzler –kafaları sanki üstten vurularak yamyassı edilmiş, yüz çizgileri adeta bu darbenin acısı içinde oluşmuştu– etli dudaklar ve açık ağızlarla"[2] K.ya bön bön bakarlar; anlatıcı doğal

nu gerçek anlamda aramasında yatar; çünkü o ortak düşüncenin hiyerarşisini oluşturan basmakalıp düşüncelerle yetinemez. Dolayısıyla, Kafka anlatısının iç topografyası ister istemez belirsizdir bütünüyle, işte kimilerinin genelde belirsizliğin yerine, yerlerin geleneksel simgelerin belirlediği biçimde dağılımını koyarak ortadan kaldırmaya çalıştıkları engel budur: Onlara göre, yukarısı soylu ve yüce şeylerin konutudur, aşağısıysa bayağı ve dünyevi şeylerin. Oysa bu, Kafka'nın bakış açısında hataların en büyüğüdür. Daha ileride göreceğimiz üzere, Şato'nun değer hiyerarşimizde yukarısıyla aşağısının yerini belirleyen yerleşik anlayışların sürekli olarak sorgulanması gerektiğinden başka bir anlamı, başka bir mesajı yoktur. K. –her okur gibi ve sonuçta her kültür adamı gibi– Şato'yu doğal olarak üst bir makamla özdeşleştirirken Köy'ü en basit ve en can sıkıcı dünyevi şeylerle bağdaştırır. Kaldı ki, K. ilerledikçe ne kadar aldandığını ve yaşamın bütününde yukarısıyla aşağısını gerçek yerlerine koyabilmek için nasıl insanüstü bir çaba göstermesi gerektiğini anlar. Yineleyelim, tam anlamıyla romanın "mesajı" olan bu yolda, başarısızlığa uğramasına karşın gerçekliğe doğru kocaman bir adım atar.

1. *Günlükler*, agy., "8 Ekim 1917", s. 558.

2. *Şato*, agy., s. 29.

olarak, öykü boyunca dar kafalılıklarını, Şato'nun boyunduruğuna kölece boyun eğişlerini, Beylerin kaprislerine ve keyfi yönetimlerine alçakça uymalarını, son olarak da K.ya karşı, yalnızca yabancı olduğu için sergiledikleri kabalığı, konuksevmezliği anlatır ayrıca. Bununla birlikte, bu konularda bir yargı ileri sürmez; olayları romanın örgüsünde birbirlerine bağlandıkları biçimde, oldukları gibi anlatmakla yetinir, bu da Kafka'nın özel yaşamında, Prag'a ve büyük kentlere karşı önyargılarından hareketle oluşturduğu düşsel *bakış açısı*'nı gözlem aracılığıyla çürütmesini sağlar.

Kafka'mn önce dürüstçe varlığına işaret etmek, sonra da onunla arasındaki bağı koparmak için, hani denebilirse sessizce, tam anlamıyla Prag'a özgü bir olaya tepkisini yansıttığı bu müdahale etmeme ilkesini, kuşkusuz karmaşık dil durumu kadar zorlayan başka bir şey yoktur – bu da tam Yahudilere ve Praglılara özgü bir durumdur; ama onun çalışmaları üstündeki büyük etkisi yüzünden ve kendisi uzun zaman boyunca onu görmezden gelebileceğini düşündüğünden daha çok sıkıntı verir. Kahramanına sonsuz bir gücü olan, zengin, şiirsel bir dilden başka silah vermeden, onu dünyaya saldırmaya yolladığı dönemde, sorunlu olan şeyin *dil* değil, *dil yetisi* olduğunu düşünür, konuştuğu gibi Almanca yazar, çünkü ona Almanca öğretilmiştir ve kendini başka türlü ifade etmeyi bilmez, bu dili kullanmaya hakkının olup olmadığına takılmaz. *Günlükler*'inin ilk sayfalarında acı acı yakındığı tedirginlik, kuşkular, o kötürüm hal yaratma aracından çok, talihsiz yapısından kaynaklanıyormuş gibi gelir kendisine. Hâlâ doğrudan "Bir Savaşın Tasviri"nin etkilerinin hissedildiği anlatı parçalarının yanında, 1910 notları o dönemde korkunç bir yetersizlik olarak gördüğü şey üstüne yakınmalarla ve sızlanmalarla özetlenebilir: "Yazdığım hemen hiçbir sözcük öbürsüne uymuyor,

sessiz harflerin teneke gibi tangır tungur birbirine tosladığını duyuyorum; seslilere gelince, panayırlardaki seyirlik zenciler gibi şarkılar söyleyerek buna eşlik ediyorlar. İçimdeki kuşkular her sözcüğü halka gibi çevreliyor; sözcüğün kendisinden önce bu kuşkuları görüyorum. Nasıl, nasıl? Hayır, sözcüğü asla gördüğüm yok, kafamdan uyduruyorum [...]. Masanın başına oturdum mu, kendimi Place de l'Opéra'daki trafik ortasında düşüp iki bacağını kıran bir adamdan daha iyi hissetmiyorum."[1] Kaldı ki, *Günlükler*'ine de bu hastalıklı yetersizlik durumunun nedenlerini anlayabilmek için başlamıştır, orada "o kuyrukluyıldız üzerine çevrilen teleskoplar gibi, her gün en azından bir satırın"[2] kendi üstüne yönelmesini ister, her tümceyi kendisini çağıracak bir mahkemeye –daha o zamandan– dönüştürmek ister ve her tümce onu gerçekten yargılar, sonuçta o yıl aldığı notları bozguna uğradığını itiraf ederek bitirir: "Hiçbir cümleye gücüm yetecek gibi değil artık. Evet, sözcüklerle iş bitse ve insan bir sözcüğü yazıp onu baştan aşağı kendisiyle doldurduğu bilincinin rahatlığıyla cümleden yine başını çevirebilse!"[3] Ama tüm bu iniş çıkışların ortasında –sonuçta her şeye karşın çıkışlar da vardır–, duyduğu rahatsızlık sürekli değildir, Kafka elinde Almancanın olmasını sorun etmez, bir süre daha meşrulaştırma gereksinimini duymadığı tek şey dili olacaktır.

Dil sorunu, hiç kuşkusuz, söylediğimiz gibi, o sıralarda basit bir ağız, adına dil denemeyecek bir jargon olan, ama kendiliğindenliği ve duygusal gücüyle kendisi-

1. *Günlükler*, agy., "15 Aralık 1910", s. 89. Burada söz konusu olan Opera, Paris Operası'dır. Kafka yazın Brod'la birlikte kısa bir süre Paris'te kalmıştır.

2. Agy., "Mayıs 1910", s. 12. Notun tarihi tam olarak verilmemiştir ama bir sonrakinin tarihi 17-18 Mayıs'tır, demek ki kendisinin söylediği üzere "Kuyrukluyıldızlı" gece.

3. Agy., "27 Aralık 1910", s. 96.

ne birdenbire eğitimli Yahudi Almancasının ne kadar soğuk, ne kadar kuru, ne kadar yapay olduğunu gösteren Yidişi keşfetmesiyle ilişkili olarak, 1911'de onu düşündürmeye başlar. "[...] bir taş gibiyim adeta, kendi mezar taşımdan geri kalır yanım yok [...],"[1] diye yazarken, bu ölümcül soğuk kendisinden geliyormuş gibi düşünüyordur, ne ki artık o soğukluğu Yahudi annesine söylediği *Mutter* sözcüğüyle ilişkilendirir; bir yandan annesinden öğrendiği bu sözcük onun içindeki gerçek duyguları ve duygusal heyecanları boğmaktadır.[2] Gün gelip de Kafka, annesini her zaman elinden geldiği ve onun hak ettiği kadar sevmemesinin nedeninin Almanca dilinin buna engel olması olduğunu anlayınca, yazar olarak etkinliğinin temel aracıyla ilgili dingin inancını kesinlikle yitirir: Almanca artık içinde doğup büyüdüğü, kendini evinde hissettiği yer olmaktan çıkıp, içinde yalnızca hoşgörülen bir konuk olmak istemediği bir sığınma bölgesine dönüşmüştür – üstelik hem biçim hem de içerik açısından; kaldı ki burada da ikisi birbirinden ayrılamaz, yapıtının yönü kökünden değişmiştir.

Kafka'nın bundan böyle, kendi dilinden anlamla ve anıştırmalarla dolu bir biçimde uzaklaşması tam olarak sözlük ve dilbilgisi kurallarını yerine getirememe kaygısından kaynaklanmaz, en büyük özleştirmecinin gözünde, bunun sözcük dağarındaki ve sözdizimindeki kararsızlıktan başka, daha derin birçok nedeni –tarihsel, etnik, psikolojik– vardır. İyi ya da kötü Almanca yazmak, bir Yahudi için "[...] kazanılmamış, ama (bir dereceye kadar) aceleyle ele geçirilmiş ve en ufak bir dil yanlışı gösterilemese de yabancı mal olarak kalan bir yabancı mal"a

1. Agy., "15 Aralık 1910", s. 89.
2. Agy., "24 Ekim 1911", s. 73.

sahip çıkmaktır: "çünkü bu alanda, bir pişmanlık anında, bilincin en hafif çağrısıyla her şey kanıtlanabilir."[1] Doğal olarak, yanlış bir dil işleri yoluna koymaz, zaten kendi içinde kaçınılmaz olan vicdan azabını arttırmaktan başka bir şeye yaramaz; bu açıdan, Kafka tam anlamıyla suçsuz değildir, dili Prag Almancasının Çekçe ve Yidişin etkisiyle kolaylıkla benimsediği lehçe kalıplarından ve katışıklıklardan uzak dursa da, sık sık bir sözcük ya da bir yapı konusunda kararsız kalır (bu hatalardan biri Felice'yle tartışmalarına yol açmıştır, tartışmada Felice kesinlikle haklıdır); "Alman olmayan annelerimizden öğrendiğimiz için hâlâ kulaklarımızda çınlayan o Almanca" dan[2] ilke olarak bile kuşkulanır, onu şüpheli görmeye her zaman hazırdır. Ne olursa olsun, burada önemli olan dilbilgisi konusu değildir, "bilincin en hafif çağrısı" var olmayan hataları bile kanıtlayabilir, çünkü Alman Yahudisiyle dili arasında gerçek bir yakınlık olamaz, aralarında yalnızca hırsızla malı çalınan kişiyi birleştiren tekinsiz ilişki olabilir.

Dolayısıyla, Kafka'nın da kendini ister istemez onlardan saydığı, bir yandan istedikleri kadar dürüst, istedikleri kadar yetenekli olsunlar, sonuçta hırsız olan Alman Yahudisi yazarlar, yadsıma arzularıyla yöneldikleri aşırmadan yararlanamazlar. Yalnız köklerinden kopma amacıyla Almanca yazmaya başlamışken, kurtuluş yolunun yarısında kalakalmışlardır, çünkü "arka ayakları hâlâ babanın Yahudiliğine sıkıca tutunuyor, ön ayakları da yeni bir alan bulamıyordur." Sözgelimi, "köpeksi" durumdan kurtulmak için gösterdikleri tüm çabalar onları yeniden aynı noktaya getirmekten başka işe yaramaz;

1. *Correspondance*, agy., "Brod'a Mektup, Haziran 1921", s. 392.
2. Agy., "Brod'a Mektup, 1917, Ekim başı", s. 216.

onlar yetersizliğe ve umutsuzluğa yargılı, ellerinde kendi kendilerini içine attıkları acıdan başka esin kaynağı olmayan, parçalanmış yaratıklardır.

"Sonuçta ötekilerden aşağı kalmayan bir esin kaynağı," der Kafka eleştirisini sürdürürken, "ama yakından bakınca, birtakım iç karartıcı özellikleri de var. Öncelikle, umutsuzluklarını yansıttıkları şey dışarıdan göründüğü haliyle Alman yazını olamazdı. Üç olanaksızlık (rastlantısal olarak ben dil yetisi olanaksızlıkları diyorum bunlara, en kolayı bu ama başka türlü de adlandırılabilirler) arasında yaşıyorlardı: yazmama olanaksızlığı, Almanca yazma olanaksızlığı, başka türlü yazma olanaksızlığı. Buna belki bir dördüncü olanaksızlık da eklenebilir: yazma olanaksızlığı (çünkü bu umutsuzluk yazının yatıştırabileceği bir şey değildi, yaşamın *ve* yazının düşmanıydı, yazı bu durumda ancak eğreti bir şey olabiliyordu, hani kendini asmadan hemen önce vasiyetnamesini yazan biri için olduğu gibi, pekâlâ tüm yaşam boyunca sürebilecek eğreti bir şey), dolayısıyla her açıdan olanaksız bir yazındı söz konusu olan, Alman çocuğu beşiğinden çalıp ipin üstünde dans edecek biri gerektiği için (ama o Alman çocuğu bile değildi, bir hiçti, yalnızca birinin dans ettiği söyleniyordu), bir biçimde çabucak hazırlamış Çingenelerin yazını."[1] Kendisinde görmeye alışık olmadığımız bu sert tona bakılırsa, Kafka'nın burada karanlık biçimde betimlediği umutsuzluk, kendi kuşağından, başlarına gelecek felaketi bilmeyen –1921'de, tüm korkunçluğuyla kim bunu bilebilir ya da sezebilirdi ki?– aralarından birçoğu ününü ona borçlu olduğu için "her açıdan olanaksız" bir yazın ortaya koymaktan pekâlâ hoşnut olan yazarlarınkindense, kendisinin umutsuzluğu

1. Agy., "Brod'a Mektup, Haziran 1921", s. 394. Bkz. daha önce s. 62-63.

gibi görünür. Kafka, çektikleri acının bilincinde olmayan Yahudi benzerleri aracılığıyla, altında ne olduğunu çok iyi bildiği bu karanlık iç sorunda asıl kendini işin içine atar; görünüşte kesin olan yargısı tarih açısından bakıldığında haksız gibi görünse de –davanın gerçekleştiği saltığın içinde öyle değildir– ona inanmaya hakkı vardır, bunun birinci nedeni o yargının sertliğine katlanan ilk kişinin kendisi olması; ikincisiyse doğrudan kendisinin tiksindiği "-miş gibi"den türemiş Alman Yahudisi yazınının, gerçekten de gözüne, kendi yapıtını karşısına koymak istediği sahte güvenliğin ve yalanın somut örneği gibi görünmesidir.

Bunca değişken ve bunca önemli bir olayın böyle açık biçimde yerilmesinde oldukça sevimsiz bir yan bulunabilir, özellikle de hangi ideolojiyi beslediği, hangi entelektüel ve siyasal çevrelerde onaylanacağı düşünülürse. Bununla birlikte, şunu belirtmekte yarar var, Kafka bu yazıyı asla yayımlamamıştır (zaten söz dalaşına birazcık olsun açık hiçbir metnini yayımlamamıştır), özel yaşamında, kendisi için son derece belirleyici olan bir konuda, onun gerekçeleri konusunda yanılgıya düşmeyecek, en yakın arkadaşlarından birine düşüncelerini söylemiştir. Ama tutumu nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, onun olduğu şeyden, yaptığı şeyden, kağıda geçirdiği en küçük sözcükten ve en küçük imgeden ayrılamaz. Her insanda doğal olarak var olan temel bir öğeden yoksun olduğunun bilincindeki yazar için, bu tutum kendisinin bir erdem olarak görmek istemediği bir zorunluluğun yansımasıdır; yapıtının dile getirmesini, daha doğrusu büyük bir dürüstlükle *olmasını* istediği şey de budur.

Her açıdan olanaksız yazınını olanaklı kılabilmek için Kafka'nın düşünebileceği tek yol, kendine özel titreşimleri, yerel bir tonu olmayan, neredeyse niteliksiz bir dil yaratarak, orada engelin yerini açıkça göstermektir.

Yahudi benzerlerine karşı suçlamasında, Karl Kraus'un herkesçe kabul edilen ustası olduğu *Mauscheln*'in –kendi tanımladığı biçimiyle, "kitabi Almancayla işaret dilinin birleşimi"–[1] Almancada "yalnızca lehçelerin ve onlar dışında en kişisel yüksek Almancanın gerçekten yaşadığı, gerisininse, demek ki dilin orta sınıfının külden, ancak capcanlı Yahudi elleriyle eşelendikçe yaşıyormuş gibi görünebilen bir külden başka bir şey olmadığı"[2] gerçeğiyle kendini bir ölçüde haklı gösterdiğini kolaylıkla kabul eder. Gerçekten de çağdaş Almancayı oluşturan bu üç katmandan, yalnızca üçüncüsüne erişebiliyordur o, değil mi ki lehçeler ve en kişisel yüksek Almanca kendine mal edebileceği şeyler değildir; oysa bu üçüncü katman da ölüdür –bu da doğrudur, Kafka son derece keskin dil duyarlılığıyla zamanının yazarlarından çok daha açık seçik görür bunu– ve onu canlandırmak için küllerini karıştırmayı reddeder. Bölgesel Almancaya da, yüksek yazın aristokrasisine de sırt çevirmek zorunda olduğundan, bununla birlikte Yahudi yazarların, can çekişmesinden yararlandığı o "dilin orta sınıfı"yla da yetinemediğinden, aracını ancak yazı ve konuşma dilinin ötesinde, uzamla zamanın dışında, saf sistem olarak Almancanın hâlâ kökenlerine ve gerçekliğine yakın olduğu bir bölgede arayabilir. Amaçlarına uygun, ama kendini hem sorumlusu hem de kurbanı gibi hissettiği yoksunluk duygusuna doğru biçimde işaret edecek bir yazı yaratmak için, Kafka sonuçta dil yetisinin çevresinden dolanıp tarihin ve toplumun dışındaki dile ulaşır doğrudan. Eşzamanlılığın sıfır noktasında çalışır, o düzeyde dil yetisinin bölgesel dillere ve büyük tarihsel yazına borçlu olduğu şeylerden

1. Agy., "Brod'a Mektup, Haziran 1921", s. 392.
2. Agy., s. 393.

hâlâ bağımsız olan dil dolaysızlığından ve sonsuz birleşim kaynaklarından başka bir şey sunamaz.

Kafka, ödünç aldığı dille arasındaki uzaklığı korumak istemesinin sonucunda, türetme sözcükler, eski sözcükler, karmaşık eviriler ve çağdaş yazarın, özellikle de Alman'ın yenilik yapmak için kendine doğal olarak hak gördüğü sözdizimi değişikliklerini sokmaz diline. Dönemleriyle, toplumsal ve yazınsal kullanımlarıyla ya da doğdukları topraklarla ilgili her türlü göstergeden arındırılan terimlerin özgürce anlam belirsizliğinin içinde yüzdüğü bir dil alanına yerleşir. Düzyazısının hem duru hem de anlaşılmaz olmasının nedeni budur: Yüzyıllarca kullanımın onları kapattığı yerin örtüsünden kurtulan, özlerine dek başka öğelerden arınmış sözcükler, onun düzyazısında, ilk anlamlarına can veren bulanık ve ikili anlamı kendiliklerinden ortaya koyarlar.

Gerçekten de Kafka'nın anlatısına hareketi başlatmaya ve hareketin korunmasına elverişli dinamiği kazandıran anahtar sözcükler böyledir: dava, şato, beyler, köpek, yuva vb. Her zaman salt dilbilgisine uyacak biçimde, tümleçsiz, tamlayansız kullanılan, çoğunlukla iki anlama gelen bu sözcükler eylemi eşzamanlı olarak iki yöne sürüklerler, bu yönlerden biri açık, ötekiyse az ya da çok gizlidir, onların arasında durmaksızın oynarlar (*sözcük oyunu* bu derinlik düzeyinde ele alındığında, öykünün hareketini sağlayan güçtür ve bu güç, işleyişinin asla görülmediği oranda etkilidir). *Dava* romanının doğrudan kaynağı Almancada hem adli bir etkinliği hem de değişebilecek bir hastalık sürecini tanımlayan *Prozess* sözcüğüdür; bu iki anlam genelde karıştırılacak şeyler değildir, ama burada öylesine sımsıkı bir mantıkla işlenirler ki kimse onları ayırmayı düşünemez. Dolayısıyla, Josef K.nın davası hem adli hem de hastalıkla ilgilidir ("Sizin bir davanız var, değil mi?" diye sorar bir kahra-

man K.ya, "parmaklarının boğum yerleriyle hafifçe göğsüne dokunduktan sonra," demek ki hastasını muayene eden doktorun tipik hareketini yaparak); üstüne üstlük iki anlam da belli bir nesneyi etkilemediği için, K.nın suçlu mu, yoksa hasta mı olduğunu anlamak olanaksızdır; ilk durumda, hangi suçtan ya da hangi kusurdan ötürü suçlu olduğu; ikincisindeyse, hastalığının ne tür olduğu, bedensel mi, yoksa ruhsal mı olduğu belli değildir. Bedeninin ya da ruhunun belli bir noktasında acı çektiği için suçludur ya da artık kim bilir hangi bağışlanmaz hata yüzünden hastadır – hastalıktan ötürü suçlu ya da suçluluktan ötürü hasta; Josef K.nın serüvenleri aracılığıyla, her türlü incelemeden ve her türlü bilimden gizlenen eski içkin adalet inancının bir yasayı en korkunç önyargılarımızdan birine dönüştürdüğü, iki anlamlı, bununla birlikte saltık "dava" sözcüğünde ortaya konmuş ciddi sorun budur işte.

Kafka anlatısının temel kapalılığı doğal olarak asal sözcüklerdeki yoğunluğa elverişlilikten ve böylece onların basit birer düşünce gibi görünmelerinin altında gizlenen iki katlılıktan kaynaklanır.[1] Örneğin "şato" sözcüğünden daha masum ne olabilir? Aynı zamanda onun çevre-

1. Bkz. S. Freud, "*Des sens opposés dans les mots primitifs*", *Essais de psychologie appliquée*'de, Gallimard, Paris, 1952, s. 59-67. Kafka, Freudcu çözümlemenin bu küçük, olağanüstü örneğini görmüş olsaydı –ama görüp görmediğini bilmiyoruz– büyük olasılıkla onun ulaştığı sonuçları benimserdi. Ne var ki temel terimlerin özündeki anlam belirsizliğini bilmek için bu çözümlemeye gereksinimi yoktur; dil konusuna çok duyarlı olduğu için, gündelik sözcüklerin ne kadar aldatıcı olduğunu, ama aynı zamanda yoğunluğa elverişli oluşlarından yazının nasıl yararlanabileceğini de herkesten daha iyi bilir. Kendisi de bu dikkat çekici özelliği kullanmaktan başka bir şey yapmaz; kendi imgelerine mantıksal bir bağ değil de saf bir yakınlık bağı sayesinde bir araya getirilmiş olabilecek en çok sayıda anlamı yükler. Janouch'un aktardığı formüle göre (Janouch, *Conversations avec Kafka*, agy., s. 60-61), "Bir yazarın yaratısı bir yoğunlaştırma işlemidir [...]" (*Dichting ist Verdichtung*), en azından bu konuda yoğunlaştırmayı düşün ve yaratı alanıyla ilgili her şeyin hazırlanışının temel mekanizması olarak gören Freud'la uyuşur.

sine en eski zamanlardan beri yerleşmiş geniş imge ağı düşünüldüğünde –zenginlik, eskilik, güç, soyluluk, ayrıcalıklar– ondan daha yanlı bir şey olabilir mi? Gösterişin ve güzelliğin saltık güç ve çok eski geleneklerin anısıyla birleştiği o saygın yapıya, Almanca *Schloss* sözcüğü, bizim dilimizin artık izin vermediği bir şeyi yapıp, yalnızca yapıyı değil, ayrıca onun kapalı surlar içindeki durumunu da akla getiren önemli bir özellik katar (*Schloss* aynı zamanda "kilit" demektir ve kapatma düşüncesini akla getiren birçok fiil ondan türemiştir), öyle ki imgedeki tüm örtük manevi, toplumsal, ruhsal ve estetik nitelikler içeride korunan, tam anlamıyla duvarla çevrilmiş mallar gibi birdenbire ortaya çıkarlar.[1] Dolayısıyla, geçerliliğini yitirmiş şeylerin düşlerimizdeki ve umutlarımızdaki gücüne tanıklık eden bu çoklu anlamların karşısında, Kafka'nın sözcükten bütün bir roman çıkarmak için onu zorlamasına gerek yoktur, roman gizil olarak sözcüğün içindedir ve görünüşte saçma, gerçekdışı ya da uyumsuz olanlara dek, olayların akışını belirleyen şey sözcüktür. Kafka, "şato" diye adlandırılan konutun, bugünün dünyasında artık hiçbir şeyin denk gelmediği ve güncellikten uzak oluşu nedeniyle kendini kanıtlama gerekliliğinden kurtulduğu ölçüde zorbalaşan, örtük bir değer sisteminde herkese –elbette başta kendisine– kapalı olduğunu ortaya koyar. Kadastrocu'suna yüklediği –bu meslek de

1. *Schloss*, Latince *castellanum*'la aynı şeydir, "şato"ysa bizim kafamızda, onun ilk anlamı olan "kapalı alan"ı artık canlandırmaz. Kaldı ki tuhaftır, Kafka'nın Fransızcaya çevrilmesindeki güçlüklerden biri de şudur: En basit sözcüklere Fransızcada kesinlikle ihanet edilmiştir, çünkü karşılıkları, ne aynı dönemden ne de aynı yoğunluk derecesinde oldukları için, aynı anlam belirsizliğini ortaya koymazlar. Özgün adı çevirmek için başka bir sözcük olmamasına karşın, bizim adli çevreyle kısıtlı "dava"mız, üstüne düşen rolü tam olarak oynayamaz. Kentsoylu ve çağdaş anlamıyla sınırlı olan "Beyler"imiz de, şimdi'nin içindeki güncel olmayan'ın zorbalığını tanımlamak için fazla yetersiz kalır, oysa *Herren* sözcüğü bunu hâlâ fazlasıyla hissettirmektedir.

iyi seçilmiştir, her ne kadar o işini yapamasa da– ve çocukça düşler, kitabi anılar ve sözcükle ilişkili eğilimler ansızın yaşama yansıdığında, yalnızca "şato"nun ne anlama geldiğini öğrenmeye dayanan görev de bundan kaynaklanır (ayrıca, kendi aleyhine, "Beyler"in ne anlama geldiğini de öğrenir, çünkü *Herren* hem bugün anladığımız anlamıyla önemli kişiler, büyük insanlar, yönetimin başındakiler; hem köylüler için eskil anlamıyla "derebeyleri" hem de kadınlar için kendilerini cinsel açıdan köle kılan egemen erkeklerdir). Kendisini Şato'nun ve bürokrasisinin ötesinde, kültürümüzün kurduğu toplumsal, entelektüel ve duygusal yapılara saldırmaya iten bu deneyimde, ne kadar yürekli, ne kadar dayanıklı olursa olsun, K.nın nasıl üstün geleceği anlaşılmaz. Ama içler acısı serüveni boyunca, Şato'nun egemenliğini kurup kalıcı kılan dil aygıtını durmaksızın sarsar; sözcüklerle şeyleri düşüncenin köleliğinde işbirliği yaptıklarını itiraf etmeye zorlar ve işte bu yüzden, gelip geçici körlüklerine ve sonda belini büken korkunç yorgunluğa karşın, görevinin büyük bölümünü başarmakla övünmeye –neredeyse öyle de yapar– hakkı olacaktır.

* * *

Kafka'nın kendi diliyle ilişkilerinde sergilediği sakınımlılık, gerçekten ağır bir vicdan azabından kaynaklansa bile, yalnızca yabancı bir malı sahiplenmeye karşı çıkmakla kısıtlı değildir, en azından gözü son derece açılmış ve bir daha yatışmamaya kararlı bir bilincin gizliden gizliye birlik olan dünyayla dil yetisinin ikiyüzlülüğüne verdiği yanıttır o. Nasıl işlediği asla belli olmayan bu karanlık işbirliğinin gizliliğine uyarken, aslında sınırlara şiddetli bir saldırı içerir; bu saldırı da tek bir kişinin, sözcükleri hüküm sürmek kullananlara karşı verdiği, gürül-

tüsüz patırtısız da olsa, amansız savaştır. Çünkü sonuçta, Kafka'nın Almancaya sahip çıkma ve onun zenginliklerinden derinlemesine yararlanma hakkını kendinde görmediği doğrudur, peki ama nasıl yapıtını felce uğratma ve zayıflatma pahasına böylesine kökten bir kısıtlama üstüne kurabilmiştir? Her şey bir yana, kendi alanı olan ve üstelik suçlunun, gerçekten suç işlemiş olsa bile, asla cezalandırılmadığı bir alanda, nasıl ağır bir dil suçu –Alman çocuğu beşiğinden çalma– işlediğine gerçekten inanabilmiştir? Kafka'yı kendini temel bir öğeden yoksun bırakmaya –kuşkusuz yapıtının şansına ama aynı zamanda ne işkenceler, sonuçta nasıl acımasız bir başarısızlık duygusu pahasına– zorlayan, nevroza dayalı gerekçeler ne olursa olsun, o gerekçeler sürekli olarak dışarıdan doğrulanmasa ve dolayısıyla yadsınamaz bir gerçeklik payı kazanmasa, onun üstünde bunca etkili olamaz.

Elbette, benimsenen dili konuşmasını ona yasaklayan herhangi bir sözlü ya da yazılı yasa yoktur, ne ki Alman kökenli birinde doğuştan var olan doğallık ve özgürlükle konuşma iddiasının hoş karşılanmadığı, kışkırtıcı, yersiz göründüğü; bunun yalnızca, tam da bir iddia, demek ki onun ortadan kaldırmaya çalıştığı farkın en açık kanıtı olduğu kendisine hissettirilir. Almanca, tarihleri ve ilgileri büyük ölçüde aynı olduğundan, aralarında iletişim kurmak için, sözlerini ya da sessizliklerini özel bir biçimde ayarlamaya gerek görmeyen insanların ağzında doğru düzgün çınlar. Onun ağzındaysa, kusursuz olsa bile yalan yanlış durabilir; çünkü kendisi ne yaparsa yapsın, onun gerçek ilgisi başka şeylere yöneliktir ve tersini kanıtlamak için ne kadar ustalık gösterse de, bu onu biraz daha şüpheli kılmaya yarayacaktır yalnız. Ötekilerin toplumsal ve ulusal yaşamla ilgili konularda kendisine gerçekten söz vermemesi bir yana, dilin derinlerdeki katmanlarına da ulaşamaz, kendisinin de itiraf ettiği gibi

çocuğun ağzından yarım yamalak çıkan ilk sözcükler, "baba" ve "anne" bile onun Yahudilik duygusunda saçma, gerçeği şöyle böyle karşılayan sözcüklerdir. Dolayısıyla, herkesin Almancanın yalnızca kamusal kullanım alanında kendisine bağışlanan kadarını alarak, örtük biçimde yerleşmiş kuralla yetinmesi daha iyi olacaktır (Köy'de yaşayanlarla aynı dili konuşan, buna karşın ne onları anlayan ne de onlara derdini anlatabilen Kadastrocu durmaksızın girişimde bulunmasının gerekçesini çok iyi anlatır: Onun Şato'dan istediği şey iyilik değil, hakkı olan şeydir, demek ki "yönetim"in ona vermek isteyeceği ve verebileceği en son şey).[1]

Kafka Almancasının, onda herhangi bir yanlış bulunmaması durumunda bile, özünde kuşkulu olduğunu çok iyi bildiği için de kurala başkaldırmaktan çekinir – yalnızca çevresindeki ikiyüzlü sessizliğe, yine "belli belirsizliğe" karşı çıkar. O dil bir *Mutter* olmayan ve onu doğru kullanmaktan son derece uzak bir anneden alındığı için[2], ne kadar bilinirse bilinsin tekinsiz bir araçtır, kaldı ki yanlışlarını saptamak da güçtür (Kafka Brod'un Janáček operası *Jenůfa*'nın librettosunu çevirirken yaptığı hataları sezer, ama şöyle demekle yetinir: "Alman olmayan annelerimizden öğrendiğimiz [...] o Almanca

1. Bkz. *Şato*, agy., s. 90. "Ben şatodan lütuf değil, hakkımı istiyorum," der K. Köy'ün muhtarına; böyle yersiz bir çıkıştan rahatsız olan muhtar karısına dönüp: "Mizzi! Bacağım gene pek sancımaya başladı, sargıyı değiştirsek mi, ha?" der.

2. Kafka'nın annesi, Felice'nin mektuplarıyla birlikte yayımlanan mektuplarına bakılırsa, bir yandan ticari jargondan, bir yandan da Yidişten fazlasıyla etkilenmiş bir Almancayla yazar (örneğin, *lieb*, "sevgili" sıfatı düzenli olarak kişi adlarıyla yan yana konmuştur). Anadili Çekçe olan babaya gelince, onun Almancasının da karmakarışık olduğunu biliyoruz. Kafka Ottla'ya yazdığı bir mektupta bundan söz eder, dikkatini çeken bir Çekçiliğe de değinir doğrusu: "[...] en azından, benim gibi bir yarı Alman'ın değerlendirebildiği kadarıyla." (*Lettres à Ottla*, agy., "20 Şubat 1919", s. 75). "Yarı Alman" – en yoğun ve en arı, bizim için bile en klasik Almanca düzyazıyı yaratan kişi kendini kız kardeşine de, kendine de böyle tanımlar.

değil mi bu?" Çünkü en önemli savı budur). Prag'da, kuşkusuz bu kararsızlık pek hissedilmemektedir; çünkü herkes onun bir parçasıdır, ama canlı söze derinden bağlı ve gerçeklik kaygısı taşıyan yazarın gözünde, Prag kötülüğün ta kendisidir çünkü o topraklarda seçkin kesimin kitabi dilinin yenileyebileceği ve güçsüz olanaklarını zenginleştirebileceği bir halk Almancası yoktur, halk Çekçe ya da Yidiş konuşur ve Prag ağzını etkileyebiliyorsa da, güç ve esenlik vermektense onu yozlaştırıyordur kesinlikle. Halk Almancası yoktur, Alman halkı yoktur, ne köylü, ne işçi vardır – o dönemde, Reich'ın büyük sanayi kentlerindeki emekçi sınıfıyla Kafka hiç kuşku yok ki hiç karşılaşmamıştır; onunla ilgili kafasında, kitaplardan ve gazetelerden edindiği soyut bir imge vardır (bununla birlikte, nişanlısının erkek kardeşiyle ortak olduğu amyant fabrikasındaki işçiler üstüne de pek bir şey bilmez);[1] Züraü'da bir süre aralarında yaşadığı ve sonuçta Alman değil, Bohemya Almanı olan köylülere gelince, onlara ortak dilin olmaması yüzünden bir köşeden, aşılmaz bir uzaklıktan, ürkek bir hayranlıkla bakar (*Günlükler*'de açıkça görülen bu ürkeklikten Şato'nun köylüleri, o insan sözünden payını pek almamış ve hepsi birbirinin tıpkısı varlıklar doğacaktır: K.nın gözünde hepsi birbirine benzer, bir zamanlar yerleşik Avrupalının gözünde Siyahlarla Çinlilerin birbirine benzemesi gibi). Dolayısıyla, dilin ona çektirdiği acının entelektüel bir

1. Hissedarı olduğu bu fabrika önce Kafka ile babası, sonra da Kafka ile nişanlısı arasında anlaşmazlık yaratır. Nişanlısı ile tartışmasının nedeni Felice'nin onun şirketin işleyişinde etkin bir rol üstlenmesini istemesidir. Oysa fabrika Kafka için bir cehennem azabıdır ve üstüne konuşmak bile istemez, hiç kuşkusuz her türlü işi yazın çalışmasını tehdit eden bir başka engel olarak görüyordur. Ne zaman fabrikaya gitse, eve umutsuz bir durumda döner; askere giden nişanlısının erkek kardeşi yerine geçmek zorunda kaldığı bir dönemde, öylesine yıkılır ki Brod'a kendini öldüreceğini yazar. Bkz., *Correspondance*, agy., "Max Brod'a Mektup, 8 Ekim 1912", s. 132-135.

özenden ya da yalnızca aşırı alıngan bir bilinçten daha somut gerekçeleri vardır, çünkü doğrusu, sınıfların ve toplumsal oyunun dışındaki Almancası kendisini soyut bir gettoya sürmüştür, oradaki insan ilişkileri kaçınılmaz olarak tekdüze ve sınırlıdır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bir işçiyle ya da bir köylüyle herhangi bir bağlantı kuramaz, çocuklara bile derdini güçlükle anlatır[1] ve onun gibi, insanların birliği anlayışında halkı en tepelere yerleştiren biri için, bu lanetlerin en kötüsüdür.

Köksüzlüğü yüzünden biçimsel ve kitabi bir kullanıma indirgenmiş, yoğunluktan ve sıcaklıktan yoksun dili, iletişime dar bir alan bırakmaktadır, onda da "toprak, hava, yasa" eksiktir, kanı eksiktir ve kansızlığının çaresi yoktur, çünkü ona güç verebilecek tek kaynak olan halk dili ulaşabildiği en son dildir. Bu yüzden Kafka ötekilerin dayattığı ölçülülük kuralını sessizce kabullenerek, yalnızca kendisine kalan özgürlük alanını kullanır: Yasal konumunun tartışma götürmeksizin konuşmasına izin verdiği, düşün bütünüyle özel alanı ve resmî dilin yansız bölgesidir bu (aslında olay bu kadar basit değildir, Kadastrocu *özel*'le *resmî* olanın bu sert çatışmasının kendisine iyiden iyiye yolunu şaşırtacak bir aldatmaca olduğunu keşfederek, bunun acılı deneyimini yaşar, çünkü gerçekte resmî olan durmaksızın özel olanın, özel olan da resmî olanın alanına girer, öyle ki yaşamında Şato'un içinde bulunmadığı, zorbalığını sergilemediği özel bir köşe yoktur).

1. Bkz. *Günlükler*, agy., "Gezi Günlükleri", s. 722. Kafka Thüringen'de –demek ki Almanya'da– bir doğa kampında tatil yaparken köy şenliğinde karşılaştığı küçük kızlarla konuşur: "Akşam yemeği yiyip yemediklerini soruyorum, hiçbir şey anlamıyorlar söylediklerimden. Dr. Schiller akşam bir şeyler atıştırıp atıştırmadıklarını sorunca, denileni sezer gibi oluyor[...], ancak kuaförün akşam karınlarını doyurup doyurmadıklarını sorması üzerine soruyu yanıtlayabiliyorlar." Kendisi köylü kızların hiç bilmedikleri *nachtmahlen* fiilini kullanmıştır.

Gerçekten de yasal açıdan, Kafka'nın hakları ister Alman çoğunluğa bağlı olsunlar, isterse çift başlı kartalın bir araya getirdiği farklı etnik azınlıklardan olsunlar, Avusturyalı hemşehrilerininkilerle eşittir; dolayısıyla elinde yüzyıllardır ikili monarşiyi bir arada tutan resmî dil –*Kanzleideutsch* ya da şansölye Almancası– vardır. Gündelik yaşamda, ötekilerin sessiz eleştirisiyle daha da artan suçluluk duygusu Almancayı kendisininmiş gibi görmesine engel olurken, kamusal alanda kimse onun İmparatorluğun yönetim dilini kullanmasına karşı çıkamaz, bunun ilk nedeni o dilin evrensel olması, ikinci nedeni de bir yandan çok kuşkulu kimliğinin bir kez olsun biçimsel açıdan orada doğrulanmasıdır. Kağıt üstünde Avusturya yurttaşı olan Kafka ülkenin her uyruğu gibi medeni durumu gereği Almancaya sahiptir ve bütünüyle sahip olabildiği tek şey de bürokrasinin bu kişisiz aracı olduğu için, yine üstesinden gelmek zorunda olduğu yoksunluk imgesine uygun olarak, kişisiz ve adsız bir yazın yaratmak üzere, ona dört elle sarılması hakkıdır.

Böylece, şansölyelik Almanyası ruhunu ezen üçlü olanaksızlığı ortadan kaldırmasıyla değil de ondan kaçmasını sağlamasıyla dehası için büyük bir şans oluşturur: Kafka Goethe ve Schiller'in izinden gitmek yerine, yeteneğinin bu hakkı kendisine verdiğine inanmaya çalışarak, yalnızca –doğruya doğru, hem de nasıl bir hınçla hem de nasıl bir ince alayla desteklenen bir "yalnızca"dır bu– belgeleri dolduran (öte yandan, istemese de, bir ölçüde kendisi gibi olan) önemsiz bir memurun tarzıyla yazar. Gençliğinde bol bol yararlanabileceğini düşündüğü, dilin şiirsel zemininden uzakta, hatta çok uzakta, evrensel bürokrasinin yurttaşlarına karşı sergilediği vurdumduymazlıkla, acımasızlıkla ve doğal olarak çok daha gülmeceli biçimde, adli vakayinameler, özetler, raporlar, tutanaklar yazar.

Dolayısıyla, bundan böyle, Kafka doğrudan kendi düşsel yaşamından doğan imge-sözcükleri düzenleme işini yansızlığını ve mantığını donanmış memura yükler. Ama düşçü de ayrıcalıklarından bütünüyle vazgeçmez; tersine imge, onu yüceltmeye hiç de elverişli olmayan resmî söyleme yerleştirilince, görünüşteki bağımlılığı bir canlılık ve bir gerçeklik kazanır. Hatta böylece aklı tam anlamıyla büyüleyen bir yoğunluk da kazanır; bir yandan da akla uygun düzeni sayesinde, en çılgınca fantastik öğelerin ancak gerçekliğin yaratabileceği etkiyi yaratmalarını sağlar. Kafka'nın en yaman düş gücünün bile bağdaştırabileceğine inanamayacağı iki ayrışık öğeyi kaynaştırarak, yazma olanaksızlığından çıkardığı anlatıda, yönetime özgü akıl yürütme her yerde öznelliğin büyüsüyle birleşir.[1] Orada, matematiksel bir kesinlikle şifrelendirilmiş düşün her yeri altüst etmek için dünyaya girişine, Medusa başının acımasızca çürütülüşüne, aynı zamanda da en ağırbaşlı gerçekliğin bir dönüşüm ve büyü alanı durumuna gelişine tanık olunur. Mantığı fantastiğin kanıtına, fantastiği de olağanlıkta meydana gelen basit bir kazaya dönüştürerek, gerçekçi gözlemcinin acımasızlığının mı, yoksa büyünün etkileyiciliğinin mi üstün geldiği anlaşılmayacak denli uyumlu biçimde tüm ulamları birbirine katan o çelişkili sanatın tuhaf güzelliği de bundan kaynaklanır işte.

1. "Akıl yürütmesi bir büyüyle atbaşı gidiyor," diye yazar Kafka kendisini İbrahim'le özdeşleştirdiği özdeyişlerinden birinde. (*Préparatifs de noce à la campagne*, agy., "*Les huit cahiers in-octavo*", s. 110)

7

KURGU İLE GERÇEKLİK

Kafka, içinde bulunduğu durumun aykırılıklarını yapıtının yapısına yansıtmasını sağlayan sert teknik önlemleri alarak –gerçek kişi ile yazarın ayrılması, her türlü tarihsel ve toplumsal kabulün dışında ele alınan imge-sözcük, bir evrensel dil düzeyine çıkarılmış yönetim dili– geleneksel anlatıların anlatıcısına benzemek gibi paha biçilmez bir üstünlük kazanır. Geleneksel anlatıcı kahramanının serüvenlerine müdahale etmemeyi kural olarak benimsediğinden, çağdaş romancının tersine önemsiz biridir, kendi içinde hiç ilgi uyandıracak biri değildir ve dolayısıyla özgünlük savında olamaz. Eski anlatıcı ister destansı şiir, ister masal ister anı ister mesel, isterse vakayiname yazarı olsun, çoğunluğun sözcüsü olduğu için ister istemez öyküsünün içinde var olamaz; herkes adına konuşması kendisinden söz etmesine engel olur; sahneye çıkmaktan kaçınması bir yana, geleneğin yücelttiği ustaların biçemini, kimi zaman adını benimseyerek kendini unutturmaya çalışır. Onun ve okurlarının bakış açısında, kişisel yaşamına yapılacak en ufak anıştırma, kendisine özgü en ufak düşünce, kendi zamanıyla ilgili en ufak olay, evrensel mesajını zayıflatmaktan başka işe yaramaz; bu yüzden, çağdaşlarının gözünde tek otorite olan yüzyıllık dehaların topluluğuna karışabilmek için özgünlüğe sırt çevirir.

Kafka da "evrensel" dili ve durumunun ona dayattığı teknik kişisizlik sayesinde, tam olarak alçakgönüllülükten ötürü değil, kişisel ve zamansal herhangi bir öğe kurgusal olayların bengiliğini bozmasın, diye yazarın geleneğin ardında gölgede kalmasını gerektiren, eski anlatının bu temel kuralına uyabilecek güçtedir. Dolayısıyla, haklı olarak, her ne kadar kendi tarzında ve örnek aldığı kişilerin akıllarından bile geçmeyecek nedenler yüzünden olsa da, fabllar –doğal olarak tüm o konuşan hayvan öyküleri fabldır–, peri masalları –fabl türüne bağlı olsa da, belli açılardan *Märchen*'i de akla getiren *Dönüşüm* ya da *Kayıp*'ın kahramanın Külkedisi gibi geceyarısı tabusuyla karşı karşıya kaldığı bölümü–, söylenceler –*Dava*'da yorumuyla birlikte *midraş* biçiminde anlatılan söylence "Yasa Önünde"–, hemen hemen her yere, özellikle de olduğu gibi o türü işleyen *Meseller*'e serpiştirilmiş meseller, vakayinameler –"Çin Seddi Yapılırken", "Şarkıcı Josefine ya da Fare Halkı" ve bir toplulukla ilgili olayları işleyen parçalar– mitler –"Prometheus", "Poseidon", "Sirenlerin Susuşu", Kayıp'taki Oklahoma Açıkhava Tiyatrosu'nun öyküsü– son olarak da bir yapıyla ilgili çok eski geleneğe uyarak bir arayışı ve işleri anlatan, destansı roman *Şato*'yu yazar. Doğruya doğru, öykü çoğunlukla klasik anlamda (mit, söylence, fabl ve masal arasındaki sınırların aşılmasının asla o kadar olanaksız görünmemesine karşın) birbirine karıştırılmaması gereken birçok türü bir araya getirir. Bunun nedeni, tarihsel konumunun ve zamanının bilincinde olan Kafka'nın, gelenekleri birbirine karıştırarak, zaman içinde kurulu her düzende olduğu gibi yazında da meydana gelen karışıklığı anımsatmak istemesidir.

Sözgelimi, Gregor Samsa'nın öyküsü konuşan hayvan açısından değerlendirildiğinde, kesinlikle fabl olarak görülür, ama ana izleklerinden başka birine bakılırsa – Güzel ile Çirkin– bu kez *Märchen* türünden sayılabilir.

Konuşan fare halkı Josefine'yi fabl alanına sokar, ne var ki unutulmaz olaylara değindiğinden, anlatı bir yandan da vakayinameye yakındır. *Kayıp*, bir masal parçası – kahramanın saat on iki olunca cezalandırılması–; bir mit –Yitik Cennet, Kavuşulan Cennet'i simgeleyen Oklahoma Açıkhava Tiyatrosu–, üstüne üstlük ıssız adanın yerini çok kalabalık bir Amerika'nın aldığı bir Robinson öyküsünü içeren bir serüven romanıdır. *Şato*'ya gelince, onda farklı düzeylerde yalnızca Graal destanına ve yeni bir *Odysseia*'ya değil, çağdaş yazının yetinmek zorunda kaldığı yozlaşmış destansı biçimlerin tanığı bir tefrika romana ve gelişim romanına –sözcüğün Goetheci anlamıyla *Bildungsroman*– rastlanır. Kafka geçmişin soylu biçimlerine başvurmakla kalmaz, dünün ve bugünün az çok gelip geçici yaratılarından da yararlanır, ama bu noktada da yukarısıyla aşağısının, soyluyla bayağının, doğruyla yanlışın nerede olduğunu önceden bilmez; daha şimdiden yerleşik düşüncelerin içinde donup kalmış yeniye, geleneğin ölümsüzleştirdiği eskininki kadar saygınlık kazandırır geçici olarak.

Böylece, polisiye romanı (*Dava*, "Bir Kardeş Katili", Avukat Monderry'nin öldürülmesi[1]), tefrika romanı (*Şato*'nun büyük bir bölümünü oluşturan Amalia'nın bütün öyküsü), mahkeme kayıtlarını (yine *Dava*, "Savcı Yardımcısı"[2], "Ceza Kolonisinde"), çocuk masallarını (*Günlükler*'deki ve "Taşrada Düğün Hazırlıkları"ndaki taslaklarda birçok örneğine rastladığımız Kızılderili ve asker öyküleri) en yüce olarak değerlendirilen antik türler kadar ağırbaşlılıkla işler. Ama bir yandan, evrensel mitolo-

1. Başlıksız. Yaklaşık iki sayfalık parça tek bir yaprağa geçirilmiştir, *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 355-357.

2. *Préparatifs de noce à la campagne*, agy., s. 319. Parçanın adı yoktur ama Kafka ona adını *Günlükler*'de verir (31 Aralık 1914, s. 415).

jiden en azından çağdaşın yoksun kaldığı bir sonsuzluk yansımasını yazılarına kazandırmasını isterken, bu gözden düşmüş mitoloji türünden, demek ki sonuçta her türlü imgelem yazınından mitlerin gerçekliğinin ve özellikle kitaplarla gerçeğin ilişkileri üstüne yazının düşüncelerinin ne olduğunu öğrenmek için yararlanır.[1]

Kafka antik yazarlara öykünüyorsa da, onların düzenlerini ve kutlu dinginliklerini benimsemekle böbürlenmez, tersine durmaksızın dengesiz varlığının kendisini sürüklediği hiçliğe işaret ederek, toplumsal ve zihinsel düzensizliğini temel alarak öykünür onlara. Elinde buna görünüşte izin verebilecek hiç ama hiçbir şey bulunmaması gibi çelişkili bir gerekçeyle öykünür. Geleneksel türler, bağlı bir evrendeki konumlarının bilincindeki bireylerin oluşturduğu bir topluluğun gereksinimlerini karşılayarak, bireye ve onun ilineklerine değil de doğrudan çoğunluğa seslendikleri ölçüde, "ben"i yasaklamayı görev edinmişlerdir. Kafka ise, herhangi biri adına konuşmak şöyle dursun, eksiksiz bir bireyselliği bile temsil etmez, onun söyleyeceği şey yalnızca kendisiyle ve yitik kimliğinin "Ben kimim?" sorusuyla ilgilidir. Antik yazarlar değişmez ve bütünüyle anlaşılır bir evren içinde yer alırken, o çalkantılı, saydamsız, tümden dengesiz bir dünyanın çevresinde bağı, sorumluluğu olmadan gezinir. Antik yazarların insanın evrenle olan ilişkileriyle ve doğaya olsun, tanrılara olsun uyum göstererek yaşamak için her durumda ne yapılmasıyla ilgili saltık düşüncele-

1. Bkz. Marthe Robert, *L'Ancien et le Nouveau*, Grasset, Paris, 1963. Cervantes'in *Don Quijote*'sine ve *Şato*'ya adanmış bu kitap, kitapların yaşamla olan yerleşik ilişkilerini, hem ortak noktalarını hem de işbirliği yapmaları yüzünden sürdürdükleri yalanı açığa vurarak parçalamaya yarayan bu Don Quijote'ye özgü öykünme konusunu işler tam da. Bu bağlamda, yazarın kişisel tarihine ancak ana çizgileriyle ve çözümlemenin çürütülemez biçimde doğrulandığı ölçüde değinilir. İşte bu yüzden Kafka'nın Yahudiliği, durmaksızın betimlemeyi destekleyen tüm olaylarla durmaksızın ilişkilendirilse de, bu denemede ona düşen baskın rolü orada üstlenemez.

rine karşılık, onun yalnızca kendi saltık kuşkuları vardır, bir de yasa bilmezliğinin sürekli askıda bıraktığı sonsuz soruları. Gerçekte, o zamanın öteki ucunda, böylesi örneklere sırtını dayayabilecek en son varlıktır, ama aşırılığa varan durumunun mantıklı biçimde tersine çevrilmesiyle, öykünmesi tam da bu yüzden haklı görünür; çünkü örnek aldığı kişilerin doğal olarak bireyselliğin *ötesinde* olmaları gibi, yolunu şaşırmış bir insan türüne kaymasıyla o da her türlü bireyselliğin *berisinde* durur, öyle ki ayrı biri olarak yapıtında bulunmadığı ve geleneğin istediği gibi adsız olduğu için, her ne kadar olumsuz olsa da, kendisini çağdaşlarının öznelliğinden çok daha fazla antik yazarlara yaklaştıran bir tür genelliğe erişir.

Elbette, Kafka işin kolayına kaçıp Antikçağ'a o sonsuz ününü kazandıran kesinliği kullanmak için esinlenmez ondan (antik izleklerde parodi malzemesi arayanlardan ya da o izleklere çağdaş düşünce ve giysiler giydirerek onları yenileştirmek isteyenlerden olmadığını eklemeye de gerek yoktur); o örneklerden gelip geçici, eğreti olanı, yetersiz varlığının hiçliğini –demek ki onlara benzeyebilmek için kendisinde eksik olan her şeyi– dile getirmek için yararlanır. Zaten yaratılmış, zaten söylenmiş ve yazılmış bir dünyaya geç gelmiş birine yaraşacak biçimde öykünme yolunu seçerek, antik uyuma kendi varlığındaki uyumsuzluğu ve yerleşik düzen adı altında öne sürülen ikiyüzlülüğü açığa vurmak için sahip çıkar. Hasta ve kararsız benliğinin üstünü destanın sonsuz gençliğiyle örtüp, ayrıntının ve gelip geçiciliğin yüzyıllara, güncelliğin zamansız geçmiş yazınına ve kendi kararsızlığının da çok kutsal geleneğin değişmezliğine kök salmasını sağlar. Ama kahramanlarına ve tanrılarına sarsılmaz bir güvenle donanmış Yunan'a[1] böyle

1. Bkz. *L'Ancien et le Nouveau*'da, agy., "*Le dernier messager*", s. 175 ve sonrası.

öykünmesinin nedeni, hiç kuşkusuz Orta Avrupa kültürünün her zaman için esinlendiğini ileri sürdüğü insancıllığa bağlılığını ortaya koymak değil, gezgin Yahudiyi –Almancada dendiği gibi bengi Yahudiyi– tersten göstermektir, çünkü kendisi de yasasızlığının sonsuz yoksunluğunda bir gezgin Yahudi'dir.

Kafka, kültürlü bir Orta Avrupalı olarak ya da kendisinin durumunda aynı kapıya çıkar ya, asimile olmuş bir Yahudi olarak, Yunanları çok iyi bilir, lisede onlarla yakın ilişki kurmuş ve dünyalarını iyice öğrenmiştir – iyice öğrenmiştir, ama bir yandan da gerçekte kaynağı öteki tarafta olan her şeyde olduğu gibi derinlemesine yabancıdır onlara.[1] Onların mitlerini ve söylencelerini en az kendi entelektüel sınıfından herhangi biri kadar, belki daha da iyi bilir, ne var ki onun için bunlar yalnızca yine ödünç aldığı ve bilgeliği, onu kabul etse bile, yaşamının seyrinde hiçbir işine yaramayacak zihin süsleridir. İşte antik izleklere öykünmesine her yerde damgasını vuran ikili özellik de bundan kaynaklanır: Her şekilde bunca yüce öykülere gösterilmesi gereken saygıdan ötürü, onda öncelikle kabul edilmiş bir inançla atbaşı giden kesin bir ton vardır; derken yavaş yavaş tuzaklı, mantıklı ve özgün izlek açısından bütünüyle yersiz sorular ortaya çıkmaya başlar, işte onların etkisiyle söylence yapısı en sonunda çöküverecektir. Örneğin Kafka Prometheus söylencesini bize böyle anlatır, daha doğrusu gizlice saygıya kuşku, saflığın tonuna inançsızca sorular karıştırarak o söylenceyi yıkar.

1. Wagenbach, Kafka öğrenciyken Prag Lisesi'nde zamanın nasıl kullanıldığını göstermiştir. Yunan ve Latin dillerine ayrılan zaman, öteki konulara ayrılana göre o kadar orantısızdır ki, okulun genel ruhunun bundan onca etkilenmesine şaşırmamak gerekir, üstelik bu yıllarca sürmüştür. Kaldı ki Kafka Yunanları özgün dilden okumuştur. Bkz. Franz Kafka. *Les années de jeunesse, 1883-1912*, agy., s. 36 ve sonrası, ayrıca bkz. Marthe Robert, *D'Œdipe à Moïse. Freud et la conscience juive*, Calmann-Lévy, "Diyaspora" dizisi, Paris, 1974, s. 95.

Kafka da mit yazarı ve ondan sonra gelen kuşaklar gibi, Prometheus'un korkunç bir suçtan ötürü Zeus tarafından cezalandırılmasına kesin gözüyle bakar (bu suç o kadar iyi bilinmektedir ki onu anımsatmaya gerek görmez). Ondan sonra, kahraman Kafkas Dağları üstünde sonsuza dek zincire vurulur ve ölümsüz bir akbaba orada onun durmadan yenilenen karaciğerini yer. Buraya dek söylence açıktır, verdiği ders ortadadır: Cezanın sonsuzluğu ilk suçun bağışlanmazlığına karşılık gelmektedir ve kusurla bedensel cezayı birleştiren çok eski yasa gereği, Prometheus'un sonu gelmeyen davası sürekli açık kalacak bir organ yarasına yol açar. Ama o noktadan sonra –anlatının gerçekten başladığı andan sonra; ondan öncesi genel havanın ve konu seçiminin içinde gizlidir– olaylar öngörülmedik bir biçimde gelişmeye başlayıverir, çünkü, şöyle der Kafka: "Prometheus'tan söz açan dört söylence bulunuyor elimizde"[1] – bir yerine dört, kabul görmüş bir sürüm yerine dört farklı öykü; farklı dönemlerden, zamanın rastlantılarını olayın sonsuzluğuna katan dört yorum. Öykücü yalnız söylenceyi ilk ve gerçek haliyle bilmemesinden ötürü, öyküsünün çağdaşı olmadığını itiraf eder, ona biricik bir gerçeklik olarak inanıldığı sonraki bir dönemde bile yaşamıyordur o, onun içinde yaşadığı dönemde her gerçekliğin dört yüzü vardır, basit inanç artık geçerli değildir ve yerini açıklamalı yoruma bırakmalıdır. Dolayısıyla, Kafka'nın, kendisini kahramanından ayıran binyılları anımsatmak ve onu yakından ilgilendirdiği ölçüde, ısrarla yeniden incelenmeyi isteyen yerleşik bir gerçeklikle –tüm yaşamı boyunca takıntı haline getirdiği, yapıtının ana konusu ilk günah– arasına mesafe koymak için gereksinim duyduğu tek şey bir tümcedir.

1. "Prometheus", *Bütün Öyküler*, agy., s. 538.

Böylece, Kafka miti benimsemeyi bırakmadan, olayların gerçekliği konusunda değil de –ilk günah kendisinin sorunudur, gerçekliği basit bir yadsımayla yok olmaz– yalnızca onlarla ilgili ileri sürülebilecek farklı yorumlar konusunda bir kuşku ortaya koyar. Prometheus dramının yorumlarından hangisi gerçek ya da en azından gerçeğe en yakın görülmelidir? En eskisi olmasa da ilk yorum ana metne uymaz, o da ne gökyüzünün ateşinden, ne Zeus'tan ne akbabadan söz eden, bir tek *ihanet*'e, *kartallar*'a ve *tanrılar*'a değinen bir yorumdur. Ele aldığı suç yalnızca genel çizgileriyle ortaya koyulur, görünüşe göre bu yorum onunla ilgili kesin bir şey bilmemektedir, üstüne üstlük dramın birliğinin yerine –suçlu tek bir kahraman, tek bir yargıç-tanrı, cellat görevini üstlenen tek bir akbaba– katılımcıların belirsizliğin içinde yitip gittiği bir çokluk koyar. Bu yüzden, yorum kısmen adsız başoyuncularının çokluğuyla –başlangıçtaki, olaya karışan üç öğe yerine bir kalabalık– sonraki yorumlara dramın konusunun bile kesin olarak silindiği karmaşık bir durumdan başka bir şey sunamaz.

Hiç kuşkusuz tarihte uzun bir döneme işaret eden ikinci yoruma göre, "Prometheus, kartalların aralıksız veriştiren gagalarının acısıyla, zincirlendiği kayaların giderek daha içine gömülmüş, sonunda kendisi de bir kaya parçasına dönüşmüştür."[1] Burada gelenek bakımından bütünüyle ikincil olan, ama Kafka'nın söylencesinde bilmecenin merkezini oluşturan bir öğe ortaya çıkar: kaya, demek ki suça ve cezasına büsbütün yabancı olup, işkence edilen suçlunun bedenini içine çekmek üzere ansızın açılan o devinimsiz kütle. Cezaya karar veren tanrılardan ve cezanın uygulanmasına izin veren insanlardan merha-

1. a.e.

metli olan kaya devinimsizlikle canlılığı korkunç biçimde birleştirir ve böylece, acının hangi doğaüstü ya da doğal yasa uyarınca gerekli olduğunu artık kimsenin söyleyemeyeceği bir zamanda, acıyı en son noktasına vardırır.

Taşlaşan Prometheus kayanın en soğuk ve en ölü parçası olduğu dış dünyayla özdeşleşir, bu sırada taş canlanmaktadır – kaldı ki taşın yaşamı suçlulukla lekelenmiş bir yaşamdır, yalnızca onu doğuran acının toplanma yerine indirgenmiştir (bu biricik metni belli bir felsefi kaynakla ağırlaştırmaya kalkışsak –ama buna kalkışmamamız gerektiği açıktır– acı çeken insanla taş arasında niteliklerin değiştokuş edilmesini genç Marx'ın yabancılaşma üstüne savının bir benzeri ya da örneği olarak görebiliriz.)[1] Taşlaşmanın Prometheus'un alınyazısından koparabildiği tek ceza indirimini simgelemesi bir yana, ilk yorumun çöküşüne işaret ettiği temel birliği yansıtma, daha doğrusu ona benzemeye çalışma gibi bir üstünlüğü vardır. Çünkü Prometheus, "açıklanamayan kayalar"a geçerek, kendisiyle dünyadaki şeyler arasında yeniden birliğe benzer bir şey kurduysa da, evrensel uyumun parçası olmaz, yalnızca insanlığının son kalıntılarını yitirir, onun acısından etkilenen taşa ölümle yaşam arasındaki salınımından başka bir şey veremez.

İki yorum Prometheus'un dramına bir sonuç kazandırmaz –onun bir sonucu yoktur, çünkü tam da sürekli yeniden başlamanın dramıdır– onların verdiği şey tamamlanmamış şeylerin de dağılabilmesini sağlayan bir tür sondur. Kuşkusuz Prometheus'un acıları bir kararla hafiflemez, bununla birlikte "ihaneti aradan geçen bin-

1. *Kapital*'in ilk kitabındaki, işçinin çektiği zahmet ve işçinin bedeninden yaratılmış ahşap masanın birden canlanıp ayaklarının üstünde dikeldiği bölüm başta olmak üzere, aradaki benzerlik sık sık vurgulanmıştır. Ne var ki, Kafka'da büyüye yol açan şey metaya dönüşmüş insan emeğinin yarattığı skandal değil, yabanıl acının yarattığı açıklanamaz skandaldır.

yıllar içinde unutulmuş, tanrılar unutmuş, kartallar unutmuş, Prometheus'un kendisi unutmuştur." Son olarak da, "Anlamını yitirip boşlukta kalan olaydan bezilmiş, tanrılar bezmiş, kartallar bezmiş, yara bezgin kapanmıştır." Cezayı doğrulayan gerçeklik unutulmuş, uzun zamandan beri etkisini yitirmiştir; zayıflaması ve uzaklaşması hem yargıçların kararını hem kurbanın başkaldırısını hem de cellatların acımasız çabasını yok etmiştir. Yara kapanır, ama iyileşmez, her şey sürer, daha doğrusu her şey genel bir bellek yitiminin ortasında, geçmişinin parçalarının çevresinde boşu boşuna dönen eski bir alışkanlık adına sürüncemede kalır. Ama yitik sonsuzluğa benzemeye çalışmaktan başka bir şey olmayan bu sürekli yinelemede, dramın vurgusunun yeri kesin olarak değişir: O artık kayanın üstündedir; bu anarşinin pençesindeki dünyanın büyük bilmecesine dönüşen, yarı-insan, yarı-taş, "açıklanamayan kaya"nın üstündedir, çünkü acı, bezginlik ve unutuşun iç içe geçtiği bu durumda, ölmek bile artık olanaksızdır.

Kafka birkaç satırda, bütünüyle yalın, bununla birlikte içerik bakımından son derece zengin birkaç sözcükle, yeninin zamansız sorularını eskilerin dünyasına yansıtır, öyle ki metinle sıkı sıkıya birleşen yorum hem geçmişi hem de şimdiyi –Prometheus'un en üst düzey, gözüpek kahramanlığı simgelediği geçmişle acılı biçimde yazarın kendisini içine alan şimdi– tartışmaya açar. Bir fetih ve güç düşüncesini temel alan Prometheus uygarlığı özünde kuralın çiğnenmesini, ihaneti, suçu içerir; ara bozucuyu yaratıp, kendi ilkelerini en son mantık sınırına dek zorladığı ölçüde sertçe cezalandırır onu. Bambaşka bir ruhsal alandan gelen Kafka'nın gözünde, bu uygarlık, kuralı çiğneyenle yargıçları arasında, kendisini anlaşılmaz kılan bir düzlem eşitliği olduğunu varsayar, çünkü sonuçta Titan tanrıların soyundan gelmektedir (işte bu

yüzden, Kafka ateşin çalınmasından değil, yalnızca *ihanet*'ten söz eder); kısacası, o hiç de ulaşılmaz ve aşkın bir tanrı tarafından değil, bir tür aile meclisi tarafından yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Tanrılar bu öyküdeki tutumlarına bakılırsa, insan gücü istencinin tanrısallaştırılmış ifadesinden başka bir şey değildirler, tam olarak onların niyetleri doğrultusunda ilerleyen Prometheus'un tek hatası da fazla sabırsız davranıp, insanlarınkine her açıdan benzeyen bir çıkar çatışmasında yenik düşmesidir; bu yüzden, cezasının sonsuzluğuyla tüm davanın içine gömüldüğü zamansallık kesinlikle karşılaştırılamaz. Kafka'nın içinde silik ve puslu olmasına karşın düşüncelerine yön vermeyi sürdüren Yahudi yasası açısından bakıldığında, söylencenin kişisel olarak kendisini ilgilendirdiğini düşünmesi olanaksızdır: Prometheus onun için hiç önemli değildir; hem bildiği hem de kendisine yabancı olan, karşısında özgürlüğünü bütünüyle koruduğu bir kültür olgusunu simgeler yalnızca.

İşte Kafka'nın taklit söylencelerindeki uyumsuzluklarda sergilediği şey de Yunan inancının Yahudiye yabancı gelmesidir tam da,[1] ama kendi kuşağından, asimile olduklarını reddeden ya da asimile olamayan Yahudilerin birçoğundan farklı olarak, burada bir seçime yol açan bir karşıtlıktansa –Yahudiliğe karşı Helenizm ya da tersi– aynı oranda güçlü ve aynı oranda geçerliliğini yitirmiş iki "ulusal eğitim" yöntemi üstüne bir düşünme konusu görür. Max Brod'un çoktanrıcılıkla ondan sonra gelen iki tektanrılı dinin karşılıklı değerleri üstüne yazdığı, tartış-

1. Özellikle "Poseidon" ve "Sirenlerin Sususu". Kafka'nın Poseidon'u yine deniz tanrısıdır, gelgelelim o denizi hiç görmemiştir, tüm zamanını çalışma odasında bitmek tükenmek bilmeyen hesap kitap işleriyle uğraşarak geçirir. Odysseus'a gelince, o da Sirenlerin ayartmasından geleneğin ona sağladığı yöntemlerle korunur, ama tam da yanlarından geçeceği gün, Sirenler şarkı söylemekten vazgeçerler.

ma yaratmaya açık denemesine[1] yanıt olarak, arkadaşına bu konuyla ilgili düşünceleri anlatır: "Örneğin Yunanlar belli bir ikiciliği çok iyi biliyorlardı [...]. Ne var ki onlar –dinsel açıdan– son derece alçakgönüllü insanlardı, bir tür Lutherci mezhep oluşturmuşlardı. Kesinkes tanrısal olanın kendilerinden yeterince uzakta olduğunu düşünemiyorlardı, bütün Tanrılar dünyası kesin olanı onların dünyevi bedenlerinden uzakta tutmanın, insan soluğuna hava aldırmanın bir yoluydu yalnızca. İnsanların ilgisini çeken, büyük bir ulusal eğitim aracı Yahudi yasasından daha sığdı, ama belki daha demokratik (ne dini önderler ne de kurucular vardı), belki daha özgür (dikkat çekiyordu, ama bunu neyle yapıyordu bilmiyorum), belki daha alçakgönüllüydü (çünkü tanrısal dünya görüşü yalnızca şunu öğretiyordu: Tanrı bile, Tanrı bile değiliz, bir de Tanrı olsaydık ne olurdu??)" İşte Yunanları aşkınlık tehdidinden uzak tutmak için özellikle yaratılmış bu Olymposluların dev gibi olmaları dışında insanlardan pek farkları yoktur ve Prometheus'u sonsuzca mahkûm edişleri de ölçüsüzce büyütülmüş bir insan mahkemesinin yargısından, demek ki öteki "büyük ulusal eğitim aracı" olan Yahudiliğin bakış açısına göre, en akıl almaz alaydan başka bir şey değildir.[3]

1. *Heidentum, Christentum, Judentum* (Çoktanrıcılık, Hıristiyanlık, Yahudilik), 1920.

2. *Correspondance*, agy., "7 Ağustos 1920", s. 331.

3. *Şato*'da (1920'de başlanmıştır), içinde insanlığın imreneceği pek bir şey bulunmayan bu Olympos açıkça taşlamalı iki figürle betimlenmiştir: görüntüsü ve etki alanı sürekli değişen Yunan Alay Tanrısı Momus; yaygın bir inanışa göre bu Binbir Surat Momus, K.nın gerek gönül işleri için, gerekse "resmî" bir görev edinebilme başvurularında bağımlı olduğu, her şeye gücü yeten "Bey"e, demek ki Klamm'a çok yakındır; bir de aslında belirleyici sözleri, K.yı dinlerken uykuya dalacak kadar sıkan ve yine K.nın düşünde çırılçıplak bir Yunan tanrısı biçiminde gördüğü Bürgel –*bürgen* fiilinden, "kefil olmak"– ("Senin Yunan tanrısı işte karşıda! Ne duruyorsun, yataktan alaşağı et kendisini.") Kadastrocu, son anda kalkıştığı umutsuz asimile olma denemesinde, Yunan kül-

Ama Kafka kendisine göre Yunanların tanrıları yaratıp olabildiğince korunmaya çalıştıkları "kesinkes tanrısal" olanı bir kez kenara koyunca, hepsi az çok yok olmak bilmeyen suçluluk duygusuna bağlı bir sürü nedenden ötürü Prometheus'u çok iyi anlar. Kökeninde bir Titan, bir yarı-tanrı olan kahraman insanlığa iyilik etmek için kendi türüne ihanet etmiştir. Bunun için sonsuza dek sürecek bir ceza alır, cezanın yerine getirileceği organı da (sürekli yeniden doğan karaciğer) cezanın kendisi yaratır. Dolayısıyla, o da Kafka gibi o ihanetin yarasını gövdesinde taşır ve bu durum tüm ilgili kişilerin bezginliğine ve suçun unutulmasına karşın zamanın sonuna dek sürecektir (Kafka, hiç kuşkusuz öngördüğü bu yarayla ilgili olarak –bu yarayı verem olduğunu öğrenmeden aylar önce "Bir Köy Hekimi"ndeki kahramanlardan birinde açar– *Günlükler*'ine şöyle yazar: "Yaraya ağrı verici özelliğini kazandıran, derine işlemişliğinden ve dalbudak salmışlığından çok eskiliğidir. Aynı yara bölgesini ikide bir açmak, sayısız kez ameliyat edilmiş yarayı yeni baştan tedavi altına almak, işte işin kötü yanı").[1] İyileşmeyecek, aynı bölgede ikide bir açılan bir yara almış Prometheus'un Kafka'yla, daha doğrusu Josef K.yla bir ortak noktası daha vardır: Onun davası da bütünüyle unutulmuş bir suçlamaya dayanır, öyle ki, artık bilinmeyen bir suçtan ötürü cezalandırıldığından, kimse cezanın nedenini savunabilecek, hatta ortaya koyabilecek durumda değildir. Üstelik, bütünüyle çağdaş bir olay ve "ya-

türünü yardıma çağırır, elbette bir yere varamaz bununla, çünkü Momus'la Bürgel'in orada olmalarının tek nedeni kendisini amacından biraz daha uzaklaştırmaktır.

1. *Günlükler*, agy., "19 Eylül 1917", s. 552. "Prometheus"un 1918'de (çoktanrıcılık üstüne mektuptan iki yıl sonra), dolayısıyla veremin Kafka'yı, belli bir organik cezayla bilinmez ruhsal bir suçu birbirine bağlayan nedensellik ilkesi üstüne hiç olmadığı kadar düşünmeye ittiği bir dönemde yazıldığını belirtelim.

ra"nın en dayanılmaz sonuçlarından biri olan bezginlik bile kahramanlarla Tanrılar üstüne bu derin düşüncelerdeki gerçek amacı vurgular: Kafka binyıllık kültür ve düşünceyi katettikten sonra, yavaş yavaş Yunan'ın yerini alır ve en sonunda zincire vurulmuş Prometheus, onun yalnızca kendi davasını yeniden açmasını sağlar.

* * *

"Prometheus", hayran olunası özlülüğü ve gelişiminin iç mantığı sayesinde sivrilen bir parça olsa da, kuşkusuz Kafka'mn içeriğin aşırı öznelliğiyle geleneğin (ya da büyük ölçüde gözden düşmüş destan biçimlerine öykündüğünde uzlaşımın) sunduğu yansız türü birleştirerek elde ettiği şeyin tek örneği değildir. Burada güç olan seçim yapmaktır, çünkü aynı teknik ister en parçalı anlatıda olsun, isterse en kısasında, her yerde aynı etkileri yaratır ve onun olağanüstü etkisini kanıtlamak için tüm yapıtların anılması gerekir. Bu anlamda, "Hüküm"den sonra, Kafka'nın sanatının artık evrilmeye elverişli olmadığı söylenebilir; biçim değişmezken, *izlekler*'inde saptamayı görev edindiği iç dünya çalkantılarından etkilenir yalnızca.

Bu kişisiz yazının biçimsel aygıtın tersine, onca değişken, yaşamdaki olaylara onca duyarlı olan izlekleri yaşamöyküsünün gerçekliğini yakından izlerler; hatta kimi zaman olacakları önceden bildirirler, sözgelimi Kafka 1916'da, ilk kez kan tükürmesinden bir yıl önce, Köy Hekimi'nin iyileştirmesi gereken bir böğür yarasını betimler ve Odradek adlı makaraya da "akciğerleri işe karıştırmadan üstesinden gelinebilecek bir gülüş" verir, verem iyicene şiddetlendiğinde kendi gülüşü de öyle olacaktır. Buna karşılık, *Kayıp* hem olağanüstü hem de alaycı bir ütopya görünümüyle geçmişe döner, Kafka tüm ergenliği boyunca kafasını kurcalayan ve özünde asla

yokolmayan eski göç düşünü somutlaştırır onunla. "Hüküm" Felice'yle tanışmasının hemen ardından gelip, aslında daha gerçekleşmemiş nişandan sonuçlar çıkarır. *Dönüşüm* Kafka'nın babasının, Löwy'yi yerden yere vurduğunda, oğluyla yaşadığı şiddetli tartışmaya karşılık verir. *Dava* ilk nişanın bozulmasından hemen sonra yazılmıştır ve Kafka'nın dramın yaşanmasındaki en büyük gizli etken olarak gördüğü suçluluk duygusunun etkilerini betimler. Son olarak da, *Şato,* Milena'yla ayrılmalarından sonra çıkmıştır ortaya ve konuya iyi uyan parodili bir biçimde, Kafka'nın Hıristiyan bir kadına duyduğu aşkın birdenbire yeniden güncellik kazandırdığı "bitmek bilmez" asimilasyon öyküsünü anlatır. Doğrusunu söylemek gerekirse, burada tek bir önemli metin yoktur ki çıkış noktası en çıplak haliyle gerçeklik olmasın, ama bir biçimde genel kişisizliğin ardına gizlenen yapıt bütün olarak anekdotu ve rastlantısallığı kesinlikle dışlar, "evrensel" bir mesaj içermeyen metin de yoktur onda.

Birçok yorumcunun Kafka'nın izleklerine –yalnızlık, ikiye bölünme, iyilik, adalet, sürgün– onları düpedüz doğaötesine özgü alana çıkaran bir önem yükleme eğilimlerini böylece anlarız: Görünüşe göre, gerek asla kendisiyle ilgili olmayan, ama ortaya koyduğu, gerekse büyük bir özenle gizlemeye çalıştığı şeylerle, Kafka itmiştir onları bu yola. Gerçek şu ki, bu evrenselin yalnızca romanlaştırılmış bir özyaşamöyküsünü içerdiğini düşünmeden, ona bir içerik değeri kazandırılırsa, Kafka'nın imgelerine haklı olarak bütünüyle simgesel bir işlev yüklenir ve bunun sonucunda da, imgeler elverişli bir anahtarla açıklanmaya çalışılır. Görünüşe göre, bu noktada, simgesel açıklama metin ona hiç direnmediği oranda baskın çıkmaktadır; hatta metin tersine, üstüne yüklenen anlamları üstleniverir, bunda da şaşılacak bir şey yoktur, çünkü Kafka onları birer birer sınamak ve en sonunda kendisiy-

le gerçek arasındaki perdelermişçesine, aldatıcı olanaklarmışçasına dışlamak üzere yapıtına koymuştur. Sözün özü, kahramanının kurtulmak için kullandığı sahte çözüm yollarını yorumcularına sunmuş ve onlar da safça davranıp o yönde ilerlerlerse, fazlasıyla iyi çizilen yolda yitmelerine izin vermiştir, oysa orada kendisini asla bulamayacaklardır (bu anlamda, tam olarak eleştirmenlerini ve okurlarını yanıltmıştır, tıpkı K.nın, kendi bilinçdışıyla düzenci dünyanın işbirliği karşısında yanıldığı gibi).

Bağlam dışına kayan ve okura yol göstermektense yolunu şaşırtmaya elverişli olan, doğaötesine ya da dine dayalı yorumun can sıkıcı bir yanı da Kafka'nın aygıtını kopya ettiği örneklerin ölümsüzlüğüne hayran kalıp, genel izleklerin açıkça etkilendiği içsel evrimi bütünüyle kaçırmasıdır. "Bir Savaşın Tasviri"nden ve *Kayıp*'tan tutun da *Dava*'ya ve *Şato*'ya kadar, izlekler hiç kuşkusuz birbirine karışmışlar ve zamanın dışında olduklarını düşündüresiye korunmuşlardır; öte yandan, kahramanın başkalarına ve kendine karşı davranışlarında dikkate değer değişimler yansıtırlar; kahramanın, yaşam alanında ister istemez başarısız olmasına karşın, büyük sıkıntılar çekip, nasıl hem kendi düşlerinin yanılsamalarından hem de toplulukların egemen olmak için kullandığı görüşlerden neredeyse bütünüyle kurtulacak denli, güçlü bir bilince doğru ilerlediğini gösterirler. Romanlardaki kahramanlar yaratıldıkları sırada Kafka'yla aşağı yukarı aynı yaşta oldukları için –daha on altı yaşında olan Karl Rossmann dışında– her birinde kişinin kendini bilmesi sürecinde göze çarpan adımlar, aynı zamanda yaşa ve deneyime bağlı adımlardır, doğrusunu isterseniz yaşlılığın etkileriyle büyük ölçüde dengelenen iki üstünlüktür bunlar da (Josef K.da otuz yaşındaki bir adamın canlılığı vardır hâlâ, ama kırkına yaklaşan Kadastrocu Şato'ya saldırırken yorulmuştur bile). Saf ve deneyimsiz bir genç

olan Karl Rossmann da kendisine işkence etmek için çalışan yetkililerin-anne babanın, dayının, yöneticilerin vb. oyununa gelir durur. Georg Bendemann babanın yargısının tek bir ifadesiyle kendini suya atmaya koşar ve başkaldıramayan, uysal oğul olarak son anda bağırır: "Sevgili annem babam, ben sizi yine de hep sevdim." Gregor Samsa dönüşümünü edilgince yaşar, işin sonuna dek yetkililere –her zaman olduğu gibi, anneyle babanın ve hiyerarşide üstlerin temsil ettiği yetkililere– bağımlı kalır, işte büyüleyiciliğinin nedenlerinden biri de budur kesinlikle. Bu açıdan bakıldığında, Josef K. bile çok ileridedir; her ne kadar Mahkeme ve kokuşmuş yargıçları ona boyun eğdirseler de, onların meydan okumasına gözüpekçe karşılık verir ve her şeye karşın, yavaş yavaş Adalet'in *simgeleri*'yle gerçekte olup bitenler arasındaki büyük uzaklığı fark eder. Kendini tanımadıkça Adalet'in işlevinin ondan kaçacağını anlayıp, davasının seyrini özyaşamöyküsünü yazarak değiştirmeye karar verdiğinde (tıpkı Kafka'nın da tüm yaşamı boyunca düşlediği ve sonuçta romanlarının maskesi altında yaptığı gibi), ileri doğru büyük bir adım daha atar – ne yazık ki, artık çok geçtir.

Kişinin kendini bilmesinin ve dünyanın eleştirel bir bakışla incelenmesinin oluşturduğu bu ikili alanda, Kadastrocu başka ilerlemeler de kaydeder, çünkü "Beyler"in büyülü gücü karşısında ne kadar zayıf olursa olsun, onlarla ilgili dönen söylencelere ve boş söylentilere körü körüne inanacak denli boyun eğmemiştir; hatta bu konuda dikkate değer bir öngörü sergiler ve sonda gücünü tüketen yorgunluk olmasa, son önyargılarından da sıyrılmak üzere onların etkisinden kurtulacaktır. Görevinin öteki yüzünü ve işin en güç yanını oluşturan içsel özgürleşmeye gelince, kültürel anıları ve yıkılmaz kurtuluş umutları yüzünden kendi kurtarıcıları olarak görmek istediği çekici figürlere –habercisi Barnabas ve kendisine

"Şato'dan bir genç kız" olarak tanıtılan bebekli kadın– güvenmemeyi öğrenerek bunun için canla başla çabalar. Bu iki sözde kurtarıcıdan birinin adının Aziz Paulus'un arkadaşına, ötekinin de dizlerinin üstündeki bebek ve alnını kapayan örtüyle geleneksel Meryem resimlerine gönderme yapması kesinlikle rastlantı değildir.

Hiç kuşku yok ki bu sağlıklı güvensizlik tüm bu iblisleri başından savmasını sağlamak için ne yeterince güçlü ne de yeterince kararlıdır; ne var ki, bütüne bakıldığında, o bu güvensizliği korur ve zorlu yolculuğunun sonunda, çevresindeki her şeye öyle duru, öyle delici bir bakışa bakar ki Beyler bile ondan gizlenmek zorunda kalırlar. Bitip tükenmiş, ama en kötü kuruntularının bir bölümünden kurtulmuş durumdayken, ancak efendilerinin zorbalığı sayesinde ayakta kalabilen, bireylerin zihin tembelliği ve saflığından yardım alan ulu yapıyı parça parça, simge simge, gösterge gösterge ayrıştırmanın doyumunu yaşar en azından. İşte, kahramanın "yönetim" zorbalığı karşısında, kendi Benliğini yeniden fethetme yolunda ağır ağır ilerleyişi açısından bakıldığında, Kafka'nın yapıtı, kendisinin de bir süre indirgediği gibi bir kaçış girişimi değildir yalnızca, ayrıca yaşamında her ne kadar tamamlanmamış olsa da onu iyileşme yolunda oldukça ilerilere taşıymış, gerçek bir tedavi rolünü üstlenmiştir.

Kafka'nın "düşe benzer içsel yaşamı"nı betimlemesinin, özünde kaçışa, iyileşmeye, kurtuluşa –bu üçünün farkı yoktur onun gözünde– yönelirken, yazarı ve okurlarını düşün ve sorumsuzluğun olağanüstü alanına sürüklemek gibi bir amacı yoktur kesinlikle; tersine, düşçünün uyanmasına yardım etmeyi, içinde sürekli çalkalanan karanlık güçler aracılığıyla kendini derinlemesine tanımasını sağlamayı ve etkin bir canlılık kazanmasını amaçlar, çünkü bunlar olmadan dünya üstünde yarı ölü, yarı canlı, bir hortlak olarak yaşayabilecektir yalnızca.

Gerçekte, Kafka Gerçeküstücülerle sık sık ilişkilendirilmesine, hatta Gerçeküstücülerin kendisini anmayı pek sevmesine karşın, onlardan farklı olarak, düşte akıldışının dizginsiz özgürlüğüne kavuşmak üzere gerçeklikten kopmaya çalışmaz. Düşü ulaşmak istediği bir amaca dönüştürmek şöyle dursun –o oradadır, orada yaşar, hatta kendisini evinde hissettiği tek yer orasıdır– durmadan gerçeğin ardında koşar, gerçek onun için olanaksızlığın ve yasağın alanıdır. Büyülü bir engelin kendisinden ayırdığı bir şeymişçesine gerçekliği düşler ve romantik ruhun içinde kaybolmaya can attığı, yasasız, sınırsız bir ülke değil de, Freud'ca çözümlenmiş *doğru fantezi* olarak gördüğü düşten, bu korkunç ikamet yasağının sırrını açığa çıkarmasını ve olanaklıysa, onun ortadan kaldırmasını ister.

Bundan ötürü de her zaman eleştirmenleri büyük ölçüde etkilemiş apaçık bir çelişki doğmuştur: Kafka'nın kahramanları genel olarak düşsel fantezinin tersine dönmüş dünyasında yaşasalar da, *anlatılarında düşe rastlanmaz* (buna karşılık, *Günlükler*'de ve defterlerinde bolca bulunur düş), bu kendisinin birkaç istisna dışında asla çiğnemediği bir ilkedir, kaldı ki o istisnalar da kuralı doğrulamak için biçilmiş kaftandır, çünkü yalnızca yayımlanmamış metinlerde ya da üstleri özenle çizilmiş roman parçalarında karşımıza çıkarlar. *Dönüşüm*, "bunaltıcı düşler"den uyanıldığında başlar, demek ki belki de metni harekete geçiren düş sona ermiştir, bir daha hiçbir şey onu anımsatmaz. Josef K. bir sabah uyandıktan kısa bir süre sonra tutuklanır, ondan sonra başına gelenler belki de gece gördüğü karabasanın devamıdır, pekâlâ uyanıkken ve güpegündüz görmüştür onu. Davası sırasında gördüğü tek düşü –adının harflerini birinin ağır ağır bir mezar taşına yazdığını görür–, Kafka romandan çıkarıp ayrı

bir derlemede yayımlar,[1] öte yandan Josef K.nın uyanıkken düşlere dalıp gittiği bir bölümün üstünü çizmiştir, o bölümde Josef K. kurtarıcısına dönüşen ressam Titorelli' nin kendisinin üstüne "bir ışık çağlayanı" akıttığını görüyordur.[2] Düşle gerçekliğin ilişkileri konusunda, Dava'nın üstü çizilmiş başka bir parçası da önemli bilgiler verir – hatta biraz fazla bilgi verdiği bile söylenebilir kuşkusuz, büyük olasılıkla bu yüzden atılmıştır: "Biri – kimdi anımsamıyorum– insanın sabah kalktığında, en azından genelde, her şeyin önceki günküyle tam olarak aynı yerde olmasının yine de tuhaf olduğunu söylemişti. O insan her şeye karşın, uyurken ve düş görürken, uyanık insandan çok farklı bir durumdadır ve o adamın da haklı olarak söylediği gibi, gözler açılır açılmaz, her şeyi bir önceki gün olduğu yere konumlandırmak için sonsuz bir aklı başındalık, şaşırtıcı bir karşılık verme duyusu gerekir. Bu yüzden, uyanma anının günün en tehlikeli anı olduğunu ve o an yer değiştirilmeden aşıldı mı, insanın günün geri kalanı için kaygılanmasına gerek olmayacağını söylüyordu o."[3]

Josef K.yı tutuklanmasının gerçek koşullarıyla ilgili böylesine iyi bilgilendiren gizemli kişi –görünüşe göre, Kafka'nın ta kendisidir, ilk kez yasağı çiğneyip öyküsünde ortaya çıktığı için kendini sansürlemesi gerekmiştir–, o davetsiz misafir en azından davanın işleyişini can sıkıcı biçimde kolaylaştıran özel yer ve zamanı bizim için sınırlandırması açısından değer taşır: Düş ile uyanıklık arasıdır o yer; zamana gelince, gördüğü düşten doğru dü-

1. "Bir Düş", *Bütün Öyküler*, agy., s. 204.

2. *Le Procès*, tamamlanmamış bölümler, s. 319, özgün metnin farklı yorumlarıyla zenginleştirilmiş yeni baskı, Almancadan Fransızcaya çeviren ve giriş yazısını yazan Alexandre Vialatte. Bernard Groethuysen'in önsözüyle, Gallimard, Paris, 1933.

3. Agy., yazarın üstünü çizdiği bölümler, s. 329-330.

rüst kurtulamamış ve sonunda bu iki duruma da pek uyum sağlayamamış kahramanın boşu boşuna sıyrılmaya çalıştığı, günün en tehlikeli anıdır (Birdenbire gece çanıyla uyanan Köy Hekimi de bu büyülü ara noktanın tutsağıdır: "Dünya dışı atlar"ın çektiği "dünya malı araba"sı ne dünyadan gerçek anlamda kaçmasını sağlar ne de gerçekliğe geri dönmesini.)

Anlatıda doğrudan bulunmasa da, gizliden gizliye olayları karıştırma biçimiyle çok etkin olan düşün Kafka'nın yapıtında düş adından her zaman az çok beklediğimiz büyüleyici olağanüstülüklerle uzaktan yakından ilgisi yoktur; uyanık dünyanın işleyişine eklenip, her an olayların akışını bozuveren uyumsuzluklar, kolay kolay saptanamayan karışıklıklar, yersiz kaymalar yaratan özel işleyiş tarzıyla hissettirir kendini yalnızca. Kafka ancak çok deneyimli ve kendi karanlık yüzüne ister istemez alışkın bir düşçüde görülebilecek bir olay bilgisiyle, düşten özellikle bir tek hazırlanışına katkıda bulunan ruhsal mekanizmaları alır ve anlatılarının düzenine onların etki etmesine izin verir, öyle ki düş ile gerçeklik arasındaki yerleşik sınır, en dizginsiz yazın düşünde bile olsa, sürekli olarak bulanıklaşır. Yalnız Freud'u okumuş gibi değil –okuduğunu biliyoruz– ayrıca kendisi yaratmış gibi[1] bildiği bu özdeşleştirme, yansıtma, yer değiştirme ve yoğunlaştırma mekanizmalarına uyarak, onları gördüğümüzü sandığımız yerde asla olmayan ve onların durumunda bekleyeceğimiz şeyleri asla söylemeyen, asla

1. Kafka'nın Freud'un yapıtından tam olarak neleri okuduğunu bilmiyoruz, ama oldukça sık söz etmesine bakarak, o yapıtı iyi bildiğini varsayabiliriz. En azından bir kez –"Hüküm" konusunda, bunu o ünlü gecenin ertesi günü not etmiştir– çalışırken kendisine eşlik eden düşünceler arasında "kuşkusuz Freud'u düşünüşü"nü sayar, bu da kendi düş tekniği ile Freud'un betimlediği tekniğin bir anlamda birbirine uyduğunu açıkça bildiğini göstermektedir. Bkz. *Günlükler*, agy., "23 Eylül 1912", s. 297.

yapmayan insanlarla doldurur kitaplarını. Burada, öyküdeki oyuncular konusunda işin iç yüzünü bilmek olanaksızdır; çünkü Kafka kimi zaman gerçekte tek bir kahramana özgü, ama kendisine yabancı öğeleri –bunun nedeni de bu öğelerin kendisinin bilinçli ya da bilinçdışındaki arzularıyla bağdaşmayan parçaları olması ve onları uzun zaman önce tam anlamıyla dışlamasıdır– birçok figüre yayar; kimi zaman da, tersine, gerçeklikleri tartışmalı olduğu için aldatıcı birlik duygusunda kahramanı doğrulayan ayrışık öğeleri tek bir figürde yoğunlaştırır. Düş tekniğinin en verimli özelliğine öykünerek, yalnızca tek bir cisim meydana getirmesi gereken şeyi ayırır, ayrılması gereken şeyi karıştırır, görünmezi dışsallaştırıp dışarıyı içselleştirir – tüm bunların tek amacı da ruhsal yaşamının düzensizliğinde şeyleri daha açık görebilmek ve nevrozu yüzünden boşa harcadığı büyük enerjiyi toplayıp, ruhsal yaşamını yeniden düzenlemeye çalışmaktır. Ama düşten özellikle güçlerini daha iyi kullanabilmesine engel olay şeyi kendisine göstermesini istemesine karşın, bundan sanatı için çok değerli bir estetik üstünlük çıkarmaya vardırmaz işi; çünkü düşsel kurallardaki *nedensellik* ve *bağlılık* ilişkilerinin yerine zorunlu olarak basit *yakınlık* bağlarını koyan temel ilkeye uyduğundan, "derin" romanın vazgeçilmez olduğuna inandığı psikolojik açıklamaları ve iç monologları ortadan kaldırabilecek durumdadır. Kahramanının kişiliği ve tutumu üstüne etkili sözler söyleyeceğine, onu gerek aşılmaz bir uzaklıkta yaşatır ve hareket ettirir, gerekse kendi içindeki bilinmez derinliklerde oldukları için gözünde yabancı varlıklar olarak biçimlenen arzuların kaygı verecek denli yakınında. Düşün gerçekten de en dikkat çekici özelliklerinden biri olan, bu söylemin yerine imgeyi koyma tekniği sayesinde, öykülerini doğal bir biçimde, psikolojinin bayağı kullanımına bağlı bilgiçlikten ve sıradanlıktan korur.

Kafka zevk için değil, zorunluluktan, kendi bölünmesini durmaksızın parçalı, bölünmüş figürler aracılığıyla canlandırır kafasında. Gerçekte imgelemde olduğundan çok daha farklı biçimde parçalanmış, ayrışmış, kendini herhangi bir dış nesneyle özdeşleştirmeye[1] ve tersine, içinde çalkalanan karanlık güçleri dış dünyaya yansıtmaya yönelik hastalıklı bir yetenekle donatılmış biridir, iç yaşamına etki eden aşırı düşçülük belki de kendisi için dolaysız bir gerçekliğin imgelem alanında olduğunu kanıtlayabilir, bu gerçeklik onu karşı konulmaz biçimde yazına doğru iterek, sürekli çok büyük tehlikelerle karşı karşıya bırakmaktadır. Kesinlikle güçlü kendini kişisizleştirme eğilimi gereği üçüncü tekil kişide konuştuğu için genellikle O adıyla sınıflandırılan *Aforizmalar*'da, bu konuyla ilgili şunları yazar: "Diyaspora'nın içinde yaşıyor. Parçaları, özgürce yaşayan bir sürü, dünyayı dolaşıyor. Kimi zaman onları uzaktan görmesinin tek nedeni odasının da dünyanın bir parçası olması. Onların yerine sorumluluğu nasıl üstelenebilir ki? Buna hâlâ sorumluluk denir mi?"[2] Burada şunu belirtmekte yarar var, Kafka

1. Bu özdeşleştirme yeteneğinin güzel bir örneğine Kafka'nın Brod'a yazdığı, bir köstebeğin, ardından koşan küçük köpeğini görünce ne kadar eğlendiğini anlattığı mektupta rastlanır. Önce söz konusu olan yalnızca köstebektir: "Ama köpek bir kez daha patisiyle ona vurunca, bağırmaya başladı. Kısss, kıss, diye ses çıkarıyordu. İşte o an, bana öyle geldi ki... Hayır, bana bir şey geldiği yoktu. Bir yanılsamaydı bu yalnızca, çünkü o gün başım öyle ağırdı ki, akşam çenemin göğsüme gömüldüğünü fark ettim şaşkınlıkla." *Correspondance*, agy., "28 Ağustos 1904", s. 41-42. Köstebek, başta Milena'ya yazdığı bir mektupta ve "Köy Öğretmeni" adlı aldatmacalı parçada olmak üzere, Kafka'nın imgelerinde birçok kez karşımıza çıkar. "Köy Öğretmeni" anlatısının –sözde bilimsel bir özet– konusu hiç görünmeyen, daha önce kimsenin görüp görmediğiyse belli olmayan dev bir köstebektir.

2. Kafka burada bilinçdışının keşfiyle birlikte ortaya çıktığı için ilk ruhçözümlemecilerin biraz kafasını karıştırmış bir soruyu öne sürer. Düşçü çözümleme sayesinde varlığını fark ettiği, bilinçdışındaki, örneğin cinayete yönelik arzularından ne ölçüde sorumludur? Yalnızca özel bir teknikle inanabildiğimiz, tehlikeli, ama bilinmeyen arzulardan sorumlu muyuz? Kafka'nın da söylediği gibi, buna hâlâ sorumluluk denir mi? Freud deneceğini düşünür, Kafka tersine

kendini yalnızca dağılmış Yahudi bireyle değil, bütün halinde Diyaspora'yla özdeşleştirir, o hem tarihsel dağılma yüzünden yasadan ayrı düşmüş Yahudi halkı hem de içsel anlamda parçalara ayrılmış Yahudi, yabanıllaşmış parçalarına benzeyemeyen, söz geçiremeyen, hatta onları tanıyamayan "o"dur. Bunun nedeni de kendisi için yitik yasanın ruhsal alanda da, tarih ve toplum düzleminde de aynı etkileri yaratmasıdır: Halkı sürüye, yalnız Yahudiyi de yönetimi olanaksız, küçük bir budanmış Benler Diyasporası'na dönüştürür.

Dolayısıyla, Kafka'mn kahramanlarının yanlarına koyduğu ünlü ikizler fantastik kişiler değildir; K.nın hem kendiyle huzur içinde yaşamasını hem de topluluk içinde kendine doğru dürüst bir yer edinmesini engelleyen ciddi karışıklığa yanıt verirlerher açıdan. Josef K.yı yatak odasında tutuklamaya gelen iki nöbetçi –polis değil, nöbetçi– kuşkusuz kendinde var olmuş ve dışarıdan gelmiş gibidir; gelgelelim yakından bakıldığında, *Dava*'nın kahramanının farkına varsa yararına olacak birtakım özellikleri bulunur (ama işte, o öyle biridir ki bu özellikleri gözden kaçırır). Öncelikle, Josef bilmese de Kafka'nın doğal olarak iyi bildiği bir nedenden ötürü, aralarından birinin adı Franz'tır (bir başka ironi de şudur ki, ikisinin adları yan yana getirildiğinde, İkili Monarşi'de yaşayan Yahudilerin geleneksel koruyucuları olarak gördükleri ve Kafka' nın zamanında ölümsüz bilinen eski hükümdar, İmparator Franz Joseph'in önadı ortaya çıkar). İki nöbetçi –ötekine Willem gibi tam Germenlere özgü bir ad takılmıştır– hemen tutuklanan adamla, kökenlerine ilişkin bir başka ipucu veren be-

inanmayı dener, ama öteki bir yana, tüm yaşamı boyunca sıkıntısını çektiği bilinçli suçluluk duygusu bunda başarılı olamadığını açıkça göstermektedir. *Préparatifs de noce à la campagne, "Aphorismes de la série: II"*, agy., s. 367.

densel bir yakınlık kurarlar: Josef'in odasına dalar, kahvaltısını yer ve çamaşırlarına el koyarlar, kaldı ki Josef K. bunun için onları ciddi biçimde cezalandıracaktır. Franz'la Willem davayla ilgili bilgileri olmasa da, şüpheliye karşı son derece iyi niyetle yaklaşmaya çalışan, ast memurlar olduklarını ileri sürerler. Willem'in dediğine göre, "bütün insanların arasında [ona] en yakın iki kişi"dir onlar. Franz da şunu ekler: "'Durum gerçekten böyle inanmalısınız artık' [...], elinde tuttuğu kahve fincanını ağzına götürecek yerde belki anlamlı ama anlaşılmaz bir bakışla uzun süre K.ya baktı."[1] O iki maşanın evine girişlerine o kadar bozulmuşken, onların kendisine yakın olduğuna nasıl inanabilir? Franz'ın uzun süre kendisine bakmasının tam da davanın özüyle ilgili olduğunu nasıl anlayabilir? İçinde tiksintiden ve horgörüden başka bir şey uyandırmayan bu kaba, açgözlü, dar kafalı adamların kendi psişesinin alt katmanlarının temsilcileri; gerçekte hepsi ta kendisi olan, ama seslerini kesinlikle duymak istemediği, zincirinden boşanmış kalabalıktan kişiler olduğunu nasıl fark edebilir? İki nöbetçi zihinsel hiyerarşisine uygun olarak yarattığı ve cinsel arzu başta olmak üzere, her türlü isteğin kesin olarak mahkûm edildiği kişiliğinden dışlanmış, tam anlamıyla bastırılmıştır. Dışlanmışlardır dışlanmasına ama yok edilmemişlerdir –içinden çıktıkları bilinçdışında hiçbir şey asla ölmez, her şey yalnızca durmadan yinelenir–, otuzuncu yaşgününde yeniden yakasına yapışıp (bir anda geldikleri gibi gidiveren gerçek birer hortlaktır onlar), yine onun içinde kendilerine bir yer edinmeye ve böylece

1. *Dava*, agy., s. 21. Max Brod, Kafka'nın romanın ilk bölümünü arkadaşlarına okuduğunda, onların deliler gibi gülmeye başladıklarını anlatır, bu şimdi bakınca anlaşılmaz gelmektedir. Bugünün okurunun bu keyfî tutuklama karşısında- öncelikle dehşete kapıldığı noktada, Kafka'nın nöbetçi Franz'ı gözden kaçırmayan arkadaşları her şeyden önce durumun gülünç yanına takılırlar.

birliğini yeniden sağlamasına yardım etmeye çalışırlar. Dolayısıyla, K.ya yakın olduklarını söylerken haklıdırlar, tıpkı Bayan Grubach'ın anaç bir bilgelikle onun davasını bir lanet olarak değil de mutluluğunu belirleyecek bir iş olarak görürken haklı olması gibi.[1] Doğrusu, yukarısıyla aşağısının, yürek sevgisiyle cinselliğin kesin olarak birbirinden ayrıldığı bir ruhsal düzenin tutsağı olan K.nın kulakları bu sağduyu diline ister istemez tıkalıdır; ev sahibesinin onun mutluluğuyla ilişkilendirdiği dava onun gözünde "önemsiz" bir şeydir, nöbetçilerin kendisine yakın olmak diye adlandırdıkları şey de kötülükten, alçaklıktan, ülküsüne en büyük ihanetten başka bir şey değildir. Bu yüzden, onları sertçe itip, tutuklanmasının gerçekte kendisine sağlayacağı her türlü olumlu yardımı ortadan kaldırır. Davası başlar başlamaz kaybedilmiştir: Davayı ilk andan başlayarak tersinden aldığından, kendisini yavaş yavaş herkesten koparacak ve en sonunda yaşamdan uzaklaştıracak, geri döndürülemez, hastalıklı bir *sürece* dönüştürür.

Nöbetçileri horgördüğü için –ve kabalığı yüzünden; hırsızlık yaptıklarını yetkililere onun bildirdiğini unutmayalım, dolayısıyla da korkunç biçimde cezalandırılmalarının sorumlusu odur– elbette yine kendisine yakın görmediği, bu kez ağızlarından çıt çıkmayan iki başka "Bey", yüzleri insanı iğrendirecek kadar temiz, "solgun benizli ve şişman" "yaşlı ve ikinci sınıf oyuncular" tarafından cezalandırılır. Öte yandan, o haddini bilmez soytarılar ona nöbetçilerden daha farklı bir biçimde yakındırlar, içgüdüyü bütün olarak duygusal varlığı-

1. "[...] söz konusu olan sizin mutluluğunuz ve bu benim için gerçekten önemli [...]" Odayı kiralayan kadın K.nın tutuklanması konusunda şunu da ekler: "[...] bana derin anlamlı bir şeymiş gibi geliyor, anlayamadığım, fakat insanın anlamak zorunda da olmadığı bir şey", *Dava*, agy., s. 35.

na yeniden yerleştirmek gerektiğini göstermek için gelmemişlerdir, ama kötü güldürü oyuncusu yüzlerinden anında sezdiği korkunç bir şeyi simgelerler: onun doğasının özündeki içler acısı soytarılığı, ayrıca Kafka'nın kendisi için, hastalıklı bir sessizlik eğilimiyle aşırı bir teatralliğin ikili etkisiyle aşınmış, tartışmaya açık, yalancı, başarısız sanatının mahkûm edilişini. Kendi yaşamöyküsünü yazmayı düşünmeye başladıktan sonra yazarına gitgide daha çok yaklaşan Josef K., yazarın her şeyden önce yapıtından temizlemek istediği bayağı tiyatroyu yeniden devreye sokmaya hazır değildir hiç; ama bu kez buna zorunludur, karalara bürünmüş iki beyin tek vücut olasıya onu aralarında sıkıştırarak söylemeye çalıştığı şey budur: "[...] hemen binanın giriş kapısının önünde K.ya, daha önce hiç kimse ile öyle yürümediği biçimde yapıştılar. Omuzlarını onun omuzlarının hemen arkasında tuttular, kollarını dirsekten bükecek yerde, onları K.nın kollarına bütün uzunluğuyla sarılmak için kullandılar, aşağıdan doğru K.nın ellerini eğitimi ve talimli, karşı konulması olanaksız bir hareketle kıskıvrak yakaladılar. K., aralarında gerilmiş gibi yürüyordu, şimdi üçü birden öyle bir bütün oluşturmuşlardı ki, birisi içlerinden birini kıracak olsa, üçü birden kırılacaklardı. Bu, neredeyse ancak cansızların oluşturabileceği bir bütündü."[1] İşte böylece, nöbetçilerinin ve soytarılarının kendi içinde özgürce yaşamasına izin vermeyi başaramadığı için, son anında kavuştuğu tek şey gelecekteki cesedinin bütünüyle maddi birliğidir; Beylerden biri ölüm cezasında kullanılacak "uzun, ince, [...] kasap bıçağı"nı çıkarınca, K. onu elinden alıp kendi yüreğine kendisinin saplaması gerektiğini bilir; ama bu-

1. *Dava*, agy., s. 226.

nu yapmaz, tıpkı iç dünyasındaki alınyazısının taşıdığı ağır ölüme, onu hızlandırmak için hiçbir şey yapmadan boyun eğen Kafka gibi.

* * *

Dava'da, nöbetçilere yüklenen, tam anlamıyla cinsel niteliklere yalnızca çok anıştırmalı biçimde değiniliyorsa da –Bayan Bürstner'in K.nın ilk sorgusunun yapıldığı odasına dalmaları– öteki nesne ya da bölünmüş varlık öyküleri o nitelikleri öylesine gülünç gösterirler ki geriye yorumlanacak pek bir şey kalmaz (ama pek çok konuda olduğu gibi, bu noktada da apaçık olan şey Kafka'da en az gördüğümüzdür). Örneğin, yalnız yaşamının güçlüklerinden yakına yakına, zar zor altıncı kata tırmanan –adı bakımından Yahudi, medeni hal bakımından bekâr– Blumfeld'e bakalım. Evinde kendisini bekleyen kimse yoktur, ne kadın ne çocuk ne de bir köpek. Bir köpek! Sık sık bir köpek almayı düşünür, işyerinden döndüğünde kendisini sevinçle karşılayacak küçük bir hayvanı olsa ne de güzel olur. Evet ama bir köpek her şeyi kirletir, bu kaçınılmazdır ve derli topluluğa, temizliğe aşırı düşkün biri olan Blumfeld'in kesinlikle katlanamayacağı bir şeydir. Kocamış bekâr, bir yandan merdivenden çıkarken, pek düzenli yaşamında bir köpeğin varlığının yaratacağı sıkıntıların nedenlerini bir bir aklından geçirir ve daha altıncı kata varmadan, kafasındaki hayvan olası her türlü hastalığa tutulmuştur, "[...] bir battaniyeye sarılıp sarmalanır, karşısında ıslıkla bir melodi öttürülür, önüne süt çanağı sürülür; kısaca, gelip geçici bir hastalıktır umuduyla –olmayacak şey de değildir bu– hayvana bakılıp edilir; ama gerçekte ciddi, iğrenç ve bulaşıcı bir hastalık söz konusudur belki"; sonra aradan zaman geçince, köpek yaşlanır "ve derken bir

an gelir, ağlayan köpek gözlerinden kendi kocamışlığının kendisine baktığını görür gibi olur insan. O vakit de gözleri yarı körleşmiş, ciğerleri zayıf düşmüş, yağlanıp neredeyse yerinden kımıldayamaz duruma gelmiş hayvancağızla uğraşılıp durulur artık, köpeğin daha önce insana yaşattığı zevkler pahalıya ödenir. Blumfeld her ne kadar bugün bir köpeğe kavuşmayı çok istiyorsa da, yarın kendisininkileri bastıracak ahlayıp oflamalarla vücudunu sürüyüp onunla basamakları tırmanacak böyle yaşlanmış bir köpeğin rahatsızlığını başına sarmaktansa, bir otuz yıl daha bu merdivenleri yalnız çıkmaya razıydı."[1] Kocamış bekâr daha sahanlığına erişemeden kararını vermiştir, yalnız kalacaktır ve hiçbir canlı onu bir daha rahatsız edemeyecektir.

Bencil, aşırı titiz, dar görüşlü, hesapçı, ödlek ve sevmeyi beceremeyen biri olan Blumfeld iç dünyasını hastalıktan, düzensizlikten, pislikten korumak için canlılara sırt çevirmiştir. Yalnızca yaşamında bir kadının, hâlâ düşünü kurduğu bir köpekten bile fazla sorun ve sıkıntı yaratmasına engel olmak için, aşkın ve cinselliğin sevinçlerinden yoksun bırakır kendini. Kafka'nın tüm kahramanları gibi, *onun içinde* mutluluğun ve uyumun kaynağı olacak şeyin, *yanı başında* belirmesiyle cezalandırılır. Gerçekten de odasında kendisini çok şaşırtıcı bir görüntü beklemektedir: "Bir hokkabazlık, başka şey değil; üzerlerinde mavi çizgilerle iki küçük beyaz selüloit top, yan yana zıplayıp duruyor parke üzerinde; biri yere düşerken ötekisi havaya kalkıyor, yorulmaksızın oyunlarını sürdürüyorlar."[2] Blumfeld bir şey anlamaz, önce topların görünmez bir ipe bağlı olduğunu düşünür, ama çok geç-

1. "Blumfeld, Yaşlıca bir Bekâr", *Bütün Öyküler*, agy., s. 406.
2. Agy., s. 407.

meden gerçeği kabul etmesi gerekir, toplar pekâlâ kendi kendilerine hareket ediyorlardır, cansız madde kendisi için canlanmıştır ve ondan sonra topların yarattığı tedirginliği üstünden atamayacaktır. Toplar adımlarına uyum sağlar, ona eşlik etmek için düzenli biçimde seker, o dönünce onlar da döner, durmaları gereken ve duramadıkları yer iyice anlaşılsın diye sürekli onun arkasında kalırlar, yalnızca varlıklarını belli etmek için karşıdan göstermişlerdir kendilerini, sonra bu onlara yasaklanır. Her şeye karşın topları parçalamamak için geçerli nedenleri olan Blumfeld onlar yüzünden uykusuz bir gece geçirdikten sonra, en sonunda onları dolaba kapatmaya karar verir. Onların zıplarken çıkardıkları sesi duymamak için, kulaklarına pamuk tıkar, bu da gerçekten topların ne istediklerini ve tam olarak neden kendisine işkence ettiklerini öğrenmemenin en iyi yoludur.

Blumfeld rahatsız edilmekten, pislikten, bulaşıcı hastalıklardan korktuğundan, sevebileceği kadınları, çocukları ve köpekleri yaşamından çıkarmıştır.[1] Ama dingin yaşantısını böylece koruyacağını sanıyorsa çok yanılıyordur, kendi içinde öldürmek istediği cinsellikten kurtulamamıştır yine de, tersine bedeninden dışarıya yansıttığı ve bir yaşam karikatürü olan bir hareketle donanmış cinsellik onu hiç olmadığı kadar tedirgin edecek bir duruma gelmiştir. Hiç kuşku yok ki, onu bir dolaba kapayıp çağrısını duymamak için kulaklarını tıkamakla cinselliğin verdiği sıkıntılardan kurtulamayacaktır, böyle yaparak yalnızca acısını güldürü düzeyine indirger.

O can sıkıcı iki topu dolaba tıkınca ve görünüşte

1. Burada köpeğin, Blumfeld'in sorumluluğunu üstlenmek istemediği kadının yerini alması hiç tartışma götürmez. Bu durumda, çekindiği o "ciddi, iğrenç ve bulaşıcı" hastalık, Kafka'nın kendi kuşağından birçok genç gibi, kısmen haklı, kısmen akıldışı biçimde korktuğu cinsel hastalıklara bir anıştırma olabilir.

onların kendisine anımsattığı şeyden kurtulunca, Blumfeld hiçbir şey olmamış gibi işe gider ve bu yarı bilinçsiz, yarı istemli unutuşun "-mış gibi" oluşu, kendisini anında yeni sıkıntılarla karşı karşıya bırakır. Çünkü işyerinde, iki topun yerini iki stajyer –Blumfeld'in müdürünün sözde işini biraz hafifletmek için ona yardımcı olarak verdiği tembel, ürkek, sakar, obur, hiçbir işe yaramayan oğlanlar– alır. Öykü ansızın kesildiğinden, o iki haytanın şeflerine ne gibi sıkıntılar, ne gibi üzüntüler verdiğini öğrenemeyiz; ama o kahramanları çok iyi tanırız; tembellikleriyle, bilinçsizlikleriyle, ürkek yapılarıyla ve olgunluktan uzak oluşlarıyla –Blumfeld'le benzerlerinin takılıp kaldığı çocuksuluğun göstergesi– gözümüze anında *Şato*'daki, Kafka'nın, kahramanının ayaklarının yere basmasını sağlamak ve onu ciddiliğinden kurtarmak için gönderdiği işkencecci çiftlerin en bıktırıcısı ve en inandırıcısı olan iki yardımcının ikizleri gibi görünürler.

Köy'e kadastrocu olarak çağrıldığını ileri süren K. romanın başından beri yardımcılarının ve onlara teslim ettiği aletlerin yakında geleceğini söyler durur. Kısa bir süre sonra, "ikisi de orta boylu ve ince, üstlerinde bedenlerine sımsıkı oturmuş giysiler olan" iki gençle karşılaşır, birbirlerine benzerlikleriyle ve karda olağanüstü bir hızla ilerlemeleriyle onu şaşırtırlar. K. içine gömüldüğü kalın kar tabakasında ilerlemek için umutsuzca uğraşırken, kendisini de yanlarına almalarını, başka bir deyişle onları yardımcı olarak kullanmayı ister, ama onlara seslenir seslenmez, gençler gözden yiterler. Oteline varınca, kapının sağında ve solundao iki oğlanın dikildiğini görür, anlaşılan onu bekliyorlardır. "'Siz kimsiniz?' diye sordu, bir ona, bir ötekisine bakarak. 'Yardımcılarınız!' diye cevapladı adamlar. Otelci de, 'Evet, sizin yardımcılar", diye onayladı usulca. 'Nasıl?' diye sordu K. 'Siz, benim peşimden buraya gelmelerini söylediğim, burada kendileri-

ni beklemekte olduğum yardımcılarım mısınız?'"[1] K., kendi çalışanlarını işte böyle tanımaz, daha doğrusu bilincinin karanlık bir köşesinde bu insanların kendisine bağlı olduklarını ve uzun zamandır kendisi için çalıştıklarını biliyorken ("eski yardımcılarım")[2] onları anımsamaz. Doğal olarak saçma bir şeydir bu; güpegündüz, hatta öykünün geçeceği alacakaranlıkta bile bilgiyle bilgisizliğin bu biçimde birbirine karışmasının akla yatkın bir açıklaması yoktur, tabii K.nın deli olduğunu ya da bile bile yalan söylediğini varsaymazsak; buna karşın, o iki yamakla ilişkileri ilerledikçe, ortadan kaldırılamayacak gibi duran bu saçmalığın tek başına romanın mantığını oluşturduğundan kuşku duymayız.

K., sözde kadastroculuk işine yardıma gelen –ama aletleri getirmemişlerdir, doğal olarak işten de anlamıyorlardır– gençlere, bir yandan da özel yaşamına bütünüyle müdahale etmelerine izin vermesi ölçüsünde anlaşılmaz bir sertlikle davranır. Doğruya doğru, o iki oğlan Blumfeld'in stajyerlerinden aşağı kalmaz; tenleri kara olmasına ve pek erkeksi bir sakal bırakmış olmalarına karşın, çocuksulukta sınır tanımazlar, aşırı uysal ve ürkek, tembel, yalancı, zampara, masumiyetleri ve beceriksizlikleri nedeniyle insanın elini kolunu bağlayan kişilerdir (tıpkı Lateiner'in *Meschumed*'indeki, Kafka'yı bir zamanlar çok etkilemiş olan kaftanlı iki kahraman gibi). Ama K. onlara karşı haklarının ve üstünlüğünün bilincindeki, acımasız bir efendi gibi davranırken, onların durmadan kendi en özel işlerine burunlarını sokmasına engel olamaz. Bunun nedeniyse, gençlerin gerçek görevinin K.nın üstünde büyük gürültü patırtı kopardığı ka-

1. *Şato*, agy., s. 23.

2. Az önceki alıntının Fransızca çevirisinde, "[...] burada kendilerini beklemekte olduğum eski yardımcılarım," denmiştir. (Ç.N.)

dastroculukla uzaktan yakından ilgisinin olmaması, yalnızca günün ve gecenin her saatinde onun yanında olmakla kısıtlı olmasıdır, işte gençlerin kölesine dönüşen efendi de onları bu görevden vazgeçiremez.

K.nın Beyler Oteli'nde Frieda'yla çöpler ve bira çirkefleri arasında yuvarlanarak geçirdiği ilk aşk gecesinin ertesi günü, uyanır uyanmaz iki yardımcısının tezgâhın üstünde oturduğunu görür: "Geceden biraz uykusuz, ama neşeleri yerindeydi. Görevlerini sadakatle yerine getirmekten duydukları bir neşeydi bu."[1] Gece olup bitenlere bakılırsa, yardımcıların içlerine sinesiye yerine getirdikleri "görev" olsa olsa iki sevgilinin birleşmesiyle ve efendilerinin aşkta başarılı olması konusunda üstlendikleri etkin rolle ilgili olabilir. O andan sonra, K.yla Frieda bir an olsun yalnız kalamaz, ayrılmaz çift yanlarında olmadan baş başa bir saniye olsun geçiremezler, üstelik görünüşe göre K. iki oğlan olmadan karısıyla birlikte de olamaz, çünkü oğlanlardan biri K.nın onlara kötü davranmasından bıkıp görevden alınması için Şato'ya şikayete gittiğinde, Frieda K.yı hemen bırakır, geri dönecek gibi de değildir.

Bu son romanda, Kafka bir kez daha kahramanının *yanı başında* ama çok anlamlı bir yakınlıkta, dip dibe bir durumda, zihninin üst mercilerine uygun olarak, normalde *kendi içinde* etkin olması gereken içgüdü güçlerini harekete geçirir. Nasıl ki Josef K. nöbetçiler gibi içgüdünün temel figüranlarından yalnızca tiksiniyor ve onları horgörüyorsa, Kadastrocu da yardımcılarını, kendi gözünde kuşkusuz hak ettikleri üzere, insanlığın en alt katmanlarına yerleştirir. Adlarını pekâlâ bilse de –Köy'deki herkes onlara Artur ve Jeremias demekte ve kimse onla-

1. *Şato*, agy., s. 53. K.ya iki oğlanı gösteren Frieda'dır; kadın ona şöyle der: "Şu iki adam da nasıl gülüyor bize."

rı karıştırmamaktadır– birbirlerine çok benzemelerinden hareketle onları ayırt edemiyormuş gibi yapar, dolayısıyla ikisine de Artur der, tabii onlar da bunu haklı olarak kendilerini yadsımanın acımasız bir yolu olarak görürler.[1] O iki haytanın gerçekten kendisine yardımcı olmaları için gönderildiğini ve saplanıp kaldığı yetersizlikten kurtulmak istiyorsa, yalnızca onlarla uzlaşmasının değil, onları yeniden canlı organizmasına katmasının gerektiğini anlamaz – belki de gereğinden de fazla anlar, yardımcıları *yılanlar*'la karşılaştırması bunu kanıtlayabilir. Bu yarı istemli, yarı zorunlu anlayışsızlığın K.nın Barnabas figürünü, bir tek genç habercisinin en güçlü Beylerle –onlarla ilgili yavaş yavaş bir öngörü kazanmaya başlasa da, nerdeyse sona dek kişisel hiyerarşisinin en tepesinde duran Beylerle– ilişki içinde olduğunu düşündüğünden, ülküselleştirmekte ayak diremesi oranında ciddi sonuçları olur. Böylece iki farklı açıdan da yanılır: Bir yandan gerçek yardımcılarını reddetmesi, bir yandan da kurtuluşu bürokrasi "yazılar"ının üretildiği yüksek mevkide araması, yalnızca evlilik tasarısını suya düşürmekle kalmaz, uğruna her şeyi bıraktığı, Kont Westwest'in dünyasına asimile olmasına da engel olur.

1. Roman açısından, burada bir güçlük olduğu tartışma götürmez, çünkü onun yılanlarla bir tuttuğu yardımcılar kendisi için yalnızca içgüdünün en aşağılık eğilimlerini simgeler. Köy açısındansa onlarda kötü bir yan yoktur, yörenin çocuklarıdır onlar, Frieda'nın çocukluğunda birlikte oynadığı ve herkesin sevgiyle yaklaştığı iyi çocuklar. Demek ki, bir yandan, K.nın hesaplaşmaya çalıştığı ruhsal alanın bir parçasıdırlar, öte yandan da ulaşmaya çabaladığı toplumsal alanın. Ama onları K. için iki kat yabancı kılan bu ikili rol dışında –İç Diyaspora'nın parçaları olarak ve kendisine karşı birleşen topluluğun üyeleri olarak– adlarının anıştırdığı, iki kültürün çatışmasına da gönderme yaparlar: Uzak Batı uygarlığının en özgün, efsanevi kralını akla getiren Artur ve asimile olamamış Kadastrocu'nun ortadan kaldırmaya uğraştığı Yahudi yalvaç Jeremias [Yeremya]. Roman bu üç planı tam olarak tutarlı imgelerde birbirine uydurmayı her zaman başaramaz ve Kafka'nın onu bitirmemesinin nedeninin kısmen de olsa bu görece tutarlılık eksikliğini aşabilme umudunu yitirmesi olduğunu varsayabiliriz.

İkizlerin, küçümsenen, eleştirilen, bastırılan içgüdünün aracıları olma rolü dışında, iyice tanımlanmış toplumsal bir işlevi de vardır, bu da K.yla ilişkilerine fazladan bir anlayışsızlık ve horgörü katar. Derinlerde kendilerinin simgelediği erotik planda bile ast durumda olduklarından, K.nın gerçek çevresinde toplumsal hiyerarşinin en son basamağında dururlar –*Kayıp*'ta asalak göçebelerdir, *Dava*'da karnı aç nöbetçiler ve başarısız oyuncular, *Şato*'da da dar kafalı kişiler– bürokrasinin en üst yetkilileri kendisine işkence etse de, o ikizlere her şeye gücü yeten efendinin gözünden bakar yalnızca (bir tek Karl Rossmann'da bu büyüklenmeye rastlanmaz, doğrusu o daha on altı yaşındadır ve ikizleri onun gençliğini utanç verici biçimde sömürürler). Sürekli suçsuz oluşundan güç alan Josef K. tutuklanması sırasında Franz'la Willem'in çamaşırlarını çaldığını ihbar eder ve ceza olarak korkunç bir dayak yemeleri karşısında dehşete kapılsa da, buna karşı çıkmak için pek bir şey yapmaz (Blumfeld'in canlanan küçük toplarının üstüne dolap kapağını kapaması gibi, olayın olup bittiği sandık odasının kapısını aceleyle kapar). Ayrıcalıklı durumunun kendisine önem kazandırdığından emin olarak, çevresindekileri yalnızca kendisinden aşağı insanlar, davasıyla ilgili bilgi vermeleri dışında, kişisel anlamda kendisinde hiç saygı uyandırmayan değersiz kişiler olarak görür. Kadınlardan yararlanır, ama onları sevmez, gerçekte kendisinden başka bir şeyle ilgilenmez, suçsuzluk iddialarını zayıflatır bu da.

Kadastrocu'da öncelinin kentsoylu önyargıları olmasa da –tüm öteki insanca özelliklerinden arındığı gibi arınmıştır onlardan da, öyle ki, ne işi ne konumu ne de malı olduğundan, katmanların ve sınıfların dışındadır– aynı zamanda kendisine yardımcılık eden, yüreklerinde kötülük bulunmayan o genç köylülere gereksizce sert

davranır, onların kişisel yaşamlarına hiç ilgi göstermez, onurlarına saygı duymaz. Sözde Frieda'yı seviyordur, ama ona bir kez olsun çocukluğuyla, arzularıyla ya da düşünceleriyle ilgili soru sormaz, kız da zaten üzgün üzgün bunu kendisine söyler: "Bana karşı bir sevgi duymuyorsun, artık vaktin bile yok bana ayıracak; beni yardımcıların eline bırakıyor, kıskançlık nedir bilmiyorsun; senin için taşıdığım tek değer, bir zaman Klamm'ın sevgilisi olmam [...]."[1] Gerçekten doğrudur bu, Frieda onun için yalnızca bir değiştokuş aracıdır, Klamm'a karşı elinde tuttuğu ve kendisine yarar sağlayacağını umduğu bir rehine. Frieda'yı asla birey olarak düşünmediği gibi, çevresinde olan biten şeylere de ilgisizdir, onun gözünde köylüler bireylerin içinde boğulup gittiği büyük bir kitle oluştururlar; onların göreneklerinden, gereksinimlerinden, içine doğdukları dünyayla baş etme biçimlerinden hiçbir şey anlamaz; ayrım gözetmeksizin hepsi kendisine yabancı –ve aynı zamanda sevimsiz– gelse de, onları değiştirmek, hatalarını düzeltmek, yargılarını doğru yola sokmak, kısacası o insanları uygarlaştırmak istemekten de geri kalmaz. Bir başka gezegenden gelmiş gibi baktığı bu kişiler konusunda, kendi düşünme biçimlerini onlara aşılamak ve onları da kendisine benzer kılmak istemeye kadar vardırır bilinçsizliği, bir yandan da her şeyden önce onlara benzemesi gerektiği (Gerstäcker ya da Lasemann'a benzemesi onun gözünde "en acil" şeydir) izlenimini yaratır. Bu durumda şaşırtıcı olan şey sekiz günlük yorucu yolculuğunun sonunda kendisini bekleyen başarısızlık değil, asıl bir an için olsun sonuna varabileceğini umarak serüvene atılmış olmasıdır.

Böylece Kafka, "ikizler"inin tanıklık ettiği içgüdü has-

1. *Şato*, agy., s. 184.

talığına, tarihsel Diyaspora'daki tüm Yahudi organizmasını etkileyen toplumsal hastalığı ekler; yardımcılar, nöbetçiler ve anlatılarına doldurduğu tüm o uygunsuz çiftler aracılığıyla anlattığı şey, görünüşte fantastik bir perdeye hem nevrozlunun ruhsal yetersizliğini hem de bölünmüş Yahudinin toplumsal vicdan rahatsızlığını yansıtır – bu iki şeyi birbirinden asla ayırmaz, kitaplarında takıntılı bir yer kaplarlar, bunun nedeni tam olarak, yaşamın onlara boyun eğmesine de, onlardan kurtulmasına da, sorumluluklarını bütünüyle üstlenmesine de izin vermemesidir.

* * *

Kahramanın yeniden birleştirilmesi olanaksız iki ya da birçok Ben'e bölünmesinin yanında, Kafka düşsel düşüncenin, tersine işleyip, kendisinin bir ya da birçok özelliğini tek bir figürde yoğunlaştırmasını sağlayan bir başka mekanizmasından da yararlanır bolca. İkizler ondan sonra onları görmezden gelmek isteyen "ben"den kopmazlar, asıl "ben" farkında olmadan iki karmaşık, çoğunlukla birbirine kökten karşıt doğa biçiminde onları içerir. İlk durumda, birliğin yitimi yitik öğelerin dışavurumuyla betimlenir; ikincisindeyse, bireyin karşılaşabileceği en kötü bölünme derecesinin göstergesi ve ürünü, canavarsı bir melezin içinde o öğelerin yoğunlaşmasıyla. *Dönüşüm*'de insanla böcek; *Bir Köpeğin Araştırmaları*'nda insanla köpek; Josefine'de insanla fare; "Akademi İçin Bir Rapor"da insanla maymun; "Prometheus" ve "Köprü"de insanla taş; son olarak da "Ölülerin Konuğu" ve "Avcı Gracchus"ta ölüyle canlı – bu tür öykülerin kahramanı, nasıl dönüşürse dönüşsün, biri hayvan ya da cansız, öteki düşünme ve konuşma yetisini korumasıyla insan olan ikili bir doğayı yansıtır. Bu doğalardan her biri

ötekine ve onun gereksinimlerine aldırmadan kendi yasasına göre gelişir, melezin ancak kendi varlığının çökmesiyle, kimi zaman da ölümle kurtulabildiği (Gregor Samsa açlıktan ölür, çünkü insan gibi düşünmeyi sürdürse de, dönüşüme uğrayan bedeni insan besinlerinden iğrenir, oysa çevresindekiler yalnıza o besinleri ona vermeyi akıl ederler) mantıksal bir çatışma doğurur bu durum.

Burada da, Kafka'daki sözümona fantastik öğeler, onun en üst düzey, gerçekçi bir kesinliğe ulaşmasını sağlayan bir araçtır yalnızca: Dönüşümleri belli ruhsal bir sürecin bir yandan da olağanüstü bir klinik anlayışla kavranan[1] uç sonuçlarını *görsel olarak* yansıtmaktan başka bir şeye yaramazlar. Ama melez, içerideki bir ayrışmayı somutlaştırsa da, yazarının yakınmalarına ve hayallerine ikiye bölünmüş yaratıktan daha fazla çevirmenlik yapmaz; sağlam biçimsel aygıtının kişisel anekdottan olduğu kadar her türlü psikolojiden de uzak tuttuğu bir öyküde yaşar. Bu açıdan şunu belirtmek gerekir ki, Kafka düşten ödünç aldığı iki tekniği her yerde aynı biçimde kullanmaz: *İkiye bölünme* özellikle romanlarda etkili olurken, *melezler* yalnızca öykülerde ortaya çıkarlar, bu da türlerin karşılıklı özellikleriyle açıklanabilir; kısa anlatı kolaylıkla dönüşümün doğal olduğu fabl ve söylenceye bağlanabilir, buna karşılık daha akılcı ve daha uzun bir sürece yayılan roman uzatılmış dönüşüm sahnelerini pek kaldırmaz. Her yerde, anlatıcı inanılmaz olanı sıradan bir saptama tonuyla anlatır, söylediği şeye karşı ilgisiz göz-

1. Kafka'nın örneğin Gregor Samsa'nın durumları'nı betimlerken klinik açıdan çok doğru hareket ettiği birçok kez söylenmiştir: Dönüşümün kendisini hesaba katmazsak –kaldı ki bu da olayların mantığını bozmaksızın pekâlâ olanaklıdır–, öykünün gerçekten de dikkate değer bir klinik açıklıkla, bir şizofreni durumuna özgü evrimsel gelişimi ortaya koyduğunu görürüz. Başlarda zihinsel açıdan fazlasıyla etkin olan Gregor yavaş yavaş içeyönelikliğin, demek ki sonunda gerçek ölüm olan içsel ölümün tüm belirtilerini göstermeye başlar.

lemcinin buz gibi vurdumduymazlığını sergiler (bununla birlikte, içeriğin özündeki dehşete aykırı olarak, bir gülmece etkisi değil de gerçek anlamda gülünç bir etki yaratır bu da); kimi zaman, en fazla, Prometheus'un öyküsünde ya da daha da belirgin biçimde, korkunç bir melezleşmeyle yeryüzündeki tüm hayvanlardan ayrılan adsız hayvanınkinde, yansızlığının altından belli belirsiz bir hüznün görünmesine izin verir.

Söz konusu ikinci öyküdeki kedi kuzu kırması anlatıcınındır, anlatıcı daha baştan onun kendisine babasından kaldığını söyler. Melez kedinin başını ve pençelerini, başka bir deyişle saldırgan organları almıştır; kuzudansa boyunu ve gövde biçimini, ayrıca hayvanda doğal olarak dillere destan uysallığı ve yumuşakbaşlılığı akla getiren her şeyi. "Kediden kaçıyor, kuzu gördü mü saldırmaya kalkıyor. Mehtaplı gecelerde çatıların yağmur oluklarında gezsin, can atıyor. Miyavlamıyor ve farelerden tiksinti duyuyor. Tavuk kümesinin başında pusuya yatıp saatlerce bekliyor; gel gelelim önüne çıkan fırsatlardan yararlanarak hakladığı bir tavuk da olmadı şimdiye kadar."[1] Böylece, kedinin saldırganlığı kuzunun yumuşakbaşlılığıyla engellenir ve bu iki doğa arasında bölünen hayvan kendisini kimi zaman kavga aramaya, kimi zaman korkak bir edilginliğe sürükleyen düzensiz tepkiler vermek durumunda kalır. Irk açısından yarı yarıya kardeş olduklarına saldırırken, öteki yarısının ırkından olanlardan boş yere kaçmaya çalışır. Ne miyavlamayı ne melemeyi bildiğinden, kendine özgü bir dili yoktur; ama ona uygun bir besin de yoktur çünkü etobur dişleriyle yalnızca şekerli sütle beslenir. O iki ırka özgü sıkıntıyı kendisinde toplamış ve "sayısız akrabaları bulunmasına karşın, kan yoluyla belki tek akrabası

1. "Melezleme", *Bütün Öyküler*, agy., s. 378.

olmayan" hayvanın payına eşine rastlanmamış bir yalnızlık düşmüştür. Elbette bir adı da yoktur, çiftleşebileceği bir dişi de olmadığı için yavrusu olmayacaktır ister istemez. Bu yüzden, sahibi, yaşaması olası görünmeyen, buna karşın acıklı biçimde iki ırk ve uzlaşmaz iki tür içgüdü arasında sürünen bu yaratığın yazgısını göz önünde bulundurarak, onu kurtarmayı düşünür, onun durumunda da bu kurtuluşu ancak bir kasap bıçağı sağlayabilir. Ama onu öldüremez, her ne kadar yaratık "akıllıca bir işe çağıran o akıllı insan gözleriyle" kendisinden bunu istiyormuş gibi görünse de. Bunu yapamamasının tek nedeni onun babasından kendisine kalmış olmasıdır, dolayısıyla onu öldürmek hem yasak hem de olanaksızdır.

Anlatıcı olaydaki, fazladan bir ayrıntı olarak değil de fablın özü olarak görülmesi gereken miras özelliği üstünde çok durur. Daha baştan ona değinip, durumu daha da açığa kavuşturmak için, mirasının bir parçası olan hayvanın, kendisinin zamanında canavarı andıran bir biçime büründüğünü, babasının zamanındaysa "kediden çok kuzuya" benzediğini, demek ki olağan ve bir dereceye kadar sınıflandırılabilir bir türe daha yakın olduğunu söyler. Oğula kalan canlı miras, sahibiyle yakın bir bedensel ilişki sürer ("İyice bana sokulup, her yerdekinden rahat hissediyor kendini"), adam hayvanın "kocaman bıyıkları"ndan yaşlar damladığını görünce daha da yaklaşırlar birbirlerine; adam ağlayanın kendisi mi, yoksa o mu olduğunu anlayamaz. Sonlarda, hem kedi hem kuzu olmaktan hoşnut olmayan melez bu kez *köpek* gibi davranmaya başlar, yalnızca bir yüreği değil, aynı zamanda zekası ve aklı da var gibidir: Sahibi "akıllıca" davranıp onu öldürsün diye yalvarır. En sondaysa, neredeyse insana dönüşmüştür – o kadar insanı andırır ki mirasla mirasçı onun içinde, önüne geçilmezliğiyle veraset kadar gizemli ve yıkılmaz tek bir acı kütlesi oluşturur.

Bu öyküye esin kaynağı olan gerçek dramı öykünün içinde bulmak için, çok bilgince bir yoruma gerek yoktur kuşkusuz; metnin, belirleyici yanlarını gizlemeden, hatta vurgulayarak, temel aldığı kimi noktaları birleştirmek yeterli olacaktır – babadan oğula geçmesiyle ağırlaşan miras, melez doğa ve kısırlık, ölümcül ikili bir aidiyete bağlı sıkıntı ve yalnızlık, son olarak da tüm bu nedenlerden ötürü yaşama olanaksızlığı. Kafka'nın babasına borçlu olduğu, ne değiştirebildiği ne yok edebildiği ve kendisini öldürmesine bile engel olan (hayvanın kurtuluş olarak baktığı "akıllıca iş" ona her zaman çekici gelir, ama o işi betimlemekten başka bir şey yapmaz) dram; başta cinsellik ve saldırganlık konularında olmak üzere yönleri farklı iki dünya, iki kültür, iki ahlak arasında kararsız kalmanın dramı; bir de "sayısız akrabaları bulunmasına karşın", dünyada "Franz Kafka gibi" türünün tek örneği olmanın dramı, işte fablın mesajı değil de –melezin ötesinde berisinde kendisinden başka açığa vuracak bir şeyi yoktur– onu yaratılmaya zorlayan malzeme budur, çünkü bu malzemenin yazın dışında kendini ifade etme olanağı yoktur.

Yarı kedi yarı kuzu, yarı insan yarı taş, yarı insan yarı hayvan, yarı ölü yarı canlı; Kafka gerçekliği bozacak ya da yavanlaştıracak olay anlatımından uzak durup, gözlemlemek ve verilerini birleştirmek üzere ana sıkıntısını altına gizlediği biçimleri yaratırken yorulmak nedir bilmez. Yüce ya da yozlaşmış biçimler, fabl, söylence, folklor ya da destan, kendi durumunu açıkça görebilmek için ve olanaklıysa –olanaklıysa– her şeye karşın yazgısını değiştirmeye çalışmak için bunların hepsinden yararlanır. Yaşamını böylece sürekli olarak kişisizleştirilmiş bir yazın aracılığıyla kavrarken de, kendini yalnızca yarı yarıya belli eder, bu da edeptense, bunca dile sığmaz bir durumda, en içten açıklamanın işin özünü yine bir kena-

ra koyacak olmasındandır: İçten açıklama yalnızca doğumun gizemine ve geri döndürülemezliğine, demek ki her söylemin çarpıp dağılacağı açıklanamaz olana gönderme yapacaktır.

* * *

Türü içinde bir eşine daha rastlanmayan, tam da kusursuzluğu nedeniyle tamamlanmamış, dolayısıyla kitaplık raflarımızda tuttuğu yer açısından bunca sınırlıyken, etkisi bunca sınırsız olan bu yapıta getirilebilecek son bir açıklama, söylenebilecek son bir söz yoktur.[1] Söylenecek son bir söz yoktur ama belki son bir örnek verilebilir, doğruluğunu aşırı gerçekdışılığından ve duyulmamışlığından alan bir metne bakılabilir. Canlandırmayı seçtiği figür açısından her öyküden daha kışkırtıcı olan bu metin (bildiğimiz yazarlar arasında, kimsenin aklına bir kopuk iplik yumağını kahraman olarak ele almak gelmemiştir), aynı zamanda Kafka'nın karmaşıklığı içinde yalın sanatında araçlarla amaçların birbirine nasıl uyduğunu en iyi gösteren parçalardan biridir.

Öykü daha neyi tanımladığını bilmediğimiz bir ad, "Odradek" üstüne birtakım dilbilimsel düşüncelerle başlar. "Kimi Odradek'in Slavcadan geldiğini söylüyor ve sözcüğün anlamını bu yoldan açıklamaya çalışıyor. Kimi de bunun Almancadan kaynaklandığı, İslavcadan yalnızca etkilendiği görüşünde. Her iki açıklama da bir kesinliği içermediğinden, hiçbirinin doğruyu yansıtmadığı sonucuna varmak haksız olmaz sanırım; kaldı ki, açıklama-

1. Kafka'nın tüm yapıtlarının Almanca baskısını oluşturan 12 ciltten (Schocken Books, New York ve S. Fischer, Frankfurt am Main) üçü roman, ikisi öykü olmak üzere, yalnızca beşi imgelem ürünü yapıtlardır, bir ciltte de özel defterlerdeki yazılar ile yazınsal parçalar bir araya getirilmiştir. Gerisiyse günlükleri ve farklı mektuplaşmaları içerir.

lardan hiçbirinin sözcüğe bir anlam kazandırdığı yok."[1] İşte yine karışık bir oluşumla, iki dili birden akla getiren ve bu yüzden de ne kökeni ne de anlamı kesin olarak saptanabilen bir öğeyle karşı karşıyayız. Bir kez daha, ikilik belirsizliğe ve karışıklığa yol açan bir etken; çünkü ikiye bölünmüş nesnenin doğrudan tanınamadığı ölçüde, ikilik *bilgi*'nin yerine *yorum*'u, demek ki yararı ancak kendinde olan düzensiz bir etkinliği koymaya zorlar (Kafka'nın yorumun aldatıcılığı konusundaki açıklaması kesinlikle onlara yönelik olmasa da, birçok yorumcu hedef alındığını düşünmekte haklı olabilir; yorumcular da bıkıp usanmadan gizini keşfetmek için Odradek'in çevresinde dönüp dururlar, onlar da az ya da çok akla yatkın bir sürü yorum ortaya koymuşlardır, ne var ki bu yorumlardan hiçbirinin gerçek olduğu ileri sürülemez).

Kafka yine açıklamanın ciddiyetiyle, hatta bilgiçliğiyle nesnesinin ne olduğunun kesinlikle bilinmemesi arasındaki büyük uyumsuzluktan doğan gülmeceyi kullanarak şöyle der: "Kuşkusuz Odradek adında bir nesne gerçekten var olmasa, kimse bu tür araştırmalarla uğraşmazdı". Öyleyse, bir Odradek vardır, ama kimdir o? Kafamızda ancak sonuçları üst üste yığarak canlandırabileceğimiz, tam anlamıyla tanırnlanamaz bir bütün: "Hani ilkin sanılır ki, Odradek yıldız biçiminde yassı bir iplik makarasıdır. Ve gerçekten de üzerine iplik sarılmışa benziyor; ne var ki, bunlara alabildiğine çeşitli cins ve renkte, düğümlerle birbirine tutturulmuş, ayrıca karmakarışık birbirine dolanmış kopuk ve eski iplik parçaları denebilir ancak." Bütün halinde görüntüde hiçbir şey kesin değildir, yine de yavaş yavaş bazı veriler aydınlanır; özellikle yıldız biçimindedir Odradek, hatta yıldız onun dü-

1. "Evin Beyinin Tasası", *Bütün Öyküler*, agy., s. 193.

zeninin ana merkezini oluşturur, değil mi ki onun sayesinde hareket eder –bir yandan uçlarından birine, öteki yandan da orta yerine tutturulmuş bir çubukçuk sistemine dayanarak yürür– ve bunun sonucunda canlı bir varlık havasına bürünür. Belki Almanca, belki Çekçe kökenli bir adı olan ve her Yahudinin onda halkının simgesini göreceği geometrik bir biçime bürünmüş nesneyi nasıl olur da onu düşleyen kişiyle özdeşleştirmeyiz? Odradek[1] adını kökeni bir o kadar belirsiz ve üstüne sonsuzca akıl yürütülebilecek bir ad olan Kafka ya da Kavka diye çevirmeden edebilir miyiz? Gerçekten de her şey bizi buna iter, üstüne üstlük bir yandan basit bir dil yetisi olan Odradek'in –adını söyleyebilir, kendisine nerede oturduğu sorulduğundaysa: "Belli bir yerim yok" diye yanıt verir– yazarıyla tek ortak özelliği, sürekli bir göçebe gibi yaşamasını açıklayacak biçimde, hem Alman hem Çek hem de Yahudi olması değildir; ayrıca "akciğerleri işe karıştırmadan üstesinden gelinebilecek bir gülüş"ü vardır, Kafka da çok geçmeden aynı şeyin kendisini tehdit edişine tanık olacaktır.[2] Yazarla makarası arasındaki, hiç kuşkusuz akla getirilen, ama hepsi aynı düşünce

1. Tahmin edileceği gibi, sözcük her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir, ne ki elde edilen sonuçların hiçbiri Kafka'nın öyküde ileri sürdüğünden daha akla yatkın değildir. Brod'a göre, Odradek "dönme" anlamına gelen bir dizi Slavca sözcüğü akla getirir, cinsiyet açısından dönme, *rod*, kutsal buyruklar açısından dönme, *rada*. Wilhelm Emrich'e göre, sözcük Çekçe *odraditi* fiilinden türemiştir, ek küçültme ekiyle "caydırıcı ufaklık" anlamına gelir; Heinz Politzer'e göreyse: "Beni rahat bırak! Bana dokunma! Arkamdan gelme! Kim olduğumdan sana ne!" G. Backenköhler'e bakılırsa, sözcük şöyle ayrıştırılabilir: *rad* düzen, düzenleme ve yoksunluk bildiren *od* öneki, ek küçültme eki, dolayısıyla "düzenden koparılmış küçük yaratık" diye çevrilebilir. Görüldüğü üzere, sözcüğün kökeni kesin bir çözüme ulaşılmasına izin vermez ve Odradek Kafka'nın da öngördüğü gibi gizini korumaktadır. Üstte andığımız kaynaklar için bkz. Hartmut Binder, *Kommentar zu sämtlichen Erzählungen*, agy., s. 232.

2. "Evin Beyinin Tasası" 1917 yılının Nisan sonunda yazılmıştır, Kafka da aynı yılın Ağustos ayında ilk kez kan tükürür.

alanına yönelmiş özelliklerle yansıtılan bağ öylesine sıkı görünür ki insan ikisini tam olarak özdeşleştirecek olur.

Buna karşın, başka ayrıntılara, özellikle anlatıcının nesneyi tanıtmadan, daha ilk sözcükten başlayarak ortaya attığı dil yetisi sorununa bakıldığında, Odradek'in Kafka'yla tam olarak bir tutulamayacağı anlaşılır, ama Kafka adın olağandışılığı üstünde ısrarla dururken, hiç kuşkusuz kendi adını ve dile ilişkin olağandışı durumunun yazarlık etkinliğine olumsuz etkilerini düşünür. Odradek kendisini dilbilgisinden de, belli bir coğrafi bölgeden de koparan sorunlu adla, doğrudan Yahudi-Alman yazarın laneti "her açıdan olanaksız" yazına gönderme yapmaktadır.[1] Ne var ki, yararsız, amaçsız bir nesne olarak, Kafka'nın her sayfasının içinden büyük sıkıntılarla çekip çıkarıldığı yazma olanaksızlığının ürünüdür daha çok.

Gerçekten de, Kafka makarasını "alabildiğine çeşitli cins ve renkte, düğümlerle birbirine tutturulmuş, ayrıca karmakarışık birbirine dolanmış" kopuk iplerle betimlerken, çok fazla dolambaçlı yollara sapmadan, yaratıcılığının dikkat çeken iki özelliğini anımsatır: O bir anlatıdaki izlekleri bir başkasınınkilerle karıştırır ve büyük çoğunlukla izlekler tam olarak gelişemeden ipi koparır. Nisan 1917'de, yalnızca derlemeleri incecik bir kitap oluşturan birkaç metin yayımlamıştır yalnızca;[2] iki büyük romanını –*Kayıp* ve *Dava*– ve birçok öyküyü, birçok anlatıyı taslak halinde ya da birdenbire keserek, sonun çok uzağında,

1. Karl Kraus üstüne mektup 1921 tarihlidir; ama orada ifade edilen düşünceler kesinlikle doğaçlama değildir; Kafka uzun süredir bunları düşünüyordur, bunun kanıtlarından biri de bir ayağı bir dilde, öteki başka bir dilde olan bu "Odradek" metnidir; o iki dilden hiçbiri kendisine eksiksiz bir dil yetisi ve gerçek bir varoluş kazandırmaz.

2. "Gözlem" (1913); *Kayıp*'ın ik bölümü "Ateşçi" (1913); *Dönüşüm* (1916) ve "Hüküm" (1916). Almanca baskısı toplamda 249 sayfa olan "Gözlem" derlemesi koca koca karakterlerle basılmıştır ayrıca.

kimi zaman da çok yakınında bırakmak zorunda kalmıştır. Otuz altı yaşındadır, daha Odradek'inki gibi "akciğerleri işe karıştırmadan üstesinden gelinebilecek bir gülüş"ü, "tıpkı dökülen yapraklardaki çıtırtıyı" andıran bir gülüşü olmasa da, hastalığın her zamanki ketvurmasına bu kez daha ciddi, belki de kesin bir engel eklediğinden kaygılanacak denli hasta olduğunun bilincindedir. Evine yerleşen, ama kendisinin orada tutamadığı, ele avuca sığmayan küçük varlığı düşünürken, "tasa"lanması bundandır.

Öykü aslında kimi zaman ortadan kaybolsa da onun evine yerleşen ve küçük boyutlu olması nedeniyle ister istemez "bir çocukmuş" gibi davrandığı anlaşılmaz nesne karşısında, "evin beyinin tasası"nı anlatır. Yalnızca başlık bile evin bu tasalı beyinin doğasıyla ilgili önemli bir bilgi verir, Kafka da kendisine göre, anlatıcının "on bir oğlu" nun[1] doğrudan aynı anda üstünde çalıştığı on bir öyküyü simgelediği (bu onun alışageldiği aldatmacalardan biridir: Okuru bir konuyu işlediğine inandırır, oysa yalnızca kendi yazınını ve yazın alanında karşılaştığı boğucu sorunları anlatır)[2] bir başka anlatısı konusunda bunu doğru-

1. "On Bir Oğul", *Bütün Öyküler*, agy., s. 195 ve sonrası.

2. Konuyla ilgili olarak bkz. Malcolm Pasley, *Drei literarische Mystifikationen Kafkas, Kafka-Symposium* içinde, agy., s. 26 ve sonrası ve "*Die Sorge des Hausvaters, Akzente*" içinde, 13 (1966), s. 303 ve sonrası. M. Pasley de Odradek'in öyküsünde yazınsal bir içerik olduğunu çok iyi görür, ne var ki ona göre Kafka'nın yapıtının genel anlamdaki özelliklerine değil, o sıralar yazdığı ve birçokları gibi tamamlamadığı bir başka anlatıya –"Avcı Gracchus"a– anıştırma yapmaktadır bu metin. Gerçekten de makarayla avcı arasında dikkat çekici benzerlikler vardır: Avcı –bir varyantında– hep bir merdivenin üstünde durur; durmadan hareket eder – "sanki bir kelebek olup çıkmış"tır; nedensiz yere bir görünüp, bir kaybolur; son olarak da, Odradek gibi, asla kullanılmadıkları için, yıpranamayan nesnelere özgü bir ölümsüzlüğü vardır. Buna karşın, bana öyle geliyor ki, Gracchus öyküyü tamamlayamayan Kafka'nın "tasa"sını açıklıyorsa da, makaranın sezdirdiği tüm çıkarımları yansıtmaz; tamamlanmamıştır, ama varyantları kördüğüm olasıya birbirine dolanmış iplikleri akla getirecek denli çok ya da karmaşık değildir. Gracchus'un Kara Orman'da doğmuş olması ve Latince bir adının olması da Odradek'in ortaya koyduğu ciddi dil sorununu yansıtmaya yetmez; ayrıca yıldıza da değinilmez orada, bence yıldız ke-

lar. Dolayısıyla, tasalı bey yapıtının babası olarak Kafka'dır – esini tuhaf, üstüne üstlük öngörülemez olan bu yapıt kendisini kaygılı kılmış, düş kırıklığına uğratmış, tamamlanmayan işlerin yarattığı üzüntülerin pençesine atmıştır.

Odradek –evin koridorlarını, tavan aralarını, merdivenlerini yeğler– acayip yapısı, küçücük boyu ve bir görünüp bir kaybolmasıyla, hiç kuşkusuz halk kültüründe hep "belli yerleri mesken tutmuş doğaüstü varlıklar" olan bücür perileri, maden cinlerini, yardımsever ya da kötücül cüceleri andırır. Bir türlü yakalanamaz, belli etmeden ortaya çıkıp, sonra kayboluverir, haftalarca ortalıkta görünmez, o zamana dek her zaman geri dönmüşse de, geri döneceğine asla güvenilmez. Kaldı ki kimse onu tutmayı aklından bile geçirmez, çünkü kapristir yasası, bu da onu yalnızca halk kültüründeki kötü yürekli ruhla değil, aynı zamanda anı anını tutmayan ve ne zaman orada olacağı belli olmayan kaçak ruhla ilişkilendirir; kendini savunmasızca onun beklenmedik sıçrayışlarına bırakmış Kafka, bu ruhu çoğunlukla yazgının lütfundansa kötücüllüğün kanıtı olarak görür.

Kısım ve parçalardan oluşmuş –"tümüyle saçma bir nesneye benzemekte, ama kendine özgü bir bütünlüğü var"– Odradek kesinlikle hiçbir işe yaramaz ve bu yararsızlığı gelecekte ona ne olacağı sorusunu doğurur: "Ölebilir mi acaba? Ölen her nesnenin daha önce bir çeşit amacı, bir çeşit etkinliği olmuş, bunlara sürtüne sürtüne un ufak olup gitmiştir; ama Odradek'te böyle bir şey yok. Yani ileride bir gün çocuklarımın ve torunlarımın önü sıra, ardından iplikler sürükleyerek merdivenlerden teker meker aşağı yuvarlanacak mı? Kimseye zararı yok kuşkusuz; ama ben öldükten sonra da onun yaşayabi-

sinlikle çok belirleyicidir.

leceğini düşününce, adeta kahroluyorum."[1] Dolayısıyla Odradek, bütünüyle anlamdan ve amaçtan yoksun olması sayesinde, sonsuza dek yaşayabilir, daha doğrusu ölmeyebilir. Kendisini insanlığın her türlüsünden uzakta, gereksiz yere sürdüğü yaşam kadar boş, bir o kadar tatsız bir ölümsüzlük beklemektedir. İşte onu yaratan ve kendisi öldükten sonra da yaşamayı sürdürebilecek olmasına sevinmek şöyle dursun, artık bu saçma sonsuzluktan ötürü adeta kahrolduğunu söyleyen kişinin "tasa"sı da bundan kaynaklanır. Ama "adeta" der – tam olarak değil, ciddi anlamda değil; her şekilde en sonunda yapıtını yok ederek ölümünden sonraki yaşamını birdenbire kesip atacak kadar kahrolmuyordur. O sıralar, Kafka Odradek'in acınası saçmalığını simgelediği kusurlu ve tamamlanmamış sayfa yığınını ardında bırakmaya iyi kötü karar vermiş gibidir. Ne var ki, çok geçmeden, birçok açıdan başarısız bulduğu bir yapıtla tarihe adını yazdırma düşüncesi gerçek bir işkenceye dönüşür. İşte o zaman, Max Brod'dan, demek ki özünde dileğini asla yerine getiremeyeceğini iyi bildiği tek kişiden, belgeleri arasında bulacağı tüm yazın metinlerini ve kişisel yazılarını, üstelik onları okumadan ve özel anlamda bile olsa herhangi birine göstermeden yakmasını ister. Ama bu vasiyete ve onu yerine getirmesi için seçilen kişinin en azından akla getirdiği art düşüncelere karşın, Kafka yaşamının sonuna dek Odradek'in yıldızına eşsiz öykülerinin ipini dolamayı sürdürür; her şeye karşın, ara vermeden yazar ve ölümünden bir önceki gün, 2 Haziran 1924'te, son anlatılarının provalarını kendi elleriyle düzeltir.

1. "Evin Beyinin Tasası", agy., s. 194.

Franz Kafka birçok kültürün, tarihin ve dilin kavşağına konumlanmış bir yazardı; Prag'da doğmuş, o zamanlar Avusturya İmparatorluğu'nun parçası olan ve Çek milliyetçiliğinin geliştiği Bohemyalı bir Yahudiydi. Kendini ne Çekçe ifade ediyordu ne de Yidiş, Almancaydı dili. Hayatından da iki seçeneği tamamen dışlamıştı: Avusturya'ya, Alman kültürüne ya da Bohemya'ya topyekûn bir asimilasyon ve artık babasının bile kurallarınca yaşamadığı, atalarına ait bir Musevilik anlayışına dönüş. İşte en klasik, en cüretkâr modern sanat bu durumdan ve bu yırtılmadan doğdu.

Marthe Robert'in, onun kitaplarında, günlüğünde ve yazışmalarında ipuçlarını verdiği fikirlerden, yaşam biçiminden yola çıkarak Prag'daki konumunu ve duruşunu açıklığa kavuşturma, belirleme çabasıyla kaleme aldığı bu önemli deneme, Kafka'yı anlamak ve anlatmak üzere kaleme alınan temel eserlerden biri, hatta kimi edebiyat eleştirmenlerine göre, hâlâ aşılamamış bir inceleme.

THG
20120142
BNH

can

22 TL
KDV DAHİL

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

ISBN: 978-975-07-1929-5

9 789750 719295